Університет державної фіскальної служби України
Навчально-науковий інститут гуманітарних наук
Кафедра психології та соціології

Київський національний університет будівництва і архітектури
Факультет автоматизації і інформаційних технологій
Кафедра професійної освіти

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра психології

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Факультет педагогіки і психології
Кафедра практичної психології

Strategic Kids Academy and Academic Chess, Aliso Vhoho, USA

Teleone OU, Tallinn, Estonia

Kujavian College KSW, Włocławek, Polska

Qualitel Service, Leipzig, Germany

International Psycho-educational Projects, Petah Tikva, Israel

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Torun, Polska

Georg Fischer srl, Mantova, Italy

Autonomous University of Zacatecas, Zacatecas, México

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

V Міжнародної науково-практичної конференції

21 квітня 2020 року

Ірпінь
2020

УДК 316.6(063)
ББК 88.5я73
А43

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету державної фіскальної служби України
(*протокол № 10 від 14 вересня 2020 р.*)

Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2020 року); за заг. ред. Р.А. Калениченка, О.Г. Льовкіної. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2020. – 505 с.

У матеріалах V Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства" висвітлюються теоретико-методологічні проблеми розвитку гуманітарного знання як складової гармонійного розвитку особистості; соціологічні та психологічні проблеми особистісно-професійної динаміки сучасної молоді; сучасні тенденції психологічної допомоги особистості в умовах кризового суспільства; особливості професійної освіти в Україні; особливості професійної соціалізації сучасного студентства. Зміст матеріалів віддзеркалює актуальні питання теоретичних і прикладних досліджень, спрямованих на вирішення проблем конструювання життєдіяльності особистості у контексті відновлення внутрішнього потенціалу за рахунок особистісного ресурсу.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції розраховані на наукових працівників у галузі психології, соціології, педагогіки, викладачів, аспірантів, студентів, а також на практичних психологів, соціальних педагогів, соціологів і соціальних працівників.

УДК 316.6(063)
ББК 88.5я73

За зміст поданих матеріалів несуть відповідальність їх автори.

Р.А. Калениченко, О.Г. Льовкіна, 2020
© Університет ДФС України, 2020

21 квітня 2020 року

11.00 – початок роботи

Конференція: Zoom, підключатися до конференції Zoom за посиланням: https://us02web.zoom.us/j/7356037511?pwd=dGdCZlpZVmxsaFFuT2pXZkt5L2F2UT09

Ідентифікатор конференції: 735 603 7511

Пароль: 1ek2E2

Привітальне слово учасникам Конференції

Пашко Павло Володимирович – ректор Університету ДФС України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Христокін Геннадій Володимирович – директор навчально-наукового інституту гуманітарних наук Університету ДФС України, доктор філософських наук, професор

Вступне слово

Льовкіна Олена Геннадіївна – завідувач кафедри психології та соціології Університету ДФС України, доктор філософських наук, професор ***«Роль викладання психології в Університеті ДФС України»***

Спікери на пленарному засіданні

Корсун Сергій Іванович – професор кафедри психології та педагогіки Університету сучасних знань, м. Київ, кандидат психологічних наук, доцент, адвокат Ради адвокатів м. Києва ***«Соціально-психологічні проблеми адаптації платників податків до вимог контролюючих органів у кризових умовах»***

Осьодло Василь Ілліч, д. психол. наук, професор, начальник гуманітарного інституту НУОУ імені Івана Черняховського, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, полковник ***«Застосування психотерапевтичних інтервенцій для сприяння прояву посттравматичного зростання»***

Корольчук Микола Степанович, д. психол. н., професор**,** завідувач кафедри психології КНТЕУ ***«Методи психологічної допомоги при негативних наслідках професійного стресу»***

Стасюк Василь Васильович, д. психол. н., професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту НУОУ ім. Івана Черняховського ***«Досвід проведення заходів психологічної декомпресії особового складу в***

процесі відновлення боєздатності з'єднань, військових частин збройних сил України»

Іванова Олена В'ячеславівна – заступниця начальника Національної академії Національної гвардії України по роботі з особовим складом, кандидат психологічних наук, доцент, підполковник ***«Професійна ідентифікація як фактор ефективності службової діяльності особового складу НГУ»***

Шмаргун Віталій Миколайович, завідувач кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор психологічних наук, професор ***«Розвиток уявлення про рухи у дітей»***

Митник Олександр Якович – завідувач кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова, д. пед. наук, професор ***«Технологія побудови розвивального освітнього середовища у ЗВО як механізм професійної соціалізації сучасного студентства»***

Супрун В'ячеслав Васильович, к. екон. н., доцент, професор кафедри публічного адміністрування та менеджменту освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України ***«Формування ефективної системи управління освітою в умовах суспільних змін та кризових викликів сусіпільства»***

Пилипенко Олександр Іванович, *к. пед. н., доцент, СНС, професор кафедри психології та педагогіки Київського міжнародного університету* ***«Роль превентивної освіти в глобалізованому суспільстві»***

Макієнко Наталія Олегівна – психолог, спеціаліст по роботі з травмою, офіційний представник міжнародної організації International Psycho-Educational Projects в Україні, експерт по роботі з членами сімей учасників бойових дій, співавтор мультимодального методу RBT у роботі з кризовими станами (україно-ізраїльська розробка) ***«Особливості роботи психолога онлайн»***

Плетка Ольга Тарасівна – молодший науковий співробітник лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України ***«Особливості символізації досвіду долання складних соціальних ситуацій»***

Перерва

Онлайн майстер-класи

Александр Гершанов M.Ed – психотерапевт КПТ, директор образовательных программ IPP , ISRAEL. Консультант ООН, международный эксперт по работе с

травмой ***«Специфика психологической помощи при пандемии»*** Режим доступу: https://www.facebook.com/alexander.gershanoff/videos/10222100542839606/

Генадій Юсифович Мустафаєв – доцент кафедри психології та соціології Університету ДФС України, психотерапевт, тренер проектів ОБСЄ з протидії домашнього насильства та торгівлі людьми, координатор проектів в Україні, автор і ведучий програм «Тільки спокійно» на ТРК ЕРА, «Психологія» на радіо НВ, кандидат психологічних наук, доцент ***«Як боротися з віковими кризами?»*** Режим доступу: https://www.facebook.com/novoyevremya/videos/936687589873501

Миколенко Володимир Вадимович – психолог, сімейний психотерапевт, тренер, коуч, автор психотерапевтичної методики та навчальної програми з Емоційного Моделювання, голова секції системної сімейної психотерапії Київської філії Української спілки психотерапевтів, фахівець з профілактики домашнього насильства, керівник Психологічного центру «HOMO PSYCHOLOGICUS», медичний психолог, магістр медичної психології, засновник і керівник Школи Емоційного Моделювання ***"Використання сміхотерапії у професійній діяльності фахівців, які працюють з людьми"*** Режим доступу: https://youtu.be/WcDpY2nFrPU

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні присутні!

Щиро вітаю Вас із початком роботи ***V Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства".***

Сучасні перетворення в Україні, як ніколи, потребують консолідації суспільства. Цілісність України залежить, переважно, від людського чинника, особливо в епоху високорозвиненого інформаційного середовища. Про це переконливо засвідчили події в Криму, на Сході нашої держави та ситуація з короновірусом.

Далеко не кожний громадянин безболісно для свого психічного здоров'я витримує екстремальні умови кризового суспільства. Перебуваючи під інтенсивним впливом психотравмуючих чинників кризового суспільства (економічних, політичних, інформаційних) громадянин може отримати розлади психіки різного ступеня важкості, що зумовлює часткову або повну втрату дієздатності (боєздатності), психічного або фізичного здоров'я.

Ми маємо зробити все залежне від нас, що дозволить забезпечити повноцінне життя великій кількості активних і перспективних громадян, які є основою нашого суспільства.

Нині наша зустріч є логічним продовженням загальної дискусії, що триває як серед науковців, так і в середовищі української громадськості і стосується вироблення найоптимальнішої моделі організації психологічного забезпечення адаптації особистості військовослужбовців, демобілізованих, членів сімей учасників бойових дій, платників податків, молоді – громадян нашої Батьківщини з метою оптимізації їхнього психологічного стану, підвищення рівня психологічної готовності до виконання завдань за призначенням та надання психологічної допомоги особам, які її потребують.

Шановні учасники! Я ще раз сердечно вітаю Вас в Університеті державної фіскальної служби України, де утвердилася добра традиція – проведення за участю провідних науковців і відомих психологів-практиків

науково-практичних круглих столів, присвячених актуальним проблемам психологічної та соціальної адаптації. Сподіваюсь, що цей формат сприятиме конструктивній дискусії, творчому колективному пошуку відповідей на актуальні питання. Нестандартні судження, обмін як позитивним, так і негативним досвідом сприятимуть ефективному розв'язанню невідкладних проблем психологічного забезпечення, збереження, підтримки й відновлення боєздатності захисників нашої Батьківщини, адаптації платників до податкового тиску та взагалі здоров'я громадян України.

Окремо хочу привітати наших психологів з професійним святом, яке вони будуть відзначати дуже скоро!

Бажаю всім нам плідної наукової дискусії з приводу окреслених питань і пропоную її розпочати.

Христокін Геннадій Володимирович, директор Навчально-наукового інституту гуманітарних наук Університету ДФС України, доктор філософських наук, професор

Urszula Kempińska
Ph.D., Assistant Professor
Director of the Pedagogy and Speech Therapy Institute
The Faculty of Social and Technical Sciences
Kujavian College KSW
Wloclawek
Poland

Zdrada w związku jako problem społeczno-pedagogiczny
Betrayal in a Relationship as a Socio-Pedagogical Problem

Słowa kluczowe: zdrada, przyczyny i konsekwencje niewierności, statystyka rozwodów

Keywords: betrayal, causes and consequences of infidelity, divorce statistics

Wprowadzenie

Jedną z cech „nowej ery w stosunkach intymnych" jest proces indywidualizacji [1], czego konsekwencją jest sytuacja swoistego „konfliktu interesów" pomiędzy miłością, rodziną i osobistą wolnością. Konflikt ten przyczynił się do przemian w zakresie zachowań intymnych i reprodukcyjnych m.in. do deregulacji seksu małżeńskiego i autonomii seksualności [4]. Zarówno kobiety jak i mężczyźni coraz częściej oczekują w związku zaspokojenia własnych pragnień i potrzeb. Brak ich sprzyja zdradzie. Zdrada, cudzołóstwo, niewierność małżeńska definiowana jest najczęściej jako akt podjęty w celu odbycia stosunku płciowego i tym samym zaspokojenia seksualnego przez osoby, z których przynajmniej jedna pozostaje w ważnym związku małżeńskim, a do obcowania

dochodzi świadomie i dobrowolnie oraz bez względu na to, czy współmałżonek wie o zdradzie i czy zgadza się na takie zachowanie [9]. Pojęcie i granice zdrady są bardzo płynne. Mężczyźni uważają, że niewierność polega na kontaktach seksualnych z osobą inną niż współmałżonek (partner). Natomiast kobiety często przypisują znamiona zdrady także zachowaniom polegającym na spędzaniu czasu z innym mężczyzną, poświęcaniu mu uwagi, niekoniecznie o podtekście seksualnym, przy jednoczesnym zatajaniu tego faktu przed partnerem. Dla kobiet, niemalże na całym świecie, bardziej dotkliwa jest zdrada emocjonalna, która łączy się z utratą poczucia bezpieczeństwa i przynosi groźbę rozpadu rodziny, podczas gdy mężczyzn znacznie bardziej boli zdrada seksualna. Zdrada u kobiet częściej jest też motywowana względami o naturze uczuciowej i może oznaczać próbę znalezienia następnego stałego partnera[7]. Inną kwestią jest także „kodeks moralny" respektowany przez obie strony związku. Istnieją związki, w których inny kodeks obowiązuje kobietę, a inny mężczyznę, dając którejś ze stron większy margines akceptacji zachowań prowadzących do niewierności. Istnieją związki, w których funkcjonuje podwójna moralność przejawiająca się w dawaniu sobie samemu przyzwolenia na permisywne zachowania, przy narzucaniu sztywnych ram parterowi w kwestii zdrady[8].

Statystyka niewierności

Niewierność jest zjawiskiem trudno mierzalnym statystycznie. O rozmiarach zdrady informują raporty dotyczące zachowań seksualnych Polaków. Jednak rzetelnych, ogólnopolskich badań, na reprezentatywnych populacjach, które wskazałyby, jak wiele osób zdradza swoich partnerów, jest bardzo mało. Z badań przeprowadzonych w 2011 r. przez Z. Izdebskiego wynika, że 16% badanych przyznało się do podejmowania aktywności poza stałym związkiem, przy czym częściej takie deklaracje składali mężczyźni (21%) niż kobiety (16%). Dla 51% badanych, którym zdarzyło się uprawiać seks poza stałym związkiem, była to sytuacja jednorazowa, dla 43% kilkukrotna. Do seksu poza stałym związkiem najczęściej dochodziło po alkoholu (39%) oraz podczas wyjazdów/spotkań związanych z pracą respondentów. Również urlop spędzany

bez partnera to okoliczność sprzyjająca zdradzie[4]. Natomiast z raportu opracowanego pod kierunkiem M. Jędrzejko w 2016 r. wynika, że ponad 24% badanych miało za sobą pozamałżeńskie kontakty seksualne w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Częściej do zdrady przyznawali się mężczyźni 46% niż kobiety 32%. Najwyższe odsetki deklaracji o niewierności dotyczą osób z wyższym wykształceniem, zamieszkujących duże i średnie miasta, dobrze sytuowanych materialnie. Coraz częściej też mężczyźni deklarują kontakt seksualny z prostytutką oraz przygodnie spotkaną kobietą (ta ostatnia grupa to najczęściej kontakty seksualne w trakcie podróży służbowych). Osoby pracujące w korporacjach i tzw. wolnych zawodach w 39% zadeklarowały pozamałżeńskie kontakty seksualne. W grupie osób pracujących zawodowo niemal 18% miało pozamałżeński kontakt seksualny ze znajomym z pracy. Zdrady popełnione przez mężczyzn z młodszej grupy wiekowej (do 25 lat) były najczęściej jednorazowe, natomiast zdrady starszych mężczyzn przeradzały się w długie związki, wykraczające poza ramy chwilowego romansu. Zdrady kobiet charakteryzowały wielomiesięczne, nierzadko wieloletnie romanse. W badaniach odnotowano wyraźną odmienność „modeli zdrady" i jej częstotliwości w zależności od wieku respondentów i ich pozycji społeczno-zawodowej. W grupie wiekowej 18-25 lat do zdrady przyznało się 29% badanych (najmłodszy małżonek zadeklarował zdradę małżeńską po 1 miesiącach małżeństwa; a najmłodsza mężatka po 7 miesiącach), w grupie wiekowej 26-40 lat – 44% , a w grupie wiekowej 41-50 lat – 52%. Osoby o wyższym statusie materialnym zdecydowanie częściej deklarowały wielodniowe sex wyjazdy – (SPA, znane miejscowości wypoczynkowe w Polsce oraz wyjazdy zagraniczne). Wyjazd służbowy był w 60% najważniejszym wytłumaczeniem niewierności wśród pracujących mężczyzn i 52% pracujących kobiet. 9% badanych z najmłodszej i 8% z drugiej grupy wiekowej ma za sobą sfinalizowany seks umówiony przez Internet. Ponad 34% wszystkich badanych przeglądało portale randkowe, a 8% ma tam swoje profile lub kiedykolwiek zamieściło informację (pytanie, ofertę…). Wg autorów raportu czynnikiem „ochronnym"

przed niewiernością jest status bezrobotnego, co należy interpretować jako brak środków finansowych na sfinalizowanie (zmaterializowanie) zdrady[5].

Przyczyny zdrady

Istnieje wiele aspektów bycia zdradzonym, jak i własnej nieuczciwości. Do przyczyn wewnętrznych A. Błachnio zalicza poczucie braku czegoś w obecnej sytuacji, predyspozycje do zachowań nielojalnych, doświadczenia osobiste, samoocenę, szukanie wrażeń, chęć dowartościowania, wizję natychmiastowej nagrody. Natomiast jako przyczyny zewnętrzne autorka uwzględnia czynniki sytuacyjne, presję społeczną, rewanż, pokusę[2]. Zdrada może mieć więc wiele przyczyn i zwykle są one ze sobą powiązane. Najczęściej motywem zdrady jest niezadowolenie ze związku. Brak satysfakcji może wynikać z powtarzających się konfliktów, poczucia bezradności, samotności, z poczucia braku wspólnoty ze stałym parterem, a przede wszystkim z niespełnienia przez niego oczekiwań. Np. Polacy oczekują, że ich stały partner będzie troskliwy, opiekuńczy, łagodny, atrakcyjny fizycznie, dbający o swój wygląd i kondycję fizyczną, bogaty (dotyczy głównie kobiet) oraz…zaspokajający potrzeby seksualne partnera (pogląd charakterystyczny przede wszystkim dla mężczyzn). Prawie co piąty badany (19%) narzeka na relacje seksualne z partnerem, ale z nim o problemach nie rozmawia. 18% przyznaje, że zdarza się im odbywać stosunki seksualne z partnerem/partnerką na zgodę, dla „świętego spokoju", w nagrodę za zachowania partnera [4]. Przyczyną niewierności może być też monotonia życia i niezadowolenie z pełnionej roli(matki, żony, gospodyni domowej, męża, ojca itp.), czy długa nieobecność partnera lub jego choroba. Wielu badaczy podkreśla, że deficyt wynikający z nieobecności partnera spowodowanej wyjazdem lub chorobą, dotyczy nie tyko sfery seksualności, ale przede wszystkim bliskości emocjonalnej, poczucia więzi z drugim człowiekiem, a także opieki i wsparcia. Inne powody popychające do zdrady to m. in. kryzysy rozwojowe w poszczególnych momentach życia (np. czas menopauzy/ andropauzy, syndrom pustego gniazda), kryzysy wyznaczane przez dynamikę związku oraz naturę uczuć partnerskich, pojawienie się zdeterminowanej pokusy (uwiedzenie), oraz

uzależnienia (np. nimfomania, erotomania). Przyczyną niewierności może być też chęć wzięcia odwetu za zdradę ze strony partnera lub potrzeba zrealizowania swoich fantazji erotycznych. Niektórzy badacze twierdzą, że np. kobiety skłonne są do niewierności w sytuacji, kiedy prawdopodobieństwo poczęcia przez nie dziecka jest największe. Austriacki profesor Karl Grammer uważa, że zdradzając, kobiety szukają „lepszego" dawcy genów dla swojego potomstwa. Z jego badań wynika, że mężatki, poszukiwały nowych partnerów najczęściej będąc w fazie jajeczkowania, ubrane najbardziej skąpe stroje, odsłaniające do 40% powierzchni ciała. Naukowcy nazywają tego rodzaju strategię rozrodczą pań gene-shopping, czyli zakupy genowe[6]. Na motywy i dynamikę podejmowania kontaktów pozamałżeńskich oddziałują też postawy moralne. Ludzie o liberalnym kodeksie moralnym mogą respektować wartości tj. hedonizm, libertynizm, sybarytyzm lub konsumeryzm, które mogą ułatwiać zachowania promiskuitywne związane z niewiernością. We współczesnym świecie coraz powszechniejsze stają się zjawiska swinging'u oraz cicisbeizmu (cicisbeo (wł.) oznacza stałego kochanka). Ten ostatni, opiera się na zgodzie męża, by inny mężczyzna, będący przyjacielem domu, odbywał kontakty intymne z jego żoną, a czasem pełnił obowiązki pana domu. Swinging (bardziej popularny w Polsce), to angażowanie się pary w zachowania seksualne polegające na wymianie kochanków. Swinging może polegać na tworzeniu związku o charakterze seksualnym i trwałym z inną parą lub na przelotnych kontaktach pozbawionych uczuciowego zaangażowania z innymi partnerami. Motywacja podejmowania tych zachowań bazuje na chęci urozmaicenia życia erotycznego, realizowania fantazji erotycznych bez kłamstwa i poczucia winy względem partnera, który wyraża na to zgodę, dostarczenia nowych wrażeń w związku. Charakterystyka par „swingujących" pokazuje, że są to osoby postrzegające role płciowe w płynny (nietradycyjny) sposób, mniej zazdrosne o swoich parterów, będące w wieku średnim, mieszkające w dużych miastach, z wykształceniem wyższym[8].

Konsekwencje zdrady

Skutki zdrady mogą mieć wymiar indywidualny i społeczny. Pomimo, iż żyjemy w XXI wieku ciągle społeczeństwo mężczyznom wybacza więcej niż kobietom. Zdradzająca kobieta, szczególnie, kiedy jest już matką, z automatu jest wyrzucana poza margines życia społecznego, spotyka się z ostracyzmem i utratą reputacji, rzadko może liczyć też na wybaczenie takiego kroku. Społeczeństwo nie stara się dociec przyczyn jej postępowania. Ona- kobieta-matka musi być wierna mężowi, nawet jeśli ją bije, poniża i zaniedbuje. A mężczyzna? Na zdradę mężczyzny społeczeństwo zawsze znajdzie usprawiedliwienie. W Polsce ciągle aktualne jest powiedzenie ze sztuki z XIX w.*„ mężczyzna nie zdradza, tylko… się zapomina*" [10]. Indywidualne konsekwencje zdrady też częściej dotykają kobiety: zarażenie chorobami przenoszonymi drogą płciową, rodzenie i wychowywanie dzieci pozamałżeńskich, usuwanie ciąż powstałych w wyniku związków nieformalnych, agresja psychiczna lub fizyczna zdradzonego partnera[9]. Częstym skutkiem zdrady jest również depresja, chorobliwa zazdrość i nieufność. Kto raz został zdradzony przestaje ufać innym ludziom. Należy również podkreślić, w wielu przypadkach zdrada prowadzi do rozpadu związku. W Polsce w 2018 r. na 62843 orzeczone rozwody, wyłącznie z powodu zdrady małżeńskiej rozwiodło się 3581 par (5,7% ogółu rozwodów), w połączeniu z inną przyczyną 10220 par (16,3%). Wyłącznie z powodu zdrady popełnionej przez kobiety rozpadło się 620 małżeństw, w połączeniu z inną przyczyną 898 małżeństw. Wyłącznie z powodu zdrady popełnionej przez mężów rozpadowi uległo 1251 małżeństw, a w połączeniu z inną przyczyną 2478 małżeństw, z powodu obopólnej zdrady odpowiednio 79 i 1134 małżeństw, a w związkach, w których małżonkowie wyrazili zgodę na rozwód bez orzekania o winie odpowiednio1631 i 5710 małżeństw. Najczęściej do zdrady doszło po 5-9 latach małżeństwa. Zdaniem 62 % badanych Polaków zdrada jest wystarczającym powodem do rozwodu [3]. Konsekwencje rozwodu nie tylko odczuwają małżonkowie, ale także ich dzieci, które muszą pogodzić się zarówno z odejściem jednego z rodziców i z czasem z jego nowym związkiem[8]. W badanym roku w

wyniku rozwodu 53333 dzieci zaczęło wychowywać się w rozbitej rodzinie (największą grupę stanowiły dzieci w wieku 7-15 lat) [11].

Podsumowanie

Kiedy para tworzy związek, zazwyczaj oboje partnerzy oczekują od siebie wyłączności i zaangażowania w sferze seksualnej i emocjonalnej. Wierność przyczynia się do wytworzenia poczucia bezpieczeństwa i stabilności. Naruszenie wyłączności i zaangażowanie poza związkiem wpływa na relacje na wielu poziomach, w tym emocjonalne, finansowe, mentalne i fizyczne. Zdrada nie jest problemem samym w sobie, tylko efektem zaistniałej sytuacji. Najczęściej pojawia się w odpowiedzi na to, że w związku dzieje się coś niedobrego – przynajmniej jednemu z partnerów zaczyna brakować ciepła, zrozumienia, uznania, satysfakcji seksualnej, rozmowy. Czasami sami, nieświadomie prowokujemy do zdrady, lekceważąc potrzeby drugiej osoby, traktując ją jak własność. Za wiele od niej oczekujemy, jesteśmy zaborczy, w zamian dając niewiele. Np. z badań Z. Izdebskiego wynika, że aż 55% mężczyzn i 31% kobiet uważa, że obowiązkiem kobiety jest zaspokojenie potrzeb seksualnych partnera [4]. Co się stanie, jeżeli kobieta nie może, nie chce zaspokajać potrzeb seksualnych partnera lub ma odmienne poglądy w tej kwestii? Wtedy najczęściej społeczeństwo daje mężczyźnie ciche przyzwolenie na zdradę zgodnie z powiedzeniem „ *jak nie dostaniesz obiadu w domu, to musisz zjeść na mieście”.* Zdrada nie jest wynalazkiem współczesnych czasów, ale dzisiaj w dobie indywidualizacji i rozluźnienia obyczajów ma sprzyjający „klimat” do rozwoju. Poszukując kluczowych czynników mogących mieć wpływ na rozwój tego zjawiska społecznego należy wskazać na coraz większą popularność kultury cool –sexu, który nie jest dopełnieniem emocjonalnych uczuć obojga partnerów, lecz sposobem na odreagowywanie stresów, kompensowania różnego typu niedostatków, zaspokajanie fantazji erotycznych, zabawę. Kultura współczesna, obok rynku konsumpcji dóbr materialnych stworzyła również – i dynamicznie go rozwija – rynek konsumpcji ciała. Sprzyjają temu nowe „narzędzia” w postaci portali randkowych, rozwijających się agencji towarzyskich, indywidualnych ofert

sponsoringowych. Nie ulega wątpliwości, że część młodych ludzi jest silnie pobudzana seksualnie poprzez treści filmowe i internetowe, co nie pozostaje bez wpływu na ich realne zachowania seksualne[5]. Konsekwencje zdrady mają szeroki wymiar społeczno-pedagogiczny. Chociaż zdrada jest najczęściej analizowana jako złamanie zaufania między dwoma partnerami, w rzeczywistości dotyczy- o czym często się zapomina- także osoby kochanka, (który podobnie jak zdradzany partner może zostać porzucony, oszukany, popaść w depresję), rodziców obojga małżonków, a przede wszystkim dzieci. Często dorosłym wydaje się, że problem zdrady najmniej dotyczy właśnie dzieci. Ale one bez względu w jakim są wieku instynktownie odgadują, że w rodzinie dzieje się coś złego. Odczuwają chłód rodziców, wszelkie zmiany emocjonalne. Wtedy też może pojawić się u nich lęk, osamotnienie, poczucie odrzucenia lub winy. Rodzice są dla dzieci największymi przykładami. Jeśli jeden z rodziców zdradza, dziecko może pomyśleć, że oszukiwanie małżonka jest w porządku (przecież tak robił mój tata, tak robiła moja mama). W dorosłym życiu więc mogą zdradzać swojego partnera i krzywdzić tym samym swoje dzieci.

Bibliografia

1. Beck U., Beck-Gernsheim E., Normal Chaos of Love, Cambridge 1995.
2. Błachnio A., Psychologia zdrady, Warszawa 2008.
3. Boguszewski R., Rozwody w osobistych doświadczeniach Polaków, 2019, raport nr 15, www.cbos.pl
4. Izdebski Z., Współcześni Polacy wobec seksualności. Purytanie czy hedoniści?, „Kultura współczesna", 2014, 1(84).
5. Jędrzejko M., Netczuk-Gwoździewicz M., Sarzała D., Petrykowska M., Moczuk E., Bębas S., Dobrzeniecki K.S.. Ryzykowne zachowania Polaków- edycja 2016. Centrum Profilaktyki Społecznej. https://cps.edu.pl/pub/cms/files/131/2016_polacy_zdradzaja_edycja_4_raport.pdf
6. Karolkiewicz M., Zdrada zapisana w genach, „Przegląd" 2006, nr 32-33.
7. Kornafel P., Masiarz M. Kobiecym okiem, czyli zdrada i satysfakcja seksualna kobiet pod lupą, „Psychoseksuologia" 2018, nr 4.

8. Machaj A., Przyczyny i konsekwencje niewierności kobiet w związkach heteroseksualny, „Przegląd terapeutyczny” 2008, nr 4.
9. Sygit, B., Cudzołóstwo, Toruń, 1992.
10. Zapolska G., Żabusia, Warszawa, 2003.
11. http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx

Streszczenie

Jedną z cech „nowej ery w stosunkach intymnych” jest proces indywidualizacji, czego konsekwencją jest sytuacja swoistego „konfliktu interesów” pomiędzy miłością, rodziną i osobistą wolnością. Konflikt ten przyczynił się do przemian w zakresie zachowań intymnych i reprodukcyjnych m.in. do deregulacji seksu małżeńskiego i autonomii seksualności, co z kolei sprzyja podejmowaniu kontaktów seksualnych poza formalnym związkiem. Celem artykułu jest ukazanie przyczyn, skutków niewierności małżeńskiej jako zjawiska społecznego. Artykuł oparty jest na metodzie monograficznej - analizie dostępnych źródeł naukowych opisujących diagnozowane zjawisko.

Summary

One of the features of the "new era in intimate relations" is the process of individualization, which results in a kind of "conflict of interest" between love, family and personal freedom. This conflict contributes to changes in the area of intimate and reproductive behaviour, including deregulation of marital sex and autonomy of sexuality, which in turn promotes making sexual contacts outside a formal relationship. The purpose of the article is to show the causes and effects of marital infidelity as a social phenomenon. The article is based on the monographic method - an analysis of available scientific sources describing the phenomenon being diagnosed.

УДК 377:–058.17(8):(316:37.013.83)

PhD and Dr.S.hab. Elena Anatolievna Zhizhko

PhD Larysa Balakhadze

EDD Student Isela Guadalupe Garcés Loera
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9680-8247
SCOPUS ID: https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56716465500
Autonomous University of Zacatecas, Humanities department, México

PEACE EDUCATION AS A COMPONENT OF MODERN MEXICAN EDUCATION SYSTEM

Mexican education is more than 500 years old, in the course of which, its philosophical foundations, the models and teaching modalities, the ways and forms of its organization and direction, have undergone changes from the Aztec *calmecac* and *telpochcalli*[1], Catholic monastic schools, positivist education, constructivist teaching, competency learning, etc.

At the end of the 20th century and in almost two decades of this new millennium, a new turn in the development of educational theories, conceptions and research is observed in Mexico (Díaz-Barriga, 1998, 2001; 2005; de Álba, 2003, 2004; García-Canclini, 1990; Giménez-Montiel, 1984; Hernández-Rojas, 1998; Luhmann, 1992; Pérez-Viramontes, 2018, among others), that determine the abandonment of the principles of authoritarian pedagogy with its contradiction of the teacher and the student (subject-object relations), of the idea of domain and submission; which promote the development of the creative possibilities and the intelligences of the students; motivate the rethinking of the methodological foundations of education and the modernization of content.

These scientific-pedagogical contributions serve as the basis for the instrumentalization of a new form of education that meets the expectations of the new generations of the 21st century, with innovative methods that enable the formation of individuals capable of responding to the demands of the

[1] *Telpochcalli* (in Nahuatl language - house of the young men), were centers in the Aztec Empire where the youth of the town were educated, from the age of 15, to serve their community and for war. *Telpochcalli* was attended by the children of commoners (*macehualtin*), unlike the nobles who attended *calmécac*, an institution that was inside the ceremonial grounds. These schools for young people were in each neighborhood or *calpulli*. The Mexica (Aztec) world was characterized by the care that the rulers put in the proper functioning of their educational system. The schools of Tenochtitlan (capital of the Aztec Empire) attended to young people according to their social position (Zhizhko, E. *Professional education of marginalized populations of Mexico and Venezuela: its formation and development*, Kherson, Grin D.S., 2015, p. 101).

contemporary world and empower the human being as a transformer of himself and his realities. One of these reforming educational forms is based on complex thinking and foresees, above all, the development in the student of the culture for peace. So, peace education is an integral part of modern Mexican education system. The objective of this work is to present the main features of peace education implemented in Mexico.

The modern Mexican education system encloses basic education (preschool, primary school and secondary school), preparatory school, higher education and postgraduate education. The principles of the Mexican education system were established in the Mexican Constitution on February 5-th 1917. These principles work now and include the following: non-clerical character; prohibition to the religious corporations to direct primary schools; state revision of the private primary schools; accessibility of primary schools and free scholarship (Zhizhko, 2015b, pp. 93-103).

The object of the Mexican education system is its democratic and national direction, harmonic development of human individuality, education in love to the home country, development of self-consciousness, international solidarity in conditions of the independence and justice (3-th art.) (Ornelas, 1995, p. 15).

In 90's Mexican primary education system was federalized through two documents: *National Convent about Modernization of the Primary Education* (1992) and *The General Law about Education* (1993). In 1993, the 3-d article of the Mexican Constitution was reformed and obligatorily studying of the secondary school was introduced. In this period the process of the decentralization of the Mexican education system, which is typical for most American and European states, was observed.

In 2016-2017, in the Mexican education system (in all levels) was registered 4,656,941 students, 242,040 teachers, 22,594 schools. The basic education level (preschool, primary and secondary schools) develops student's abilities of thinking, reading, writing, speaking, counting, etc., their abilities to study systematically and apprehending the norms of social life. This study level is

represented by public and private institutions. 72.3% of the all study levels´ students was basic education level students. In this level was registered in 2016-2017, 3,412,123 students in 19,565 schools (15,462 public schools; 4,103, private schools): 591,497 – in preschool institutions, 1,917,237 – in primary schools, 903,389 – in secondary schools. The other education levels are made up of 642,383 students in preparatory schools; 433,580, in higher education institutions (Secretaría de Educación Pública, 2018).

The preparatory education system is divided in two types: propaedeutic and bivalent. The first one includes a general bachelor course and is represented by state and private institutions. This bachelor program includes general student's preparation and technical one such as humanistic knowledge. The bivalent bachelorship is taken place in two forms: technical and professional-technical bachelorship. Both concentrate attention in laboratory practice, the work in industry, professional practice and social service outside of educational institution (Zhizhko, 2015b, pp. 93-103).

The Mexican Higher Education System is represented by 450 state and private institutions, such as universities, autonomous universities, technological universities, technological institutes, research institutions, postgraduate education institutions, pedagogical higher education institutions, etc. All of these institutions are part of National Association of Universities and Higher Educational Institutions (Asociación Nacional de Universidades e Instituciones de Educación Superior, ANUIES). The private Higher Education Institutions are part of Federation of Private Higher Education Institutions (Federación de Instituciones Mexicanas Particulares de Educación Superior, FIMPES) (Zhizhko, 2014, pp. 90-95).

The Higher Education could be obtained in Mexico in state and private institutions, which prepare technical workers with high university degrees, bachelors' degrees, specialists, masters and doctors. The Higher Education Institutions occupied themselves in the following activities: teaching, scientific,

humanitarian and technological researches, conservation and promotion of national Mexican culture and traditions.

The Leading Mexican Universities, which are The National Mexican Autonomous University (Universidad Nacional Autónoma de Mexico), Iberoamerican University (Universidad Iberoamericana), Mexican College (Colegio de Mexico), La Salle University (Universidad la Salle), Metropolitan Autonomous University (Universidad Autónoma Metropolitana) and Autonomous Universities of States, have significant positive influence in the development of Mexican Education System and particularly of Higher Education System. The leading place in this process belongs to the National Mexican Autonomous University (Zhizhko, 2015a).

In modern Mexico the educational politic focuses on building of national cultural educational camp, harmonizing both globalization and unique identity tendencies of development. The development tendencies of Mexican education system are as following: non-clerical character, accessibility, reforming of university education, realization of the postgraduate programs and development of scientific activities; democratization of education direction through equilibration of centralization and decentralization processes and participation of public organizations.

The Mexican school today faces the challenge of adapting its contents and teaching methods to be able to serve the students who enter the classrooms with numerous communication needs. It seeks to develop in the student the culture for peace through the social practices of language so that as they are carried out in school, students can apply them in everyday life.

Thus, in 2017 the *New Educational Model* of the Ministry of Public Education was launched (and retaken by the new national government 2018-2024), which focuses on the new and relevant concepts to overcome the conditions in which it´s prostrated Mexican education seeks to "[…] transcend the model of learning through memorization and repetition, by a model of learning (and teaching) focused on *learning to learn*" (Secretaría de Educación Pública, 2017).

In the *New Educational Model* of 2017 the reorganization of the school is proposed in order to achieve the projected purposes. Likewise, current working conditions are questioned, not only strictly labor, but of non-parallel training, diverse cultural origins and development, mixed interests, all manipulated by bureaucratic evaluation and control from central educational units. The strengthening of the adequate conditions for the professional development of teachers, managers and technical advisors is proposed, together with quality continuous training programs and pertinent to the conditions, in which they are teaching.

The renewed Mexican education system, foresees, above all, the development in the students of the peace culture. The problem of education for peace building, leads the Mexican pedagogical scientists to the analysis of the complexity of knowledge and scientific manifestations that point to the fact, that there is no single logical truth. The concept of complexity has come to play a transcendental role in the exact sciences, from mathematics to biology and complex disciplines such as fractal geometry, artificial life, complex network science, non-classical logic, thermodynamics of non-equilibrium, the science of chaos, the theory of catastrophes, etc., recognizing, however, the social and human sciences as the most complex (Sotolongo, Delgado, 2006).

According to the Mexican pedagogues, structural changes are required, even in the conception of education as a socio-cultural phenomenon. Instead of being a key social institute, which "mold" the subject according to the socio-political and economic pretensions of the group in power, the education must become the increasing complexity with subject-subject relationships in the classroom, where knowledge is not "deposited" in the empty student-recipient, but rather is conditioned and stimulated by its acquisition, promoting creativity, critical thinking, the student´s autonomous work.

Building a culture for peace means stop thinking about education as something impersonal and objective (what "represents the set of everything we need to know"), and start creating contextualized and individualized educational

content (that “for what which one should we know ”); to build vertical education, without hierarchies and positions, with respect to the dignity of the subjects of the educational process, with flexibility of curricula, considering the fundamental role of imagination, fantasy, play, the meaning of emergencies; follow the new educational ideal: a free, innovative, reflective and self-reflective, critical, plural human being, capable of self-training, self-organization, living in the multicultural environment, reconsidering the meaning of difference, being sensitive to the experience of the Other.

Achieving the culture for peace from education, it´s only possible by erecting a new type of teaching that guides the student to understand the perplexities and fluctuations of the moment through the development of his/her intellectual curiosity and analytical intelligence, his/her ability to find not-standardized solutions, alternatives to problems, his/her aptitude to assimilate the discourse of others, re-know his/her own discourse, eliminate prejudices, be able to empathize. In addition, it is necessary to teach him/her to assume responsibilities, to be precise, not to give his/her opinion in a generalized way, to be transparent and to act in a natural way, to know how to listen actively, to accept criticism in a constructive and non-destructive way, to become aware of his/her own attitudes.

Information sources

Ornelas, C. (1995). *El sistema educativo mexicano. La transición de fin de siglo*. México: Fondo de Cultura Económica.

Secretaría de Educación Pública, Subsecretaría de Planeación, Evaluación y Coordinación Dirección General de Planeación, Programación y Estadística Educativa (2018). *Estadística del sistema educativo México. Ciclo escolar 2016-2017*. México: SEP. Consulted on: http://snie.sep.gob.mx/descargas/estadistica_e_indicadores/estadistica_e_indicadores_educativos_15MEX.pdf (12.10.2019).

(2017). *Nuevo Modelo Educativo. Resumen Ejecutivo*, México: SEP. Consulted on:

https://docs.google.com/gview?url=https://www.gob.mx/cms/uploads/attachment/file/240629/1.-_Resumen_Ejecutivo__1_.pdf (11.08.2019).

Sotolongo, L., Delgado, C. (2006). *La revolución contemporánea del saber y la complejidad social: Hacia unas ciencias sociales de nuevo tipo*, Buenos Aires: CLACSO. Consulted on: http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/campus/soto/soto.html (18.04.2019).

Zhizhko, E. (2014). Psychological and educational aspects of P. Freire´s pedagogy and its implementation in the training of professionals in Latin America, *Scientific Journal Comparative Professional Pedagogy*, Vol. 4, No. 1, 2014, pp. 90-95.

(2015a). *Professional education of marginalized populations of Mexico and Venezuela: its formation and development*. Kherson: Grin D.S.

(2015b). The background and development of Mexican educational system: the main features, *Journal Labor et Educatio*, No. 3, 2015, pp. 93-103.

Рецензент:

Ткачук Таїсія Анатоліївна, *доктор психологічних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»*

Recenzent:

Prof. dr hab. Taisiia Tkachuk. Uniwersytet Grigorij Skovoroda w Perejasiawiu.

Jan Adam Malinowski

doktor, pełniący obowiązki Kierownika Katedry Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej

Wydział Filozofii i Nauk Społecznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Polska

maljan@umk.pl

ORCID: 0000-0001-9753-089X

Jan Adam Malinowski

Ph.D.Assistant Professor, Acting Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work

Faculty of Philosophy and Social SciencesNicolaus Copernicus Universityul. Lwowska 187-100 ToruńPoland

maljan@umk.pl

ORCID: 0000-0001-9753-089X

TURYSTYKA FORMĄ AKTYWNOŚCI W CZASIE WOLNYM – PROBLEMY SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNE

Streszczenie: Czas wolny wzbudza zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych analizujących go jako ważny element życia społeczno-kulturalnego i gospodarczego, stąd też okazywane mu zainteresowanie przez m.in. socjologów, pedagogów, ekonomistów, a nawet filozofów. Tak szeroki wachlarz dyscyplin naukowych interesujących się problematyką czasu wolnego wynika z tego, że przypisuje się mu szereg funkcji, np. ekonomiczną, wypoczynkową, edukacyjną. Szczególne miejsce problematyka czasu wolnego zajmuje w pedagogice społecznej, gdzie z jednej strony zwraca się uwagę na możliwości jakie stwarza czas wolny w zakresie pozytywnych oddziaływań wychowawczych, ale też dostrzega się zagrożenia jakie pojawiają się, gdy jest on wypełniany biernością lub też aktywnością o charakterze dewiacyjnym, która łamie normy społeczne. Szczególną formę aktywności realizowanej w czasie wolnym stanowi turystyka. Jest ona podatna na przemiany cywilizacyjne, polityczne i społeczne. Po otwarciu się na świat w wyniku transformacji ustrojowej skutkowało to rozwojem turystyki zagranicznej, możliwościami bezpośredniego kontaktu z dobrami kultury wcześniej niedostępnymi do bezpośredniego poznania, z drugiej zaś konsumpcyjnym podejściem do wyjazdów turystycznych, głównie o charakterze wypoczynkowym. Nasiliły się też, jak i pojawiły nowe problemy społeczno-pedagogiczne niosące zagrożenia dla uczestników wyjazdów turystycznych. Nową

niewiadomą stwarza sytuacja zagrożenia dla turystyki jaką niesie za sobą pandemia wywołana koronawirusem SARS-CoV-2.

Słowa kluczowe: czas wolny, turystyka, zmiana społeczna, zagrożenia społeczne, dewiacje społeczne

Czas wolny przestrzenią dla turystyki

Podejmując zagadnienie turystyki widzianej jako forma aktywności, której towarzyszą problemy społeczno-pedagogiczne, konieczne jest poświęcenie uwagi istocie czasu wolnego, w obrębie którego aktywność ta jest realizowana. Czas wolny nie od dziś stanowi przedmiot dociekań różnych dyscyplin naukowych, w obrębie których analizuje się go jako ważny element życia społeczno-kulturalnego i gospodarczego. Stąd też okazywane mu zainteresowanie przez m.in. socjologów, pedagogów, ekonomistów, a nawet – poczynając od czasów antycznych – filozofów. Tak szeroki wachlarz dyscyplin naukowych interesujących się problematyką czasu wolnego wynika również z tego, że przypisuje się mu szereg funkcji, poczynając od ekonomicznej wykazującej bezpośredni i pośredni związek ze sferą gospodarki (szeroka gama usług ukierunkowanych na rekreację i turystykę oraz dziedzin przemysłu, np. produkcja sprzętu do uprawiania aktywności realizowanej w czasie wolnym), poprzez wypoczynkową i wychowawczą, a kończąc na integracyjnej, czy też kompensacyjnej pozwalającej na uzyskanie swoistego dowartościowania w innej sferze niż codzienne obowiązki związane z pracą zawodową, czy nauką [7, s. 63]. Pochodną tego są propozycje klasyfikacji funkcji czasu wolnego. Jedna z nich zakłada podział funkcji na dwie zasadnicze grupy, to jest funkcje o charakterze społeczno-humanistycznym oraz o charakterze gospodarczym [8, s. 44].

Sposób spędzania czasu wolnego przez jednostkę nie pozostaje obojętny dla innych ludzi, a nawet ogółu, gdyż – jak zauważył to już przed wieloma laty Jan Danecki – skutkować on może wzbogaceniem lub zubożeniem treści życia

społecznego [3, s. 25]. Czas wolny wpisuje się też w szeroko pojętą kulturę, zwłaszcza tzw. kulturę masową. To zetknięcie życia społecznego i kulturalnego niewątpliwie zainspirowały socjologa Edmunda Wnuk-Lipińskiego do powiązania zagadnienia czasu wolnego ze względnie stałymi kategoriami sytuacji społecznych, do analizy których – w jego przekonaniu – jest przydatna klasyfikacja układów czasu wolnego nawiązująca do klasyfikacji układów kultury Antoniny Kłoskowskiej [17]. Pierwszy z tych układów czasu wolnego, to układ interpersonalny, oparty o kontakty nieformalne. Zakłada on realizowanie form wypoczynku z pominięciem instytucji. Drugi układ opiera się na ofercie formułowanej przez takie placówki kultury jak kina, teatry, domy kultury. Układ trzeci – medialny wiąże się z możliwościami jakie współcześnie oferują środki masowego przekazu. Dodatkowo pojawia się układ czwarty, specyficzny, niewątpliwie szczególnie ważny ze względu na tematykę niniejszego opracowania. Układ ten obejmuje różnego rodzaju wyjazdy, a więc i turystykę, której to zostanie poświęcone więcej miejsca w dalszej części niniejszej publikacji.

Zatrzymując się jeszcze przez chwilę na czasie wolnym, należy w tym miejscu podkreślić, że kategoria ta, posiadająca wymiar zarówno praktyczny, jak i teoretyczny, pozostaje również w obszarze zainteresowania pedagogiki, zwłaszcza jednej z jej głównych subdyscyplin jaką jest pedagogika społeczna. Stało się to głównie za sprawą Aleksandra Kamińskiego [5, s. 346-358] oraz Ryszarda Wroczyńskiego [18, s. 206-244], którzy w swoich podręcznikach pedagogiki społecznej opublikowanych na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku podjęli, a nawet wyeksponowali, problematykę czasu wolnego. Co więcej, nadali mu rangę jednego z zasadniczych problemów tej subdyscypliny pedagogicznej, która została powołana do samodzielnego bytu głównie za sprawą Heleny Radlińskiej. Konkretyzując, zagadnieniom łączącym się z czasem wolnym A. Kamiński nadał status jednej z dziedzin pedagogiki społecznej. Z kolei Ryszard Wroczyński wpisał je w obszar wychowania równoległego podniesionego przez niego do rangi kluczowych zagadnień pedagogiki społecznej. Obaj ci pedagodzy, pomimo rozkładania w nieco inny sposób akcentów w widzeniu tej problematyki,

dostrzegali i podkreślali wychowawczy potencjał towarzyszący wartościowemu wykorzystaniu czasu wolnego, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci i młodzieży, chociaż nie ograniczali go włącznie do tej generacji wiekowej. To zainteresowanie czasem wolnym przekłada się na zawartość współczesnych podręczników pedagogiki społecznej, czego przykładem są chociażby studia poświęcone tej tematyce przez Marię Czerepaniak-Walczak [2] oraz Małgorzatę Orłowską [13].
Wracając do wspomnianych dwóch, dziś już klasyków pedagogiki społecznej – A. Kamińskiego i R. Wroczyńskiego, trzeba odnotować, że jedną z zasadniczych form realizacji aktywności w czasie wolnym upatrywali oni w turystyce. I tak R. Wroczyński wyraźnie wyodrębnia turystykę w swojej klasyfikacji sposobów spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież, obok np. aktywności sportowej, czy też uczestnictwa w imprezach artystycznych [18, s. 216]. Jeszcze bardzie szczegółowe odniesienia do turystyki odnajdujemy w pracach A. Kamińskiego, który wyodrębnia turystykę pobytową, wędrowną, podmiejską, wyznaczając zarazem ważną rolę w wychowaniu do wartościowego wychowawczo wczasowania przewodnikom turystycznym oraz stowarzyszeniom turystyczno-krajoznawczym [5, s. 354]. On też postrzegając turystykę jako ważny składnik rekreacji masowej zastanawiał się nad tym, co „robić, jak postępować, aby turystyka masowa stała się bardziej wartościową dla zdrowia, dla kultury, dla samorozwoju jednostek, stała się bardziej odpowiednią dla społeczeństwa ambitnie doskonalącego każdą dziedzinę swego życia? [6, s. 297-298].

Turystyka jako zjawisko wielowymiarowe i zróżnicowane

Słusznie przyjmuje się, że turystyka będąca jedną z form konsumpcji realizowanych w czasie wolnym stanowi istotny wskaźnik zaspokojenia potrzeb informujący o poziomie życia. Podejście to przyjęte w statystyce społecznej, czego przykładem może być stanowisko Teresy Słaby [15, s. 180], w przypadku reprezentantów nauk o kulturze fizycznej, socjologii, psychologii czy pedagogiki, poszerzane jest o szerszą refleksję akcentującą związek podejmowania aktywności

turystycznej z potrzebami wyższego rzędu [np.: 1, s. 15]. Kierując uwagę na turystykę jako potrzebę człowieka należy dostrzec też to, iż stwarza ona realne możliwości zaspokojenia – zapewne w bardziej wysublimowanej postaci – potrzeby wypoczynku, i to zarówno fizycznego, jak i psychicznego. Tym samym, aktywność turystyczną można też łączyć z potrzebami niższego rzędu. W tym zwłaszcza kontekście – kontekście zaspokajania potrzeb, należy dostrzec zróżnicowanie aktywności turystycznej wynikające z poziomu zamożności i jakości życia w poszczególnych krajach, jak i w skali międzynarodowej [1, s. 11-12]. Dotyczy to niewątpliwie również Polski, jak i Ukrainy.

W krajach zachodniej Europy, o rozwiniętej klasie średniej, dla której ideologią stał się konsumpcjonizm, jednym z jego przejawów jest podróżowanie w celach turystycznych [16, s. 18]. Rozwijając to spostrzeżenie Bogusław Sułkowski stwierdza: „Turystyka to obyczaj wypoczynku i rozpoznawania wciąż nowych zasobów kulturowych, przy czym najbardziej masowe podróżowanie przybiera formę zinstytucjonalizowaną i jest ulokowane w sektorze prywatnym" [16, s. 18]. Nie oznacza to jednak, że nawet w najbogatszych krajach, a tym bardziej w krajach o przewadze ludności o niskim statusie zamożności, wszyscy posiadają jednakowe możliwości w dostępie do turystyki. Dlatego też w pełni należy zgodzić się z poglądem Wiesława Alejziaka, „że w odniesieniu do aktywności turystycznej, należy mówić raczej o społecznym zróżnicowaniu uczestnictwa w turystyce niż o aktywności turystycznej, jako przyczynie zróżnicowania społecznego. Innymi słowy, poziom i charakter aktywności turystycznej w większym stopniu jest wyznacznikiem zróżnicowania społecznego niż jego przyczyną" [1, s. 15]. Równocześnie W. Alejziak zauważa, że zróżnicowanie społeczne uczestnictwa – braku uczestnictwa w turystyce jest istotnym problemem społecznym [1, s. 15]. Niewątpliwie problem ten zyskuje na znaczeniu w przypadku młodzieży szkolnej, gdy sytuacja ekonomiczna rodziny uniemożliwia lub znacząco ogranicza uczestnictwo w klasowych wycieczkach szkolnych [9, s. 248], prowadząc do poczucia wykluczenia społecznego. I wprawdzie wprowadzenie w Polsce świadczeń socjalnych dla dzieci i młodzieży zmniejszyło obszary ubóstwa, to

jednak nadal czynniki ekonomiczne stanowią istotną barierę, gdy trzeba dokonać wyboru pomiędzy sfinansowaniem szkolnej wyprawy a dokonaniem zakupów i opłat zabezpieczających codzienną egzystencję. Tymczasem wyjazdy turystyczne w ramach realizacji szkolnego programu dydaktycznego i wychowawczego są jednym z ważniejszych działań edukacyjnych i wychowawczych wzbogacających wiedzę, pogłębiających wrażliwość na piękno, rozbudzających postawy patriotyczne i ekologiczne, doskonalących umiejętności organizatorskie i społeczne, na co ustawicznie zwracał uwagę w swoich pracach Kazimierz Denek – niestrudzony propagator szkolnej turystyki i krajoznawstwa [4, s. 157-194]. Uczestniczenie od najmłodszych lat w dobrze metodycznie przygotowanych i prowadzonych wycieczkach ma ponadto duże znaczenie dla rozbudzania autentycznego zainteresowania aktywnością turystyczno-krajoznawczą, w czym niewątpliwie niezastąpioną rolę mają do spełnienia nauczyciele i wychowawczy [12, s. 31; 10, s. 120-122], krzewiąc tym samym właściwe postawy związane z wartościowym spędzaniem czasu wolnego.

Turystyka wobec zagrożeń

Czy dziś społeczeństwo jest lepiej przygotowane, i to zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i mentalnym, do uprawiania turystyki niż miało to miejsce w dwóch ostatnich dekadach minionego wieku? Na progu transformacji ustrojowej w jaką wkroczyła Polska, a wraz z nią cały region środkowo-wschodniej Europy, zastanawiałem się w artykule opublikowanym w „Kulturze i Edukacji" [11], na ile nowa sytuacja sprzyjająca ilościowemu rozwojowi turystyki po obaleniu murów dzielących kontynent na dwa obozy sprzyjać będzie wzbogaceniu duchowo-intelektualnemu osób podejmujących tę aktywność, a na ile sprowadzać będzie na nią zagrożenia łączące się wówczas, przede wszystkim z nielegalnym handlem, który błyskawicznie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych został przekierowany z kierunku wschodniego (wyjazdy do krajów byłego bloku wschodniego) na otwierające się kraje zachodniej Europy. I wprawdzie, a i na

szczęście, zjawisko żenującej i prymitywnej turystyki handlowej w wymiarze przyćmiewającym inne formy turystyki, zasadniczo mamy już za sobą, to aktualność zachowują inne zjawiska o charakterze dewiacyjnym, a nawet patologicznym, które przecież najczęściej nie są czymś nowym w wymiarze historycznym. Można tu tylko jedynie rozważać na ile i w jaki sposób zmienia się ich natężenie i forma, co chociażby łączy się z pojawiającymi się modami i trendami, czy udogodnieniami w zakresie podróżowania. Zaliczyć do nich należy chociażby nieodpowiedzialne korzystanie z wolności jaką daje wyjazd turystyczny, zwłaszcza gdy jest on realizowany w otoczeniu społecznym zapewniającym anonimowość, co wiąże się z mniejszą kontrolą społeczną. Wystarczy w tym miejscu wymienić tylko niektóre z tych zagrożeń poczynając od konformizmu, a kończąc na łatwym dostępie do narkotyków i korzystaniu z oferty seksturystyki, a tym samym demoralizacji zarówno turystów, jak i ludności terenów przez nich masowo odwiedzanych, na co zwracał już w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku Krzysztof Przecławski [14, s. 5239-42, 52-54].

Turystyka wobec współczesnych wyzwań – zamiast podsumowania

Podsumowując, warto przywołać jeszcze raz W. Alejziaka, który zauważa, że „z punktu widzenia polityki turystycznej oraz funkcjonowania rynku turystycznego pożądane jest jak najszersze uczestnictwo społeczeństwa w turystyce, która oprócz funkcji ekonomicznych – ważnych zarówno dla biznesu turystycznego, jak i dla państwa – pełni także funkcje wypoczynkowe, zdrowotne, wychowawcze, poznawcze, polityczne, etniczne itd. Z tych też powodów w wielu krajach aktywność turystyczna przestała być indywidualną sprawą obywateli, a stała się ważną kwestią społeczną oraz elementem polityki turystycznej" [1, s. 15-16]. Trzeba tu bowiem podkreślić, że zapotrzebowanie na usługi turystyczne, niezbędne nawet w przypadku najbardziej „oszczędnych" form turystyki daje zatrudnienie tysiącom ludzi stanowiąc dla nich oraz członków ich rodzin zasadnicze źródło utrzymania. Równocześnie turystyka stanowi dziś swoisty fenomen społeczno-

kulturowy będąc dla milionów osób oczekiwaną corocznie sposobnością do jedynej w swoim rodzaju, a tym samym nie dającej się niczym zastąpić, formy wypoczynku i regeneracji sił oraz okazją do osobistego zetknięcia się z tym co być może było wcześniej dostępne wyłącznie w opisach literackich lub wirtualnym przekazie. Niestety, najprawdopodobniej ta znacząca ranga turystyki w różnych obszarach funkcjonowania współczesnego świata uzyska swoje potwierdzenie w dramatycznych okolicznościach i następstwach pandemii wywołanej koronawirusem SARS-CoV-2, kiedy od kilku tygodni zamknięte są hotele i ośrodki wczasowe niosąc widmo restrykcji, samoograniczeń i bankructw nie tylko dla branży hotelarskiej, ale wielu sektorów związanych z obsługą ruchu turystycznego. I wprawdzie następstwa ekonomiczne są najbardziej widoczne i odczuwalne, to nie można bagatelizować także i tego, że zanik turystyki oznacza również niemożność realizacji jej funkcji, o których była tu mowa, poczynając od funkcji wypoczynkowej i zdrowotnej, a kończąc na najbardziej istotnej dla pedagoga funkcji wychowawczej i poznawczej. Bo wprawdzie wiele muzeów, galerii, a nawet regionów atrakcyjnych turystycznie wykorzystując telewizję i Internet stwarza dziś możliwości gratisowego odwiedzenia i poznania swoich atrakcji, to jednak podane w najbardziej atrakcyjnej formie wirtualnej przekazy nie są w stanie zastąpić bezpośredniego dotknięcia murów średniowiecznej, jak też współczesnej budowli, wsłuchania się w gwar tętniącego życiem wielobarwnego egzotycznego targu, poczucia żywicznego zapachu sosnowego boru, czy zaczerpnięcia pełną piersią morskiej bryzy. Wspólna wędrówka, bezpośrednia wymiana spostrzeżeń i poglądów, i towarzyszące temu emocjonalne doświadczanie przestrzeni przyrodniczej, kulturowej, społecznej zdaje się rekompensować swym pedagogicznym potencjałem zagrożenia jakie towarzyszą nie od dziś turystyce, o czym należy też niewątpliwie pamiętać.

TOURISM – ACTIVITY IN FREE TIME – SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEMS

Summary: Free time arouses interest of representatives of various scientific disciplines analyzing it as an important element of socio-cultural and economic life, hence the interest shown to it by - among others - sociologists, educators, economists and even philosophers. Such a wide range of scientific disciplines interested in the issue of free time is due to the fact that it is assigned a number of functions, e.g. economic, leisure, educational. The issue of free time occupies a special place in social pedagogy, where, on the one hand, attention is paid to the possibilities of free time in terms of positive educational interactions, but also the threats that appear when it is filled with passivity or deviant activity that breaks social norms. Tourism is a special form of leisure activities. It is susceptible to civilization, political and social changes. After opening up to the world as a result of political transformation, this resulted in the development of foreign tourism, the possibility of direct contact with cultural goods previously unavailable for direct knowledge, and on the other hand, a consumer approach to tourist trips, mainly of a recreational nature. New socio-pedagogical problems that pose threats to the participants of tourist trips have also increased. A new unknown situation poses a threat to tourism posed by the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic.

Keywords: leisure, tourism, social change, social threats, social deviations

Literatura:

1. Alejziak W., Aktywność turystyczna: Międzynarodowe i krajowe zróżnicowanie oraz kwestia wykluczenia społecznego, „Turyzm" 2011, nr 1-2, vol. 21, s. 7-16.
2. Czerepaniak-Walczak M., Od próżniaczenia do zniewolenia – w poszukiwaniu dyskursów czasu wolnego [w:] Pedagogika społeczna. Debata, Tom 2, pod red. E. Marynowicz-Hetka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, s. 219-236.
3. Danecki J., Jedność podzielonego czasu. Czas wolny i czas pracy w społeczeństwach uprzemysłowionych, Warszawa: Książka i Wiedza, 1974, s. 392.
4. Denek K., O nowy kształt edukacji, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit", 1998, s. 259.

5. Kamiński A., Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna, wyd. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974, s. 426 (wyd. I -1972).
6. Kamiński A., Studia i szkice pedagogiczne, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978, s. 427.
7. Kwilecka M., Brożek Z., Bezpośrednie funkcje rekreacji, Wydanie II, Warszawa: ALMAMER – Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, 2007, s. 307.
8. Makówka M., Społeczno-ekonomiczne aspekty czasu wolnego, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie" 2006, nr 716, s. 41- 52.
9. Malinowski J. A., Czas wolny – między twórczym rozwojem a patologią, [w:] Edukacja jutra. XII Tatrzańskie Seminarium Naukowe, pod red. K. Denek, W. Starościak, K. Zatoń, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2006, t. 1, s. 247-252.
10. Malinowski J. A., Krajoznavstvo v roboti uиytelja nacional'noj skoly, [w:] Uиytel' nacional'noj skoly, Część I, Ternopol': Ternopil'kij Deržavnij Piedagogičeskij Instytut, 1991, s. 119-122.
11. Malinowski J. A., Turystyka i krajoznawstwo okresu przełomu a implikacje kulturowo-edukacyjne, „Kultura i Edukacja" 1993, nr 1, s. 25-35.
12. Malinowski J. A., Wdrażanie do aktywności turystyczno-krajoznawczej, [w:] Społeczno-pedagogiczne problemy turystyki ze szczególnym uwzględnieniem turystyki młodzieży studenckiej, pod red. J. A. Malinowski, Warszawa: Instytut Turystyki, 1988, s. 27-38.
13. Orłowska M., Problemy czasu wolnego w pedagogice społecznej, [w:] Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy. Podręcznik dla pedagogów, pod red. S. Kawula, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001, s. 581-598.
14. Przecławski K., Humanistyczne podstawy turystyki. Warszawa 1986: Instytut Turystyki, 1986, s. 76.
15. Słaby T., Konsumpcja. Eseje statystyczne, Warszawa: Difin, 2006, s. 232.

16. Sułkowski B., „Społeczne ramy kultury” czterdzieści lat później. Pięć modeli komunikacji kulturowej, „Kultura i Społeczeństwo” 2011, nr -2-3, vol. 55, s. 5-35.
17. Wnuk-Lipiński E., Budżet czasu – struktura społeczna – polityka społeczna, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981, s. 201.
18. Wroczyński R., Pedagogika społeczna, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974, s. 372.

Берташ Марія Ігорівна
Провідний фахівець кафедри психології та соціології Навчально-наукового інституту гуманітарних наук Університету ДФС України

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНФЛІКТІВ ТА ПІДХОДІВ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

При всій різноманітності визначення поняття «конфлікт» численні автори роблять висновок про те, що конфлікт – це природна і невід’ємна частина життя. Конфлікт може бути конструктивним, якщо його розв’язанням керувати добре, і деструктивним, якщо ним управляти погано [1].

Застосування практики вирішення конфлікту бере початок з найдавніших часів. У наші дні прийнято вважати, що конфлікт є двостороннім.

С. Моор узагальнює існуючі підходи до розв'язання конфлікту і подає детальний перелік, в якому ці підходи поділяються на такі групи:

а) особисте прийняття рішення сторонами: уникнення конфлікту, неофіційне обговорення і розв'язання проблеми, переговори, посередництво;

б) особисте прийняття рішення третьою стороною: адміністративне рішення, третейський суд/арбітраж;

в) юридичне (суспільне), авторитарне прийняття рішення третьою стороною: судове рішення, законодавче рішення;

г) примусове прийняття рішення, не передбачене законом: безпосередня дія без насильства і насильство.

Ці підходи розміщенні С. Моором на “Прямій підходів управління розв'язанням конфлікту”, протилежні ділянки якої – це, з одного боку, “уникнення” конфлікту, і “насильство” з іншого [3, с.456].

С. Пікард акцентує протилежні ділянки “Прямої підходів управління розв'язанням конфлікту” С. Моора та у свою чергу, представляє спектр таких підходів до розв'язання конфліктів, як переговори, посередництво, примирення, третейський суд / арбітраж і судові процеси (рис. 1.1).

Також проводить межу між (1) альтернативними і (2) судовими методами розв'язання суперечки.

Рис. 1.1. Пряма розв'язання конфлікту

С. Пікард дає таке визначення окремим підходам до вирішення суперечки:

“Переговори – це процес, за допомогою якого сторони намагаються розв’язати розбіжності або спланувати спільні дії шляхом обговорення і наведення обґрунтованої аргументації.”

“При посередництві нейтральна третя сторона - посередник допомагає сперечальникам розв'язати конфлікт. Проте посередник не має влади нав'язувати їм те чи інше рішення.”;

“Примирення подібне до посередництва, але в процесі розв’язання суперечки нейтральна особа діє як човник між сторонами, які ніколи не зустрічаються.”;

“Рішення третейського суду/арбітраж у великій мірі використовується у сфері виробничих стосунків, і рівень його офіційності є відносно невисоким.”;

“Винесення судового рішення – це офіційний судовий процес, який проводиться суддею чи присяжними в суді” [2, с.173-175].

М. Ізенгард і М. Спангл повертають “неофіційне обговорення”, у спектр підходів розв'язання конфлікту, а також вводять у нього ще один підхід – “фасилітацію”.

Фасилітація або групова фасилітація визначається як “процес, в якому особа, якій усі члени групи довіряють, і є достатньо нейтральною та не має повноважень приймати рішення, втручається, аби допомогти групі вдосконалити спосіб визначення і розв'язання проблеми та прийняття рішень з метою підвищення рівня ефективності діяльності групи”.

Фасилітатор, який здійснює такий процес, є безстороннім лідером, який має відповідну підготовку з розв'язання конфліктів та допомагає сторонам прийняти рішення або обговорити спосіб розв'язання проблем шляхом діалогу.

М. Ізенгарт і М. Спангл розміщують підходи до розв'язання конфлікту у системі управління вирішенням конфліктів на різних рівнях професійного втручання (рис. 1.2).

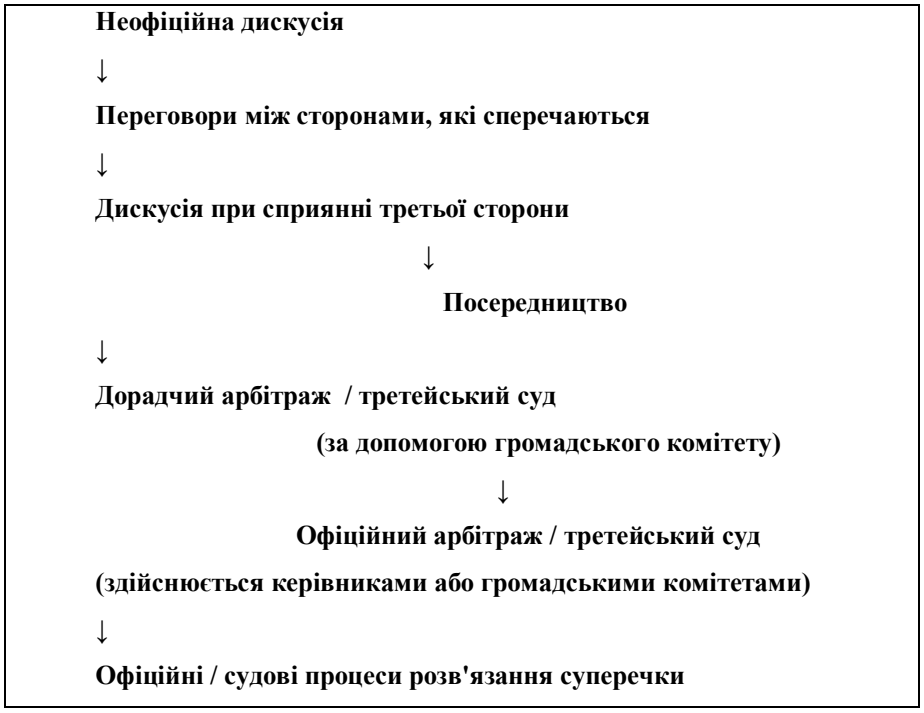

Рис. 1.2. Рівні професійного втручання для планування розв'язання суперечки

В існуючій системі “неофіційна дискусія” і “переговори між сторонами, які сперечаються” передбачають найменші фінансові витрати, найменшу потребу у допомозі з боку третьої сторони, а також найнижчий рівень офіційності [5].

Висновки. Отже, підходи до управління конфліктами поділяються на дві групи:

1) традиційні, законодавчі, що базуються на юридичній нормі і передбачають офіційний судовий процес;

2) альтернативні, неюридичні підходи.

Підходи першої групи ґрунтуються на ворожому ставленні учасників конфлікту одне до одного. В їх основі лежить принцип “перемога – поразка”.

Підходи другої групи мають спільну назву – “Альтернативне розв’язання суперечки” (АРС) і визначаються як “такі непримусові процеси, що є альтернативними до офіційної правової чи судової системи”.

Варіанти класифікації підходів до вирішення конфліктів, розроблені С. Моором, С. Пікард і М. Ізенгартом та М. Спанглом, відображають відхід у сучасному суспільстві від традиційних, законодавчих підходів до розв’язання

суперечки, що базуються на юридичній нормі. Найбільш поширеним підходом АРС є посередництво. Проте слід зазначити, що посередництво в основі своїй ґрунтується на переговорах. Посередники повинні мати глибоке розуміння їх сутності та повинні пройти відповідну професійну підготовку, мати достатній досвід у сфері проведення переговорів [4, с.69].

Список використаних джерел

1. Мириманова М.С. Конфліктология. Учебник. — М.: Академия, 2003. — 320 с.
2. Дойч М. Конструктивне вирішення конфліктів: принципи, навчання і дослідження // Дойч М Психол. конфлікту / Упоряд. і заг. ред. н. В. Гришиной. - СПб .: Пітер, - 2011. - С. 173-175.
3. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 456 с.
4. Журавський А., Гайдук Н. Основи посередництва: концепції, методи та прийоми: Навчальний посібник. – Національний університет “Львівська політехника”, 2001. – 69 с.
5. Психология конфликта. 2-е изд. — СПб.: Питер, 2008. — 544 с.
6. Основи психології та конфліктології для фахової підготовки економістів: навчальн. посіб. для галузі знань «Економіка і підприємництво» / Р. А. Калениченко, О. Є. Харіна, К. М. Доценко ; Державна фіскальна служба України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2016. – 308 с.

УДК 316.6

Богайчук Вадим Жоржевич, *кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРА В УМОВАХ ЗМІН

Чому сьогодні постає питання військового лідерства? Тому, що військове лідерство, яке ведеться в умовах міжвідомчої взаємодії, вимагає застосування інших методів, підходів і способів постановки питань, ніж командування військовими діями. Але від військових традиційно вимагали тільки останнього: їх готували, навчали і підвищували у званні саме за командування військовими діями.

Чому нас цікавить лідерство?

Перш за все, лідерство – це рух і зміни, крім того, лідерство – це люди і стосунки. Лідери стають все більш підзвітними за вчинені дії і прийняті рішення. Лідерство як інтелектуальна сфера, галузь досліджень і практична діяльність отримує дедалі ширше визнання як критична складова організацій будь-якої форми. Воно пов'язане із цілим рядом дисциплін (психологією, соціологією, історією, політологією, антропологією, філософією, педагогікою, військовими дослідженнями, охороною здоров'я і соціальним забезпеченням, релігієзнавством). Підвищується вагомість етики, легітимності і наслідків поганого (токсичного) лідерства. Залежність від ситуації і культури

Лідерство - універсальний за своєю природою феномен суспільного життя. Воно існує скрізь - у великих і малих організаціях, в бізнесі і в релігії, в компаніях і університетах, в неформальних організаціях, у вуличних зграях і масових демонстраціях. Лідерство властиво будь-якій сфері людської діяльності, для існування і процесу якої потрібне виділення керівників і відомих, лідерів і послідовників.

Спочатку, в примітивних суспільствах, де ще не були виразно виражені і усвідомлені приватні інтереси автономної особи, а існували потреби нерозчленованого цілого (роду, племені), функції лідера були розвинуті

слабо. Вони зводилися в основному до забезпечення фізичного виживання общинників.

Зростання різноманітності потреб, появу нових видів діяльності істотно ускладнили соціальні відносини, що зажадало впорядковування поведінки індивідів, гармонізації і узгодження людських потреб і дій. Тоді-то і з'явився лідер, тобто людина, здатна визначати загальну мету, засоби їх досягнення, організовувати процес розподілу ролей і функцій усередині співтовариства.

В управлінській науці феномен лідерства частково покривається схожими термінами - „управління", „керівництво", які характеризують специфічну форму відносин у групі, яку один з її членів - лідер - об'єднує, спрямовує, керує зусиллями групи, а та сприймає, підтримує лідера та очікує позитивних результатів від такої діяльності.

Проблема лідерства у військових підрозділах завжди мала високу актуальність.

Офіцер-лідер – це людина, яка вказує шлях, веде за собою, зберігає єдність команди (колективу) і турбується про кожного військовослужбовця під час виконання спільних завдань з досягнення мети.

Лідерство офіцера – це його здатність забезпечити в підрозділі три головні потреби особового складу, а саме:

- успішно виконувати загальне завдання;

- працювати злагоджено в колективі;

- максимально задовольняти індивідуальні потреби кожного військовослужбовця.

Нині науковці, які займалися її вивченням, вказують, що за своїм статусом офіцер є формальним лідером свого підрозділу, але цього найчастіше виявляється недостатньо для ефективного керівництва підлеглими у складній обстановці, яка висуває додаткові вимоги до професійних особистісних якостей офіцера.

Разом з тим, специфічні особливості та вимоги військової діяльності, зумовлюють необхідність цілеспрямованого формування у офіцерів

лідерських якостей, починаючи ще із періоду їх підготовки у ВВНЗ та військових навчальних підрозділів ВНЗ. А у процесі військово-професійного відбору кслід обов'язково враховувати необхідність наявності особистісних властивостей, які є передумовою формування подібних якостей.

Таки вимоги пов'язані насамперед з наступними соціально-психологічними специфічними особливостями військової діяльності:

- велика громадська та державна значимість;
- напруженість, темп і динаміка;
- жорстка регламентація та правове регулювання між людьми;
- високий рівень колективності в сфері діяльності;
- певна замкнутість, просторова локалізація діяльності;
- високий рівень організації по вертикалі і горизонталі;
- часта зміна одних видів військової діяльності на інші, їх тісна взаємозалежність і взаємовплив.

Виходячи з специфічності військової діяльності та значного спектру наукових теорій щодо лідерства виникає дискусійне питання якого лідера необхідно формувати в умовах військової діяльності особливо війни на Сході.

Особливо гостро це питання виникає в навчальному процесі.

При проведення занять з курсу «Військове лідерство» офіцерам було запропоновано проранжувати основні якості військового лідера. Найбільш частіше слухачі відмічали наступні якості: професійність, впевненість, відповідальність, чесність і відкритість, рішучість, наявність мети і бачення результату, справедливість, дисциплінованість, вміння навчати інших, довіра до своєї команди.

Аналізуючи отриманій соціально-психологічний портрет військового лідера можливо зробити припущення, що на сьогодні формувати необхідні якості можливо спираючи на концепцію трансформаційного лідерства Джеймса Мак-Грегора Бернса.

За Бернсом, трансформаційне лідерство – це процес, спрямований на досягнення колективних цілей шляхом взаємного використання мотивів досягнення запланованих змін, що є у лідера і послідовників. Концепція «трансформаційного лідерства» припускає наявність у лідера і підлеглих певної поведінки для творчого вирішення проблеми у кризових ситуаціях, та пропонує послідовникам ні працю для власної вигоди, а забезпечення натхнення на поставленні завдання і бачення, як ці завдання виконати.

Сьогодні у науковій літературі існують численні концепції й теорії лідерства, а також типи лідерства. Ефективний тип лідерства визначається конкретною ситуацією, обставинами та завданнями. Усі теорії лідерства варто розглядати в сукупності. Кордони між ними є досить умовними. Теорії лідерства взаємодоповнюють та впливають одна на одну, розкриваючи кожна свій аспект цієї проблематики.

Тому на сьогодні є актуальним створення гібридної теорії лідерства та особи лідера особливо для формування лідерських якостей в військової сфері.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1989.

2. Бойко О. Офицер-лидер − истинная потребность или очередной миф [Электронный ресурс] // 8-й корпус: [сайт] / Режим доступа: http:// ak-inzt.net/forces/410-article7667 (09.08.2011). − Загл. с экрана.

3. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід. – За заг. ред. *Максименка С.Д.* – в 2-х. Ч. – К.: НУОУ, 2012. – Ч. 1. – 472 с.

4. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника / *Осьодло В.І., С.О. Поздишев, Хміляр О.Ф.* – К. : НУОУ, 2014. – С 85.

5. Управление - это наука и искусство. А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. – М.: Республика, 1992. – 352 с.

6. Burns, J.M. (1978) Leadership. New York. Harper & Row.

7. STANAG 2565 MEDSTD – “Психологічні поради для лідерів під час виконання бойових завдань”.

УДК 159.922.73:343.226

Бойко-Бузиль Юлія Юріївна*, кандидат психологічних наук, доцент, заступник завідувача науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України*

Процик Любов Сергіївна, *кандидат психологічних наук, науковий співробітник науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Загальновизнано, що проблема насильства є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини та на законодавчому рівні будь-які його прояви заборонені. Під час пошуку ефективних шляхів його профілактики в учнівському середовищі необхідно враховувати різні фактори із врахуванням комплексного підходу, що передбачає: участь самих здобувачів освіти; залучення батьків, педагогічних керівників і громади; взаємозв'язок політики, законодавства та практики; визначення індикаторів насильства і дотримання принципів прав людини з урахуванням їх універсального характеру та культурних традицій [1].

Активно проблему шкільного насильства почали досліджувати у другій половині ХХ ст., коли постало питання про вивчення зв'язку між явищами девіантної та агресивної поведінки в соціумі й тим, як людина виховується, зростає, навчається, щоб у результаті мати важелі впливу та профілактики (В. Бондаровська, О. Васильєва, Б. Глейзер, С. Єніколопов, А. Закалюк, Т. Козакова, А. Пікас, Е. Роланд, Н. Степура, Х. Хекхаузен, А. Хорн, Т. Сейджер та ін.).

Відзначимо, що шкільне насильство породжують не тільки випадкові дії, а й навмисні (проте кривдники приховують справжні свої наміри); воно характеризується порушенням особистих прав і свобод конкретної людини; та унеможливлює самозахист індивіда через асиметрію сил (одна сторона

завжди має переваги над іншою) [2].

Профілактика насильства в учнівському середовищі має мати системний профілактично-корекційний характер, містити комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних та організаційних дій, якими охоплюються всі учасники навчального процесу в школі. Та реалізовуватися у двох формах: ранній та безпосередній. Рання розрахована на виявлення дітей із сукупністю особистісних якостей, що створюють передумови для формування насильницьких патернів поведінки, тобто потенційних насильників; а безпосередня – стосується школярів, що вже вчиняли насильницькі акти [3].

Профілактична робота на макрорівні повинна реалізуватися у вигляді комплексних профілактичних програм, компаній, масових заходів, координованої діяльності мережі установ та організацій (висвітлення проблеми у ЗМІ, публічні акції, зміни в соціальній і державній політиці, які спрямовані на формування й громадської думки, й індивідуальних ціннісних установок).

На мікрорівні профілактика потребує організації у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій у межах установ, організацій та за місцем проживання (освітні й тренінгові програми, спеціалізовані втручання для груп ризику).

Індивідуальний рівень профілактики передбачає роботу, яка проводиться спеціалістами та волонтерами з окремими особами (індивідуальне консультування й психологічний супровід).

До первинної соціально-психологічної профілактики насильства відноситься формування активного стилю життя, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів особистості. На першому рівні у центрі уваги перебувають усі учні школи, бо саме тут здійснюється профілактика психічного здоров’я в цілому.

Вторинна соціально-психологічна профілактика насильства є груповою з метою зміни ставлення особистості до себе та оточення, навчання навичкам

поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до насильства. Така соціально-психологічна профілактика насильства може здійснюватися шляхом розроблення і проведення тренінгів, квестів, конкурсів тощо.

Третинна соціально-психологічна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства або вчиняли насильство. Цей вид профілактики найскладніший та здійснюється лише на особистісному рівні [3].

Одночасно роботу з профілактики насильства потрібно проводити з педагогічними працівниками та батьківською громадськістю. Для роботи з педагогічним колективом практичним психологам навчального закладу необхідно брати участь у роботі тематичних педагогічних нарад, на яких робити повідомлення про інноваційні технології навчально-виховного процесу, інтегрування в педагогічну практику останніх досягнень педагогіки та психології з питань навчання і виховання учнів різних вікових категорій, здійснювати психологічний супровід молодих учителів, а також роботу з профілактики емоційного вигорання. Адже, педагогічний колектив та психологічна служба закладу освіти повинні надавати батькам інформаційну підтримку, навчати і консультувати їх з питань виховання дітей без застосування насильства, розвитку у них особистісних та соціальних навичок з метою профілактики насильницької або віктимної поведінки.

Така системна та комплексна профілактична робота підвищує якість освіти, оскільки передбачає методи навчання, що враховують індивідуальні потреби і здібності учнів та спонукає їх до активної участі в освітньому процесі, а також сприяє створенню безпечного учнівського середовища. І те й інше – найважливіші умови успішного освітнього процесу. Тому, послідовне дотримання прав людини – запорука створення безпечного освітнього середовища, в якому з повагою ставляться до кожного, дотримуються прав людини, сформовано здорову і дружню атмосферу, навчальний процес не тільки приносить користь, а й задоволення учителям і учням.

Список використаних джерел

1. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми [Текст] : навч.-метод. посіб. / О.В. Бовть [та ін.] ; ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіна ; *Кіровоградський юридичний ін-т Харківського національного ун-ту внутрішніх справ, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда–Україна». К. Юрисконсульт*, 2005. 452 с.
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л.М. Проколієнко. *Київ. Рад. школа*, 1989. 608 с.
3. Психолого-правові аспекти профілактики та протидії насильству щодо дітей: навчально-методичний посібник / М.Є. Троіцька, С.І. Захарченко, М.Г. Вербенський та ін. *Суми : Видавництво «МакДен»*, 2010. 194 с.

УДК 314/316 : 314.1; 316.4

Весельська Людмила Антонівна,
заступник директора Навчально-наукового інституту гуманітарних наук УДФСУ, кандидат наук державного управління

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗАРОБІТЧАН, ЩО ПОВЕРНУЛИСЬ В УКРАЇНУ ЧЕРЕЗ ПАНДЕМІЮ COVID-19

Біда не приходить сама: пандемія коронавірусу призвела до безпрецедентних проблем у світовій економіці, наслідки яких люди у всьому світі відчуватимуть протягом наступних кількох років. Нова економічна криза, настання якої оголосили у Міжнародному валютному фонді, може стати найбільшою та найпотужнішою з часів Великої депресії 1930-х років. А дату її завершення та наслідки наразі майже неможливо спрогнозувати, оскільки пандемія коронавірусу все ще триває. Якими можуть бути наслідки «коронакризи» для світу та України, для її працездатного населення, що

шукає роботу та реалізує свої професійні уміння за кордоном? Спробуємо розібратися.

Статистика другої половини травня 2020 року показує, що кількість українців, які їдуть на заробітки до країн Європи, практично дорівнює кількості тих, хто повертається додому. До прикладу, уряд Польщі, з одного боку, хоче, щоб трудові мігранти з України масово приїхали на сезонні роботи по збору врожаю до Польщі, а з іншого – там усе частіше звучать думки про те, що у період кризи українців мають замінити поляки.

Доречно відмітити той факт, що економіка Польщі впродовж останніх десятиліть стрімко розвивалася, потребуючи все нових працівників. Вона була чи не єдиною країною ЄС, яка пройшла економічну кризу 2008 року з плюсовим ВВП, а за останні п’ять років кількість трудових мігрантів з України в Польщі зросла приблизно вп’ятеро – до півтора мільйона.

Коронакриза швидко змінила реальність. Утім, за даними дослідження польської компанії EWL, проведеного у середині квітня, 85% українських респондентів висловили бажання під час пандемії COVID-19 залишитися в Польщі. Більшість із них більше лякала перспектива втрати роботи (55%), ніж ймовірність підхопити коронавірус (18%). Масового відтоку українців додому не спричинили і погіршення чи зміна умов праці в умовах кризи. А відчули їх на власній шкірі чимало наших співгромадян. 61% українців стали працювати менше, а 27% були змушені змінити сферу працевлаштування [2].

Але, навіть незважаючи на “штормові” умови на ринку праці в Польщі, перспектива взагалі опинитися без роботи і грошей лякала ще більше. Отже, понад 63% українців, насамперед тих, у кого після запровадження стану епідемії в Польщі 15 березня завершувався термін дії дозвільних документів на перебування і роботу в Польщі, вирішили скористатися доволі сприятливим для мігрантів з-поза меж ЄС рішенням польського уряду з підтримки підприємців і працівників. А саме – автоматичним продовженням терміну дії робочих віз та перебуванням по безвізу на період пандемії та 30 днів після неї. Аналогічна ситуація для заробітчан в Італії, Чехії, Словаччині.

Цей факт свідчить про недовіру українців до вітчизняних інститутів влади, недосконале законодавство, неспроможність працювати тут, на місці, заробляючи при цьому європейський стандарт оплати своєї роботи. Мова йде не лише про гроші чи економіку України в цілому, у даному контексті це комплексна проблема державного рівня.

Для України нова криза, спричинена пандемією, стане більшим ударом, аніж для решти світу. Українська економіка – мала та відкрита. Це означає, що вона є надто залежною від ситуації у світі, зокрема від попиту та пропозиції на товари українського експорту (металургія та аграрна продукція) та цін на товари, які Україна імпортує (переважно енергоресурси та готові вироби, такі як автомобілі, побутова техніка, комп'ютери тощо).

Відповідно до прогнозу МВФ, ВВП України через коронавірус впаде на 7,7% проти падіння економіки світу на 3%. Відновлення після кризи для України буде тривалішим, аніж для решти світу: зростання ВВП України у 2021 році прогнозують на рівні 3,6% поти зростання економіки світу на 5,8% [1] . Це означає, що нова криза лише збільшить розрив між Україною та розвинутими країнами: як за показником конкурентоздатності економіки, так і за показниками якості життя.

Вже зараз безробіття в Україні сягає рекордного рівня: за час карантину лише офіційно по допомогу до держави звернулося 90 тисяч українців, загалом же кількість безробітних могла зрости на 1,3 мільйона людей (за підрахунками Торгово-промислової палати).

Як повідомив прем'єр-міністр України Денис Шмигаль в інтерв'ю «РБК-Україна», – «… за період карантину в Україну повернулися близько 2 мільйонів наших громадян, які були на заробітках і приїхали через втрату роботи. Ми цих людей ідентифікуємо у якості надзвичайно кваліфікованої, навченої в Європі робочої сили, яка має високу продуктивність, хорошу технологічну, професійну підготовку». За його словами, уряд працює над програмою «Нові гроші», в межах якої колишнім заробітчанам будуть видавати дешеві кредити для початку власної справи в Україні.

Крім цього, уряд планує створити нові робочі місця у низці галузей: соціальній, бюджетній сферах або у «великому будівництві» (будівництві та ремонті доріг та об'єктів соціальної інфраструктури). Водночас прем'єр-міністр вважає, що заробітчани не будуть їхати з України, якщо їхня зарплата в Україні буде на 300-400 євро меншою [2].

«Коронакриза» ставить набагато більше питань, аніж відповідей. Наразі жоден економіст не береться напевно прогнозувати, як довго відчуватимуться наслідки кризи та наскільки серйозними вони стануть.

У МВФ припускають, що нова економічна криза може радикально змінити нашу споживацьку поведінку. Наприклад, тривале перебування на карантині та робота з дому можуть сприяти тому, що частина офісної роботи стане віддаленою. Це зменшить попит на папір, офісне обладнання, а також на оренду офісних приміщень. Як наслідок, видозміниться і ринок нерухомості: попит на комерційні приміщення скоротиться, а ціни на оренду житла можуть зрости (так орендодавці компенсуватимуть втрату більш вигідних клієнтів з бізнес-середовища). Також коронавірус може змінити наші звички. Так, після карантину люди можуть і надалі уникати масових заходів (що вдарить по івент-індустрії) або ж менше відвідувати кафе та ресторанів; менше користуватися громадським транспортом та проводити більше часу на природі.

І на останок, для того, аби краще передбачити наслідки «коронакризи», та її вплив на психологічну адаптацію заробітчан, які вимушені будуть залишитися в Україні, потрібно більше часу та даних. Не менш важливою є передбачувана та стабільна ситуація з подоланням самого коронавірусу, удосконалення нормативно-правової бази з питань сталого розвитку економіки, впровадження актуальних заходів впровадження демографічної і соціальної політики України.

Список використаних джерел:

1. Банахевич Ю. Українські трудові мігранти поки що залишаються в польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3033481-polskij-rinok-praci-ci-e-tam-misce-ukraincam-u -koronakrizu-ta-pisla.html

2. Вінокуров Я. В Україну повернулося 2 млн заробітчан: в уряді повідомили, як планують залишити їх. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hromadske.ua/posts/v-ukrayinu-povernulosya-2-mln-zarobitchan-v-uryadi-povidomili-yak- planuyut-zalishiti-yih

УДК : 159.922

Водолазська Ольга Олегівна, к.психол.н., доцент, доцент кафедри загальної та диференціальної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

Цуркан Світлана Миколаївна, здобувач освітнього ступеня магістра спеціальності 053 Психологія Державного закладу «Південноукраїнський національпедагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Для людини професія - це джерело існування і засіб особистісної самореалізації, що передбачає формування її як активного суб'єкта діяльності і потребує, по-перше, належного рівня підготовки, по-друге, високої відповідальності за результати своєї професійної діяльності. До складу професійно важливих якостей професій типу «людина-людина» науковці відносять певний набір таких якостей. Є. О. Клімов, наприклад, виокремлює такі якості, як уміння керувати людьми; вчити, виховувати, лікувати людей, обслуговувати різні потреби людей; вміння слухати, чути і розуміти іншу людину [6, с.130-135].Е. Ф. Зеєр до переліку професійно-важливих якостей включає: толерантність, товариськість, емоційну стійкість,

організаторські здібності, доброзичливість, справедливість, уміння володіти собою [4,с. 175]. На думку Є. П. Ільїна професійно- важливими якостями фахівця типу «людина–людина» є такі, як доброзичливість, такт, толерантність, товариськість, емоційна стійкість, самовладання, витримка, чуйність, співпереживання тощо [5]. Представник кожного типу професії має свій комплекс особистісних та професійно-важливих якостей, які сприяють успішному оволодінню і подальшому виконанню професійної діяльності.

Комунікації, які виникають у спілкуванні людей, виступають необхідною умовою їх буття, без чого неможливий повноцінний розвиток не лише окремих психічних функцій, процесів і якостей людини, але і професійного становлення особистості в цілому [7]. Комунікативні якості визначаються у психології як сукупність здібностей, властивостей, умінь і навичок особистості, що характеризує її ставлення до людей і забезпечує можливість встановлення і підтримки контакту і взаєморозуміння між ними під час спілкування [2]. За результатами досліджень учених (Л. М. Аболін, К. О. Абульханова-Славська, О. О. Бодальов, Л. І. Божович, В. П. Зінченко, О. П. Саннікова, В. І. Слободчиков та ін.) серед основних характеристик особистості виокремлюються ті, що відображають її ставлення до інших людей і є складовими «комунікативного блоку особистості» [2]. В першу чергу це стосується толерантності, як здатності суб'єкта до прийняття моделей поведінки, цінностей, що відрізняються від його власних у взаємодії з оточуючими.

Толерантність у спілкуванні є невід'ємною характеристикою професіоналізму і зрілості особистості, що потребує підтвердження емпіричною перевіркою. Отже, наведемо її результати.

В емпіричному дослідженні приймали участь 78 осіб - здобувачів освітнього ступеня магістра спеціальності 053Психологія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Діагностичний інструментарій склали: «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» Саннікової О. П. та Бабчук

О. Г.; «16-факторний особистісний опитувальник» - форми А і Б (Р.Кеттела). Кореляційний аналіз виконувався у програмі SPSS 13.0 for Windows.ru.

Проведений кореляційний аналіз, результати якого наведено у табл.1, показує, що загальний показник толерантності виявив як додатні, так і від'ємні значущі зв'язки з більшістю факторів особистості (за Р. Кеттеллом)-на 1% і 5% рівнях. Додатні зв'язки свідчать про те, що вираженість толерантності супроводжується такими якостями як товариськість, добродушність, легкість спілкування, гнучкість, (A^+), готовність до співдружності, сміливість, відзивчивість, (H^+), емоційна стійкість і зрілість, реалістичність, (C^+), сентиментальність, чутливість, ніжність, м'якість (I^+), покірність, конформність (E^-), безпечність, активність (F^+), радикалізм, гнучкість, відсутність прагнення до домінування, розуміння іншої людини (Q_1^+), довірливість, терпимість, поступливість (L^-), орієнтація на соціальні контакти, наявність достатнього самоконтролю (Q_3^+), нефрустрованість, врівноваженість, байдужість, (Q_4^-), активність, сміливість, енергійність (O^-).

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між якісними показниками толерантності та факторами особистості (за Р. Кеттеллом)

Показники		Якісні показники толерантності			
		ЕТ	КТ	ПТ	ЗПТ
Фактори особистості (за Р.Кеттеллом)	A	308**	202**	230**	297**
	C	168*		222**	163*
	E			-204**	-172*
	F	167*		247**	175*
	G	-161*			
	H	255**	276**	188**	307**
	I	165*	159*		178*
	L		-261**	-195**	-183**
	M	210**			181*
	N			161*	
	O	-144*		-153*	-140*

	Q_1		224**		180*
	Q_2			176*	
	Q_3	236**	211**	244**	254**
	Q_4	-448**	-275**	-187**	-398**
	Q_I	294**	147*		186**
	Q_{II}	-231**	-232**	-203**	-236**
	Q_{III}	-195**			
	Q_{IV}	149*			

Примітки:1) Умовні скорочення толерантності: ЕТ-емоційна толерантність; КТ-комунікативна толерантність; ПТ - поведінкова толерантність; ЗПТ –загальний показник толерантності. 2) Умовні скорочення за методикою Р.Кеттелла: -А+афектотімія- А-сизотімія; С- С+сила «Я»- С- слабкість «Я» ; Е -Е+ домінантність- Е- конформність; F- F+ безпечність- F- заклопотаність; G – G+сила «над Я» - G- слабкість «над Я»; Н- Н+сміливість – Н- боязкість ; I – I+м'якість - I-твердість; L- L+ підозрілість- L- довірливість; М – М+мрійливість-М-практичність ; N – N+ проникливість- N- наївність ; О - О+схильність до відчуття провини – О- самовпевненість ; Q1 - Q1+ радикалізм- Q1- консерватизм ; Q2- Q2+ самодостатність - Q2-залежність від групи; Q3- Q3+високий самоконтроль- Q3-низький самоконтроль; QI – QI+ екстраверсія- QI- інтроверсія; QII – QII+ тривожність- QII – емоційна стабільність; QIII - QIII+кортикальна жвавість - QIII- сенситивність; QIV - QIV+незалежність- QIV- покірність.

Усі ці характеристики описуються в літературі як риси, притаманні толерантній особистості. Отримані додатні зв'язки (на рівні $p\leq0.01$ і $p\leq0.05$) показника ЕТ (емоційна толерантність) з показниками факторів особистості характеризуються піддатливістю почуттям, обставинам, гнучкістю (A^+), потуранням своїм бажанням тощо, а також мрійливістю, неврівноважністю (M^+), відзивчівістю та імпульсивністю (H^+), ідеалістичністю, високим творчим потенціалом, схильністю до захопленості, нефрустрованістю, врівноваженістю (Q_4^-), схильністю особистості відчувати, а не діяти (G^-), і

збільшенням впливу емоцій на особистість і її поведінку.

Показник КТ (когнітивна толерантність) виявляє додатні зв'язки з показниками A^+ (афектотімія), H^+ (сміливість), Q_1^+ (радикалізм), Q_3^+ (високий самоконтроль), від'ємні – з показниками: L^- (довірливість), Q_4^- (нефрустрованість), Q_{II}^- (емоційна стабільність) – на рівні $p \leq 0.01$. Додатні зв'язки виявлені з показниками: I^+ (чутливість), Q_I^+ (екстраверсія) - на рівні $p \leq 0.05$. Такі зв'язки характеризуються наявністю у толерантної особистості розумових характеристик: гнучкість, легкість у спілкуванні (A^+), імпульсивність та сміливість готовність до співдружності, відзивчивість, беззаботність, рішучість (H^+),уступливість, терпимість довірливість(L^-), сентиментальність. Показник ПТ (поведінкова толерантність) виявив додатні зв'язки з A^+ (афектотімія), C^+ (сила «Я»), F^+ (безпечність), H^+ (сміливість), Q_3^+ (високий самоконтроль поведінки), від'ємні – з показниками: E^- (покірність), L^- (довірливість), Q_4^- (нефрустрованість), Q_{II}^- (емоційна стабільність) – на рівні $p \leq 0.01$. Додатні зв'язки з показниками: N^+ (проникливість), Q_2^+ (самодостатність), від'ємні – з показником: O^-(самовпевненість) – на рівні $p \leq 0.05$. Тут має місце складне співвідношення. З одного боку, толерантність супроводжується відсутністю прагнення до влади, домінування, з іншого – самостійністю, незалежністю, вмінням проявляти власну, зокрема толерантну, позицію, незважаючи на соціальні, етнічні та будь-які інші кліше.

Отже, аналіз отриманих кореляцій показав належність взаємозалежностей між показниками толерантності і факторами особистості, що підтверджує значущість комунікативних якостей у професійному становленні майбутнього психолога.

Список використаних джерел

1.Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни. Москва: Мысль, 1991. 299 с.

2. Бабчук О. Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності: дис… канд. психол. наук :19.00.01Одеса, 2012. 221с.

3. Бодалев А. А. Личность и общение. Москва: Издательство МГУ,1984. 272 с.
4. Зеер Є.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов. Москва: Академический Проект; Фонд «Мир»,2005. 336с.
5. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Евгений Павлович Ильин. – Санкт-Петербург: Питер, 2011. 576 с.
6.Климов Е.А. Психология профессионала. Москва: Институт практической психологии, 1996. 400с.
7.Толерантность и коммуникация [Редактор Г. И. Петрова]. Министерство образования Российской Федерации. Томский гос. университет. Томск: Дельтаплан, 2002. 177 с.

УДК 159.942

***Войтенко Олена Василівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Університету Державної фіскальної служби України*

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Соціономічні професії належать до найбільш напружених в емоційному плані видів професійної діяльності. Професійна діяльність у системі «людина-людина» пред'являє високі вимоги до особистості фахівця в зв'язку зі своєю емоційною, когнітивною, комунікативною навантаженістю, відповідальністю за результати. Фахівці соціономічних професій зазнають хронічного професійного стресу, що поступово призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї, професійної деформації особистості у вигляді емоційного вигорання.[6]

Термін «емоційне вигорання» найчастіше застосовується для опису стану емоційного виснаження в соціономічних професіях. Узагальнення емпіричних фактів закордонних та вітчизняних досліджень показує, що

даний синдром виникає в ситуаціях інтенсивного професійного спілкування під впливом безлічі зовнішніх і внутрішніх факторів і проявляється як «приглушення» емоцій, зникнення гостроти почуттів і переживань, збільшення числа конфліктів із партнерами по спілкуванню, байдужість і відгородженість від переживань іншої людини, втрата відчуття цінності життя, втрата віри у власні сили та ін.[4, 6, 9, 12]

На основі аналізу існуючих визначень вигорання встановлено його зв'язок із регуляцією і вираженням емоційних станів. Емоційна праця розглядається як предиктор вигорання у фахівців соціономічних професій.

Феномену «вигорання» фахівців соціономічних професій присвячено чимало досліджень: в середовищі управлінців, соціальних працівників, у торгового персоналу, менеджерів, у педагогів та ін. [6, 8, 12, 13]. Обстоюється думка, що фахівці соціономічних професій особливо вразливі до вигорання, оскільки тривалий час перебувають у стані, коли необхідно постійно контролювати свої емоції, брати на себе відповідальність і відчувати невизначеність, працюючи з іншими людьми [12].

Конструктивним рішенням цієї проблеми може бути опанування ефективними способами боротьби з емоційними ускладненнями. Тому вивчення наслідків професійного стресу в діяльності фахівців соціономічних професій, а також дослідження психологічних ресурсів подолання емоційного вигорання має особливо велике значення.

Особливий інтерес в аспекті подолання вигорання представляє процес самоактуалізації особистості, який одні автори розглядають як системоутворюючий особистісний ресурс подолання вигорання [1, 7], інші як фактор резистентності до вигорання [8]. Із самоактуалізацією пов'язана особистісна зрілість, особистісна автономність, самокерування, без яких неможлива успішна професійна діяльність.

Самоактуалізація розглядається в роботах К.Р. Роджерса (як процес реалізації людиною потенціалу з метою стати повноцінно функціонуючою особистістю) [11], А. Маслоу (як прагнення людини до самореалізації, до

актуалізації закладених потенцій, прагнення до ідентичності, коли людина повинна бути тим, ким вона може бути) [10]. В основі фізичного, психічного здоров'я лежить реалізація особистістю психологічного потенціалу, підтримання балансу між бажаннями і можливостями.

Самоактуалізація може бути одним із чинників профілактики і подолання емоційного вигорання [13]. Відомий факт, що багато фахівців із великим стажем роботи, довгі роки перебуваючи в стресогенних умовах, продовжують продуктивно працювати, реалізовуючи себе в діяльності, вважаючи, що професійна діяльність для них наділена змістом, цінна, цікава і необхідна, вони відчувають залученість у діяльність, без ознак професійного вигорання.

Було показано, що стан вигорання - це психічний стан, який має безліч корелятів серед внутрішніх особистісних особливостей [9]. Вигорання зачіпає ціннісно-смислову сферу як екзистенційне явище, тісно пов'язане зі змістом професії та життя.

Взаємозв'язок самоактуалізації з вигоранням досить широко досліджується у професійній діяльності педагогів [1, 7, 12].

Дослідники відзначають важливу роль внутрішньої детермінації в регуляції стану професіонала [7]. Як відомо, на один і той самий стресор різні індивіди реагують неоднаково. Тип реагування й спрямованість поведінки істотно залежать від індивідуальних особливостей особистості й, зокрема, від її індивідуальних психологічних ресурсів психологічного подолання. Так, неузгодженість в мотиваційній сфері може бути детермінантою емоційного вигорання і призводити до втрати відчуття сенсу професійної діяльності. І, навпаки, певні характеристики ціннісно-смислової, морально-духовної сфер можуть сприяти резистентності особистості до розвитку вигорання.

Однак, варто відзначити відсутність однозначних відомостей про зв’язок професійного стресу, емоційного вигорання та самоактуалізації особистості. Існують також дані, що суб’єктивний образ професійного розвитку та самореалізації особистості, особистісні амбіції можуть стати

детермінантами професійного стресу, який є складним явищем за причинною обумовленістю, і виникає не лише у відповідь на труднощі і спеціальні вимоги з боку професії. Самореалізація людини як спосіб її існування в якості відкритої системи також може викликати стрес, так як супроводжується корекцією способу життя, зміною сприйняття образу світу і т.п., що, часом, ситуативно позбавляє людину ресурсів. З одного боку, людина прагне до стабільності, з іншого – до змін, які неминуче викликають стресові стани, що супроводжуються переживаннями тривожності, агресії на себе і інших, апатії, депресії і подібних негативних почуттів.[5]

Отже, роль самоактуалізації у профілактиці та подоланні емоційного вигорання фахівців соціономічних професій представляється сьогодні актуальним і перспективним напрямком наукових досліджень у організаційній психології. Розширення спектра вивчення процесу самоактуалізації та її зв'язку із феноменом емоційного вигорання сприятиме більш точному розумінню особистісних та організаційних проблем, що впливають на психологічне здоров'я працівників і побудову якісних профілактичних програм із попередження виникнення синдрому емоційного вигорання.

Список використаних джерел

1. Бабич О.И. Личностные ресурсы преодоления синдрома профессионального выгорания педагогов: дис. … канд. психол. наук. Хабаровск, 2007. - 184 с.

4. Бойко В.В. Энергия эмоций. – СПб: Питер, 2004. - 474 с.

5. Бохан Т.Г. Стресс и стрессоустойчивость: опыт культурно-исторического исследования / Т. Г. Бохан. – Томск: Изд-во «Иван Федоров», 2008. - 267 с.

6. Водопьянова Н.Е. Синдром психического выгорания в коммуникативных профессиях / Н. Е. Водопьянова // Психология здоров'я / под. ред. Г. С. Никифорова. – СПб., 2000. - С. 443–463.

7. Курапова И.А. Нравственно-ценностная регуляция эмоционального выгорания в профессиональной деятельности (на примере педагогов средней и высшей школы): дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук. – М., 2009. - 232 с.
8. Malanowski J.R., Wood P.H. (1984). Burn-out and Self-Actualization in Public School Teachers // Journal of Psychology. Vol. 117, No. 1, P. 23-26
9. Maslach C. M. (2003). Job burnout: new directions in research and intervention / C.M.Maslach // Current Directions in Psychological Science, Vol.12. P. 189–192.
10. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Изд-во "Евразия", 1999. - 479 с.
11. Роджерс К.Р. (1994). Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс. – М.: Изд-во "Прогресс", 480 с.
12. Ронгинская Т.И. (2002). Синдром выгорания в социальных профессиях / Т.И. Ронгинская // Психологический журнал. Т. 23. №3. 2002. - С. 85-95.
13. Skaalvik E. M., & Skaalvik S. (2015). Job satisfaction, stress and coping strategies in the teaching profession – What do teachers say? International Education Studies, 8, 181–192.

УДК 159.99

Getto Iryna
Teacher at Strategic Kids Academy and Academic Chess, Алісо Вхохо, США

ЗАГАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективна організація навчального процесу неможлива без розуміння психологічної суті навчальної діяльності школяра. Цій діяльності притаманні своя психологічна структура, механізми, закономірності перебігу і розвитку, а також адекватні умови розгортання, вплив вікових та індивідуальних

особливостей дитини. Вищою формою навчальної діяльності є самостійна робота.

Від інших форм учіння навчальна діяльність відрізняється спеціальною спрямованістю на оволодіння навчальним матеріалом і розв'язання навчальних завдань, засвоєння загальних способів дій і формування наукових понять. У ній оволодіння загальними способами дій випереджає розв'язання завдань. Навчальна діяльність зумовлює, зміни психічних та особистісних властивостей суб'єкта, які залежать від результатів його дій.

Навчальна діяльність має суспільну значущість за змістом (спрямована на засвоєння надбань культури і науки) і за формою (відповідає суспільне виробленим нормам навчання і здійснюється у спеціальних суспільних установах: школах, гімназіях, коледжах, університетах, академіях), їй притаманні суб'єктність і суб'єктивність, активність, предметність, цілеспрямованість, усвідомленість, певна структура і зміст [1 с. 28].

Навчальна діяльність не тотожна засвоєнню навчального матеріалу, хоч воно є її основним змістом і залежить від її структури і рівня організації. Залежить вона від специфіки предметного змісту і зовнішньої структури, в яких особлива роль належить навчальному завданню і навчальним діям, спрямованим на його розв'язання.

Соціальні вимоги до навчальної діяльності мають конкретно-історичний характер, залежать від оточення її суб'єкта та соціального оточення (учителів, батьків, ровесників).

Предметом навчальної діяльності є очікуваний результат (матеріальний, ідеальний) цієї діяльності який спонукає суб'єкта діяти задля його досягнення. Метою і результатом навчальної діяльності є зміни суб'єкта, а не зміна предметів, на які спрямовані дії, хоч без цього не обійтися. Зміни суб'єкта неможливі без здійснення ним предметних дій [2 с. 92].

Основною метою суб'єкта навчальної діяльності є розширення, збагачення його можливостей, розвиток здібностей, засвоєння нових способів дій з науковими поняттями і матеріальними предметами.

Навчальна діяльність має особливості змісту та результатів навчальної діяльності залежать від потреб суспільства, конкретизованих у цілях освіти. Основним джерелом змісту освіти є здобутий попередніми поколіннями соціальний досвід.

Більшості навчальних предметів відповідає певна галузь наукових знань. У зміст, що підлягає засвоєнню у межах конкретної дисципліни, необхідно проектувати не лише знання, але й способи оперування ними [3 с. 74].

Особливість навчальної діяльності зумовлюється місцем у ній навчального завдання, яке є не метою, а засобом досягнення навчальної мети (засвоєння теоретичних знань про предмет, вироблення вмінь і навичок, розвиток інтелекту, здібностей тощо). Там, де вчитель систематично створює у класі проблемно-пошукові ситуації, умови для експериментування і творчого пошуку, школярі є повноцінними суб'єктами навчальної діяльності.

Основною структурною одиницею навчальної діяльності є навчальне завдання, у розв'язанні якого полягає її суть. Опановані при цьому способи розв'язування учні згодом використовують у розв'язуванні споріднених завдань. Ці завдання задаються в певних навчальних ситуаціях і передбачають певні навчальні дії - предметні, контрольні, допоміжні (технічні), розумові (аналіз, узагальнення,схематизація, систематизація, порівняння, класифікація тощо), особистісні (самоконтроль, самооцінка, самодіагностика, самокорекція) [5 с.56].

Висновки. Будь-яка діяльність є єдністю внутрішньої (психофізіологічної, психологічної, ціннісно-орієнтаційної, духовної) і зовнішньої (фізичної, комунікативної, маніпулятивної) складових: спонукальної (потреби, мотиви, цінності, смисли тощо), цільової (цілі, завдання); засобів (дії, операції, уміння, навички, рухи, звички тощо); результативної (матеріальні та ідеальні результати); само-регулятивної (самодіагностика, самооцінка, планування, самопрогноз, самокорекція тощо). Усі вони притаманні навчальній діяльності школяра, мають специфічний характер.

Отже, навчальна діяльність має специфічну спрямованість, особливий предмет, притаманні лише їй психологічну структуру, організацію, результати.

Список використаних джерел

1. Бек У. Життя в суспільстві глобального ризику–як з цим впоратись: космополітичний поворот/ У. Бек // Германія сьогодні і завтра – 2012. – № 10. – С. 1-13.
2. Альгін А.П. Ризик і його роль в суспільному житті/ А. Альгін. –М.: Мысль, 2000. – 152 с.
3. Алексєєнко Т.Ф., Кушнарьов С.В. Ризикована поведінка: посібник / Т.Ф. Алексєєнко, С.В. Кушнарьов. – Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2013. –172 с.
4. Дик П.В. Психологічні концепції ризику і ризикованої поведінки // Актуальні проблеми психології 2008. – С. 63-68.
5. Шамионов Р.М. Психологія соціальної поведінки особистості :Підруч. – Саратов: Видавничий центр «Наука», 2009. – 186 с.
6. Бек Ульрих. Общество Риска. На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.
7. Основи професійної освіти: Підручник / М.В. Руденко, Р.А. Калениченко, Г.В. Капосльоз, Г.Л. Корчова. – К.: КНУБА, 2018. – 613 с.

УДК: 159.923.

***Дєніжна Світлана Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Державного університету «Вища школа фінансів»*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У період глибокої духовної кризи, яку переживає Україна, та демократичних перетворень, що відбуваються в сучасному суспільстві, виникає потреба в розробці психологічного супроводу адаптації людей до складних політичних і соціально-економічних умов, подоланні тих «бар'єрів», які призводять до відставання держави від світових тенденцій цивілізаційного розвитку.

Негативні наслідки соціальних потрясінь, що склалися в країні, зумовлюють необхідність вивчення психологічних проблем професійної діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема професійної адаптації новоприйнятих кадрів до особливих умов служби, формування у них здатності якісно здійснювати професійну діяльність, долати суб'єктивні труднощі. Так, перед співробітниками, прийнятими на службу, виникають проблеми, пов'язані з взаємодією з правопорушниками і напругою, що призводить до перевтоми, розвитку різних емоційно-стресових станів, нервово-психічних і соматичних захворювань і, як наслідок, до зниження ефективності професійної діяльності.

На початкових етапах служби при недостатньому контролі психологічного стану та особистісних змін персоналу знижується ефективність заходів щодо психологічного супроводу та організації діяльності новоприйнятих співробітників. У зв'язку з цим актуальності набуває дослідження проблеми психологічної адаптації співробітників, які виконують службові завдання в умовах ризику.

Аналіз наукових досліджень показує, що проблема адаптації та психологічного забезпечення процесу професійного становлення особистості в екстремальних умовах проходження служби набуває різноаспектного висвітлення. Виявленню детермінант, що сприяють адаптації співробітників силових відомств, присвячені роботи Б. Б. Козака і О. В.Хлудова. Розробка профілактичних заходів з професійної адаптації службовців здійснювалася в публікаціях В. М. Позднякова і А. І. Ушатікова. Вплив умов служби на психологічний стан і динаміка адаптації до екстремальних умов професійної діяльності стала предметом дослідження Д. В. Сочівко, Ф. Ф. Кренслера, В. С. Красника.

Однак проблема психологічного супроводу процесу адаптації правоохоронців до умов служби ще недостатньо вивчена у наукових дослідженнях. Залишається невирішеним питання подолання труднощів при виконанні службових завдань, внаслідок чого у співробітників виникають невиправдана агресивність, знижена сензитивність, емоційна нестійкість, що підтверджує актуальність досліджуваної проблеми.

Перш за все, слід розглянути чинники, що детермінують особливості адаптаційного процесу і позначаються на працездатності співробітників. Серед них: а) жорстка правова регламентація; б) висока соціальна відповідальність; в) суворе дотримання дисципліни і директивно-авторитарний стиль керівництва; г) екстремальні умови роботи. Адже, правоохоронець повинен вміти мобілізувати свої внутрішні ресурси при діях у таких ситуаціях, як: а) конфлікти з правопорушниками, що виникають при безпосередньому спілкуванні, огляді особистих речей, вилученні заборонених предметів; б) психотравмуючі ситуації, викликані масовими заворушеннями, нападом на співробітників з боку представників кримінального контингенту, самогубством засудженого; в) скорочення штатів. Вплив цих чинників ускладнює процес адаптації службовців, що потребує виявлення особливостей його змісту та специфіки.

У науковій літературі феномен професійної адаптації розглядається як: а) інтегрований показник стану співробітника, що відображає можливості виконувати професійні функції; б) адекватне сприйняття професійної дійсності та власного «я»; в) адекватна система відносин і спілкувань з керівництвом та колективом співробітників; г) здатність до організації професійної діяльності; д) мінливість (адаптивність) поведінки відповідно до соціальних ролей та очікувань інших.

Конкретизація досліджуваного феномена дозволяє інтерпретувати поняття професійної адаптації правоохоронних службовців як соціально-психологічний процес, що включає пристосування до режиму і умов праці у відповідних органах (установах), включення особистості в колектив співробітників, розвиток позитивної мотивації до роботи в умовах ризику, накопичення професійного досвіду, формування особистісних якостей і емоційно-вольової стійкості при виконанні службових завдань, встановлення контактів з персоналом і правопорушниками, становлення морально-етичної нормативності.

Психологічний аспект процесу професійної адаптації характеризується перетворенням діяльності та поведінки співробітників в умовах служби, розвитком психологічного потенціалу, необхідного для виконання службових завдань, формуванням системи механізмів адаптації до професійної діяльності, тобто досягнення стійкої інтрапсихічної психодинаміки у правоохоронців.

Послідовність цього процесу включає три етапи, у перебігу яких формуються способи поведінки, встановлюється взаємодія із соціальним середовищем, здійснюється оволодіння навичками службової діяльності.

Перший етап - перше півріччя служби - спрямований на ознайомлення з умовами праці та колективом. Другий етап - від півроку до року служби - передбачає визначення правильності вибору професії. Третій етап - другий рік служби - характеризується повним включенням в колектив правоохоронців,

формуванням уміння самостійно приймати рішення при виконанні службових завдань.

Протягом перших 6 місяців служби розвивається первинна адаптація, яка відрізняється зміною поведінки, прагненням до особистісного та кар'єрного зростання, позитивною мотивацією до служби, активністю співробітника, його впевненістю у своїх силах.

У період від 12 до 24 місяців служби розвивається вторинна адаптація, котра характеризується змінами в індивідуально-особистісній сфері та переоцінкою цінностей і життєвих сенсів, глибокими особистісними перетвореннями співробітника. Кожен з етапів адаптації до служби супроводжується кризою інтрапсихічної динаміки особистості, глибина якої може бути оцінена за допомогою психодинамічних коефіцієнтів, розрахованих за методикою М. Люшера.

При дослідженні динамічних тенденцій особистісного зростання і деструктивних особистісних трансформацій правоохоронців доцільно використовуватидіагностичний інструментарій, який включає такі методики:
а) опитувальник «Індекс життєвого стилю» (LSI) Р. Плутчика, Г. Келлермана і Х. Р. Конте для виявлення змін психологічної захисту сфери особистості та міжособистісних відносин; б) опитувальник міжособистісних відносин В. Шутца для визначення динаміки взаємодій з оточуючими; в) багаторівневий особистісний опитувальник (МЛО) А. Г. Маклакова і С.В.Чермяніна для вивчення нервово-психічної стійкості; г) методику діагностики самовідносин (МІС) С. Р. Пантелєєва для дослідження динаміки ставлення до себе, свого життєвого шляху і служби; д) методику діагностики типів якості життя Д. В.Сочівко.

Як показують дані психологічних досліджень, у процесі професійної адаптації у правоохоронців спостерігаються як позитивні, так і негативні зміни психологічних станів і особистісних якостей. У період перших двох років служби у них нерідко відбуваються особистісні перетворення, які

дозволяють виявити інтрапсихічну динаміку особистості. Подібні трансформації дають підстави для типологічної диференціації службовців на:

1) «захисно-афективний тип» - властива перевага захисної поведінки і стан внутрішнього конфлікту, низький рівень нервово-психічної стійкості та комунікативності, високий ступінь афективності та знижена конформність;

2) «відсторонений тип» - характеризується високою нервово-психічною стійкістю, низьким рівнем самоповаги, афективності та конформності;

3) «підлеглий тип» - відрізняється високим рівнем нервово-психічної стійкості, низькою афективністю, високою конформністю та кар'єрною орієнтацією;

4) «тип пристосуванця» - іманентна занижена самоповага, середній рівень афективності, високий показник конформності (підпорядкованості) і маніпулятивності.

Разом з тим, слід зазначити, що на основі проявів специфічної інтрапсихічної динаміки особистості, виділяються два психодинамічних типи, яких зараховують до групи психологічного обліку:

1) «дезаптований» тип, представники якого зазнають значних труднощів в процесі професійної адаптації;

2) «самовдосконалений» тип співробітників - виявляє надмірну впевненість у собі, не може адаптуватися до умов служби, знайти способи самореалізації в установах виконання покарань.

Наявність групи спеціального психологічного обліку є побічним ефектом первинної адаптації та потребує особливої уваги психологічної служби. Підставою для постановки співробітника на спеціальний облік служать такі поведінкові прояви: схильність до алкоголізації, девіантної та аутоагресивної поведінки, потреба в психологічній підтримці та реабілітації.

З урахуванням даних психологічного аналізу динаміки індивідуально-особистісних і типологічних характеристик співробітників, а також періоду

служби варто визначити основні напрями психологічного супроводу процесу адаптації молодих співробітників до умов роботи в правоохоронних органах. Даний процес включає профілактику дезадаптивних процесів, контроль і корекцію емоційно-вольових станів, досягнення успіху в професійній адаптації співробітника, а саме:

1) «захисно-афективний» тип - профілактика дезадаптації, психокорекція внутрішньоособистісних конфліктів, тренінги з розвитку саморегуляції та комунікативних умінь, когнітивно-поведінковий тренінг;

2) «відсторонений» тип - психокорекція мотивації професійного зростання, формування професійно значущих якостей, тренінг на самореалізацію, рефреймінг;

3) «підлеглий» тип - психокорекція асертивної поведінки, тренінги особистісного зростання та розвитку впевненості у собі;

4) тип «пристосуванця» (маніпулятора) - аутотренінг з розвитку саморегуляції, тренінг на самопізнання і формування навичок спілкування та прийняття компромісних рішень.

Особливої уваги привертають співробітники, які схильні до деструктивної поведінки (конфліктність, ворожість), потребують психологічної підтримки та реабілітації (проблеми адаптації до служби в родині, екстремальні умови), мають певні особистісні особливості (низький рівень самоконтролю і нервово-психічної стійкості, несумлінне ставлення до службових обов'язків, психосоматичні проблеми, знижена працездатність). При незадовільному протіканні процесу високою є ймовірність дезадаптації співробітника, що може призвести до постановки на психологічний облік.

На основі викладеного слід визначити пріоритетні напрями психологічногосупроводу процесу професійної адаптації співробітників правоохоронних органів, а саме: а) надання профілактичної допомоги у вирішенні особистісних проблем, пов'язаних із влаштуванням сім'ї, особистих стосунків і стабілізації поглядів на майбутнє, з використанням методів глибинної терапії; б) динамічний контроль психічних станів; в) стабілізація

особистісних планів і професійного зростання за допомогою емоційно-поведінкової терапії та психологічної корекції; г) психологічне консультування; д) психологічна підтримка професійної активності та підтримуюча поведінкова терапія.

Практична реалізація окреслених напрямів сприяє підвищенню ефективності протікання процесу адаптації до умов служби, нейтралізації можливих деструктивних станів і поведінки, вдосконаленню психологічної допомоги співробітникам правоохоронної служби.

Список використаної літератури

1. Берлейн Є. В. Особливості організаційної культури в установах і організаціях УВП // Прикладна юридична психологія. - 2012. - №1. - С.80-87.
2. Сочивко Д. В. Расколотый мир. Опыт анализа психодинамики человека в экстремальных условиях жизнедеятельности. М.: Сфера , 2010. – 340 с.

Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ПОТРЕБ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ УДФСУ

У жовтні-листопаді 2019 року кафедрою психології та соціології Університету ДФС України проведено дослідження професійних інтересів та потреб студентів-психологів.

На підставі проведеної за допомогою методу експертної оцінки процедури відбору у перелік потреб, включених в опитувальник для емпіричного вивчення, ввійшли: потреба у гарних матеріальних умовах життя; у правопорядку і безпеці життя; релігійній вірі; моральна потреба (у доброті, співчутті, чесності); потреба у спілкуванні, дружбі, створенні родини, естетична потреба (сприймати красу світу, людей і творити її);

потреба у творчій діяльності (технічній, художній, науковій), соціальному визнанні, політичних знаннях і діяльності; знаннях; праці; самореалізації себе як особистості (у професійній та іншій сферах).

Учасникам опитування потрібно було оцінити ступінь задоволення для себе при навчанні в УДФСУ кожної з представлених в опитувальнику потреб за такими критеріями: “дуже задоволений (-на)”, “частково задоволений (-на)” або “зовсім не задоволений (-на)”.

1. Згідно з отриманими даними відповідей на перше питання анкети у відсотках маємо такі результати:

		дуже задоволений (-на)	частково задоволений (-на)	зовсім не задоволений (-на)
1.1	Потреба у самореалізації себе як особистості	72	28	-
1.2	Потреба у гарних матеріальних умовах життя	14	57	29
1.3	Потреба у спілкуванні	95	5	-
1.4	Потреба у знаннях	87	13	-
1.5	Потреба у правопорядку і безпеці життя	92	8	-
1.6	Потреба у соціальному визнанні	83	17	-
1.7	Моральна потреба	85	15	-
1.8	Естетична потреба	68	24	8
1.9	Потреба у праці	88	22	-
1.10	Потреба у творчій діяльності	73	27	-
1.11	Потреба у політичних знаннях і діяльності	89	11	-
1.12	Потреба у релігійній вірі	100	-	-

Ваші побажання щодо покращення задоволення основних потреб під час навчання в УДФСУ:

побажання отримати можливість навчатися на бюджеті;

збільшення кількості годин на лекції та практичні заняття з психологічних дисциплін;

покращення життєзабезпечення у гуртожитку;

при проведенні засідань студентського гуртка збільшення кількості годин на теми, які підвищують можливість застосування знань та навичок на практиці;

обладнання всіх навчальних аудиторій мультимедійними комплексами та збільшення часу практичної роботи студентів.

2. Результати опитування досліджуваних за питанням анкети «Чим ви керувались, коли йшли вчитися на психолога» свідчать, що більшість досліджуваних керувалися тим, що знання психології завжди потрібні у житті (38 %). Наступним за популярністю мотивом була перспективність професії психолога (14%).

Багато досліджуваних прагнули краще пізнати себе (13%) та навчитися вирішувати свої проблеми (11%). Менша кількість досліджуваних вказувала на невеликий конкурс при вступі на спеціальність (8%) та бажання отримати вищу освіту (6). Певна кількість абітурієнтів мала мотив «догодити батькам» (5 %). Жоден досліджуваний (0%) не обрав варіант вибору факультету «за компанію».

3. Відповіді досліджуваних на питання анкети “Чи змінилось ваше уявлення про психологію в процесі навчання?» показали, що для 36% досліджуваних їхні первинні уявлення виправдалися і вони переконалися, що психологія – це цікава професія, де вони зможуть себе реалізувати. Достатньо багато й тих, хто вважає, що психологія стала для них більш цікавою і вони нізащо не обрали б іншу професію (25%).

Деякі студенти побачили, скільки труднощів їх очікує і більше не хочуть бути психологами (9%) Найменша кількість досліджуваних (8%) говорять, що психологія – це не їхнє; що психологія їм подобається, але вони недостатньо амбітні, щоб досягти успіхів у цій сфері; є й такі студенти, які у процесі навчання побачили, що ця професія неперспективна.

4. Відповіді досліджуваних на питанням анкети “У чому Ви бачите для себе труднощі в роботі психолога?” показують, що найбільша проблема – це знайти роботу (36%) Майже вдвічі менше студентів вважають, що у них недостатньо знань (17 %). Доволі багато студентів (14%) бачать труднощі у великій відповідальності роботи психолога.

Деякі студенти вважають, що вони дуже вразливі й переживають проблеми клієнта, як власні (10%), а також відмічають, що у діяльності психолога дуже багато «паперової» роботи (8%). Менша кількість опитуваних говорять, що вони не бачать для себе труднощів (8%) та що вони з усім впораються (7 %). Жоден з досліджуваних (0%) не обрав той варіант, де зазначено, що робота психолога надто втомлює.

5. Результати опитування досліджуваних за питанням анкети “В якій сфері психології ви хотіли б працювати?” свідчать, що по більшість досліджуваних обрали такі сфери професійної діяльності, як юридична (18%), соціальна (17%); рекламна (17%); бізнесова (16%).

Помітно менше тих, хто бажає займатися психологічним консультуванням (11 %). Значно менше випускників обирають сферу освіти (6 %) та політичну сферу (5 %). Ще менша кількість студентів обрали сферу сімейної психології (5%) та наукових досліджень (3 %).

УДК 061.2:304

Капосльоз Григорій Вікторович
доцент кафедри психології КНТЕУ,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Льовкіна Олена Геннадіївна
завідувач кафедри психології та соціології, ННІ гуманітарних наук Університету ДФС України,
доктор філософських наук, професор

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТОМ

Постановка проблеми у загальному вигляді

Існуючий, у більшості представників українського суспільства підхід, – у будь-який спосіб уникнути конфліктів, не тільки обмежує можливості

використання методів управління конфліктами, але й спотворює управлінську діяльність (її цілі, засоби, прийоми), суперечить нагальній потребі в реформуванні соціально-економічних відносин в конкретно взятій організації та державі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Один із засновників конфліктології, англійський психолог Дж.Бертон [1], дійшов до висновку, що конфлікти – закономірне явище у соціальній сфері, оскільки люди по-різному сприймають соціальні цінності та переслідують різні інтереси. Зрозумілим стає його постулат про те, що розвиток будь-якого суспільства безконфліктним бути не може. М.Мескон [2] із співавторами вважає, що "повна відсутність конфлікту в середині організації – умова не тільки нереальна, а ще й небажана". Цієї ідеї притримується соціолог та психолог Г.Зіммель [3] вважає, що конфлікт у суспільстві неминучий і універсальний, тому що стимулює зміни і розвиває суспільство в кращу сторону. Американський спеціаліст у галузі менеджменту Соціолог Л.Козер [4] запропонував розглядати конфлікт як ознаку функціоналізму з позитивними функціями.

На жаль, у вітчизняній психологічній науці та конфліктології відсутні такі глибокі і всебічні дослідження. У зв'язку з цим відсутні загальноприйняте розуміння цієї проблеми, чітке та однозначне відношення до феномену конфлікту в теорії соціального управління. Заради справедливості, необхідно зазначити, що останніми роками почали друкуватися праці вітчизняних психологів і соціологів з цієї проблеми. Так, Хмурова В. В., Новак О. С. [5], Петрова І. А. [6] та інші під час обґрунтування актуальності своїх досліджень акцентують увагу на можливих позитивних та негативних наслідках конфліктів.

Мета статті: запропонувати методологічне підґрунтя управління конфліктом в умовах реформування (трансформації) соціально-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як правило, у вітчизняних джерелах [5, 6] акцентується увага на негативних, для функціонування соціальних груп, наслідках конфліктів:

значно зменшується зацікавленість зразково виконувати службові обов'язки;

члени групи стають більш критично налаштованими відносно подій, що відбуваються;

морально-психологічна атмосфера в групах стає дуже важкою, загальна обстановка – більш складною;

збільшується кількість порушень соціальних норм, їх характер спотворює моральні цінності групи;

підвищуються емоційна напруга у міжособистних відносинах (члени соціальних груп замикаються в собі, відмовляються від спілкування);

знижується рівень згуртованості груп.

Вважається, що наявність конфліктів знижує якість життя, ефективність професійної діяльності, підриває лояльність до державних інституцій. Усе це відноситься до ознак дисфункціональних (деструктивних) конфліктів (табл. 1).

Таблиця 1 – **Відмінності між функціональним та дисфункціональним конфліктом**

Дисфункціональний конфлікт	**Функціональний конфлікт**
Відхиляє енергію від виконання реального завдання	Покращує якість вирішення проблеми
Знищує мораль, знижує дисципліну	Допомагає розглядати проблему в манері зіставлення
Поляризує індивідуумів і групи	Збільшує причетність (залучення)
Утрудняє сумісну взаємодію	Сприяє збільшенню продуктивності
Викликає безвідповідальну поведінку	Знімає «синдром покірності» у підлеглих
Створює підозру і недовіру	Джерело інновацій, стимулювання до змін і розвитку

Заглиблює відмінності і суперечності	Сприяє виявленню управлінських проблем в організації

Надалі, ми будемо намагатися відповісти на запитання: “Яким чином управляти конфліктом, щоб не допустити появи деструктивних та забезпечити максимальний прояв конструктивних ознак конфлікту?”

У якості методологічного підґрунтя недопущення появи ознак деструктивного конфлікту пропонується використовувати модель (теорію) управління ризиками.

Наукові та прикладні дослідження ризик-менеджменту сучасності отримали вагомий розвиток у наукових працях Л. Донця, В. Вітлінського, В. Гранатурова, О. Ястремського, Д. Штефанича, А. Альгіна, П. Круша, І. Балабанова, Є. Уткіна, С. Ілляшенка, В. Черкасова, Г. Чернової, В. Глущенка, М. Хохлова та інших. Їх праці присвячені дослідженню загальної сутності ризику, визначенню факторів і причин його виникнення, характеристиці методів та створенню необхідних методик аналізу й управління окремими їх видами.

Більшість наявних наукових праць присвячено переважно дослідженням сфер бізнесу і фінансів, економіки та будівничої справи, страхуванню й банківській діяльності, забезпеченню безпеки на транспорті, у воєнній сфері [Інтегрована модель управління ризиками. Київ: ЦВСД НУОУ, 2013. 156 с.]. Це обумовлює необхідність вивчення підходів ризикології, математичного моделювання ймовірних процесів та оцінювання й управління ризиками, можливості їх застосування в процесі управління конфліктами.

Недостатньо розроблені теоретичні та методичні основи комплексної моделі управління ризиками в конфліктних ситуаціях, на нашу думку не дозволяє приймати якісні рішення під час управління функціональними конфліктами.

Залишаються недостатньо обґрунтованими й методичні підходи щодо визначення й класифікації ризиків в управлінні конфліктом. Мало досліджені підходи щодо визначення можливих втрат від впливу ризиків на розвиток

конфліктів, відсутня ефективна система оцінювання (методи оцінювання) та управління (методи управління) такими ризиками, недостатньо висвітлені практичні аспекти управління ними.

Надалі представлено основні тези, що описують модель управління ризиками к конфліктній ситуації.

Ризик в управлінні конфліктом – ймовірність втрати функціональних та появи дисфункціональних характеристик конфлікту в результаті дії зовнішніх чи внутрішніх несприятливих обставин.

Управління ризиками в конфлікті – процес прийняття та забезпечення рішень, здійснення заходів спрямованих на зміну зовнішніх та внутрішніх обставин з метою мінімізації втрати функціональних та появи дисфункціональних характеристик конфлікту.

На підставі аналізу міжнародних стандартів та з урахуванням основних процедур управління конфліктом (*діагностика, планування ресурсів та організація впливу)* пропонується варіант алгоритму управління ризиками в конфлікті.

Виявлення ризиків на основі оцінювання ймовірності негативного розвитку конфлікту:

виявлення, узагальнення та систематизація викликів;

оцінювання ресурсів та спроможності реагування на виклики.

Прийняття рішення щодо способів реагування на основі порівняння альтернатив:

визначення способів реагування;

визначення переліку показників оцінювання їх (способів реагування) ефективності.

Здійснення заходів спрямованих на зміну зовнішніх та внутрішніх обставин з метою мінімізації втрати функціональних та появи дисфункціональних характеристик конфлікту.

Завершальний етап.

аналіз результатів управління;

формування висновків про результати;

правило завершення – приймання (згода) результатів роботи (зміненого стану системи) замовником (особою що здійснювала управління).

Висновки

У статті представлено теоретичне обґрунтування перегляду підходу щодо оцінки впливу конфліктів на життєдіяльність суспільства та представлено методичне забезпечення такого перегляду.

Визначено, що управління ризиками в конфлікті – це управління конфліктом на основі прогнозування ймовірності втрати функціональних та появи дисфункціональних характеристик конфлікту шляхом зміни зовнішніх чи внутрішніх несприятливих обставин.

Перспективи подальших досліджень. Припущення сформульовані на підставі теоретичного дослідження потребують емпіричної перевірки.

Список використаних джерел

1. Burton John W. Conflict prevention as a political system // The International Journal ofPeace Studies. Spr. 2001. Vol. 6. № 1. – Режим доступу: http://www.gmu.edu/programs/icar/pcs/burton.html.

2. Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури. Основы Менеджмента / пер. Л. И. Евенко. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

3. Социальная дифференциация : Социологические и психологические исследования / Авториз. пер. с нем. Н. Н. Вокач и И. А. Ильина; Под ред. и с предисл. Б. А. Кистяковского. – Москва : М. и С. Сабашниковы, 1909. – 323 с.

4. Козер Л. А. Функции социального конфликта / Пер. с англ. О. Назаровой; Под общ. ред. Л. Г. Ионина. – Москва: Дом интеллектуальной книги: Идея-пресс, 2000. – 295 с.

5. Хмурова В. В., Новак О. С. Управління конфліктами на підприємствах сфери послуг [електронний ресурс]. – 17 с. – Режим доступу: https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Hmurova2015060405.pdf

6. Петрова І. А. Практичні аспекти управління конфліктами в органах внутрішніх справ [електронний ресурс]. // Особливості реалізації державної кадрової політики в Україні Теорія та практика державного управління. – Вип. 2 (41) .2013. – 7 с. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/4/02.pdf

УДК 159.9:355

Кириченко Андрій Володимирович, *ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, підполковник*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ДІЙ У ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

У військовій справі на першому місці стоїть людина з її моральною енергією. На війні не той б'є, хто більше вбиває, а той, у кого більше енергії, завзяття, винахідливості.
М. Драгомиров

В сучасних умовах, порівнюючи з минулим, бій стає більш напруженим, жорстоким та безжалісний до руйнувань та знищення живої сили. Під час сучасного бою застосовуються різні види зброї, як удари артилерії, авіації, високоточної зброї, так і засоби негативного інформаційного впливу. Постійна напруженість, вибухи мін та снарядів, свист куль, дим, сморід, крики й стогін поранених та покалічених, відірвані кінцівки, калюжі крові, трупи вбитих солдат, все це дуже негативно впливає на психіку воїнів та може змінити в подальшому хід бою, як у кращий, так і в гірший бік. Перемога в бою вимагає створення переваги над ворогом не тільки у вогневих засобах, а й у морально-психологічному плані, так як вирішальною силою у війні завжди була і залишається людина з її професійними, морально-психологічними і бойовими якостями. Якісно

сформований морально-психологічний дух військовослужбовців та Збройних Сил України в цілому - це основа готовності до виконання бойових завдань та спільної перемоги над ворогом.

Сьогодні, коли на сході нашої держави іде війна, гинуть наші військовослужбовці, стає вкрай актуальним питанням щодо формування та розвитку психологічної готовності військовослужбовців до діяльності в бойових умовах. Воїн має бути готовим до зустрічі з ворогом, до проявлення розумної ініціативи, хитрості, самопожертви та використання всіх своїх фізичних та психологічних можливостей для знищення ворога. Умови, у яких перебувають наші військовослужбовці пов'язані з великим ризиком для життя та відносяться до екстремальних.

Аналізуючи наукові джерела слід зазначити, що в сучасній психологічній науці розробці прийомів, форм і методів організації підготовки та формування готовності особистості до діяльності в екстремальних ситуаціях приділяли увагу наступні вчені: В. Барко, О. Блінов, Ю. Бриндіков, С. Будник, Я. Бондаренко, В. Воробйова, О. Добрянський, М. Дьяченко, Ю. Йосипів, Л. Казмиренко, О. Колесніченко, М. Корольчук, В. Лефтеров, О. Макаревич, Л. Матохнюк, Я. Мацегора, В. Молотай, С. Мул, І. Окуленко, В. Осьодло, В. Пономаренко, Н. Пенькова, Є. Потапчук, О. Самойленко, В. Стасюк, Н. Сторожук, О. Тімченко, М. Томчук, О. Хміляр, М. Чміль, Ю. Широбоков та ін.

Як показує аналіз літератури, проблема психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах досліджується різними авторами в різних аспектах, але визначення «психологічної готовності» у науковій літературі немає.

Поняття «екстремальна ситуація» у літературі часто трактується, як вплив на особистість шкідливих та небезпечних факторів, які призвели до нещасного випадку чи надмірного негативного емоційно-психологічного впливу. В даній ситуації людина перестає правильно оцінювати реальну дійсність та приймати правильні рішення для виходу з виниклої ситуації [8].

У «Словнику термінів надзвичайних ситуацій» зазначено, що екстремальні
умови – це надзвичайні обставини або обставини, що виходять за рамки звичайного, в яких здійснюється життєдіяльність людей. Екстремальні умови виникають в період бойових дій, стихійних лих, несприятливих кліматичних умов та катастроф (аварій), тощо. Як правило, вони пов'язані з труднощами та небезпекою для життя і здоров'я людей, з негативним фізичним та психологічним впливом на організм людини [2].

Екстремальні ситуації – це найбільш складні небезпечні ситуації, коли збігаються кілька несприятливих для людини умов і факторів ризику. Тривалі та напружені екстремальні ситуації, як правило дуже виснажують військовослужбовців. Для захисту свого життя та здоров'я людина мобілізує всі духовні та фізичні сили. Успішність виконання поставлених завдань з мінімальними психологічними втратами потребує формування, а в подальшому розвитку психологічної готовність військовослужбовців.

Визначення психологічної готовності, зазначене в «Енциклопедичному словнику з психології та педагогіки», трактується як особливий стан людини, що супроводжується адекватною формою психічної напруженості та виражається в готовності людини до дій в очікуванні тієї чи іншої події. Психологічна готовність включає психофізіологічні, в тому числі емоційні, механізми, які в подальшому активізуються діяльністю людини. Вона виділяє загальну (завчасну, тривалу) і ситуативну (тимчасову) готовність, перша являє собою раніше придбані установки, знання, навички, вміння, мотиви діяльності. На основі її виникає стан психологічної готовності до виконання тих чи інших поточних завдань діяльності – ситуаційна готовність. Психологічна готовність являє собою актуалізацію, пристосування всіх сил та створення психологічних можливостей для успішних дій в даній ситуації [1].

Розглядаючи термін «готовність до дій» у «Військо – психологічному – словнику – довіднику» визначено, як «активно-дієвий стан особистості,

установка на певну поведінку, мобілізація сил для виконання завдання», а готовність психологічна, як «динамічний та цілісний стан особистості, внутрішня налаштованість на певну поведінку, мобілізованість сил на активні та доцільні дії». Для формування готовності до дій необхідні знання, вміння, навички, налаштованість та рішучість здійснити певні вчинки, а під час реалізації визначеної діяльності (праця, навчання, гра) потрібні мотиви та здібності. Психологічними передумовами виникнення готовності до дій є розуміння, усвідомлення відповідальності, визначення послідовності та способів досягнення бажаної мети. Негативно впливають та ускладнюють виникнення готовності такі чинники: пасивне ставлення та байдужість до виконання завдання, відсутність плану дій та намірів максимально використовувати свій досвід. Неякісно сформована готовність призведе до критичних помилок, неадекватних дій та невідповідності функціонування психічних процесів тим вимогам, які пред'являє виникла ситуація [4].

Психологічна готовність до бойових дій – це визначена спрямованість, налаштованість, активність, змобілізованість психіки військовослужбовців на подолання майбутніх труднощів бойової діяльності, що забезпечує в подальшому результативність та якість виконання поставленого завдання [4].

Стан психологічної готовності до діяльності включає наступні елементи:

1) мотиваційні (усвідомлення цілей, завдань, прагнення подолати труднощі та виконати бойове завдання, проявити сміливість, самоствердитися в колективі, тощо); 2) пізнавальні (осмислення та уявлення умов, в яких будуть відбуватися майбутні події, оцінка своїх можливостей та способів вирішення поставлених завдань); 3) емоційні (прогнозування на основі власного досвіду прояву своїх мотиваційних, інтелектуальних, емоційних та вольових процесів, почуття впевненості або невпевненості в своїй готовності до подолання труднощів і виконання завдань); 4) вольові (мобілізація сил, віра та рішучість виконати завдання, незважаючи на наявні перешкоди).

Психологічна готовність формується в процесі бойової та психологічної підготовки [4].

Психологічна готовність розглядалась достатньою кількістю науковців. Першими, вивчаючи процеси психологічного вирішення особистістю власних проблем під час створення екстремальної ситуації, А. Незу, Т. Дзурілла, М. Голдфрід виділяють наступні компоненти: орієнтація в проблемі, підключення когнітивного та мотиваційного компонентів для загального ознайомлення; визначення та формулювання проблеми, її опис в конкретних термінах та ідентифікація специфічних цілей; генерація альтернатив, розробка численних можливих варіантів вирішення проблеми; вибір оптимального варіанту вирішення проблеми; виконання рішення з подальшою перевіркою, підтвердженням його ефективності [3].

Розглядаючи поведінку військовослужбовців під час екстремальної ситуації,

Л. Бітехтіна робить висновок, що поведінка багато у чому зумовлена індивідуальними особливостями людини, а саме: темпераментом, характером, індивідуальними якостями, установками, навичками, здатністю, готовністю, спеціальною підготовкою. В екстремальній ситуації на військовослужбовця впливають наступні чинники: ступінь самооцінки та впевненості в собі, наявність позитивного мислення, мотиваційні бажання досягнення успіху тощо [3].

М. Корольчук структуру психологічної готовності розглядає за наступними компонентами: позитивне ставлення до своєї діяльності, професійні риси сприйняття, уява, мислення і пам’ять, емоційно-вольова стійкість, професійні знання, уміння, навички і звички, відносність рис удачі, темпераменту, здібностей відносно властивостей діяльності [6].

Більш цікаві висновки щодо психологічної готовність військовослужбовців до дій в особливих умовах робить В. Стасюк. У своїх працях дослідник описує, що психологічна готовність військовослужбовця до виконання поставлених завдань – це своєрідний фундамент його активних

дій у майбутньому бою. Знання воїном своїх психологічних особливостей дозволяє йому керувати власною психікою та ефективно діяти у складних ситуаціях. Зовнішніми ознаками психологічної готовності військовослужбовця є: відсутність метушливості чи замкненості, «рівна» поведінка; чітке, безпомилкове виконання наказів і команд; нормальний фізіологічний стан (частота пульсу, дихання, колір обличчя і т.п.). Оцінку ступеня психологічної готовності як окремих військовослужбовців, так і всього колективу здійснює командир підрозділу [9; 10; 11].

Стасюк В. робить висновок, що в умовах сьогодення немає реальної можливості об'єктивно оцінити психологічну готовність військовослужбовця й колективу до виконання бойового завдання. На практиці командири роблять висновок про ступінь психологічної готовності військовослужбовців за наступними показниками: наскільки військовослужбовці усвідомлюють поставлене завдання й внутрішньо сприймають його; чи сформовані навички дій у подібних ситуаціях; наскільки розвинене почуття колективізму; яка ступінь психологічної сумісності; позитивних психічних станів (підйому, бойового збудження, рішучості) і міра занепокоєння, тривоги, непевності; який характер реакцій на інформацію про майбутні дії. Оцінка цих показників здійснюється в ході контрольних занять і навчань, що моделюють психологічні умови бою. Щоб досягти рівня бойових психічних навантажень, рекомендується використовувати не менше трьох прийомів моделювання для кожного випробуваного. На основі оцінки кожного нормативу виставляється єдина оцінка, яка свідчить про бойову готовність. Командирам доводиться формувати психологічну готовність особового складу не лише до бойових умов, але й до дій у різних екстремальних ситуаціях. При цьому зміст і методи підготовки залежать від характеру таких ситуацій [9; 10; 11].

Хміляр О. стверджує, що головна мета психологічної підготовки – це формування психологічної готовності військовослужбовців до бою. Необхідно готувати ефективних солдат, які в подальшому будуть виконувати бойові завдання в різних умовах, зберігаючи стійкість навичок і вмінь

володіння зброєю в бою та прагнутимуть досягнути перемогу в протиборстві з противником [7].

Таким чином, психологічна готовність – це психічний стан, який може з'являтися та зникати. Стан психологічної готовності допомагає успішно виконувати свої обов'язки, використовувати знання, досвід, особисті якості, зберігати самоконтроль та перебудовувати свою діяльність при появі непередбачених перешкод з найменшими психологічними втратами. Формування та розвиток психологічної готовності до діяльності у особливих умовах – одна з найважливіших умов забезпечення особистої безпеки кожного військовослужбовця, військових підрозділів, частин та нашої країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике: учебное пособие. Москва, 2011. 254 с.

2. Аюбов Э.Н., Прищепов Д.З., Иванова М.А. Словарь терминов черезвычайных ситуацій: учебное пособие. Москва, 2011. 336 с.

3. Битехтина Л.Д. Готовность к действиям в экстремальных ситуациях среди военных: ученик. Москва, 2005. 41 – 47 с.

4. Броневицкий Г.А., Томилин Г.Г. Психолого-педагогический словарь офицера воспитателя корабельного подразделения: учебное пособие. Новороссийск, 2005. 77с.

5. Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л., Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Военно-психологический словарь-справочник: учебное пособие. Москва, 2010. 592 с.

6. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навчальний посібник. Київ, 2006. 576 с.

7. Ковальчук О.П., Невмержицький В.М., Осьодло В.І., Поздишев С.О., Хміляр О.Ф. Психологія поведінки на війні: практичний порадник. Київ, 2014. 125 с.

8. Смирнов Б.А. Психология деятельности в экстремальных ситуаціях: учебное пособиє. Харьков . 2007. 276 с.

9. Стасюк В.В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил): підручник. Київ, 2014. 504 с.

10. Стасюк В.В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів: підручник. Київ, 2016. 412 с.

11. Стасюк В.В. Психологія управління військами: підручник. Київ, 2014. 539 с.

УДК: 159.98-057. 87: 339

***Коновалова Олена Володимирівна**, аспірантка каф. психології Київського національного торговельно-економічного університету; практичний психолог, ст. викладач Торговельно-економічного коледжу КНТЕУ*

***Науковий керівник: Корольчук Микола Степанович**., д-р психол наук, професор, зав. каф. психології Київського національного торговельно-економічного університету*,

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТОРГІВЛІ

Актуальність дослідження. Вибір професії – одне з найважливіших життєвих питань для кожного старшокласника. Особливої актуальності, в наш мінливий час, набувають підстави вибору життєвого шляху молоддю, місце професійної діяльності в структурі життєвих цінностей особистості, ставлення до праці, стратегії поведінки особистості, яка вимушена змінювати професію (фах), тощо. Потреба й бажання опанувати професійно-значущими знаннями та навичками абітурієнта, прагнення до успішного професійного майбутнього, вмотивованість до кар'єрного зростання працюючого – це впливовий фактор успішності соціально-економічних та правових перетворень в Україні.

Метою дослідження є визначення мотиваційних чинників готовності здобувачів освіти торговельно-економічного закладу вищої освіти до вибору майбутньої професії.

Теоретичний аналіз проблеми. На сьогоднішній день існує велика кількість точок зору щодо сутності та структури професійної мотивації. За роки незалежності Україні проблему мотиваційної готовності в процесі професіогенезу розглядали: В. Барко, А. Вознюк, Ю. Дроздова, Л. Карамушка, С. Копилов, М. Корольчук, В. Крайнюк О. Креденцер, С. Максименко, С. Миронець, В. Осьодло, Є. Потапчук, О. Тімченко, Н. Худякова, Ю. Швалб та ін. [1, 4, 5, 6].

Професійне самовизначення молоді – безперервний процес розвитку професійної свідомості особистості від молодшого до старшого шкільного віку, який у підсумку дає певну професійну самовизначеність індивіда, що обумовлює подальший усвідомлений професійний вибір.

Аналіз структури та особливостей мотиваційної готовності здобувачів освіти торговельно – економічних спеціальностей дозволив виділити чотири рівні розвитку останньої: світоглядний передбачає наявність стійких мотивів необхідності формування професійної компетентності особистості, практичний (операційний) рівень передбачає наявність професійно важливих якостей особистості; теоретичний (когнітивний) - сукупність професійних знань та умінь, що здобувають під час професійного навчання і практичної діяльності, творчий, який свідчить про ріст професійної майстерності, вміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях [2, 3, 4].

На формування і розвиток мотиваційної готовності до професійної діяльності впливають такі фактори як індивідуальні психофізіологічні особливості особистості (вроджені особливості нервової системи, анатомічні особливості будови організму й т.п.), соціальне середовище (система соціально-економічних відносин, освітнє середовище навчального закладу, референтні групи), власна активність особистості (самоосвіта, самовиховання, саморозвиток) [5].

Мотиваційна готовність здобувачів освіти до професійної діяльності торкається таких сфер особистості: мотиваційної, когнітивної, самосвідомості. Формування мотиваційної готовності повинно здійснюватися з урахуванням впливу на рівень професійної підготовки спеціалістів перехідного періоду. Сучасний спеціаліст повинен бути компетентним в таких питаннях як організація справи, функціонування форм капіталу, володіти високим ступенем мотивації досягнення компетентних переваг у конкурентній боротьбі, психологічною стійкістю тощо. Зрозуміло, що це вимагає уважного вивчення можливостей запровадження цих елементів в систему професійної підготовки. Також, ми розглядаємо мотивацію свідомого вибору професії, залежно від її сформованості знання про професію можуть по-різному відображатись в свідомості [4, с. 5].

Обґрунтовуючи орієнтаційно-мотиваційну моделі свідомого вибору професії майбутнього фахівця торговельно-економічної сфери ми відмічаємо, що основним механізмом формування позитивного відношення до професії є усвідомлення її соціально значущої мети. При такій мотиваційній установці професійні інтереси виникають і формуються швидше.

Професійні мотиви підрозділяють на 2 групи:

1. Безпосередні інтереси- виникають на основі привабливості змісту і процесів конкретної діяльності: професійно-специфічні, загальнопрофесійні, романтичні, ситуативні.
2. Опосередковані – породжуються організаційними, соціальними та ін. характеристиками професії та підрозділяються на: професійно- пізнавальні, інтерес до самовиховання, престижний інтерес, інтерес супутніх можливостей, наївно-егоїстичні і невизначені інтереси [3 с. 53].

Мотиваційна готовність до професійної діяльності передбачає позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, розуміння і внутрішнє прийняття цілей та

завдань професійної діяльності. Усі ці риси і складові мотиваційної готовності є показниками рівня її розвитку та сформованості в студентів, характеризуються стійкістю (нестійкістю), домінуванням суспільних або вузькоособистісних мотивів, далекою або близькою перспективою.

Отже, незважаючи на всі колізії та складності розвитку українського суспільства, наука і освіта сьогодні відносяться до тих соціальних інститутів, вага високопрофесійної інтелектуальної праці яких надзвичайно велика, і де професійна якість наукових і педагогічних кадрів має вирішальне значення. Відомо, що правильний вибір професії позитивно впливає як на продуктивність, так і на якість праці. Свідомий вибір професії виступає показником сформованості мотиваційної готовності допрофесійної діяльності у обраній сфері.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л. М. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури: Монографія / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.] : за ред. Л. М. Карамушки. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 288 с.
2. Карамушка Л.М. Технології роботи організаційних психологів. / Л.М. Карамушка. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.
3. Корнієнко І. О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника / І. О. Корнієнко // «Практична психологія та соціальна робота». – 2006. № 5 (86) с. 51-58
4. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності: Підручник для студентів вищ. навч. закладів. / М.С. Корольчук – К.: Ельга; Ніка-Центр, 2003. – 400 с.
5. Підприємство: психологічні, організаційні та економічні аспекти / [Максименко С.Д., Мазаракі А.А., Кулаковська Л.П., Кулаковський Т.Ю.] – К. : КНТЕУ,2012. – 720 с.

Myronets S., Konovalova O. Motivation in the professionogenesis of specialists in the trade sphere. Herald of KNUTE. 2017. № 6. S. 107–114.

Корольчук Микола Степанович
доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри психології, Київський національний
торговельно-економічний університет
Корольчук Валентина Миколаївна
доктор психологічних наук, професор
професор кафедри психології, Київський національний
торговельно-економічний університет
Грунтковський Олег Леонідович
аспірант кафедри психології
Київський національний
торговельно-економічний університет

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ

Анотація. У статті, на основі аналізу наукових джерел та отриманих результатів дослідження, обґрунтовано і розроблено програму подолання професійного стресу, метою якої є формування психологічних передумов подолання його негативних наслідків у фахівців ризиконебезпечних професій та осіб з ознаками бойової психічної травми.

Програма подолання професійного стресу містить інформативний, діагностичний та практичний блоки. Методи психологічної допомоги базуються на тілесно-інтегративній психотерапії, що включає тілесно-орієнтовану психотерапію та метод РЕТРИ (три «РЕ» - м'язову релаксацію; вікову регресію; реконструкцію індивідуального досвіду з опорою на підсвідомість). Методи і форми програми включають міні-лекції, групові дискусії, мозковий штурм та психотехнічны вправи і техніки. Програма розрахована на 10 занять по 3 години.

У цілому, «Програма подолання професійного стресу» призначена для надання психологічної допомоги фахівцям ризиконебезпечних професій з

ознаками посттравматичних стресових розладів з метою оволодіння психологічними техніками екстреної і пролонгованої допомоги, а також для практичних психологів з метою її впровадження і реалізації у комплексному психологічному забезпечені професійної діяльності.

Ключові слова: *професійний стрес, подолання, наслідки, методи.*

Вступ. Нездатність людини протидіяти стресам призводить до негативних наслідків у психічній, соціальній, професійній і поведінковій сферах та різноманітних проявів посттравматичних стресових розладів [2, 3, 5, 6].

Можна виділити декілька класифікацій методів щодо нейтралізації стресів. В основу однієї з таких класифікацій покладена природа антистресорного впливу: фізична, хімічна або ж психологічна, в основу іншої класифікації – спосіб впровадження у свідомість антистресорної установки. Різноманіття класифікацій, підходів свідчать про актуальність, особливо щодо надання психологічної допомоги особам, що повернулись після виконання професійної діяльності в бойових умовах, що у сукупності зумовило необхідність розглянути цю проблему в теоретичному та практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними більшості авторів [1, 2, 3, 4, 5, 6], програми психотерапевтичної допомоги, в основному, спрямовані на: корекцію образу «Я»; досягнення об’єктивності власної оцінки; реабілітацію «Я» у власних очах і досягнення впевненості в собі; корекцію системи цінностей, потреб, їхньої ієрархії; приведення домагань у відповідність зі своїми психофізичними можливостями; корекцію ставлення до інших; досягнення здатності до емпатії й розуміння пережитих іншими станів й їхніх інтересів; придбання навичок рівноправного спілкування, здатності до запобігання й розв’язання міжособистісних конфліктів; корекцію неадекватного способу життя й пригніченості. Водночас, нині методи надання психологічної допомоги особам з ознаками бойової психічної травми в Україні набувають як теоретичної та практичної реалізації військовими науковцями і практичними психологами (О. Блінов, Р.

Калениченко, М. Корольчук, С. Миронець, О. Тімченко, В. Осьодло, В. Стасюк).

Методи, які ефективно використовуються в процесі корекції й терапії ПТСР, можна розподілити на чотири групи:

1. Освітні, які включають знайомство з основними концепціями фізіології й психології стресу, обговорення книг і статей.

2. Друга група методів перебуває в області цілісного ставлення до здоров'я. Здоровий спосіб життя з достатньою фізичною активністю, правильним харчуванням, відмовою від зловживання алкоголем і вживання наркотиків створює основу для швидкого й ефективного відновлення після подій, що травмують.

3. Третя – включає методи, які збільшують соціальну підтримку й соціальну інтеграцію. Сімейна й групова терапія, розвиток мережі самодопомоги, формування й підтримка громадських організацій необхідні для соціальної реабілітації.

4. Четверта – це власне терапія. Вона містить у собі роботу з горем, страхами, психосоматикою, травматичними спогадами й т.д. і спрямована на «пропрацювання» проблеми й позбавлення симптомів.

На думку багатьох вчених, що працюють у напрямку терапії ПТСР, перевага надається наступним методам: десенсибілізація й переробка травмуючих переживань за допомогою рухів очей; візуально-кінестетична дисоціація; ослаблення (або редукція) травматичного інциденту; терапія мисленнєвого поля [1].

За результатами аналізу зарубіжної наукової літератури, такі вчені як G.M. Devins і Y.M. Binik виокремлюють наступні напрями роботи щодо подолання наслідків стресу: 1) психотерапія управління копінгом; 2) когнітивно-поведінковий напрям психотерапії; 3) включення соціальної підтримки; 4) навчання постраждалого сприйняттю соціальної підтримки; 5) комбіновані втручання. Розробляються й інші оригінальні методи і підходи, що показують свою ефективність при адаптації до стресу Так, M.J. Horowilz,

H.J. Znoj, Ch.H. Stinson, використовуючи досягнення когнітивної психології, пропонують свій, відмінний від традиційного психоаналітичного, підхід до розуміння захисних психологічних механізмів і наводять особливий метод психоаналізу для терапії пов'язаних зі стресом розладів. J. Sutton описує систему успішного подолання стресу, яка заснована на виконанні наступних завдань: визнання стресу, оцінка рівня стресу, навчання релаксації, позбавлення негативних думок, вираження почуттів, оволодіння мистецтвом спілкування, підвищення самооцінки, управління часом, регулювання і досягнення цілей [1].

Метод терапії «Тренування опору стресові» за D. Meichenbaum ґрунтується на розумінні стресу і копінгу як трансактного процесу, що забезпечує інтегративний підхід щодо зменшення і запобігання неадаптивних стресових реакцій [1].

Копінг стресу за М. Перре, Р. Лазарусом, Д. Мейхенбаумом ґрунтується на трансактній моделі стресу Р. Лазаруса та інтегративному стилі втручання при стресі Д. Мейхенбаума. На відміну від останнього, М. Перре в більшій мірі пропонує використовувати систему самоконтролю і самокерування для копінгу стресу [1].

Мета статті: здійснити аналіз вітчизняних та іноземних наукових джерел і визначити технології подолання негативних наслідків професійного стресу у фахівців ризиконебезпечних професій.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. На підставі аналізу літератури і особистих досліджень проявів професійного стресу у фахівців ризиконебезпечних професій та результатами кореляційного аналізу встановлено такі моделі подолання професійного стресу: у першу чергу, модель активності; у другу чергу, модель просоціального подолання; у третю чергу, асертивності. Інші моделі подолання перешкод мають вагомі кореляційні зв'язки доповнюють і розширюють багатоваріантність подолання стресу. У цілому, визначено, що для кожної моделі подолання стресу існує свій набір

змінних характеристик (за рівнем кореляційних зв'язків), які реалізуються через механізми певної стратегії.

За нашими даними, усі моделі подолання стресу у досліджуваних мають три вектори, за якими стратегічна поведінка подолання стресу включає: вектор просоціальної – асоціальної стратегії; вектор активності – пасивності та вектор асертивних дій. Така модель подолання стресу за трьома векторами, що спрямовані на індивідуальну активність особистості в подоланні стресу дає можливість описувати її як мінімум за трьома координатами за змістовним їх наповненням.

В основу нашої програми подолання наслідків професійного стресу ми поклали інтегративний підхід. Сутність інтегративного підходу полягає в тому, що психіка людини є відкритою системою, яка розвивається в напрямі все більшої упорядкованості, інтегративності, різнорідних структурних компонентів такого складного і суперечливого утворення, як особистість. Психіка як система стає в цілому більш стійкою і адаптивною, більш гнучкою і, в той же час, більш цілеспрямованою, тим самим забезпечуючи людині результативність досягнення поставлених цілей, і більший діапазон можливостей. Можливості саморегуляції – можливості довільно змінювати свій стан і поведінку і використовувати ресурси – і тим самим набувати здатність мобілізувати в потрібний момент всі сили для досягнення бажаного результату [4].

З точки зору інтеграційного підходу, рецепт психокорекції, психологічної регуляції та особистісного зростання складається з двох етапів. Завдання першого з них – підняти на поверхню свідомості матеріал для подальшої інтеграції з несвідомих глибин. Спосіб же виконання цього завдання – занурення в змінений стан свідомості, в стан «правопівкульності», або «перемикання каналів» сприйняття (А.Минделл). У його основі лежить перехід від буденного переважання словесно-логічного (дискурсивного) мислення до образного – деактуалізація логічного мислення, дерефлексія (В. Франкл). Але перехід не тотальний, що не виключає повністю логічного мислення (як це

відбувається в стані звичайного сну зі сновидіннями або патологічних змінених станів свідомості - алкогольних, наркотичних), а при збереженні його участі в переробці інформації, яке просто відходить на другий план. [4].

Другий етап – повернення до звичайного режиму функціонування психіки людини, до логічно-опосередкованого способу перебігу психічних процесів. Але повернення вже на новому рівні усвідомлення, що спирається на переосмислення отриманого інтуїтивно-образного матеріалу, інтеграцію лівопівкулевих і правопівкульних процесів. Усвідомлення, що супроводжується реструктуруванням на підсвідомому рівні – «крок назустріч» свідомості і підсвідомості, зняття внутрішньої напруги і вирішення внутріпсихічного конфлікту [4].

Внутрішньо особистісні трансформації, реалізовані за допомогою тілесно-орієнтованих методів психокорекції. Це практичне застосування знань про функціональну асиметрію мозку та пов'язану з цим «асиметрію» свідомості. Створюється своєрідна естафета активності лівої і правої півкуль: коли свідомість керується через мовну, ліву півкулю, станом підсвідомого – правою. Іншими словами, в «хвилини сили», у стані психологічного комфорту, свідомість впливає на підсвідомість, створюючи доступ до підсвідомих ресурсів і вибудовуючи зв'язки між останніми; у свою чергу, підсвідомість потім підтримує свідому частину особистості в її «хвилини слабкості», надаючи необхідні для успішної діяльності останньої психологічні ресурси.

Тілесні методи спрямовані на проблеми, які не мають логічного розв’язання і не вимагають розуміння зайвих слів. Саме тому психотерапія має бути тілесною, або точніше тілесно-інтегративною, яка включає тілесно-орієнтовану психотерапію та метод РЕТРИ [4].

Метод РЕТРИ призначений для корекції функціонального стану людини, включаючи зняття стресу, проявів тривожності і депресії, втоми, панічних атак, а також підвищення працездатності, оптимізації навчання, особистісного зростання. Метод включає три складові частини (три «РЕ»): 1) м'язову

релаксацію; 2) вікову регресію; 3) реконструкцію індивідуального досвіду з опорою на підсвідомість [4].

Сутність методу складає формування у людини досвіду самостійного входження в так звані змінені стани свідомості. Теоретичною основою методу є модель змінених станів свідомості як динамічної зміни профілю функціональної асиметрії півкуль головного мозку в послідовності, зворотній етапам формування функціональної асиметрії півкуль в процесі онтогенезу (фізіологічна вікова регресія) за допомогою м'язової релаксації і контрольованого дихання. Це дає змогу домогтися змінених станів свідомості, що характеризуються підвищеною здатністю до навчання (сенситивністю) і сприяють реструктуруванню індивідуального досвіду на рівні підсвідомості. Практичною основою методу є набір дихальних і релаксаційних вправ, а також вправ для концентрації уваги і усвідомлення образів, що формуються в підсвідомості.

Тілесно-орієнтована психотерапія і психологія (ТОП) – напрям, що об'єднує низку авторських методів, найбільш відомими з яких є вегетативна терапія (В. Райх); біоенергетичний психоаналіз (А. Лоуен); первинна терапія (А. Янів); комплекси рухових вправ, пов'язані з виявленням і поліпшенням звичних тілесних поз (Ф. Александер), а також з усвідомленням і розвитком тілесної енергії (М. Фельденкрайз); біосинтез (Д. Боаделла); процесуальна терапія (А. Мінделл). Близькими до ТОП є різні види рухової і танцювальної терапії, включаючи аналіз рухів (Р. Лабан) і технік акторської майстерності, тілесно-дихальні та звукові психотехніки, а також види різноманітних східних тілесних практик [2, 3, 4].

Родоначальником методу прийнято вважати австрійського психоаналітика Вільгельма Райха, який ретельно відстежував зв'язок мови, емоційної експресії і рухів пацієнтів.

Вільгельм Райх описав, як у відповідь на стресові ситуації виникає захисна поведінка, яка виражається у хронічній напрузі окремих груп м'язів – «м'язових затискачах». «М'язові затиски», об'єднуючись, формують «м'язовий панцир»

або «броню характеру». Негативний вплив цієї «броні» проявляється як в тілесній, так і в психічній сферах. У тілесній сфері це призводить до обмежень рухливості, порушень пози, погіршення кровообігу, болей (все це причини остеохондрозу, артрозу, багатьох соматичних захворювань). «Броня» не дає природно проявлятися будь-яким емоціям, заважає особистісному зростанню [2, 4].

Загальною основою методів ТОП є використання в процесі терапії контакту терапевта з тілом клієнта, засноване на уявленні про нерозривний зв'язок тіла і духовно-психічної сфери. При цьому передбачається, що невідреаговані емоції і травматичні спогади людини внаслідок функціонування фізіологічних механізмів психологічного захисту вкарбовуються в тілі. Робота з їх тілесними проявами за принципом зворотного зв'язку сприяє корекції психологічних проблем, допомагаючи людині усвідомити і прийняти витіснені аспекти особистості, інтегрувати їх як частини своєї глибинної сутності.

Отже, виходячи з аналізу наукових джерел та отриманих результатів дослідження метою даної програми є формування психологічних передумов профілактики професійного стресу і подолання його негативних наслідків у фахівців ризиконебезпечних професій.

Програма подолання професійного стресу містить інформативний блок, діагностичний і практичний.

Інформативний блок представлено темами: Зміст та особливості професійної діяльності фахівців. Вимоги професії до особистості. Стрес та його прояви. Динаміка стресових станів. Аналіз чинників професійного стресу. Негативні наслідки стресу. Психосоматичні захворювання. Посттравмтичний синдром. Особливості його профілактики. Типові ознаки поведінки під час впливу екстремальних ситуацій та алгоритм дій у стресовій ситуації. Ресурси подолання стресу. Загальна характеристика методів боротьби зі стресом та його наслідками.

Діагностичний блок включав у себе вивчення методик для оцінки проявів стресу: «Тест на стресостійкість», «Бостонський тест на стресостійкість», «Вегетативні прояви стресу», «Комплексна оцінка проявів стресу» [2].

Практичний блок спрямований на оволодіння фахівцями методами психологічної допомоги, що базується на інтегративному підході тілесно-інтегративної психотерапії, включаючи метод РЕТРИ та тілесно-орієнтовану психотерапію.

Висновок. На основі аналізу наукових джерел та отриманих результатів дослідження обґрунтовано і розроблено програму подолання професійного стресу, метою якої є формування психологічних передумов профілактики професійного стресу і подолання його негативних наслідків у фахівців ризиконебезпечних професій та осіб з ознаками бойової психічної травми.

Програма подолання професійного стресу містить інформативний, діагностичний та практичний блоки. Методи психологічної допомоги базуються на тілесно-інтегративній психотерапії, що включає метод РЕТРИ та тілесно-орієнтовану психотерапію.

Методи і форми програми включають міні-лекції, групові дискусії, мозковий штурм та ознайомлення, засвоєння й відпрацювання психотехнічних вправ і технік. Програма розрахована на 10 занять по 3 години.

Програма подолання професійного стресу призначена для фахівців ризиконебезпечних професій з ознаками ПТСР з метою оволодіння психологічними техніками екстреної і пролонгованої допомоги, а також для практичних психологів з метою її впровадження і реалізацію у комплексному психологічному забезпечені професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабков В.А. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии / В. А. Абабков, М. Перре. – СПб. : Речь, 2004. – 166 с.
2. Корольчук В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія / В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 432 с

3. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації. Монографія. / Миронець С.М., Тімченко О.В. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.
4. Сандомирский, М. Е. Психокоррекция и личностный рост: телесно-интегративный подход / М. Е. Сандомирский. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2006. – 456 с.
5. Тарабрина, Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – С Пб. : Питер, 2001 – 272 с.
6. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы его коррекции / Ю. В. Щербатых. – М., 2005. – 255 с..
7. Lazarus, R. S. Psychological stress and the coping process. – New York: McGraw–Hill, 1996.

Корольчук Микола Степанович
Завідувач кафедри психології, доктор психологічних наук, професор
Київський національний торговельно-економічний університет
Київ
Корольчук Валентина Миколаївна
Професор кафедри психології, доктор психологічних наук, професор
Київський національний торговельно-економічний університет
Київ
Авраменко Марина Сергіївна
аспірантка кафедри психології
Київський національний
торговельно-економічний університет

ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ У ПРОФЕСІОГЕНЕЗІ ОСОБИСТОСТІ

Аннотація. У статті представлено результати аналізу вітчизняних наукових джерел, що дає змогу на теоретичному рівні визначити основні групи чинників, які детермінують інтегральний простір конкурентоздатності

особистості. У цьому напрямі, в першу чергу, виокремлено зовнішні об’єктивні чинники, які зумовлені -макро і мікроекономічними проблемами, соціально-економічною ситуацією, інформаційним та матеріально-технічним рівнем, а також зовнішні чинники організаційного змісту − об’єкт-суб’єктні які зумовлені системою і організацією професійного процесу, якістю управління, професіоналізмом, іміджем керівника та професії; певними стереотипами професійної поведінки в організації.

Авторами визначено інтегральний простір конкурентоздатності фахівця як функціональне, динамічне утворення активної суб’єкт-об’єктної взаємодії природи-суспільства-людини, що визначає ресурсні можливості людини у розвитку, завдяки впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант, вікових і професійних характеристик, які на кожному етапі професіогенезу під впливом таких рушійних сил як самоорганізація та самоактуалізація, призводить до подальшої самомотивації, оновлення цілей і мети, нових соціально-професійних, духовних цінностей, подальшого саморозвитку особистості в професійному зростанні.

Ключові слова: *детермінанти, розвиток, конкурентоздатність, професіогенез, особистість.*

Вступ. У контексті мети і завдань нашого дослідження введення поняття інтегрального простору конкурентоздатності (ІПКЗД) фахівця в процесі професійного розвитку, що дало змогу об’єднати різнобічні його рушійні сили, зовнішніх і внутрішніх детермінантів: психологічні, біологічні, соціальні, організаційні, природничі, економічні, професійні компоненти розвитку конкурентоздатності які взаємодіють в часі та зумовлюють рівень (інтегрального простору конкурентоздатності) фахівця. Узагальнення і упорядкування здійснюється для розв’язання наукового завдання на підставі визначення змісту складових окремих компонентів, що детермінують і зумовлюють адекватну взаємодію один з одним [2,3,4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних вітчизняних наукових джерел показав, що змістовне тлумачення терміну “простір” традиційно використовується в природничих науках, а в гуманітарних дослідженнях “простір” розглядається як суб’єкт-об’єктна взаємодія природи, суспільної людини або ж як духовної складової життя людини. Просторові уявлення на перших етапах в психології теж відтворювали суб’єкт-об’єктну взаємодію людини, а в подальшому стало розглядатись, як середовище, що зумовлює взаємодію людей. Представлені вітчизняні дослідники в психології, характеризуючи різноманіття явищ, процесів, детермінант становлення особистості, неодноразово підкреслювали полідетермінантність та гетерохронність розвитку індивідуального простору особистості (Л. Виготський, В. Зінченко, Л. Карамушка, Г. Костюк, А. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, М. Савчин).

Мета статті: Здійснити аналіз вітчизняних наукових джерел і визначити детермінанти розвитку конкурентоздатності в професіогенезі особистості

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. На підставі аналізу літератури і особистих досліджень до провідних груп чинників які зумовлюють розвиток конкурентоздатності в професіогенезі виокремлюють зовнішні і внутрішні детермінанти.

До зовнішніх детермінантів можна віднести -макро і мікроекономічні та організаційні чинники, а до внутрішніх – біологічні(вікові), соціальні (умови розвитку), професійні (рівень розвитку, професійна компетентність на підставі знань, навичок, умінь, психологічні (психічні пізнавальні процеси, стани, утворення і властивості). Об’єднання таких провідних чинників в єдиний інтегральний простір розвитку конкурентоздатності (КЗД) інтегрального простору конкурентоздатності особистості в професіогенезі розширить можливості щодо розв’язання наступних фундаментальних проблем розвитку конкурентоспромогжності в професіогенезі таких як: суттєві вивчення змін напрямів і підходів щодо розвитку КЗД в професіогенезі особистості завдяки методам психологічного забезпечення,

психологічного супроводу кожного з окремих етапів розвитку особистості; спрямованості розвитку самоактуалізації, мотивації, професійної компетенції як основи професійно-психологічного потенціалу особистості в структурі інтегрального простору конкурентоздатності особистості; з'ясування прогресивного чи деструктивного механізмів КЗД в професійному розвитку особистості, як чинників становлення інтегрального простору КЗД фахівця.[2, 3, 6, 7, 8]

Інтегральний простір КЗД особистості розпочинає свій розвиток від формування професійних інтересів і спрямованості до закінчення активної професійної діяльності. Вікові зміни людини продовж тривалого періоду онтогенезу виявляються важливими детермінантами КЗД фахівця. Враховуючи вікові зміни в житті людини, їх гетерохронність, більшість психологів виокремлюють вікові періоди, які охоплюють певні закінчені процеси розвитку. Так, за основу диференціації в онтогенезі одні психологи обрали психосексуальний розвиток (З. Фрейд), інші – психо-соціальний розвиток (Е. Еріксон), треті – провідну діяльність (Д. Ельконін), четверті – соціалізацію особистості (Н. Столяренко), п'яті – розвиток людини як суб'єкта праці (Є. Клімов), інші − поєднання біологічного, психічного і духовного розвитку (Л. Карамушка, Б. Лівехуд, С. Максименко та ін.).[2,3,4,6,7]

Суттєвого значення в структурі детермінант розвитку ІПКЗДО набуває активність особистості зокрема, рівні соціально і професійно зумовленої активності такі як: нормативно-задана, адаптивна, надситуативна і зверхнормативна активність . Такі рівні активності спостерігаються на всіх вікових стадіях розвитку, але для кожного професійного періоду виокремлюється переважаючий рівень психологічної активності, що і визначає особливості позитивно-мотивованої професійної діяльності.

За даними Е. Симанюка нормативно задана активність визначає рівень навчально-професійної й професійної освіти, позитивно мотивованої діяльності; адаптивно-нормативна − активно-одобрену професійну діяльність

(репродуктивну); надситуативно-активна, − продуктивну (висококваліфіковану), зверх-нормативну активність − творчий рівень діяльності (останнє немає меж для удосконалення).[8]

Потрібно відмітити, що розвиток особистості в професіогенезі і формування ІПКЗД особистості відповідно необов'язково супроводжується послідовною зміною періодів і стадій. Це зумовлено психологічними особливостями, впливом зовнішніх і внутрішніх детермінант, але і в межах одного й того ж віку, однієї і тієї ж стадії особистість потерпає якісні зміни, перебудовується мотивація, планування, способи виконання діяльності, самоконтроль, самоактуалізація.[2,4,8]

Незначні коливання впливу компонентів КЗД які зумовлені випадковими обставинами для особистості, супроводжуються, незадоволеністю собою, перенасиченістю рутинною діяльністю, незадоволеністю роботою, що може стати початком нового рівня розвитку особистості.[7]

Як зазначає М. Корольчук, В. Корольчук, С. Максименко, В, Осьодло, Е. Симанюк, навіть, на перший погляд непомітні для оточуючих і самої особистості події можуть призводити до суттєвих негативних наслідків − руйнування професійної біографії, а в окремих випадках і до надзвичайних наслідків. На розвиток ІПКЗДО суттєво впливає такий комплексний чинник як особистісно-професійний потенціал особистості. За поглядами більшості науковців − це новоутворення яке визначає ресурсні можливості професійного розвитку особистості та її здатність до оволодіння і продуктивного здійснення професійних видів діяльності. Аналіз цього феномену з позиції синергічного підходу дає змогу розширити професіогенез як відкриту і неврівноважену систему.[1,3,4,6,8]

Введення в характеристику ІПКЗДО поняття особистісно-професійний потенціал зумовлено необхідністю розглядати ще один чинник розвитку особистості – час. Реальна взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників визначає розвиток ІПКЗДО в конкретному часі. Звідси можливо

стверджувати, що для кожного відрізку часу (вікової адаптації) відіграє конкретний особистісно-професійний потенціал, який з плином часу як можливість і ресурс особистісного розвитку змінюється що відповідно впливає на ресурс формування ІПКЗДО. З синергічних позицій потенціал особистості і ІПКЗДО розглядається як відкрита система, що означає безперервність цього розвитку. [2,3,4,8]

Серед різноманіття детермінант що впливають на професіонала та ІПКЗДО А. Маркова виокремлює такі як: адекватна самооцінка, готовність до диференційованої оцінки свого рівня професіоналізму, уявлення людини про професію, критерії особистості оцінки самої професії, професіоналізму в ній та критерії професіонала, ідентифікація себе та рівень соціальної активності особистості. [1,2,3,7,8]

На підставі узагальнення амбівалентних тенденцій щодо детермінант розвитку ІПКЗДО нами виокремлено зовнішні та внутрішні детермінанти які впливають на становлення професіонала: на індивідуально-психологічному, соціальному, організаційному, професійному рівнях.

До зовнішніх детермінант умовно ми віднесли

- розбіжність між посиленням конкурентності на ринку праці, безробіттям та умінням людей робити самостійний вибір у професійній сфері, бути готовим до помилок, уміння запропонувати себе як професіонала, показати свою цінність на ринку праці;
- неузгодженість розвитку різноманітність видів компетентностей (особистісних, індивідуальних, спеціальних, професійних);
- неспівпадіння предметних, соціальних еталонів норм праці з індивідуальними властивостями і критеріями;
- протиріччя між результатом і процесом праці, тобто, об’єктивного результату і його психологічної ціни.

З блоку соціально-психологічних детермінант ми виокремлюємо такі як:

- когнітивний дисонанс як протиріччя індивідуальних домагань і об’єктивної самооцінки;

- протиріччя між саморозвитком і процесом самозбереження в професії.
- розбалансованість темпів розвитку у окремих працівників мотиваційної та операціональної сфер професійної діяльності;
- різноманітний рівень і ступінь вираженості розвитку цілеспрямованості і компенсації у різних людей, а також у однієї людини на різних етапах розвитку;
- протиріччя в свідомості людини між конкретною спрямованістю вузівської спеціальності і потребою бути універсалом;
- неузгодженість ціннісного відношення до себе в праці і праці у собі.
- некваліфіковане виконання професійної діяльності деякими спеціалістами і установами, що призводить до протиріч із запитами суспільства;
- неспівпадіння проявів у однієї і тієї ж людини, психічних властивостей в професійній і в непрофесійній сферах;
- нерівномірність оволодіння окремими діями і цілісними структурами професійної діяльності;

Узагальнюючи критерії професіоналізму, як детермінант розвитку ІПКЗД виокремлено такі компоненти як: професійна спрямованість особистості, внутрішній локус контроль спрямований на пошук причин успіхів чи недоліків у собі, або ж в своїй професії; усвідомлення адекватної самооцінки в повному обсязі своїх рис і ознак з професіогенезом; розвиток професійної свідомості; цілісне сприйняття себе як майбутнього професіонала, саморозвиток себе засобами професії, самоудосконалення і самоконкуренція необхідних якостей.

Індивідуальна “межа” розвитку працівника в організації, що залежить від системи кадрового менеджменту, підвищення кваліфікації, незадоволення професіонала і, як наслідок, психологічна перенасиченість праці, що залежить від неузгодженості функціональних обов’язків діяльності, виконавчих чи управлінських ланок.

Внутрішні детермінанти ІПКЗД які виявляються індивідуально-психологічними особливостями фахівця та особливостями в професійній взаємодії, зумовлено такими чинниками, що включають:

- рівень мотивації, професійну спрямованість особистості
- відповідність професійно-важливих якостей і вимог професії до особистості
- адекватність-неадекватність рівня очікування від професії, оточення особливо, на стадії адаптаційного входження в самостійне професійне життя
- рівень емоційно-вольового напруження, особливо, у разі акцентуації негативних емоцій, що може призвести до проявів незадоволеності своєю професією, результатами і процесом праці.
- рівень професійної активності, який на стадії професіоналізму може змінюватись і у разі його зниження виникають умови для стагнації в професійному розвитку.
- зниження рівня інтелектуальної віддачі, у разі особливостей нормативної діяльності, коли інтелектуальні здібності, які не використовуються поступово можуть згасати.
- професійні акцентуації деяких рис характеру в тому числі професійно-важливих якостей, що може мати амбівалентний наслідок
- адекватне використання різних форм психологічного захисту, що дає можливість з одного боку − знати нервово-психічну напругу (раціональна проекція, ідентифікація, відчуження), а з іншого − оточення це може сприймати як байдужість, зверхність до конкретних проблем організації.[2,4,6,7]

Окрім того є певні особливості детермінант, які негативно впливають на КЗД особистості в період соціально-психологічного старіння, що супроводжується ослабленням інтелектуальності, негативними проявами емоційно, вольової та мотиваційної сфер, повсякденною потребою в одобрені; в період морально-етичного старіння виявляються прояви моральності повчання, скептичного відношення до молоді й усього нового, перебільшення заслуг свого покоління; і в період професійного старіння -

неприйняттям нововведень, критика інновацій, що призводить до зниження темпу і ефективності виконання професійних функцій.[1,4,6,8]

Висновки. Аналіз вітчизняних наукових джерел дає змогу на теоретичному рівні визначити основні групи чинників, які детермінують інтегральний простір конкурентоздатності особистості. У цьому напрямі, в першу чергу, виокремлено зовнішні об'єктивні чинники, які зумовлені макро- і мікроекономічними проблемами, соціально-економічною ситуацією, інформаційним та матеріально-технічним рівнем, а також зовнішні організаційного змісту – об'єкт-суб'єктні які зумовлені системою і організацією професійного процесу, якістю управління професіоналізмом іміджем керівників та професії; певними стереотипами професійної поведінки в організації. Це з одного боку – сприяє стабільності, навіть, формуванню індивідуального стилю діяльності, а з іншого – можуть заважати розвитку. В контексті мети і завдань дослідження нами введено поняття інтегрального простору конкурентоздатності фахівця в процесі професійного розвитку, що дало змогу об'єднати різнобічні його рушійні сили – зовнішні і внутрішні детермінанти: психологічні, біологічні, соціальні, організаційні, економічні, професійні компоненти розвитку конкурентоздатності, які взаємодіють у часі та зумовлюють рівень інтегрального простору конкурентоздатності фахівця. Змістовне тлумачення терміну "простір" традиційно використовується в природничих науках, а в гуманітарних дослідженнях "простір" розглядається як суб'єкт-об'єктна взаємодія природи, суспільства і людини або ж як духовної складової життя людини

Авторське визначення інтегрального простору конкурентоздатності фахівця розглядається як функціональне, динамічне утворення активної суб'єкт-об'єктної взаємодії природи-суспільства-людини, що визначає ресурсні можливості людини у розвитку, завдяки впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант, вікових і професійних характеристик, які на кожному етапі професіогенезу під впливом таких рушійних сил як

самоорганізація та самоактуалізація, призводить до подальшої самомотивації, оновлення цілей і мети, нових соціально-професійних, духовних цінностей, подальшого саморозвитку особистості в професійному зростанні.

Поняття інтегрального простору конкурентоздатності фахівця в процесі професійного розвитку дає змогу об'єднати різнобічні його рушійні сили – зовнішні та внутрішні детермінанти, біологічні, природні, соціальні, організаційні, економічні, професійні компоненти які взаємодіють в часі та зумовлюють його рівень.

Список використаних джерел:

1. Зеер, Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Зеер, Э. Ф., Сыманюк Э. Э. // Психологический журнал. − 1997. − Т.18. − №6. − С. 35 − 44
2. Карамушка, Л. М. Мотивація підприємницької діяльності / Л.М. Карамушка, Н. Ю. Худякова. – Київ-Львів: «Сполом», 2011. – 206 с.
3. Корольчук, М. С. Проблеми методології професійного психологічного відбору фахівців /М. С. Корольчук // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць – К. : НУОУ, 2012. – Вип. (23). – 281 с.
4. Корольчук, М. С. Психофізіологія діяльності: [підручник] / М. С. Корольчук – [3-тє вид.]. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2013. – 400 с.
5. Макаренко, М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М. В. Макаренко ; Ін-т фізіології ім. О. Богомольця НАН України ; Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України. – К. : 2006. – 395 с.
6. Максименко, С. Д. ЕКЗДериментальна психологія: [підручник] / С.Д. Максименко, Е. Л. Носенко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 360 с.
7. Савчин, М. Духовний потенціал людини / М.В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місток НВ, 2013. – 508 с.
8. Сыманюк, Э. Э. Психологические барьеры профессионального

развития личности. Практико-ориентирования монография. /Э.Э. Сыманюк под ред. Э.Ф. Зеера. – М. : московский психолого-социальный институт, 2005. – 252 с.

Korolchuk M. S., Korolchuk V.M., Avramenko M.S.

Factors of competitiveness in professional genesis personality

УДК 316.6

Корсун Сергій Іванович, *член-кореспондент Міжнародної Кадрової Академії, кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Університету Сучасних Знань.*

Корсун Ольга Олексіївна, *психолог вищої категорії, ДНЗ №784*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ДО ВИМОГ КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Ми спостерігаємо, як увесь цивілізований світ, усі провідні країни, намагається налагодити функціонування суспільства в умовах кризи, що викликана поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Пандемія не оминула також і нашу країну, а отже перед урядом, контролюючими органами, суспільством та платниками податків постала проблема – адаптувати свою діяльність до умов здійснення карантинних заходів спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Крім того, криза викликана коронавірусною хворобою (COVID-19) накладається на кризу викликану реформуванням контролюючих органів. Відповідно до пункту 41.1 статті 41 Податкового кодексу України, - контролюючими органами є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову, державну митну політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного

законодавства, законодавства з питань сплати єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючий орган (далі – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику), його територіальні органи [1].

Так сталося, що на сьогодні в державі функціонують одночасно три органи, що за визначенням являються контролюючими:

1. Державна фіскальна служба України;
2. Державна податкова служба України;
3. Державна митна служба України.

Навіть для пересічного платника податків, що не має відношення до зовнішньоекономічної діяльності, увага до його діяльності з боку двох контролюючих органів, з надзвичайно схожими назвами, вимагає від платника значних адатапційних зусиль та викликає когнітивний дисонанс.

Проаналізуємо на конкретному прикладі проблеми соціально-психологічного характеру, що виникають у платника податків у результаті взаємодії з одним із контролюючих органів в умовах сучасної кризи.

Отже, до одного із платників податків, у офіс, прибув слідчий центрального апарату Державної фіскальної служби України. Слід зазначити, що усі працівники офісу працюють у віддаленому режимі, а директорка підприємства перебувала у офісі випадково, у зв’язку з необхідністю підготовки та подачі податкової звітності. Слідчий вручив директорці письмовий запит-вимогу про надання завірених належним чином копій документів що підтверджують фінансово-господарські відносини із двадцяти одним підприємством-покупцем. Також, слідчий вручив повістку про виклик директорки на допит у якості свідка через п’ять днів після вручення повістки.

Зустрічна реакція директорки виявилася неочікуваною та приголомшливою для слідчого, оскільки директорка одразу заявила, що раз слідчий уже в офісі, то він може подивитися оригінали усіх документів, що його цікавлять та провести допит прямо на місці. Крім того, директорка пояснила, що підготувати такий значний масив копій документів зараз

просто нікому, а викликати працівників до офісу – це порушення умов карантину, наражання працівників на небезпеку і на такі кроки керівниця підприємства не піде.

Слідчий відмовився проводити допит безпосередньо у офісі, пославшись на те, що він не готовий до цього та наполягав на необхідності з'явитися на допит та привезти копії усіх документів.

З правової точки зору, якщо не враховувати умови карантину, вимоги слідчого узгоджуються з нормами кримінального процесуального законодавства. Поряд з цим, у платника податків, намагання виконати вимоги слідчого, викликає низку соціально-психологічних проблем, зокрема:

1. **Проблема пов'язана із підготовкою значного обсягу копій документів за короткий проміжок часу.** Різними видами фінансово-господарської документації займаються різні працівники підприємства, а термін підготовки копій документів обмежений. Отже, необхідно одночасно викликати на роботу декількох працівників та директора для виготовлення копій та їх завірення. Фактично, директорка підприємства перебуває у стані напруження, не може розслабитися, відчуває негативні емоції, що пов'язані з необхідністю виконати вимоги слідчого та бажанням дотриматися вимог карантину та зберегти здоров'я своїх працівників. Тобто, даний психологічний стан директорки набуває усіх рис дистресу.

2. **Проблема пов'язана із необхідністю з'явитися на допит.** Директорка проживає у одному із районів Київської області, а міжміське сполучення в умовах карантину припинено. Крім того, у директорки відсутній дозвіл КМДА на проїзд у міському транспорті, оскільки дане підприємство не відноситься до об'єктів критичної інфраструктури. За віковими показниками директорка відноситься до осіб групи ризику зараження коронавірусом COVID-2019, яким дозволено виходити з дому лише для походу в магазин або аптеку та перебувати не далі 2-х кілометрів від місця проживання. Отже, розв'язання другої проблеми викликає суперечливі та взаємовиключні мотиви, ціннісні орієнтації і цілі, з якими

особистість платника не в змозі впоратися та виробити певні пріоритети поведінки. Тобто, друга проблема сприяє виникненню внутрішньо особистісного конфлікту.

Отже, соціально-психологічні проблеми адаптації платників податків до вимог контролюючих органів, зокрема працівників податкової міліції ДФС України, у зв'язку із запровадженням карантинних заходів та обмежень, проявляються ознаками дистресу та провокують внутрішньо особистісні конфлікти.

Поряд з цим, науковці стверджують, що психологічний аналіз діяльності працівника податкової міліції також вказує на специфічні особливості, насамперед особливості соціально-психологічного середовища у якому здійснюється діяльність. Ні для кого не секрет, що громадяни будь-якої держави сприймають податкову політику і податки зокрема, якщо не негативно то вкрай песимістично [2, с. 15].

Необхідною умовою високопрофесійного виконання своїх обов'язків працівниками контролюючих органів є наявність у структурі органу психологічної служби, що здійснює психологічний супровід. Дослідники вбачають сенс соціально-психологічного супроводу у тому, щоб навчити людину розв'язувати свої проблеми самостійно. Важливим положенням цього процесу є активізація саморозвитку суб'єкта діяльності, котра є необхідною умовою його професіоналізації [3, с. 46].

Таким чином, аналіз навіть деяких соціально-психологічних проблем, що виникають у платників податків у зв'язку із реалізацією функцій контролюючими органами в умовах кризи, що викликана поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), дає підстави стверджувати, що діяльність контролюючих органів та відносин із платниками податків потребують відповідного коригування та вдосконалення. Доцільно було б організувати діяльність контролюючих органів таким чином, щоб не наражати платників податків на невиправдані ризики, ширше застосовувати інформаційних технологій, впроваджувати у діяльність технології

диджиталізації, відеозв'язку, безконтактного доступу тощо. Зрозуміло, що потребує відповідного редагування та доповнення нормативно-правова база діяльності контролюючих органів. У плані швидкого реагування – це мають бути відомчі нормативно-правові акти, а у послідуючому подані пропозиції щодо змін до законів України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України та наказів Міністерства фінансів України.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Законодавство України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення 10.04.2020) – Назва з екрана.

2. Ткачук Т.А., Корсун С.І. Психологія діяльності працівників податкової міліції: монографія. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 194 с.

3. Калениченко Р.А., Мустафаєв Г.Ю., Льовкіна О.Г. Місце соціально-психологічного супроводу професійного становлення майбутніх спеціалістів серед інноваційних методів та технологій підготовки фахівців // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Іноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Репозитарій Національного Авіаційного Університету. – Режим доступу: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/35165 (дата звернення 10.04.2020) – Назва з екрана.

УДК 159.9

Корчова Галина Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри основ професійного навчання Київського національного університету будівництва і архітектури;

Сушков Олег Олександрович, *кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Національної академії внутрішніх справ*

РОЗВИТОК «SOFT SKILLS» У ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вимоги до сучасного випускника закладу вищої освіти потребують не лише високого рівня професійних знань, умінь і навичок, а й здатності ефективно взаємодіяти у професійному середовищі. Тому надзвичайно важливим завданням є підготовка конкурентоздатних фахівців, спрямованих на професійну успішність. Складником такої успішності є наявність у фахівців «soft skills» – навичок групової взаємодії, критичного мислення, креативності, прийняття рішень.

Вивчення явища професійної успішності й умов її досягнення, останнім часом набуло потужного розвитку у працях сучасних вітчизняних і зарубіжних учених [2, 3, 4, 5, 6].

Більшість дослідників кар'єрних процесів погоджуються з тим, що феномен успішності в професійній діяльності варто розглядати як комплексний, що складається з декількох взаємозалежних складників. Кількість цих складових в різних дослідників різна, але до їхнього складу майже всі науковці поряд з такими характеристиками, як висока майстерність, продуктивність праці, виконання професійної діяльності на рівні високих зразків і стандартів, надійність і стійкість високих результатів, відносять і навички ефективної взаємодії в професійному середовищі, особистий розвиток і самореалізацію в професії, кар'єрне зростання, високі посади в ієрархії організації, високий соціальний статус, визнання, популярність у суспільстві.

Досліджуючи проблему професійної ідентичності як центральної ланки професійної реалізації, В. Єрмолаєва наголошує на тому, що її структуру утворюють три компоненти: індивідуальний (професійна самоідентифікація, або Я-концепція), інструментальний (професійні знання, вміння, навички), і соціальний (відповідність соціальному замовленню): їх збіг трактується дослідницею як професійна ідентичність, а розбіжність – як той або інший різновид професійного маргіналізму [1].

Отже, поняття «професійний успіх» можна визначити як усвідомлений особистістю позитивний результат професійної діяльності, який є динамічним, розгортається в часі на основі здобуття нею знань і самовдосконалення у предметно-перетворювальній діяльності у сфері професії, що підкріплюється її особистісним розвитком і уможливлює соціальну самореалізацію людини. Водночас соціальна самореалізація професіонала втілюється у вчинках, які відповідають його знанням про культурно-історичні запити суспільства і позитивно оцінюються соціумом [4].

Останнім часом зарубіжні дослідники питань професійної успішності, характеризуючи професійно важливі якості фахівців, використовують терміни «hard skills» («тверді» навички) і «soft skills» («м'які» навички).

Термін «hard skills» або «тверді навички» означає комплекс професійних навичок, пов'язаний зі знанням фундаментальних та спеціальних дисциплін, здобуттям практичної підготовки тощо [2].

Однозначного визначення терміна «soft skills» в науковців немає. У зарубіжних публікаціях є велика кількість моделей «soft skills», зокрема на думку Ю. Кателли, американського експерта ринку праці, складниками «soft skills» працівників технічних спеціальностей є такі: професійне спілкування; критичне мислення; робота в команді; навчання протягом життя; навички підприємництва; лідерство [5, 6]. Шведський дослідник А. Берглунд зазначає, що для отримання ефективних результатів діяльності інженера потрібні такі «soft skills»: розуміння професійної та етичної відповідальності за прийняття інженерних рішень; здатність до критичної рефлексії прийнятих рішень; навички управління людськими ресурсами та самоорганізації; здатність брати на себе лідерські позиції у міждисциплінарній та мультикультурній команді; розуміння важливості навчання протягом життя; володіння прийомами аргументації і професійної комунікації; вміння працювати у багатопрофільній команді [5, 6].

На нашу думку, розвиток «soft skills» можливо у деякі способи:

1. Під час вивчення, наприклад, таких навчальних дисциплін, як соціологія, психологія, педагогічна психологія, психологія педагогічного спілкування, риторика тощо. Дає можливість формуванню соціальних навичок здобувачів: цілеспрямованості, організованості, працьовитості, відповідальності, громадянськості, комунікативності, толерантності, здатності самостійно приймати рішення, освоювати нові методи роботи щодо бачення сучасних проблем освіти:

2. Шляхом участі здобувачів освіти в різних гуртках, круглих столах, конференціях. Наприклад, на кафедрі професійної освіти створено 3 наукових гуртка. Студенти мають можливість набуття навичок науково-дослідної роботи та застосування отриманих знань на практиці у таких формах як:

виконання завдань дослідницького характеру під час проходження навчальної та педагогічної практики;

підготовка наукових публікацій, повідомлень з актуальних питань педагогіки та психології, виступи на засіданнях гуртка, наукових семінарах, круглих столах, конференціях та ін.;

участь у регіональних, всеукраїнських та міжнародних студентських наукових конкурсах, олімпіадах.

3. Участь здобувачів освіти у наукових товариствах, студентському самоврядуванню. Наприклад, студент Довгополов С.Ю. посів 1 місце у студентському конкурсі інноваційних ідей «Інновації в будівництві та архітектурі», який відбувся 20.09-20.11.2019 р., на базі КНУБА з науковою роботою «Контрольно-вимірювальний прилад із використанням проектору та штучним інтелектом «Builder of the Future» (http://www.knuba.edu.ua/?page_id=52792). Таким чином, він одержав досвід комунікації перед аудиторією, навичкам самоорганізації, здатність брати відповідальність за прийняття власних рішень.

4. Ефективним засобом формування «soft skills» у здобувачів закладів вищої освіти можуть бути також тренінгові програми, спрямовані на розвиток комунікативних навичок.

Отже, важливим чинником майбутньої професійної успішності студентів є опанування ними «м'якими» професійними навичками. Аналіз наукових джерел з питань розвитку «soft skills» свідчить, що основою «soft skills» є комунікативні навички.

Список використаних джерел

1. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность / Е. П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – № 4. – С. 51–59.

2. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування / К.О. Коваль // Вісник Вінницького політехнічного університету. –2015. – № 2. – С. 162-167.

3. Лавриш Ю. Навички соціальної взаємодії як необхідна складова підготовки інженерів у сучасному університеті / Ю. Лавриш // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Психологія. – 2015. – Вип. 37. – С. 104 –111 .

4. Ткачук І. І. Формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх : дис… канд. пед. наук: 13.00.07 / І. І. Ткачук – Київ, 2016. – 298 с.

5. Berglund, 2014 – Berglund A., F. Heintz Integrating Soft Skills into Engineering Education for Increased Student Throughput and more Professional Engineers/ Aseel Berglund, Fredrik Heintz // LTHs 8:e Pedagogiska Inspirationskonferens, 17 december, Linkцping University, Sweden – 2014.

6. Catelly, 2010 – Catelly Y.M. Raising Stakeholders' Awareness of the Need for Soft Skills in the Tertiary Engineering Education Curriculum / Y.M. Catelly// Synergy – 2010. – No 6(1). – P. 41-56.

УДК 616.891.6

Костенко Микола Петрович,
завідувач кафедри фізичного виховання,
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ПСИХОСОМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ

У багатьох роботах з медицини, психології досить часто залишається непомітним важливе питання, а саме – зв'язок між духовним і тілесним, який може безпосередньо впливати на психічний розвиток і наше здоров'я. Щоб краще зрозуміти сутність цього зв'язку, потрібно першочергово визнати, що вони складають єдине ціле. Те, що відбувається в душі, невідокремлене від того, що відбувається в наших тілах. Наше тіло – це ми самі і наш стан визначається взаємодією різних аспектів існування.

Поняття єдності тіла і душі ґрунтується на наукових фактах щодо єдності і цілісності людської істоти. Попри існування безлічі різних компонентів, що складають цілісну особистість, їх неможна розглядати один від одного, оскільки вони тісно пов'язані між собою. У побудові людини відображена психологічна і тілесна гармонія. Тіло – це просто очевидне свідчення тонкості і розвиненості нашої свідомості. У наших тілах відображені всі події і досвід, який ми набули в процесі життєдіяльності. Тіло зберігає в собі все, що будь-коли пережило: біль, емоції, стреси тощо, загорнуті в тілесну оболонку.

Навіть малі діти засвоюють нові вміння через адаптацію свого тіла до того, що сприймається. Адже те, що ми сприймаємо подумки, діти сприймають чуттєво, бо засвоюють дійсність на основі власного сенсомоторного досвіду і наслідування тілесних рухів дорослих. Через тривалий час діти можуть чітко відтворити певний рух, який вони колись спостерігали у дорослих. Тобто, у дітей нові вміння залишаються жити в

якості тілесного пригадування. Та чи інша міра співпадіння згадуваного зі зразком залежить від універсальності дитячої думки, а також від міри розвитку тілесності. У них діє, так би мовити, тілесно орієнтований інтелект. Як бачимо, перший крок у розвитку мислення – це безпосереднє сприймання того розумного, наповненого змістом, що міститься в оточуючих предметах і діях. Коли діти дорослішають, то ця здатність тілесного пригадування, наслідування рухів знижується, поступаючись мисленню, яке активно народжується в процесі спілкування з дорослими.

Так само як у тілі відображається все, що відбувається зі свідомістю так і свідомість реагує на біль і дискомфорт, від котрих потерпає наше тіло. Тут існує універсальний закон розвитку – закон причини і наслідку, де одне не існує без іншого. Тут зовнішнє оцінюється через внутрішнє, але не навпаки. Все, що трапляється з нами має свою причину. Тіло відображає те, що відбувається з нами як на свідомому так і підсвідомому рівнях, тобто духовне використовує тіло для самовираження. Згідно принципу відповідності, будь який прояв фізичної природи пов’язаний з відповідним нефізичним станом чи принципом.

Багато авторів розглядають тілесний досвід у якості базового у формуванні структури свідомості та особистісних структур. Образ тіла є комплексним і багатоаспектним конструктом. Невипадково, у структурі самосвідомості виділяють два компоненти: образ фізичного „Я”, як когнітивне утворення і емоційно-оцінні відношення (самооцінку), як афективне утворення. Образ тіла включає пов’язані з власним тілом перцепції й установки, в тому числі й думки, вірування, почуття і програми поведінки.

Як показують порівняльні дослідження дітей які нормально розвиваються та дітей із ЗПР – останні навіть на етапі підліткового віку суттєво відрізнялися від своїх однолітків за показниками метричного інтелекту, сенсорно-перцептивних, сенсомоторних здібностей, когнітивно-стильових характеристик інтелектуальної діяльності, просторово-часових

характеристик довільних дій, міокінетичних особливостей внутрішнього відчуття графічних рухів при блокуванні зорового аналізатора. Зокрема, аналіз сформованості серійної організації рухів та відтворення графічних рухів дітьми показав, що механізми побудови, регуляції та контролю довільної рухової діяльності центрального рухового аналізатора краще сформовані у дітей без відхилень, ніж у дітей із ЗПР. У даному разі показники сенсорно-перцептивних сенсомоторних реакцій є не тільки індикаторами сенсорно-прецептивних процесів, що ґрунтуються на використанні зорової інформації, а й психічних процесів більш високих рівнів, пов'язаних з мисленням.

Сенсорна організація й основні рівні чуттєвого пізнання дітей, у тому числі й праксичні, на даному відрізку онтогенезу мають важливе значення у формуванні ВПФ. Вони повинні обов'язково враховуватися під час визначення ресурсів і результатів розумового розвитку дітей, вимагають більш повного використання у процесі навчання й виховання. Виходячи з того, що у навчанні ще досить часто домінує абстрактність, слід більше уваги приділяти цілеспрямованому формуванню тілесно-чуттєвих вражень і на цій основі – глобально-цілісних когнітивних структур.

УДК 37.014

***Красильник Юрій Семенович**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти Київського національного університету будівництва та архітектури*

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ЯКОСТІ

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до викладача професійної школи, які, у свою чергу, детермінують освітній процес зорієнтований на

розвиток студента як активного суб'єкта професійної діяльності. В умовах реалізації стратегії гуманізації освітньої системи гостро постає проблема формування педагогічної толерантності майбутнього викладача як носія тих цінностей, традицій, компетентностей, які слугують основою відповідальної та толерантної освітньої діяльності. Аналіз результатів дослідницьких проєктів дає можливість віднайти теоретичні обґрунтування та методичні механізми формування толерантності у здобувачів вищої освіти, зокрема тих, чия майбутня професія пов'язана з освітньою діяльністю. У центрі уваги науковців перебувають різні аспекти формування педагогічної толерантності, зокрема: толерантність як соціально-психологічний феномен (Р. Апресян, О. Асмолов, Б. Братусь, О. Грива, П. Нікольсон, Г. Олпорт та ін.), психологічні основи формування професійної толерантності (Ж. Вірна, Л. Долинська, М. Кандиба, А. Капська, Б. Ясько та ін.), теоретичні та методичні засади формування педагогічної толерантності (А. Демчук, А. Кандаурова, Ю. Макаров, Н. Нікітіна та ін.), проблеми виховання толерантності (О. Волошина, Л. Олексюк, Л. Лозинська, О. Столяренко, Н. Сисоєва та ін.), аксіологічний підхід до формування толерантності (Т. Варенко, К. Маковецької та ін.); формування толерантності викладача (Ю. Ірхіна, М. Ларіонова, А. Скок та ін.). Ми можемо констатувати глибокий інтерес науковців до означеної проблеми, пошуку шляхів її вирішення. Проте у відносно незначній кількості досліджень розглядаються механізми формування толерантності саме майбутнього викладача в освітньому процесі. Окрім того, методологічною основою дослідження проблем формування педагогічної толерантності майбутнього викладача як професійної якості можуть слугувати положення про розвиток особистості як суб'єкта професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, З. Карпенко, С. Рубінштейн, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.), особливості професіоналізації педагогів (О. Гура, А. Кандаурова, М. Лабікова, В. Семиченко, Н. Ткачова та ін.), функціонування мотиваційно-смислової сфери особистості (В. Асєєв, Б. Братусь, Ж. Вірна, П. Гальперін,

Є. Ільїн, О. Леонтьєв, В. Олефір та ін.). Науковцями напрацьовано цілий арсенал методів та методик дослідження проблем формування педагогічної толерантності: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури щодо вивчення мотиваційно-смислової детермінації педагогічної толерантності); емпіричні (бесіда; спостереження; тестування із застосуванням методик: діагностики педагогічної толерантності (Ю. Макаров); діагностики мотиваційної структури особистості (В. Мільман); діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері (О. Потьомкіна); визначення смисложиттєвих орієнтацій (Д. Леонтьєв); методика вивчення ціннісних орієнтацій (Д. Леонтьєв); опитувальник комунікативної толерантності (В. Бойко); тест-опитувальник на ригідність; шкали толерантності Д. Маклейна (адаптація Е. Луковицької) та ін.

Проблема формування толерантності, як у професійному, так і в загальнолюдському масштабах, була визнана актуальною у 1995 році Генеральною Асамблеєю ООН [10]. Тенденція щодо забезпечення толерантного впливу у сфері освіти відображена в «Декларації принципів толерантності», яка підписана 16 листопада 1995 року 185 державами – членами ЮНЕСКО, включаючи й Україну. В документі вказано, що політика та програми у галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й толерантності у спілкуванні, як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями [2].

Термін «толерантність» походить від латинського «tolerantia» – терпимість. Словник української мови подає визначення толерантності за властивістю значення терміну «толерантний» – поблажливий, терпимий до чиїхось думок, поглядів, вірувань тощо [9]. Толерантність означається також як якість, що характеризується ставленням до іншої людини як до рівноцінної особистості й виявляється у свідомому пригніченні відчуття неприязні, викликаного всім тим, чим відрізняється інший (зовнішність,

манера мовлення, смаки, спосіб життя, переконання тощо) [3]. Г. Коджаспіровою толерантність трактується як відсутність або ослаблення реагування на несприятливий фактор унаслідок зниження чутливості до його впливу; здатність людини протистояти різного роду життєвим труднощам без втрати психічної адаптації. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється у підвищенні порогу емоційного реагування на загрозливу ситуацію, а зовні – у витримці, самовладанні, здатності довгий час переносити несприятливий вплив без зниження адаптивних можливостей (що являє собою одну з найважливіших професійних якостей викладача) [4].

М. Пірен акцентує увагу на тому, що протилежним до поняття толерантності є інтолерантність. Толерантність та інтолерантність поділяються на певні види за ієрархічним принципом сходження від першого до другого: протекціоністська толерантність; ціннісна толерантність; прихована толерантність – упереджене ставлення до представників інших соціально-демографічних груп; вербальна інтолерантність, коли суб'єкт вважає за можливе та іноді навіть необхідне публічні висловлювання стосовно представників тих чи інших соціальних груп; агресивна поведінкова інтолерантність, коли суб'єкт вважає за можливе здійснення певних дій, спрямованих на заборону, обмеження діяльності або насильство стосовно об'єкта інтолерантності [6].

Л. Тарасюк розглядає такі типи толерантності: повагу до іншого, що розуміється як рівноправність культур та відсутність привілейованої системи поглядів і переконань; терпимість до слабкості іншого (слабкість, зневажливість та окремі привілеї в системі привілеїв та переконань); розширення власного досвіду та критичний діалог, що спирається на діалогічність природи розуму [8]. До складових толерантності О. Грива відносить: аксіологічний (цілісні установки, які забезпечують толерантність особистості); інструментальний (забезпечує вміння особистості); якісний (регламентує якості особистості) [1]. Спираючись на теоретико-методологічні настанови щодо толерантності, толерантне середовище можна кваліфікувати

як соціально-виховне, оскільки воно сприяє соціалізації особистості, її адаптованості до мінливого середовища, усвідомленню особистістю, яка розуміє й поділяє інтереси інших людей, своєї самодостатності, а системою її цінностей стають загальнолюдські [7]. Отже, у сучасному поліетнічному українському суспільстві та системі вищої освіти, як її проєкції, толерантність виступає не тільки важливою умовою формування та розвитку особистості, а й є важливою професійною якістю майбутнього фахівця (професіонала). Якщо мова йде про викладача, тільки толерантна особистість здатна конструктивно підходити до вирішення освітніх завдань, здатна розробляти стратегії як власної поведінки в безперервно змінюваному сучасному світі, так і нести відповідальність за результати їх реалізації перед собою, здобувачами вищої освіти та суспільством взагалі.

Аналіз результатів теоретичних та методичних розробок проблеми, вивчення практичного досвіду підготовки майбутніх викладачів засвідчили, що у сфері їх вирішення існує низка суперечностей, зокрема, між: підвищенням соціального запиту на формування толерантності здобувачів вищої освіти та недостатнім ступенем усвідомлення суб'єктами освітньої діяльності власної особистісно-професійної ролі у цьому процесі; традиційними підходами до професійної підготовки майбутніх викладачів та необхідністю удосконалення змісту освітніх програм, використання інноваційних освітніх технологій формування толерантності; об'єктивною потребою ґрунтовного аналізу ідей іноземного досвіду формування толерантності в освітньому процесі та його недостатнім вивченням й узагальненням у вітчизняній педагогічній теорії і практиці підготовки майбутнього викладача. До недоліків такої підготовки, зауважує А. Молчанова, слід віднести панування у вищій школі так званого знаннєвого (гностичного) підходу, в рамках якого основним освітнім завданням вважається формування у студентів науково-предметних знань. Цей підхід не раз критикувався. Зверталася увага, що в процесі учіння студенти мають справу не із змістом професійної діяльності, а з науковими предметами.

Навчальна діяльність у традиційній педагогічній освіті є «нейтральною» щодо предмета майбутньої професійної діяльності. Нерідко ми маємо (у кращому разі) знавців, ерудитів у конкретній сфері знання, але не суб'єктів цілісної педагогічної діяльності [5, С. 11–12]. Оскільки освітня діяльність характеризується різноманітністю контекстів використання професійних компетентностей, своєрідністю педагогічних ситуацій, які вимагають системного їх вирішення, існує велика ймовірність, що адаптація молодого викладача до професійної діяльності може бути досить тривалою та малопродуктивною. Тому результати науково-педагогічних досліджень тільки посилюють заклик до освітньої практики, яка б мобільно реагувала на соціокультурні зміни, а також надавала здобувачам вищої освіти роль активних учасників освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних можливостей і потреб. Необхідність таких освітніх рішень посилюється у контексті інформатизації, яка є інтерсуб'єктним простором взаємодії, в якому відбувається перетворення інформації у знання.

Узагальнення педагогічного досвіду та вивчення науково-методичних праць дає нам можливість виокремити основні засади створення толерантного освітнього процесу формування педагогічної толерантності майбутнього викладача як професійної якості, саме: створення толерантного простору, який характеризується єдністю толерантних відносин суб'єктів освітнього процесу; культивування сфери толерантного спілкування як основи взаєморозуміння, взаємоповаги, співчуття і співпереживання, відчуття партнерства; розвиток синергетичного мислення, зорієнтованого на аналіз, синтез та оцінювання якомого широкого спектру особистісних якостей, індивідуальних проявів студентів; впровадження персоналізованого підходу, який ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних стосунках між викладачем та студентом, поєднує нормативно задану та індивідуально зумовлену навчальну діяльність майбутнього викладача з метою формування (розвитку) у нього високого рівня творчості, професійних здібностей, володіння механізмами самопізнання, саморегуляції та самовдосконалення за умови

диференціації змісту навчання, створення відповідних технологій, які реалізуються у системі формального, неформального та інформального навчання, зорієнтованих на збагачення індивідуального досвіду: когнітивного (знання), операційного (способи виконання дій), аксіологічного (установки, цінності). Продуктивними умовами формування педагогічної толерантності майбутнього викладача в освітньому процесі, на нашу думку, можуть бути: акцентування на толерантності, яка спонукає суб'єктів освітнього процесу до рівноправного діалогу; варіативного використання методів, які активізують розвиток толерантності студентів; реалізація програм розвитку психолого-педагогічної компетентності викладачів та керівників ЗВО; залучення студентів до неформальних та інформальних програм з метою розвитку критичного мислення та цінування позиції колег у дискусійних та конфліктних ситуаціях. Таким чином, формування педагогічної толерантності майбутнього викладача як професійної якості повинно ґрунтуватися на встановленні в ЗВО відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості та відповідальності; забезпеченні сприятливого соціально-психологічного клімату як основи формування толерантного середовища, почуття власної гідності, самоповаги, поваги до людини, незалежно від соціального статусу, національності, раси, культури, релігії; створенні атмосфери творчості, що сприяє встановленню толерантних відносин; прийнятті культурних відмінностей та їх проявів у спілкуванні.

Список використаних джерел

1. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.10 / О. А. Грива; АПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2008. – 32 с.

2. Декларация принципов терпимости (утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года). – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.

3. Інформація про толерантність // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – № 14. – С. 24.

4. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва: Издательский центр «Академия», 2003. – 176 с.

5. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник / Алевтина Олександрівна Молчанова. – Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. – 150 с.,

6. Пірен М. І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. – URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/08.pdf.

7. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві [О. Майборода, Р. Чагалова, Т. Пилипенко та ін.]. – Київ: Фонд «Європа XXI», 2012. – 312 с.

8. Тарасюк Л. С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві / Л. С. Тарасюк // Гуманітар. часоп. – 2013. – № 1. – С. 39–44.

9. Толерантність. Толерантний. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – С. 179

10. Чабаненко Н. А., Несмашна Л. Ю., Сабрі С. С. Формування толерантності студентів як педагогічна застава у вищих навчальних закладах України / Молодий вчений. – 2017. – № 11 (51).

Лазебна Людмила Олегівна, *вчитель-методист ліцею № 144 ім. Г. Ващенка (м. Київ)*

Єгоров Руслан Владиславович, *вчитель історії СШ № 41 (м. Київ)*

ІДЕЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ – ФУНДАМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ

Усі заклади освіти в Україні вийшли з 12 березня на карантин через загрозу поширення коронавірусу. Тож для українських загальноосвітніх

шкіл це можна вважати тест-драйвом онлайн системи навчання, яку планували впровадити в Україні.

Дистанційне навчання — новий засіб реалізації процесу навчання, в основу якого покладено використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, що дозволяють навчатися на відстані без безпосереднього, особистого контакту між вчителем і учнем.

Для більшості учасників освітнього процесу – це новий досвід, що потребує зусиль, уваги і самоорганізації. Успішний результат залежатиме як від готовності кожного навчального закладу і вчителя зокрема прийняти виклик часу налаштуватися на іншу форму роботи, так і від усвідомлення батьків учнів того, що вони є повноцінними учасниками освітнього процесу, їхньої відповідальності за навчання дітей. Адже дистанційне навчання – це не тільки проведення уроків онлайн. Важливо, щоб у учнів були чіткі інструкції щодо завдань, які необхідно виконати, доступ до навчальних матеріалів. Також важливий регулярний зворотний зв’язок.

Однак ні чинне законодавство, ні рекомендації МОН не дають чітких вказівок, як саме організовувати навчальний процес удома. А положення про дистанційне навчання не оновлювались ще з 2013 року. «Чинне положення не враховує сучасні умови і можливості. Тому наразі те, як відбувається дистанційне навчання, – це виключно питання автономії закладу освіти», – наголошує освітній омбудсмен Сергій Горбачов.

Офіс освітнього омбудсмена Сергія Горбачова з метою дослідження ситуації з організацією дистанційного навчання, а також з'ясування проблеми, що виникли у батьків та дітей, спрезентував результати опитування батьків «Навчання дітей під час карантину». Онлайн дослідження було проведено з 8 по 13 квітня. Участь в опитуванні взяли батьки дітей, які навчаються у закладах загальної середньої освіти.

У запитанні про те, яким чином заклад освіти та педагоги організували навчання дітей під час карантину (можна було обрати декілька варіантів відповідей), отримали таке процентне співвідношення:

- отримують завдання через соціальні мережі та месенджери - 49%
- щоденні онлайн уроки та завдання на різних платформах- 40,2%
- завдання розміщуються на вебсайті школи - 30%
- уроки та завдання з використанням однієї платформи - 25,9%
- завдання надсилаються як фотографія рукописного аркуша через
- соціальні мережі та месенджери - 23,7%
- завдання надсилаються на email - 13,2%
- дистанційне навчання не організоване - 5,6%.

Міністерство цифрової трансформації запустило безкоштовний онлайн-курс для вчителів і викладачів про організацію дистанційного навчання під час карантину. Курс доступний на порталі «Дія. Цифрова освіта».

Українські та закордонні освітні платформи надали безкоштовний доступ до своїх курсів:

- **Prometheus** (на платформі є близько 100 безкоштовних онлайн-курсів: курси підготовки до ЗНО, курси з англійської мови, курси для освіти сучасного вчителя),
- **ЕдЕра** (тут ви знайдете 47 безкоштовних курсів на найрізноманітніші теми: курс з української мови та літератури, механіки, історії, математики, англійської, біології),
- **iLearn** (тут можна безкоштовно пройти онлайн-підготовку до ЗНО з основних предметів),
- **Цікава наука** (це YouTube-канал із короткими науково-популярними відео з фізики, астрономії, біології, географії та математики),
- **Matific** (безкоштовний ресурс для вивчення математики в ігровій формі для учнів 1-6 класів),

- **LearningApps** (сервіс, який містить завдання з природничих наук, англійської та інших іноземних мов, математики, історії тощо),
- **Quzizz** (англомовний сервіс для розробки вікторин) та інші.

Українські вчителі знаходять різні рішення в умовах карантину: від домашніх завдань у вайбері до онлайн-уроків. Платформ та сайтів для організації навчального процесу безліч. Звісно, можна користуватися Skype (використолвують 10,4 % вчителів) чи влаштовувати групові чати-дзвінки-конференції в месенджерах типу Viber (використовують 94 % вчителів), Telegram (використовують 10 % вчителів) та інших, але куди зручніше користуватися інструментами, які максимально пристосовані для навчання і є простими в користуванні.

Google classroom (використовують 47,2% вчителів) - це безкоштовний сервіс для закладів освіти. Він допомагає заощадити час, ефективніше організувати роботу й спілкуватися з учнями. Google Classroom об'єднує в собі Google Drive, Google Docs та Gmail разом. Кожен клас створює окрему папку на Google диску відповідного користувача Google Drive, куди школяр може подати роботу, яку оцінює вчитель.

Zoom (використовують 38 % вчителів)- це інструмент для відеоконференцій, який є дуже зручним для користувачів. Щоб налаштувати зустріч, потрібно створити обліковий запис або налаштувати той, що є.

Найголовніші переваги сервісу:

- ви можете зробити відеоконференцію, якщо вам потрібно поділитися нею пізніше;
- щоб запросити учасників, ви можете поділитися посиланням для комп'ютерів або мобільних телефонів, на яке вони просто натискають або закликають приєднатися;
- учасникам не потрібно приєднуватися до акаунта;
- до 100 учасників;
- обмеження 40 хв.

ClassDojo - це безпечний і простий застосунок для спілкування між вчителями, батьками та школярами.

Додаток працює так: у кожного учня в класі є свій профайл з кількістю балів. Бали даються за досягнення (наприклад, креативність або завзятість) і віднімаються за проступки: запізнення або грубість. Чим більше балів, тим вище рівень. Учитель проєктує інтерфейс прямо на дошку, тож весь клас бачить, як радіють або засмучуються їхні аватари.

ClassTime – це помічник вчителя, що збагачує урок миттєвою візуалізацією рівня розуміння та прогресу усього класу в реальному часі.

А що ж робити, коли немає комп'ютера? З 6 квітня для учнів з 5 по 11 класи зі всієї країни стартував проєкт **Всеукраїнська школа онлайн - уроки по телебаченню** з 11 предметів.Заняття для усіх класів можна переглядати на YouTube-каналі міністерства або на телеканалах:

- **5 клас – Плюс-Плюс та 112 Україна;**
- **6 клас – ZOOM та News One;**
- **7 клас – ZIK;**
- **8 клас – Індиго та УНІАН;**
- **9 клас – Рада та UA:Культура;**
- **10 клас – UA:Перший;**
- **11 клас – М1.**

Найкращі вчителі України вестимуть уроки з хімії, фізики, біології, географії, української мови та літератури, англійської мови, історії України та світу, алгебри, геометрії та навіть спортивні руханки для учнів 5-11 класів, а «Радіо Культура» запустило в етер читання творів світової літератури.

Всі ми вчимося жити в новій реальності. Вчителі, батьки, діти. Карантин взяв нас в облогу, поставивши життя на паузу. Створив труднощі, ускладнив комунікації. Нам всім доводиться вчитися перелаштовуватися. Працювати в умовах самоізоляції, надсилати дітям завдання, перевіряти, мотивувати, вимагати старанності. От тільки все це робити треба через

інтернет. І варто зізнатися, що в цьому напрямку в нас поки що не все так ідеально.

Достатнє для дистанційного навчання інтернет-підключення мають 87,3% сімей. Погана якість інтернету в 10,1% сімей. Близько 3% сімей мають перебої з підключенням до мережі Інтернет. Також декілька респондентів зазначили, що періодично виникають проблеми з підключенням, яких раніше не було. Зараз це пов'язано з перевантаженням мережі через дистанційну роботу багатьох людей, яке знижує потужність та швидкість інтернет-підключення.

У когось погане з'єднання, хтось використовує телефон, який ледь справляється з навантаженням, у когось проблеми зі звуком… Не кажучи вже про не найбагатших в світі вчителів, які просто не мають змоги ізолюватись для проведення уроку, проживаючи в однокімнатній квартирі, і маючи маленьких дітей. Тому попри те, що існує безліч порад, ресурсів, тренінгів, дуже часто все впирається в банальну технічну неоснащеність і неможливість покращення цієї ситуації в умовах карантину і фінансової скрути.

Без допомоги батьків організувати освітній процес – неможливо, але батьки є різні. Деякі підтримують систему дистанційного навчання, допомагають дітям, спілкуються із вчителькою, а деякі постійно пишуть агресивні повідомлення щодо такої системи. До того ж, діти не сприймають дистанційне навчання всерйоз і не стараються.

Дистанційна форма навчання в перспективі може мати високу ефективність. Скорше за все запит на неї тільки зростатиме. Виклик останнього карантину став серйозним не тільки для освітянської спільноти, але й для здобувачів освіти батьків та й всієї країни. Від правильної відповіді на цей виклик залежатиме майбутнє усієї сфери освіти в Україні і світі.

Список використаних джерел

1. Навчання дітей під час карантину: результати опитування батьків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/72997/

2. Простою мовою: які рекомендації щодо дистанційного навчання дає латвійське міністерство освіти своїм учителям: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nus.org.ua/articles/prostoyu-movoyu-yaki-rekomendatsiyi-shhodo-dystantsijnogo-navchannya-daye-latvijske-ministerstvo-osvity-svoyim-uchytelyam/

УДК 316.452

Левченко Світлана Валеріївна,
викладач української літератури та мови з методикою навчання,
медіаосвіти (медіаграмотності)
ВКНЗ «Коростишівський педагогічний
коледж імені І.Я.Франка»
Житомирської обласної ради

УПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ УЧНІВ З МЕДІАПРОСТОРОМ ТА ПОЗИТИВНИЙ АСПЕКТ МЕДІАСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Проблема потужного впливу медіа на людство наразі перебуває в центрі уваги вчених-експертів з медіаосвіти, медіапедагогів та психологів з різних країн, оскільки наш світ незворотно змінився під впливом інформаційно-комунікаційних технологій.

Медіа формуюють цінності, власну думку, моделі поведінки з раннього віку, пропонуючи свою продукцію дедалі молодшій аудиторії, впливаючи на процес її входження у дорослий світ. На межі тисячоліть почало активно вживатися поняття «медіасоціалізація», яким позначають процес розвитку особистості під впливом медіа (кіно, телебачення, Інтернету). Проблема медіасоціалізації як особливої форми передавання культурного досвіду наступним поколінням загострюється у зв'язку з кризою сім'ї. [2, 121 с.].

За умови відсутності повноцінного спілкування з батьками, заміною їх ролі функціями медіа, діти вперше отримують інформацію про великий світ з телебачення, Інтернету, копіюють зразки міжособового спілкування, сценарії та норми соціальної поведінки.

Загальновідомо, що Інтернет є джерелом практично будь-якої інформації, доступ до якої нічим не обмежений і ніким не контрольований. Окрім інформаційного перевантаження, сучасне мідіасередовище несе ряд небезпек, негативних наслідків, медіаризиків. Мас-медіа сьогодні називають системою неформальної освіти, що часто перетворюється на провідний чинник його соціалізації, стихійного соціального навчання, стає засобом дистанційної і джерелом неформальної освіти [2, 122 с.].

Водночас Інтернет відкриває нові перспективи для розвитку медіаосвіти, одне з головних завдань якої полягає в запобіганні вразливості людини до медіанасильства і медіаманіпуляцій, поширенню медіазалежностей та збалансованого ставлення до медіаресурсів.

Маємо підкреслити, що медіакомпетентність учителів здатна впливати на ці негативні для особистості процеси і розвивати позитивні аспекти медіасоціалізації, оскільки саме школа виконує функцію соціальної структури на первинній стадії процесу соціалізації. Потрібно враховувати, що взаємодія між учителем та учнем є однією з ланок соціалізації індивіда. Французький соціолог Габріель Тард в основу теорії соціалізації поклав принцип наслідування, який лежить в основі людських взаємовідносин [1, 28 с.].

Активна взаємодія дорослих, зокрема батьків і педагогів, на різному рівні запобігає медіаризикам, розкриває позитивний аспект медіасоціалізації і забезпечує медіакультуру майбутнього суспільства.

За словами експерта з питань медіакультури та медіапсихології Л.Найдьонової, дитина перебуває в самостійному плаванні в океані інформації, вчитель – це маяк, який указує напрям. А в певний час він має стати і лоцманом, щоб допомогти розпізнати і подолати небезпеки на шляху,

і компасом, який дає змогу орієнтуватися в тумані, коли маяка не видно, і картою, яка допомагає попередньо визначити маршрут і краще усвідомити мету [2, 28 с.].

У контексті сказаного вище складовою професійної майстерності педагога НУШ повинна стати його медіаграмотність. Тому проблема формування медіаграмотної людини, яка була б здатна перетворити загрози, спричинені можливостями цифрового суспільства, на ресурс для саморозвитку, трансформується в актуальне питання підготовки вчителів початкової освіти, які зможуть грамотно та цілеспрямовано впроваджувати медіаграмотність у початковій школі та закладах дошкільної освіти.

Помітні зрушення щодо впровадження медіаосвіти вже відбуваються в українському освітньому просторі, що наразі знаходиться на другому етапі поступового укорінення медіаосвіти та стандартизації її змісту в освіті (2017 – 2020 рр.). За Концепцією впровадження медіаосвіти в Україні її система має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей [5].

Згідно Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, дошкільна й шкільна медіаосвіта включає в себе інтегровану (в межах існуючих предметів) і спрямована на переважно захіст від агресивного медіасередовища, формування критичного мислення та уміння орієнтуватися, обирати і використовувати відповідну до вікових норм медіапродукцію [5].

21 лютого 2018 року затверджено Державний стандарт початкової освіти, на основі якого Колегія Міністерства освіти і науки України затвердила дві типові освітні програми для початкової школи. До змісту обох програм (за редакцією О. Савченко та Р.Шияна) входить перелік освітніх

галузей відповідно до проекту Держстандарту, в яких однаково визначені змістові лінії, зокрема у мовно-літературній освітній галузі виділено змістову лінію «Досліджуємо медіа»[4].

За програмою під керівництвом Р. Шияна змістова лінія «Досліджуємо медіа» передбачає ознайомлення школярів з основами медіаграмотності, зокрема формуванням уявлень про межу між реальним світом і світом мас-медіа, навчанням інтерпретувати, аналізувати, оцінювати медіатексти та створювати прості медіапродукти. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» пропонує інструмент для активного критичного освоєння комунікативного медіасередовища [6].

Пропонований зміст уміщує такі теми: «Уявлення про медіа, медіаграмотність» (призначення, цільова аудиторія, правдива і неправдива інформація), «Візуальні медіа» (книжка, журнал, газета, фотографія, малюнок, комікси як джерело інформації), «Аудіовізуальні медіа» (колір, звук, музика у мультфільмах, критерії їх добору для переглядів, улюблений герой, інформаційне значення кіноафіші), «Інтернет» (етика віртуального спілкування, безпека в Інтернеті, комп'ютерні ігри як джерело навчання, розвитку, відпочинку, їх вплив на здоров'я), «Реклама» (вплив на поведінку людини, захист від небажаного впливу), «Зміст і форма медіатекстів» (теми, емоційно-ціннісне навантаження, їх значення для сприйняття основних ідей) [6]. До очікуваних результатів навчання віднесено обговорення змісту і форми простих медіапродуктів (світлин, фотоколажів, листівок, мультфільмів); виявлення з допомогою вчителя очевидних ідей у простих медіатекстах; спостереження за використанням кольору, музики, анімації в медіатексті; висловлення власних думок і почуттів з приводу прослуханих/переглянутих, прочитаних простих медіатекстів; створення простих аудіальних медіапродуктів та візуальних з допомогою вчителя [6].

На нашу думку, найповніше реалізуються можливості оволодіння учнями основами медіаграмотності у підручнику для 2 класу «Українська

мова та читання (інтегрований курс)» авторки Г.С.Остапенко за типовою освітньою програмою Р.Б.Шияна.

Мета авторів підручника: через комунікативні завдання, інтегровані з медіаосвітою, зацікавити учнів початкових класів, учити їх ефективно взаємодіяти з медіапростором для досягнення обов'язкових результатів навчання, що передбачені Державним стандартом. Очікувані результати навчання, окреслені в межах кожної галузі, досяжні, якщо використовувати інтерактивні форми і методи навчання.

Дослідження показало, що в підручнику вміщено не лише тексти художнього, наукового та публіцистичного стилів, а й медіатексти – новини, інфографіку, рекламні та смс-повідомлення, оголошення, трейлери тощо [3].

Реалізація змістової лінії «Досліджуємо медіа» здійснюється за допомогою таких видів завдань: аналіз і створення рукотворних і електронних листів, листівок, сторінок книжки, смс-повідомлень, оголошень, рекламних буклетів і плакатів, афіші, мультфільму, інфографіки тощо.

Учити дітей добирати інформацію з доступних джерел ЗМІ (телебачення, газет чи сайтів), енциклопедій, бібліотек і користуватися нею; аналізувати факти і судження, відрізняти правдиву інформацію від фейків, істинні твердження від хибних формує медіаграмотність, розвиває медіакультуру. З іншого боку – це не просто створення нових знань, а активний соціальний процес взаємодії медіа, вчителя та учнів, в якому останні адаптують свої знання і дії один до одного, в результаті створюючи власні медіапродукти і розуміючи рукотворність медіа загалом.

Отже, є всі підстави зробити висновок, що ефективне використання методів взаємодії з медіапростором на уроках в початковій школі позитивно впливає на процес входження молодшого школяра в соціальне середовище, зводить до мінімуму вплив медіасоціалізації в ранньому віці та стає засобом особистісного розвитку медіаграмотної особистості, яка використовує інформацію для досягнення життєвих цілей.

Список використаних джерел

1. Герасимчук А.А. Соціологія: навчальний посібник / А.А.Герасимчук, Ю.І. Палеха, О.М. Шиян – Київ: Вид-во Європейського університету, 2004. – 246 с.

2. Найдьонова Л.А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу: підручник / Л.А.Найдьонова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Вид.друге, стер. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2015. – 244 с.

3. Остапенко Г.С. Українська мова та читання: підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.) / Г.С.Остапенко. – К. : Світич, 2019. – 128 с.:іл..

4. Державний стандарт початкової освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti.

5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ms.detector.media/ mediaprosvita/mediaosvita/ kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini/.

6. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти (1-2 класи): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/program/ 60529/.

УДК 159.99

Линаск Николай
Teleone OU company development director, social educator, psychologist, Tallinn, Estonia

ОСОБЕННОСТИ АНТИКРИЗИСНЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Рассмотрим вопрос использования антикризисных коммуникационных мероприятий органами государственной власти в условиях современных вызовов, которые могут стоять перед государством и актуализируются в избирательный период. Остановимся на принципах и формах осуществления

данных коммуникационных мероприятий для предотвращения углубления кризисных ситуаций и уменьшения рисков негативных последствий.

Можно говорить о следующих потенциальные вызовах, при которых могут возникнуть кризисные ситуации:

- военное обострение, в том числе, как инструмент давления на политический выбор;

- провокации на территории конкретной стран, могут быть инспирированы другим государством на религиозной почве;

- целенаправленные кибератаки против правительственных, деловых и финансовых структур, крупных предприятий, СМИ и т.д., которые препятствуют их работе, могут преследовать также цель получения конфиденциальной информации;

- информационные вбрасывания, распространения фейковых новостей, искажения и манипуляции как инструмент влияния на общественное мнение и сознание граждан. Подобные информационные атаки могут быть направлены на разжигание межнациональной и религиозной вражды, изменение конституционного строя, распространение панических настроений, которые способны деморализовать граждан;

- недобросовестная конкуренция политических сил и кандидатов, засилье популизма в избирательных кампаниях, в том числе, из-за проблем неурегулированности проведения политической агитации. Существует большое количество политических и неполитических актеров, которые, преследуя собственные интересы, предлагают свое негативное толкование решений органов власти и могут спровоцировать акции социального недовольства;

- протестные наостри и общественные недовольства. В целом нельзя говорить о перспективе массовых протестов. Разное видение путей решения кризисных ситуаций и несогласованность действий, особенно в отношении их информационной составляющей, можно увидеть на различных уровнях власти - от центральной исполнительной в органы местной власти.

- борьба (в том числе манипулятивная) вокруг соблюдения прав участников избирательного процесса, как механизм привлечения политиками к себе внимания [1 с. 51-52].

Очевидно, что кризисные ситуации могут существенно отличаться по своему происхождению, спецификой развертывания. Однако, вышеназванные вызовы являются предсказуемыми и нуждающимися заблаговременного выработки четких механизмов реакции на них. В целом, любая кризисная ситуации характеризуется социальным напряжением, политической нестабильностью, обострением существующих конфликтов и, несомненно, является опасным явлением для функционирования общественных институтов. В контексте данной проблематики актуализируется значение информационно-коммуникационого реагирования органов государственной власти, как важного инструмента урегулирования кризисных ситуаций.

Одной из наиболее серьезных проблем любой кризисной политической ситуации является ее развертывание в условиях неадекватного отражения в общественном мнении. Эффективная стратегия антикризисных коммуникаций - это стратегия завоевания контроля над общественно-политическим дискурсом.

Кризисная ситуация всегда становится топ-темой для медиа и задает повестку дня. Именно СМИ во время кризисных ситуаций отбирают, структурируют и распространяют информацию о кризисе и действия руководства государства. Таким образом, медиа непосредственным образом влияют на мнение общественности относительно власти и ее способности решать кризиса [2 с. 30].

Поэтому, безусловно, взаимодействие со СМИ - одна из важнейших составляющих эффективных антикризисных коммуникаций. Качественная организация работы со средствами массовой информации может способствовать формированию менее негативного отношения общественности к ошибкам и недостаткам, которые возникают в процессе

кризисных мер, ведь представление о кризисе в стороннего наблюдателя полностью зависит от того, что он об этом слышит, видит или читает. В случае кризисной ситуации нужна моментальная реакция на запросы прессы.

Журналисты, как правило, предпочитают сенсационные или резонансные темы. Эксклюзив - ценные предложение. Поэтому представителям пресс-служб государственных органов важно задать направление развития темы через реагирования с отдельными уточнениями и дополнительно расставленными акцентами [4 с. 91].

Выводы. Итак, на первых этапах кризисной ситуации эффективным будет привлечение внешних экспертов и комментаторов событий, мнение которых авторитетно для целевой аудитории, или ее части. Это могут быть представители отраслевых сообществ, профильных общественных организаций. Ведь медиа часто в своих новостях, в погоне за эксклюзивом, используют посты из социальных сетей отдельных блогеров, приравнивая к экспертному мнению иногда довольно субъективную, поверхностную, иррациональную точку зрения отдельной личности. Часто в медийной среде можно встретить распространения некорректной информации, чрезмерное упрощение в интерпретации, попытки навесить ярлыки на представителей власти.

Список використаних джерел

8. 1. Бек У. Жизнь в обществе глобального риска - как с этим справиться: космополитический поворот / У. Бек // Германия сегодня и завтра- 2012. - № 10. - С. 1-13.

9. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А. Альгин. М .: Мысль, 2000. - 152 с.

10. Попова Т. Криза урядових комунікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://censor.net.ua/blogs/1105062/kriza_uryadovih_komnkatsyi

11. Терентьєва О.В. Проблеми та напрямки осучаснення антикризового репутаційного менеджменту підприємств [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. - 2018. - №3. - Режим доступу:http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/43.pdf

12. Протестний потенціал українського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/article/protestniy-potentsial-ukrainskogo-suspilstva

13. Бек Ульрих. Общество Риска. На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.

УДК 1(091):17.024.4:111.61

Льовкіна Олена Геннадіївна, *доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри психології та соціології Університету Державної фіскальної служби України;*

Богдановський Ігор Валерійович, *доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Університету Державної фіскальної служби України*

ПРАКСЕОЛОГІЯ ЯК ПРОЕКТ ЕФЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛЮДИНИ ДО УМОВ ЖИТТЯ В КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Головною колізією глобальної цивілізації початку XXI століття є те, що поруч із створенням фантастичних (з погляду попередніх епох історії людства) можливостей для гармонійного розвитку особистості, що стали результатом науково-технічного прогресу, розгортаються потужні кризові процеси, які охоплюють практично всі сфери людської життєдіяльності. Ми стаємо свідками деструкції, що охоплює як соціальну, так і природну сфери внаслідок обмеженості і потенційної вичерпності значної частини ресурсів природного середовища. Необхідність боротьби з цими негативними

процесами зумовлює підвищення уваги до проблеми організації ефективної діяльності. Така потреба загострюється саме під час серйозних криз, які випадають на долю людства. Адже кризи якраз і є свідченнями, що вироблені за попередній період методи діяльності вже не відповідають сучасним реаліям, і що існує необхідність переглянути традиційні моральні та цивілізаційні цінності. Інакше кажучи, системна криза сучасності (як економічна, так і соціально-політична), проявами якої є загострення міжнародних відносин, глобальні екологічні потрясіння, епідемії тощо вимагає створення і впровадження більш ефективних підходів щодо організації людської життєдіяльності. Відповідно, необхідність дослідження організаційних процесів як сфери для потенційного впровадження вдосконалених методів людської діяльності надає пропонованому до уваги дослідженню особливої актуальності.

Щоб реалізувати свій життєвий потенціал і досягнути успіху, кожний суспільний індивід у XXI столітті повинен уміти органічно вбудовувати науково-технічні, економічні та інші інновації у звичний для себе стиль життя. Відповідно зростає суспільна потреба в інтелектуальному продукті, що на основі аналізу техніки раціональної діяльності розробляє рекомендації стосовно підвищення її ефективності. Пошук шляхів активізації людських потенційних можливостей тривалий час турбував вчених з різних сфер наукового знання. Над створенням прийомів ефективних дій кращі представники людства працювали протягом усієї його історії, проте наукової дисципліни, яка б спеціально переймалась цією проблематикою, тобто єдиного, цілісного й фундаментального дослідження практики до середини XX ст. ще не існувало. Розробкою правил ефективних дій займались окремо у своїх сферах представники економіки, етики й методології науки. Перші практично орієнтовані синтетичні варіанти вдосконалення методів діяльності розробили представники, позитивізму, прагматизму та апологети праксеології.

Розробник першої систематичної теорії людської діяльності Е. Мах розумів її як процес прогресивної адаптації людства до середовища. Він вважав основою діяльності свідомість. Із строкатої тканини дійсності наша свідомість виділяє те, що є відносно стабільнішим і тривалішим, внаслідок чого воно нібито «віддруковується» в пам'яті і знаходить вербальне вираження. Е. Мах доводив, що «фізичні предмети, й особливо наше «Я», є лише практичними, «активуючими» конструкціями, понятійними сумами, що економлять мислення. Насправді ж існують лише відчуття» [2, с. 82]. На думку філософа, основою ефективної діяльності є наука, яка виникає в процесі адаптації ідей до певної сфери досвіду. Результатом цього процесу стають «елементи мислення» (єдність фактів досвіду із концептами мислення), які здатні представити сферу досвіду як щось цілісне і надсуб'єктивне.

Ідея ефективної діяльності позитивістів була розвинута в прагматизмі та в інструменталізмі Дж. Дьюї. Вона мала для нього прикладний і функціональний характер і зводилися передусім до істинного пізнання, оскільки пізнання інтерпретується як рух до реалізації мети, що задається ситуацією. У цьому контексті акцент робиться на принципі практичної доцільності. Будь-які види і типи дій оцінюються за критерієм їх здатності слугувати ефективним засобом пристосування людини до світу. Інакше кажучи, забезпечення успішної адаптації до проблемних життєвих ситуацій проголошується головним призначенням ідей, понять та теорій. Прагматисти вважали, що «ні плани, які складаються, ні принципи, які людина використовує як орієнтири реконструктивної дії, не є догмами. Вони є гіпотезами, що маюь вироблятись практикою та відкидатися, виправлятися та розвиватися залежно від того, чи досягають вони успіху у керівництві нашим сьогоднішнім досвідом» [65, с. 91].

Засновник праксеології як інтегральної науки про ефективну діяльність Т. Котарбіньський розробив власне вчення на основі синтезу доробку представників прагматизму (Р. Емерсона, Дж. Ройса, Ч. Пірса, У. Джеймса,

Дж. Дьюї) міждисциплінарних протопраксеологічних досліджень позитивістів (Е. Маха, Р. Авенаріуса), тектології О. Богданова та інших філософських і наукових теорій. На наш погляд, праксеологія, розроблена польським філософом Т. Котарбіньським як варіант загальної теорії організації діяльності людини й суспільства, а також як спеціальна наукова дисципліна здатна окреслити шляхи вирішення багатьох проблем, пов'язаних із необхідністю підвищення ефективності людської діяльності в умовах глобальної трансформації сучасного світу.

Кожна епоха продукує певні стереотипи захисту від життєвих негараздів, що, у свою чергу, породжують спектр варіацій життєвих планів, прагнень і вподобань як на рівні соціальних груп, так і на рівні окремих індивідів. Саме особливості епохи зумовлюють специфіку суспільних уявлень про комплекс заходів, що дозволяють досягнути таких собі «стандартів щастя» та, відповідно, про методи їх досягнення. Останнім часом в Україні спостерігається зміна ціннісних пріоритетів значної частини її громадян. Аксіологічна криза українського суспільства проявляється насамперед у розмиванні національної ідентичності й смисложиттєвих орієнтирів, розповсюдженні споживацької свідомості тощо. Але аксіологічно-світоглядна криза сучасного суспільства, на наше переконання, має і перспективу свого подолання. Відповідно, окрім розпачу, аполітичності й відчаю, що характерні для значної частини наших співвітчизників, все помітнішими стають оптимістичні настрої, що властиві представникам нового суспільного класу підприємців, які активно включаються у соціальні процеси й демонструють здатність ефективно засвоювати нові зразки поведінки, стилю життя і мислення. Орієнтація на активну діяльність спрямовану на досягнення практичних результатів, що виражаються в особистому успіху, стає одним з головних ціннісних пріоритетів наших сучасних співвітчизників. На початку XXI століття все більше українців, насамперед представників молоді, активно включаються у стрімкі соціальні процеси: розбудови й укріплення державності, формування громадянського

суспільства, розвитку ринкових відносин тощо. Важливість для сучасної людини досягнення практичного життєвого успіху також вимагає детального дослідження алгоритмів ефективної діяльності.

Список літератури:

1. Дьюи Дж. Реконструкция в философии. – М. :Логос, 2001. – 168 с.

2. Котарбиньский Т. Избранные произведения. М.: Издательство иностранной литературы, 1963. – 912 с.

3. Нири К. Философская мысль в Австро-Венгрии. – М. : Мысль, 1987. – 192 с.

УДК 378.046.4

Машталір Вадим Віталійович, *доктор історичних наук, доцент, заслужений винахідник України, заступник начальника управління Головного управління персоналу Генерального штабу ЗС України, полковник;*

Вербовенко Олександр Павлович, *начальник відділу визначення потреби в офіцерському складі Головного управління персоналу Генерального штабу ЗС України, полковник*

МІСЦЕ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В структурі професійної компетентності викладача ВВНЗ особливе місце займає методична компетентність, під якою ми можемо розуміти здатність системно та якісно вирішувати освітньо-виховні завдання в єдності різних видів діяльності (навчально-методичної, науково-методичної, організаційно-методичної та експертно-методичної). Методична компетентність формується в процесі багаторівневої науково-педагогічної діяльності викладача ВВНЗ, спрямованої на розроблення, опанування та

впровадження сучасних технологій навчання в системі вищої військової освіти.

Проте у педагогічній теорії і практиці склалася ситуація, яка характеризується низкою суперечностей: між об'єктивно зумовленою необхідністю теоретичного осмислення змістовних, організаційно-педагогічних і процесуально-дієвих засобів розвитку методичної компетентності вчителів і слабкою науково-теоретичною розробленістю даного питання; між складним характером процесу розвитку методичної компетентності вчителів і неопрацьованістю науково-методичного забезпечення здійснення даного процесу в умовах вищої школи. Визначення ефективних шляхів формування методичної компетентності майбутнього викладача ВВНЗ значною мірою залежить від визначення змісту, структури та рівнів розвитку цієї інтегративної якості педагога. Саме цей аспект і потребує подальшого детального вивчення.

Сьогодні у науково-методичній літературі відсутня єдність у трактуванні поняття "методична компетентність". В окремих сучасних наукових дослідженнях висвітлюються такі поняття як методичне мислення (О.Гончарук, Н.Кузовлєва, Ю.Кулюткін, Г.Сухобська); методична рефлексія (О.Анісімов, Н.Посталюк). Вивченням проблеми формування науково-методичної компетентності, методичної підготовки педагогів займалися дослідники С.Азарішвілі, К.Везетіу, Т.Гущина, Т.Загривна, І.Ковальова, А.Майєр, Т.Кочарян, Ю.Присяжнюк, Т.Шамова і багато інших.

Концептуального значення у визначенні теоретичних засад удосконалення методичної компетентності викладачів ВВНЗ набувають праці вітчизняних і зарубіжних дослідників І.Ігропуло, Н.Кузьминої, В.Шаган.

Методична компетентність викладача є важливим елементом його професійної компетентності. Зокрема Н.Кузьміна виділяє її серед чотирьох інших – спеціально-педагогічної, соціальної, диференціально-психологічної,

аутопсихологічної. Методична компетентність, на думку дослідниці, охоплює галузь способів формування знань та умінь в учнів [1].

Н.Кузьмина під методичною компетентністю розуміє володіння викладачем різними методами навчання, знання психологічних механізмів засвоєння знань та вмінь у процесі навчання [1, с.94].

Більш деталізоване визначення ключового поняття пропонує Т.Загривна. На думку дослідниці, методична компетентність викладача – це інтегральна характеристика його ділових, особистісних та моральних якостей, яка "відображає системний рівень функціонування методологічних, методичних знань, умінь, досвіду, мотивації, здібностей та готовності до творчої самореалізації в методичній та педагогічній діяльності в цілому" [1, с.74].

Інтегральний підхід до тлумачення методичної компетентності викладача застосовує В.Шаган: "це інтегральна професійно-особистісна характеристика педагога, яка виражена в його готовності виконувати усі необхідні функції та досягати високих результатів у педагогічній діяльності, реалізуючись в ній особистісно та професійно" [2, с.211].

Науковці мають різні погляди щодо структури, методичної компетентності викладачів. Наприклад, Т.Кочарян виокремлює такі складові методичної компетентності викладача: професійні знання, професійні уміння, особистісні якості, які забезпечуються дидактичними, організаційно-аналітичними та особистісними здібностями. В.Шаган запропонувала чотирьохкомпонентну структуру методичної компетентності викладача, що складається з когнітивного, праксеологічного, особистісного, мотиваційно-аксіологічного компонентів [2, с.213].

Відома дослідниця І.Ігропуло обґрунтувала й розробила власну структуру, до якої увійшли ціннісно-мотиваційний, когнітивний, рефлексивний та функціонально-діяльнісний компоненти. Схожі компоненти у структурі методичної компетентності викладача ВВНЗ розглядає

Н.Соловова [3, с.4]. Замість функціонально-діяльнісного компонента дослідниця виділяє технологічний та оціночний.

Проте недостатньо вивченими залишається низка питань, пов'язаних із специфікою змісту і структури методичної компетентності, механізму, рушійних сил, умов, методів і засобів її розвитку в процесі підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ.

Аналізуючи наукові дослідження комплексів професійних компетентностей вчителів-предметників (Н.Артеменко, М.Гризлова, Т.Руденко, Т.Сясіна), О.Ігна звертає увагу на той факт, що в якості синонімічних стосовно "методичної компетентності" застосовуються такі поняття як "дидактико-методична компетентність", "науково-методична компетентність", "інформаційно-методична компетентність" [4, с.91], що свідчить про відсутність єдності у трактуванні понять. Підтвердженням цьому є визначення поняття "науково-методична компетентність" К.Везетіу як системи педагогічних, психологічних, предметних знань та професійно-педагогічних умінь, які базуються на знаннях дидактичних методів [5].

Таким чином, можна стверджувати, що поняття "методична компетентність викладача ВВНЗ" доцільно розглядати як сукупність методичних знань, операційно-методичних умінь та навичок, а також технологічної готовності професійно застосовувати у навчальному процесі сучасні навчальні технології, методики і прийоми, адаптуючи їх до різних педагогічних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : АПН, 1990. – 149 с. 29

2. Шаган В.С. Модель психолого-педагогической поддержки развития профессиональной компетентности преподавателя / В.С. Шаган // Гуманизация высшего профессионального образования: сб. науч. тр. регион. науч. интерактив. конф. – Магнитогорск: МаГУ, 2007. – С. 210-214. 32

3. Соловова Н.В. Методическая компетентность преподавателя вуза / Н. В. Соловова // Вестник Российского госуниверситета им. И. Канта. – 2010. – № 3. – С. 52-59. 33

4. Игна О. Н. Структура и содержание методической компетентности учителя иностранного язика / О. Н. Игна // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 1. – С. 90-94.

5. Везетіу К. В. Науково-методична компетентність у сучасній педагогічний парадигмі [Електронний ресурс] / Везетіу Катерина Вікторівна. – Режим доступу: http://intkonf.org/vezetiu-kv-naukovo-metodichna-kompetentnist-u-suchasniy-pedagogichniy-paradigmi.

Меленець Ірина Олексіївна *викладач природничих дисциплін, Вищий комунальний навчальний заклад "Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка" Житомирської обласної ради*

ДИСТАНЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Одним із провідних, центральних завдань на шляху розвитку та гуманізації суспільства є вдосконалення процесу виховання його громадян.

Виховання сучасної студентської молоді суттєво відрізняється від того, яким воно було ще 10-15 років тому. Складний хід соціально-економічних реформ у державі, що зумовив зниження рівня життя, формування ринкових відносин, нівелювання звичної системи цінностей та міжлюдських стосунків, криміналізація суспільства, поширення наркоманії, підвищення ризику зараження на різні інфекційні хвороби, у тому числі СНІД – все це вимагає пошуку нових шляхів виховання молоді.

Основною метою виховання має бути набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в

молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина України, духовності, художньо-естетичної, правової, екологічної, валеологічної, гендерної культури.

Досягнення мети виховання можливе лише за умови комплексного підходу і залучення до цієї роботи всього викладацького складу вищих навчальних закладів (ВНЗ), адміністрації, органів студентського самоврядування та громадських об'єднань студентської молоді.

Реалізація завдань виховання у студентських групах здійснюється через інститут кураторів. Діяльність куратора спрямована на здобуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій та розвиток індивідуальних якостей майбутнього фахівця.

Процес виховання у ВНЗ органічно поєднаний з процесом навчання молоді, опануванням основами наук, багатством національної і світової культури.

Тому, "Освіта через усе життя" - нова формула освіти, необхідність якої вимагає сучасна цивілізація з її гуманізацією і демократизацією суспільних відносин, швидкою зміною техніки і технологій.

На сьогодні неможливо впровадження сучасних ідей і технологій освіти без знання цих технологій. Саме ця потужна науково-педагогічна база в сукупності з сучасними розробками в галузі інформаційних засобів сприяє розвитку дистанційного навчання та виховання.

Після ухвалення нового закону про освіту ситуація принципово змінилася. Основний акцент у системі освіти зараз робиться на інтелектуальному і моральному розвитку особистості, що передбачає необхідність формування критичного мислення, бути самостійним, уміти вчитися, вміти працювати з інформацією (у тому числі і з іноземною).

За прогнозами ЮНЕСКО, у XXI столітті молодь буде проводити в навчальних закладах лише 30-40% часу, 40% - буде відведено на дистанційне навчання, а решта - на самостійне. Саме тому важливо особливо ретельно

підійти до розробки теоретичних основ дистанційного навчання та виховання [1, с. 3].

Головним завданням використання дистанційних технологій у навчанні та вихованні є розвиток творчих та інтелектуальних здібностей людини за допомогою відкритого і вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм, у тому числі, доступних в Інтернеті.

А оскільки Інтернет – це світова інформаційна мережа, то вона може бути одним із засобів дистанційного навчання, тому що її дані допоможуть студентам (і викладачам) створити повну інформаційну картину з питань, що їх цікавлять.

Мережа Інтернет постійно розширює свої можливості, сервіси, розміщену з її допомогою інформацію, яка є значущою з точки зору освіти. Так, сучасні засоби телекомунікації, залучені майже в усі галузі освітньої діяльності, використовуються у процесі підготовки студентів, дають можливість появи нових форм освіти, без яких стає неможливим розв’язання постійно поновлюваного спектру завдань, що висуває сучасна освіта [3, с. 3].

Інтернет багатофункціональний – поряд із функціями пошуковою (каталоги, колекції посилань) та інформаційною (електронні бібліотеки, віртуальні центри, бази даних, електронні книги і журнали, методична література) він виконує інтерактивну функцію, що дозволяє студентам (і викладачам) спілкуватися за допомогою електронної пошти, форумів і на персональних чатах, а також влаштовувати відеоконференції, проводити веб-квести.

Є такі групи інформаційних технології, що застосовуються в дистанційному навчанні та вихованні:

1) технології подання освітньої інформації;

2) технології зберігання та оброблення освітньої інформації;

3) технології передачі освітньої інформації;

4) технології взаємодії між суб'єктами навчального процесу;

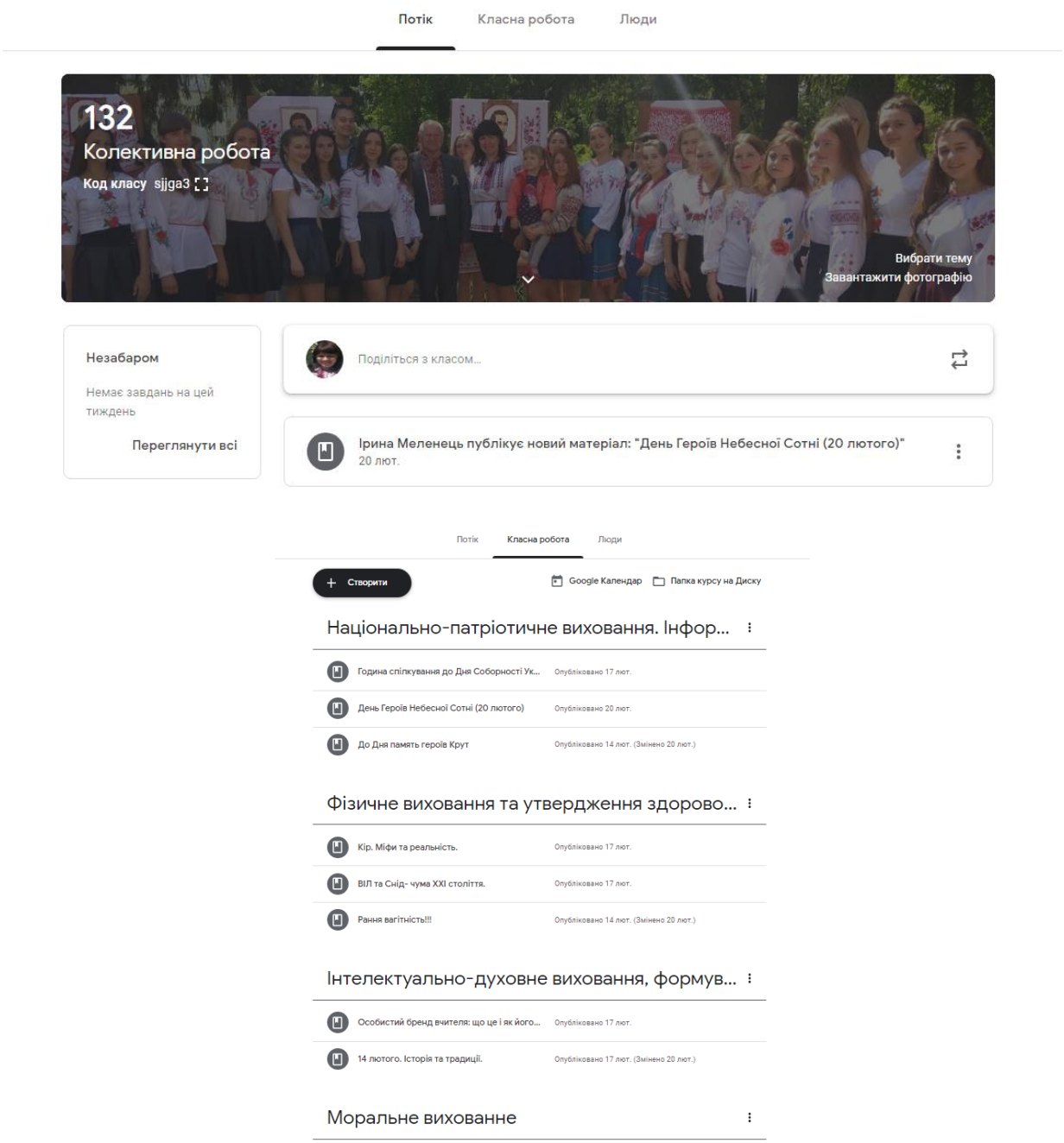
5) технології контролю і оцінювання навчальних досягнень слухачів [2, с. 57].

Використаня дистанційних технологій у навчанні та вихованні дозволяє реалізувати такі принципи:

- доступність опрацювання певної інформації, а саме подолання фізичних обмежень людини, розширення аудиторії студентів;
- індивідуальна спрямованість у оволодінні даною інформацією, створення комфортних умов для студентів і викладачів, урахування індивідуальних психологічних особливостей (сприйняття, пам'яті, мислення), індивідуальний темп навчання;
- розвиток інформаційної культури, навичок роботи із сучасними засобами інформатизації і телекомунікації;
- соціалізація навчання, урахування особистісно-комунікативних особливостей студентів[2, с. 17].

У своїй виховній роботі я використовую віртуальний клас.

Віртуальний клас – це електронна імітація спілкування при аудиторному навчанні та вихованні; комплекс програмних продуктів, що реалізують відразу кілька елементів синхронного спілкування, які дозволяють наблизити спілкування через локальні чи глобальні мережі до спілкування "обличчям до обличчя" за допомогою таких функцій: класна дошка (whiteboard), можливість писати і малювати на екрані, доступна одночасно всім учасникам спілкування; загальний (широкомовний) чат; функція «підняття руки»; індивідуальний обмін повідомленнями між слухачами і викладачем; показ слайдів, навчальних матеріалів; відеозв'язок; можливість завантаження файлів до заняття і відеозапису проведеного спілкування.

Отже, використання дистанційних технологій під час виховного процесу є корисним, оскільки воно дозволить розв’язати низку завдань, які можна сформулювати так:

- забезпечення доступності різноманітних навчальних ресурсів;
- опрацювання певної інформації в зручній, адекватній і відповідній формі для студента;
- важливість для психологічного розвитку студента – його залучення в систематичну виховну діяльність під безпосереднім керівництвом дорослого, процес володіння культурою і соціалізація проходять за допомогою куратора;

- розвиток творчих та інтелектуальних здібностей студента за допомогою відкритого і вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм, у тому числі, доступних в Інтернеті;
- обмін даними, комунікативна діяльність на базі спільних інтересів, наприклад: створення колективної творчої роботи;
- анімація дозвілля, відпочинку і розвитку;
- підвищення кваліфікації.

Основними перевагами використання дистанційних технологій у виховному процесі є: екстериторіальність, синхронний і асинхронний режими взаємодії учасників виховного процесу: куратор – студент, студент – студент, студент – навчальна група; можливість залучення до виховного процесу спеціалістів із певних галузей; одночасне з вивченням інших предметів практичне засвоєння інструментів ІКТ – створення додаткових умов для впровадження ІКТ у виховній системі тощо.

Отже, стрімкий розвиток глобалізації впливає на всі сфери життя людей – особистісну, соціальну, культурну. Політичний та технічний прогрес у найближчому майбутньому призведе до спілкування "на рівні людства". Супутниковий зв'язок та Інтернет руйнують всі бар’єри в сучасному світі. Розвиток туризму, масової культури, масового продукту – усе веде до єднання в медіа просторі, а основним засобом спілкування стає мова.

Дистанційні технології у вихованні покликані допомогти в глобальному виховному просторі, вони виступають як ефективне доповнення традиційних форм виховання.

Список використаних джерел

1. Антонов Г. Дистанційне навчання: мода чи потреба?// Освіта України,- 4 квітня (№25) – с. 10.

2. Варзар Т. Дистанційна освіта в сучасній освітній діяльності// Українознавство. 2005.- №1 – с.116-119.

3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. (затверджено Постановою МОН України В.Г.Кременем 20 грудня 2000р.)

4. Євтушенко Н.І. Дистанційне навчання в ЗНЗ.

Миронець Сергій Миколайович,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології. Київський національний торговельно-економічний університет (м. Київ, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННИХ НЕБЕЗПЕК

У світі щодалі усе частіше відбуваються трагічні події, що вже стали супутниками нашого повсякденного життя та мають здебільшого масові травматичні наслідки. Інформаційний український портал (РБК – Україна) повідомляє, що за оцінками ISDR, у 1975-2008 рр. на земній кулі сталося 23 «мега катастрофи», які забрали життя майже 1,8 млн. людей. Прямий економічний збиток від стихійних лих за цей період склав 1530 млрд. дол. США [1].

Водночас на ряду із постійним зростанням катастроф природнього характеру, людство на кінець XX початок XXI століття все більше стикається з наслідком власної безпечності, а саме катастрофами техногенного, соціально-політичного та військового характеру, ніби підтверджуючи пророчі передбачення нашого співвітчизника В.І. Вернадського (1863-1945) який, ще на початку XX століття передбачав «… *людина перетворюється на основну геотворчу силу планети, яка може поставити її на межу глобальної екологічної катастрофи*» [2, с. 451].

Катастрофа в Чорнобилі, трагедія у Скнилеві, аварії на вугільних копальнях, спалах міжнародного тероризму, глобальна світова криза, яка потрясла людство на початку XXI століття, військові конфлікти (Індо-Пакистанський, Арабо-Ізраїльський), загострення яких розпочалося з новою силою у зв’язку з розробкою країнами учасницями ядерної зброї, суперництво між Росією та Сполученими штатами Америки щодо

володіннями ринками збуту військового озброєння створюють ризики до глобального військового протистояння, яке може охопити не окремі країни, а цілі території, все це створює ризики виникнення нових катастрофічних викликів людству.

На думку Леоніда Ларуша, колишнього кандидата в президенти США, опублікованого 15 березня 2014 року в інтерв'ю Pres TV (Іран), «ситуація в Криму – частина всього сценарію, тобто сценарію Третьої світової війни, Термоядерної Третьої світової війни, яка може виникнути сьогодні, завтра, на наступному тижні ….» [2, с. 445], все це засвідчує актуальність проблеми ризику виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій та загроз національній безпеці України. Така проблема пов'язана, насамперед, із пошуком оптимальних форм управління соціальними, технологічними, й екологічними процесами, прогнозуванням їх, стратегічними напрямами державної політики в різних сферах життєдіяльності.

Наведені аргументи доцільності перегляду підходів до проблем колективної безпеки, дають нам підстави зробити висновки про необхідність уведення більш уніфікованих (узгоджених) стандартів щодо забезпечення усіх категорій постраждалих від НС, як то групи населення, так і фахівці, які внаслідок виконання завдань за призначенням мають ризик отримати не тільки фізичні ушкодження, але й вірогідність набуття психічних травм, пов'язаних з порушенням психіки особистості, внаслідок надмірного психофізіологічного перенапруження, так званого посттравматичного стресового розладу ПТСР.

Практичний досвід ліквідації великомасштабних НС різноманітного походження дає нам підстави стверджувати, що така система повинна включати в роботу свої механізми на початку формування управлінських рішень і аж до завершальних процедур - психологічної реабілітації, як фахівців, так і постраждалого населення від наслідків негативного впливу факторів надзвичайної ситуації. Для цього мають бути уведені та адаптовані єдині стандарти комплексного психологічного забезпечення фахівців, що

покликані забезпечувати заходи з рятування постраждалого населення, яка не може обмежуватися тільки наданням домедичної допомоги постраждалим та евакуації їх із зони НС. Така ж система має бути впроваджена для роботи з постраждалими громадами.

Прикладом таких стандартів є уведення Керівництва міжвідомчого постійного комітету (МПК) з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації (НС) [3]. Метою уведення керівництва – є забезпечення суб'єктів гуманітарної сфери і громади стратегією планування, впровадження й координування системи мінімального мультисекторного реагування задля захисту і покращення психічного здоров'я та психосоціального благополуччя населення в розпалі НС. Мінімальне реагування – це першочергові обов'язкові заходи; це суттєві перші кроки, які закладають основу для комплексних подальших дій (у тому числі на стадії стабілізації (та/або раннього відновлення) [3, с. 4].

Висновки. Уведення єдиних стандартів Міжнародної консультативної групи ООН щодо системи заходів з психологічного захисту (допомоги) населенню, яке постраждало у наслідок великомасштабних надзвичайних ситуацій дасть можливість більш ефективно здійснювати допомогу постраждалим, особливо, коли їх наслідки мають транскордонний характер.

Список використаних джерел

1. Інтернет ресурс: режим доступу: Ihttp://novostey.com/science/news 136902.html (дата звернення 17.11.2018).

2. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології: монографія / [Максименко С.Д., Садковий В.П., Миронець С.М. та ін. за заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка: НУЦЗУ. – Х. : ФОП Мезіна В.В., 2017. – С. 451.

3. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації – Київ: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. – 216 с.

УДК 159. 923

Невмержицький Володимир Максимович,
кандидат психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
лабораторії психології навчання ім. І.О. Синиці
Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України (м. Київ)

РОЗВИТОК МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Моральна свідомість - одна із форм суспільної свідомості, що відображається в суспільному бутті людей та містить у собі цінності, норми, ідеали; моральність виявляється тут у прагненні до досконалості. Моральна свідомість діє на двох рівнях регуляції людських стосунків: емоційно-чуттєвому та раціонально-теоретичному. Емоційно-чуттєвий рівень - це психічна реакція людини на подію, ставлення, явище (емоції, почуття, настрій). Цей рівень визначає відношення людини: а) до інших (співчуття чи обурення, довіра чи недовіра, ревнощі, ненависть тощо); б) до себе (скромність, гідність, марнославство, гордість, суворість тощо); в) суспільство в цілому (почуття громадського обов'язку, патріотизм). Раціонально-теоретичний рівень - це моральні знання про норми, принципи, ідеали, оцінки, поняття, які теоретично обґрунтовують моральність та її структурні елементи. Цей рівень свідчить про те, якою повинна бути дійсність. Це ідеальний варіант того, що необхідно досягти (загально-історичні потреби суспільного розвитку).

Моральна свідомість є найважливішою складовою свідомості суб’єкта, його моральних взаємин. Вона містить у собі як пізнання сутності моралі, так і загальнолюдських норм і правил поведінки, а, отже, систему ставлень людини до цих норм і правил. І.Ф. Харламов виділив у структурі моральної свідомості два блоки:

1) об’єктивний (описово-констатувальний), заснований на морально-гностичній діяльності індивіда, який спрямований на пізнання сутності моралі, зокрема, на утворення моральних знань, що виступають у формі моральних уявлень, понять, суджень;

2) суб’єктивний, заснований на формуванні ставлень особистості до соціальних норм і правил, що виступають у формі таких структурних елементів моральної свідомості, як моральні переконання, погляди, ідеали, світогляд [1].

Моральна свідомість трактується науковцями як специфічна форма духовної культури, яка спирається на загальновживані моральні норми та цінності, ідеали та принципи, поняття добра й зла, совісті й гідності, справедливості й відповідальності. Роль моральної свідомості в тому, що завдяки їй відбувається регуляція поведінки та взаємин. За її допомогою здійснюються моральні санкції (схвалення чи засудження вчинків), що мають духовний характер і є не матеріальною мірою суспільної відплати (нагороди чи покарання), а моральними оцінками, котрі індивід самостійно усвідомлює, внутрішньо приймає і згідно з ними спрямовує свої дії, мотивує, контролює та обґрунтовує свої вчинки, планує і виробляє власну позицію та лінію поведінки в межах референтної спільноти, офіційної групи чи суспільства в цілому [2]. Моральною свідомістю володіє кожна особистість внаслідок того, що вона людина та живе і діє в суспільстві собі подібних. За своєю природою моральна свідомість є масовою, загальною, всеосяжною, всеохоплюючою, залишаючись у той же час глибоко особистісною, індивідуальною [3, 4].

Розвиток моральної свідомості – це процес усвідомлення, засвоєння, прийняття людиною моральних норм та правил і перетворення їх на дієвий регулятор поведінки.

Процес становлення моральної свідомості обумовлений соціальними, психологічними і педагогічними механізмами. Під соціальними механізмами розуміються дії на моральну свідомість особистості об’єктивних моральних взаємин та соціальних імперативів. Це призводить до активізації в людини

внутрішніх механізмів, які й дозволяють їй засвоювати моральний досвід суспільства. Відповідно, психологічні механізми – це процеси перетворення зовнішніх соціальних і моральних вимог у внутрішні максими особистості. Вони забезпечують активність особистості в процесі усвідомлення нею морального досвіду суспільства та сприяють формуванню власної моральності. Педагогічні механізми – це комплекс навчально-виховних заходів, спрямованих на формування моральної свідомості учнів [5].

Для визначення рівнів сформованості моральної свідомості особистості В.І. Фольваркова визначила такі основні показники [6]:

– моральні знання, джерельна база моральної свідомості людини; моральні знання можуть існувати в свідомості особистості у вигляді моральних уявлень, понять, переконань, що визначають лише стан формування моральної свідомості на одному із рівнів;

– моральні переконання як вищий рівень моральних знань є фундаментом сформованої моральної самосвідомості, на основі якого виробляється навичка правильної поведінки, що переростає у звичку за будь яких умов поводитися гідно, тобто моральні переконання стають основою моральних вчинків, совістю людини;

– процес засвоєння і застосування моральних знань тісно пов’язаний з такою вищою психічною функцією, як почуття; стан переживання людиною моральних почуттів (сором, страх, радість, провина, сумнів, гідність тощо) є показником моральної свідомості.

Тобто показниками рівнів сформованості моральної свідомості особистості можуть бути моральні знання, моральні судження з приводу мотивів, моральні почуття і поведінка.

Таким чином, моральна свідомість має важливе значення для здатності людини регулювати та контролювати свою поведінку через пізнання себе, своїх моральних, розумових та фізичних сил. Саме тут розкривається величезна роль впливу свідомості на діяльність та життя кожної людини, розвиток якої залежить від ідей, цінностей, норм та соціальних інститутів.

Список використаних джерел

1. Харламов И. Ф. Нравственное воспитание школьников: пособ. для клас. руководителей. Москва: Просвещение, 1983. 160 с.
2. Булах І. С., Алєксєєва Ю. А. Моральне зростання підлітків: сучасні технології консультативної діяльності: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. 223 с.
3. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.
4. Шимановский, Д. С. Моральное самосознание. Київ: Вища шк., 1986. 142 с.
5. Бондаревская Е. В. Формирование нравственного сознания у старших школьников: учеб. пособ. по спецкурсу. Ростов-на-Дону, 1976. 192 с.
6. Фольваркова В. І. Показники та рівні розвитку моральної свідомості особистості. *Дошкільна освіта*. 2004. №3 (5). С. 15–19.

УДК 159.99

Онишко Роман
Engineer with telecomunication Qualitel Service, specialist in telecommunications, Лейпциг, Німеччина

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ СПЕЦІАЛІСТА У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

Телекомунікації та Інтернет-технології складають один із найважливіших напрямів ІТ-сфери, що стрімко розвивається. Революційні зміни, які відбуваються в нашому житті, бізнесі, соціальній та промисловій інфраструктурі, пов'язані саме з телекомунікаціями та мережевими технологіями. Вже нікого не дивує те, що знаходячись на величезній відстані від місця події, можна бути її повноправним учасником, будь-то бізнес-

форум, комерційний проект або наукова конференція. За оцінками експертів впровадження багатьох революційних телекомунікаційних технологій намічається на початок-середину 2030-х років. Вже зараз на підході до впровадження такі новітні технології як Інтернет речей, Інтернет-телебачення, мобільний зв'язок покоління 5G, тощо. Щорічне зростання на 25% сектору інформаційно-комунікаційних технологій та телекомунікацій суттєво перевищує показники росту кращих економік світу, а світові IT-бренди в галузі телекомунікацій стали найвдалішими бізнес-проектами останніх десятиліть. Кафедра електроніки і комп'ютерної техніки, відповідаючи викликам сучасної IT-сфери, спираючись на новітні досягнення в області телекомунікацій і сучасну лабораторну базу, впроваджує підготовку фахівців з телекомунікацій, які спеціалізуються на розробці і застосуванні сучасних мережевих та Internet-технологій [1 с. 28].

У процесі навчання зі спеціальності "Телекомунікації та радіотехніка" освітньої програми "Мережеві та Інтернет-технології" студенти вивчають дисципліни, які дають фундаментальні знання про інформацію, способи її обробки, розподілу та захисту в телекомунікаційних системах та комп'ютерних мережах, глибокі знання про сучасні інформаційно-комунікаційні технології та технічні засоби зв’язку. Сумісно з навичками використання програмних засобів і роботи в комп'ютерних мережах, а також умінням створювати та використовувати Internet-технології, студенти оволодівають здатністю проектувати нові телекомунікаційні та інформаційні мережі, цифрові системи передачі та комутації даних, монтувати та налагоджувати цифрові та оптичні модулі мереж. Значний обсяг навчальних дисциплін спрямований на надання студентам ґрунтовних навичок програмування телекомунікаційних систем та комп'ютерних мереж, Unix подібних систем, мобільних пристроїв комунікацій, Web-програмування та програмування IP-телефонії, створення розподілених баз даних. Знаючи особливості телекомунікаційних мереж, які є основою більшості сучасних інформаційних технологій, студенти можуть легко опанувати суміжні

напрями ІТ-сфери: програмну та комп'ютерну інженерію, безпеку інформаційних та комунікаційних систем [2 с. 51].

Більшість аналітиків вважають ринок праці у сфері телекомунікацій та Інтернет-технологій найбільш перспективним у XXI столітті, що підтверджується 30-50% динамікою попиту фахівців у цій ІТ-сфері. Як наслідок, на фахівців зі спеціальності "Телекомунікації та радіотехніка" спеціалізації "Мережеві та Інтернет-технології" існує значний попит серед державних та комерційних установ як в Україні, так і в світі. Фахівці в галузі телекомунікацій працюють в національному операторі зв'язку ПАТ "Укртелеком", в комерційних операторах та провайдерах мобільного зв'язку та Інтернет-послуг "Київстар" "Vodafone", "Inter Telecom" та "Воля", в державних і комерційних телерадіокомпаніях. Фахівці в галузі телекомунікацій можуть успішно працювати у світових провідних компаній з виробництва та програмування телекомунікаційного та мережевого обладнання таких, як "Samsung", "Cisco", "Alcatel" і D-Link, і працевлаштовуватися до світових Internet-провайдерів та компаній з управління та програмування телекомунікацій ATT, Comcast, Free, Internode, NetCracker, PortOne тощо [5 с. 94].

Висновки. У висновку узагальнимо, що основною перевагою SNMP є його простота. Він легко реалізується й споживає мало ресурсів процесора та мережі. Крім того, структура протоколута MIB є досить простою, завдяки чому неважко організувати взаємодію між керувальними станціями й агентами різних виробників. З поширенням SNMP дедалі очевидніше проявилися й такі недоліки цього протоколу, як обмежені функціональні можливості, так і відсутність функцій безпеки. Це стало причиною розробки більш досконалих версій другого (SNMPv2), третього (SNMPv3), які не є останніми.

Список використаних джерел

1. Горностаев Ю.М. Перспективные рынки мобильной связи. – М.: Радио и бизнес, 2000.

2. Семенов А.Б. Проектирование и расчет структурированных кабельных систем и их компонентов. М.: – ДМК Прогресс; М.: Компаеия АйТи. 2003. – 416 с

3. *Алексєєнко Т.Ф.*, Кушнарьов С.В. Ризикована поведінка: посібник /Т.Ф. Алексєєнко, С.В. Кушнарьов. – Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2013. – 172 с.

4. *Дик П.В*. Психологічні концепції ризику і ризикованої поведінки // Актуальні проблеми психології 2008. – С. 63-68.

5. Денисьева О.М., Мирошников Д.Г. Средства связи для последней мили. – М.: Эко-Трендз, 1999. – 146 с.

***Осьодло Василь Ілліч*,**

доктор психологічних наук,

професор, начальник гуманітарного інституту НУОУ імені Івана Черняховського,

E-mail: v.osyodlo@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ІНТРВЕНЦІЙ ДЛЯ СПРИЯННЯ ПРОЯВУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Традиційно досвід збройного протистояння асоціювався з негативними психологічними змінами. Проте, як свідчить низка закордонних досліджень, внаслідок травматичної події лише меншість осіб демонструють негативні зміни у вигляді посттравматичного стресового розладу, більшість же навпаки, має досвід позитивних або адаптаційних змін особистості. У психології позитивні наслідки травматичного досвіду знайшли своє представлення у концепції посттравматичного зростання особистості (ПТЗО).

За останні декілька років стали з’являтися перші вітчизняні емпіричні дослідження присвячені прояву феномену ПТЗО серед українських військовослужбовців. Зокрема, було здійснено першу адаптацію зарубіжних методик для вимірювання ПТЗО, продемонстровано якісні та кількісні характеристики прояву цього феномену [1].

Одним із найбільш важливих питань в контексті дослідження ПТЗО є питання про можливість культивування позитивних змін за допомогою різноманітних психотерапевтичних інтервенцій.

У науковій літературі з тематики ПТЗО представлено три основні підходи до вказаних психотерапевтичних інтервенцій: а) письмове або усне сомовираження/розкриття; б) когнітивно-поведінкові терапії для наслідків травматичного стресу; в) новітні психосоціальні інтервенції, які спрямовані на безпосереднє сприяння зростанню .

Підхід письмового або усного експресивного розкриття. Цей підхід до полегшення ПТЗО у першу чергу представлений методами психосоціальної інтервенції згідно з якими особа здійснює письмовий або усний експресивний опис психотравмуючої події та власні реакцій на неї. У основі даного напрямку психосоціальної допомоги лежать результати експериментів Дж. Пеннебейкера [6]. На сьогодні існує низка досліджень у яких було продемонстровано, що експресивне письмо сприяє ПТЗО у військовослужбовців [7].

Когнітивно-поведінковий підхід. Цей підхід до полегшення прояву ПТЗО у першу чергу представлений техніками когнітивно-поведінкової терапії (КПТ). На сьогодні існують низка свідчень про те, що подібні техніки можуть бути ефективними не лише в контексті зменшення загального рівня дистрес, але і в контексті сприяння прояву ПТЗО. Оскільки ПТЗО виникає в результаті зміни базових уявлень про світ, когнітивна реструктуризація, що досягається за допомогою багатьох техніках КПТ є ключовим елементом пришвидшення прояву такого зростання.

В цьому контексті можна виділити ряд сучасних терапевтичних програм. Так, «Когнітивно-поведінкове керування стресом» (Cognitive-behavioral stress management) стала першою програмою КПТ, яка емпірично підтвердила свою ефективність при культивуванні ПТЗО серед осіб, що зазнали психотравмуючого досвіду. «Когнітивно-поведінкове керування стресом» - це терапія, яка сприяє усвідомленню основних джерел травматичного стресу, швидкому помічанню ознаки стресу, здатності змінювати негативні думки, сприймати соціальну підтримку і ефективно застосовувати навики долаючої поведінки (такі як релаксація) [2].

В контексті роботи з військовослужбовцями найбільш перспективними видаються теоретичні та практичні напрацювання техніки “Адаптивного розкриття” (“Adaptive Disclosure”). Адаптивне розкриття – це короткострокова терапевтична інтервенція з використанням елементів експозиції і когнітивного реконструювання для коригування психотравмуючих наслідків участі у бойових діях. На сьогодні були опубліковані емпіричні дані, які підтверджують ефективність використання цієї терапії для полегшення прояву ПТЗО серед морських піхотинців США. [4].

Новітні психосоціальні інтервенції, які спрямовані на безпосереднє сприяння зростанню. На даний час було розроблено декілька нових інтервенцій специфічно спрямованих на допомогу особі у формування особистісного зростання і знаходженні сенсу після негараздів. Ці інтервенції складно класифікувати, оскільки вони засновані на різних наукових підходах і теоретичних орієнтаціях. Більшість із цих інтервенцій ще не перевірялись в рандомізованих контрольованих умовах, тому їх наслідки не до кінця зрозумілі.

Однією із найвідоміших технік цього підходу може вважатися THRIVE-модель. THRIVE-модель – це терапевтична модель розроблена С. Джозефом, для використання у індивідуальному консультуванні. Модель

побудована на основі цілісного наративно-орієнтованого підходу до сприяння ПТЗО [3].

Не менш відомою є психотерапевтична техніка «План стрічки життя» (“Life Tape Project”). «План стрічки життя» – це екзистенційна інтервенція, спрямована на те, щоб допомогти пацієнтам з онкологічним захворюванням (і їх родинам) знайти сенс та мету життя. В межах інтервенції використовується відеозапис напівструктурованих інтерв’ю про життя пацієнта [5].

Список використаних джерел

1. Зубовський Д. С. Особистісне зростання учасників АТО у посттравматичний період: дис…. канд. психол. наук. Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. Київ, 2019. 285 с.

2. Antoni M. H., Carrico A. W., Durán R. E., Spitzer S., Penedo F., Ironson G., Schneiderman N. Randomized clinical trial of cognitive behavioral stress management on human immunodeficiency virus viral load in gay men treated with highly active antiretroviral therapy. Psychosomatic medicine. 2006. № 68. Vol. 1. – P.143-151.

3. Calhoun L. G., Tedeschi R. G. Positive aspects of critical life problems: Recollections of grief. Omega-Journal of Death and Dying. 1990. № 20. Vol. 4. P. 265-272.

4. Gray M. J. Adaptive disclosure: An open trial of a novel exposure-based intervention for service members with combat-related psychological stress injuries. Behavior Therapy. 2012. № 43. Vol. 2. P. 407-415.

5. Garlan R. W., Butler L. D. Spiegel Perceived benefits and psychosocial outcomes of a brief existential family intervention for cancer patients survivors. Omega-Journal of Death and Dying. 2011. № 62. Vol. 3. P. 243-268

6. Pennebaker J. W., Beall S. K. Confronting a traumatic event: Toward an understanding of inhibition and disease. Journal of Abnormal Psychology. 1986. № 95. P. 274 –281.

7. Smyth, J. M., Hockemeyer J. R., Tulloch H. Expressive writing and post ‑ traumatic stress disorder: Effects on trauma symptoms, mood states, and cortisol reactivity. British Journal of Health Psychology. 2008. № 13. Vol. 1. P. 85-93.

УДК

Пелих Анатолій Олександрович, *к. н. з держ. управління, начальник відділу організації спортивної діяльності та міжнародних зв'язків Управління фізичної культури і спорту МО України, полковник*

Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА

Нова парадигма освіти України орієнтована на розвиток і потреби особистості, зміни в галузі економіки, політики, соціальної сфери та освіти. Це визначило необхідність корінної зміни структури та змісту підготовки фахівців. Ключова роль у процесі модернізації освіти належить кваліфікованим, підготовленим на сучасному рівні педагогам, що забезпечать входження України у світовий освітній простір. У зв'язку з цим постала потреба у компетентному вчителі, спроможному ефективно діяти, розв'язувати стандартні та проблемні задачі, який володіє інноваційними освітніми технологіями і з перших днів перебування дитини в школі проявить себе по відношенню до неї як професіонал. З позиції компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю вирішувати проблеми та професійні завдання різної складності на основі наявних знань та досвіду.

Більшість вітчизняних та зарубіжних учених (Є.Азімов, Н.Бібік, Л.Ващенко, І.Зимняя, Б.Ельконін, Н.Кузьміна, Л.Карпова, М.Кадемія, А.Коломієць, О.Локшина, І.Малова, А.Маркова, Л.Мітіна, О.Овчарук, Є.Павлютенков, Л.Паращенко, О.Пометун, І.Прокопенко, С.Раков, І.Родигіна, О.Савченко, Г.Тарасенко, С.Трубачева, А.Хуторський, М.Чошанов, В.Шахов, А.Щукін) єдині у визначенні мети професійної освіти майбутніх викладачів – формування професійної компетентності [1; 2; 3; 4]. Незважаючи на різні погляди щодо трактування поняття "професійна компетентність викладача", його змісту, номенклатури складників, рівневої організації, більшість дослідників одностайні у визначенні проблеми професійної компетентності викладача (Н.Кузьміна, І.Зимняя, А.Кузьминський, Н.Тарасенкова, С.Скворцова, І.Малова, І.Акуленко, О.Лєбєдєва, Т.Руденко, О.Зубков, Л.Мітіна та ін.) та виділяють у її складі методичну компетентність як окремого її виду [1; 5; 6].

Дефініцію методичної компетентності викладачів досліджували: О.Бігич, Є.Азімов, А.Щукін, Т.Тамбовкіна, Т.Ощепкова, М.Пролигіна, Д.Старкова, І.Михалевська, Н.Соколова (у галузі навчання учнів іноземної мови); О.Лєбєдєва, Є.Мисечко, О.Ткаченко, В.Рудніцький (у галузі викладання фізики); І.Акуленко, А.Кузьминський, В.Моторіна, Н.Тарасенкова, А.Щербаков, Т.Мамонтова, С.Скворцова, Н.Глузман, Т.Руденко, О.Борзенкова (у галузі викладання математики). Одностайної думки щодо визначення цього поняття досі немає [6; 7].

Більшість учених розглядають методичну компетентність викладача через оволодіння ним системи компонентів: знань, умінь, навичок з урахуванням індивідуальних якостей особистості (Н.Кузьміна, І.Малова, С.Скворцова, Н.Глузман, Л.Банашко, І.Зимняя, О.Борзенкова, Т.Руденко, Н.Цюлюпа, Т.Мамонтова, О.Бігич та ін.) [1; 3; 4; 8]. Але існує інша позиція, за якою методичну компетентність слід розуміти як готовність викладача до проведення занять та до творчої самореалізації (С.Скворцова, І.Ковальова)

[8]. Важливість набуття практичного досвіду підкреслено в працях І.Зимньої [1] та С.Скворцової [7, с.119-124].

Таким чином, користуючись термінами “методична компетентність”, “дидактико-методична компетентність”, “методико-математична компетентність” та “професійно-методична компетентність” ці вчені розмежовують поняття “компетентність” та “компетенція”. Вони майже одностайні в розумінні сутності цієї категорії, як такої, що являє собою систему дидактико-методичних знань та вмінь, спроможності результативно діяти, ефективно розв’язуючи методичні задачі, що виникають під час навчання учнів окремого предмета.

Очевидно, користуючись різними термінами ці дослідники розкривають одне і те саме поняття. Ми будемо оперувати терміном “методична компетентність”. На нашу думку, – це багатокомпонентна система, яка включає знання, вміння та навички, практичний досвід у галузі методики, готовність та спроможність ефективно розв’язувати стандартні та проблемні методичні задачі та здатність до творчої самореалізації і постійного самовдосконалення.

Як бачимо, методична компетентність викладача представляє собою інтегральну багаторівневу професійну характеристику його особистості. Тому більшість учених зміст поняття методичної компетентності розкривають через її структуру. Науковці по-різному визначають структуру методичної компетентності викладача: через систему компонентів, рівнів або елементів. Між тим, єдиної загальноприйнятої структури методичної компетентності викладача досі не існує.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити декілька підходів до визначення структури методичної компетентності викладача. Перша група вчених (О.Борзенкова, С.Івашньова, А.Кузьминський, Н.Тарасенкова, І.Акуленко, Т.Руденко, О.Маркушевська, В.Адольф та ін.) розглядають структуру методичної компетентності через систему взаємообумовлених компонентів. Друга група – через рівні методичної компетентності

(Т.Мамонотова, О.Красикова та ін.). Третя група науковців виділяють певну сукупність елементів методичної компетентності (О.Зубков, О.Нагреллі, Т.Кочарян, О.Лєбєдєва та ін.). Розглянемо більш докладно праці цих учених (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Структура методичної компетентності вчителя

I.	***Компоненти методичної компетентності***	
1.	О.Борзенкова	Концептуальний (науковий); Рефлексивний; Інтегративний
2.	С.Івашньова	Технологічний; Когнітивний; Особистісно-мотиваційний
3.	А.Кузьминський, Н.Тарасенкова, І.Акуленко	Гносеологічний; Аксіологічний; Праксеологічний Професійно-особистісний
4.	О.Маркушевська, Т.Руденко	Мотиваційно-ціннісний; Когнітивний; Змістовно-операційний; Рефлексивно-оцінний

Продовження таблиці 1.1

5.	В.Адольф	Особистісний; Діяльнісний; Пізнавальний
II.	**Рівні методичної компетентності**	
1.	О.Красикова	1. Компетенція у педагогічній та управлінській діяльності. 2. Компетенція у плануванні та здійсненні навчального процесу.
III.	**Елементи методичної компетентності**	
1.	О.Зубков	Методичне мислення. Методична культура. Методична творчість.
2.	О.Нагреллі	Методичне мислення. Методична культура. Методична творчість. Методична рефлексія.

О.Борзенкова, характеризуючи структуру методико-математичної компетентності вчителя, виділяє такі її компоненти:

концептуальний (науковий) який включає психологічні, дидактичні, математичні, методичні науково-дослідні знання; передбачає розуміння теоретичних основ наукових галузей знань, у тому числі, знання основ майбутньої професії (теорії навчання, виховання і всебічного розвитку молодших школярів) ;

рефлексивний - уміння застосовувати отримані знання, демонструвати методичні вміння і навички практичної роботи в процесі навчання молодших школярів математики;

інтегративний - здатності до інтеграції різних галузей знань у процесі пізнання довколишнього світу, здійсненні пізнавальної функції навчання, прагнення до професійного творчості та професійного зростання [9 с.108].

Як бачимо, другий компонент зустрічається також і у структурі Т.Руденко та О.Маркушевської, який визначається вже як рефлексивно-оцінний. Цей компонент характеризується такими вміннями:

вміння оцінювати результати педагогічної діяльності, навчально-виховного процесу в рамках особистісної парадигми;

самооцінка, вміння проводити самоаналіз;

вміння рефлексувати власні навчально-педагогічні дії;

вміння вибирати альтернативні способи вирішення навчально-педагогічних задач [6, 10].

Спираючись на дослідження, присвячені проблемі педагогічної рефлексії (В.Краєвський, А.Маркова, Л.Олійник та ін.), ми це поняття будемо трактувати як осмислення викладачем основ своєї діяльності, в ході якого здійснюється оцінка та переоцінка своїх власних здібностей, професійних дій [11].

О.Маркушевська [6] та Т.Руденко [10] виділяють мотиваційно-ціннісний компонент і розглядають його як системоутворюючий при підготовці викладача, що включає систему мотивів, що виражають усвідомлене спонукання до діяльності (С.Рубінштейн), в тому числі і до навчальної, сукупність усіх психічних моментів, якими визначається поведінка людини в цілому. Цей компонент забезпечує спрямованість на ціннісне засвоєння знань і самовдосконалення в професійній галузі, включає в себе як мотиви, так і цінності, пов’язані з майбутньою професією викладача в умовах особистісно орієнтованої освіти.

Наступними компонентами, за структурою О.Маркушевської, є: когнітивний - складна система пізнавальних розумових конструктів; операційний, що підрозділяється на змістовно-операційні (інтелектуальні, організаційні та комунікативні вміння і здібності) і операційно-діяльнісні вміння (досвід практичного застосування тих знань, які були представлені в когнітивній компоненті) [8]. Цих поглядів дотримується С.Івашньова,

розглядаючи структуру методичної компетентності викладача як систему таких компонентів:

технологічний (дидактичні уміння та навички, вміння проводити уроки з даною віковою групою дітей; вміння та навички використання дидактичних ігор; навички психолого-педагогічного прогнозування успішності навчальної діяльності на основі психологічного тестування);

когнітивний (знання психолого-педагогічних особливостей певної вікової групи; знання іноземної мови; знання дидактики початкової школи та методики навчання іноземної мови в початковій школі);

особистісно-мотиваційний (емоційне ставлення, бажання, зацікавленість в роботі з даною віковою категорією учнів, ставлення до підвищення кваліфікації, самоосвіти) [11].

Аналогічні структурні компоненти щодо методичної компетентності викладача визначено у праці В.Адольфа:

особистісний компонент автор співвідносить з уміннями, пов'язаними з психологічним боком особистості педагога: комунікативні, перцептивні, рефлексивні;

діяльнісний компонент містить здобуті професійні знання та вміння, вміння актуалізувати їх у слушний момент і використати в процесі реалізації своїх професійних функцій. Також він передбачає оволодіння викладачем дослідними і творчими вміннями;

пізнавальний (когнітивний) компонент ґрунтується на вміннях, складових теоретичної підготовки викладача: аналітико-синтетичні (вміння аналізувати програмно-методичні документи, виявляти методичні проблеми та визначати шляхи їх вирішення, вміння класифікувати, систематизувати методичні знання); прогностичні (вміння прогнозувати ефективність обраних засобів, форм, методів і прийомів, уміння застосовувати методичні знання, вміння, навички в нових умовах); конструктивно-проектувальні (уміння структурувати і вибудовувати процес навчання, відбирати зміст і

форми проведення занять, підбирати методики, методи і прийоми, вміння планувати методичну діяльність) [12, с.29].

Структуру методичної компетентності викладача вдало визначено в дослідженнях А.Кузьминського, Н.Тарасенкової, С.Скворцова та І.Акуленко. Науковці виділяють такі компоненти: гносеологічний (адекватне сприймання, осмислення, відображення, пізнання й конструювання процесу навчання предмету); аксіологічний (суб'єктивна ціннісна позиція викладача у навчально-виховному процесі); праксеологічний (методичні знання, вміння й навички та досвід їхнього застосування); професійно-особистісний (професійні психолого-педагогічні якості) [13, с.221-224].

Дещо відрізняється структура методичної компетентності за О.Красиковою, яка представляє її двома рівнями, а саме: компетенція у педагогічній та управлінській діяльності та компетенція в плануванні та здійсненні навчального процесу, перший з яких реалізується через операційно-структурні (гностична, організаторська, конструктивно-плануюча) функції, а другий – через цілеспрямовані (комунікативна, виховна, розвиваюча) функції. Безумовно, ми підтримуємо розуміння автора щодо важливості управлінської компетенції, що виражається в умінні методично правильно планувати та організовувати навчально-виховний процес [14, с.24].

Подальший аналіз наукових досліджень дозволив виявити відмінний погляд на складові методичної компетентності викладача. Автором цих досліджень є О.Зубков, який виділив такі елементи методичної компетентності вчителя: методичне мислення, методичну культуру та методичну творчість.

Двом першим складникам автор надає перевагу в розвитку методичної компетентності викладача. На думку автора, методичне мислення – це мислення, що забезпечує вміння викладача застосовувати наявні знання для реалізації цілей виховання і навчання відповідно до методичної теорії та

конкретних умов навчання. Воно виявляється в способах постановки і вирішення педагогічних завдань стратегічного, тактичного та оперативного плану.

Методична культура, на думку О.Зубкова, служить інтегрованим показником ефективності праці викладача. У свою чергу, її потрібно розуміти як вищу форму активності і творчої самостійності, як стимул і умову вдосконалення навчального процесу, як передумову для виникнення нових методичних ідей та шляхів їх вирішення. Методична культура вчителя виступає як суб'єктний аспект його професійної діяльності, як здатність узагальнювати методичний досвід у своїй діяльності.

Методична творчість розглядається ним як майстерність, і мистецтво, обумовлене індивідуальністю вчителя, умінням формувати і розвивати знання, зацікавити учнів наукою [15, с.89-92].

Таким чином, викладач, що поєднує в собі методичне мислення, методичну культуру і методичну творчість, здатний створювати нові інноваційні методичні продукти, які необхідні педагогічній громадськості. Поєднання всіх цих якостей О.Зубкову дозволяє стверджувати, що у вчителя сформована методична компетентність, він орієнтується у змінах, які відбуваються в цей час в освіті. Але дослідник не виділив рефлексивний компонент методичної компетентності. Тому більш вдалою, на наш погляд, виявилася класифікація О.Нагреллі. До загальних структурних елементів методичної компетентності вчителя, таким як методична культура, методичне мислення та методичне творчість, автор відносить методичну рефлексію як компонент професійно-педагогічної рефлексії.

Методична рефлексія викладача, на думку О.Нагреллі, пов'язана із особливостями методичної діяльності, з оцінкою власного досвіду, переглядом і проектування способів і засобів методичної діяльності в разі негативної оцінки і має суттєвий вплив на формування методичної компетентності вчителя [16, с.60-63].

Спираючись на дослідження О.Зубкова, Т.Кочаряна, О.Лебедєвої, О.Нагреллі та ін., ми дійшли висновку, що дослідники залишили поза увагою саме змістовий компонент методичної компетентності викладача (дидактико-методичні знання та вміння).

Список використаних джерел

1. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42. 7
2. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал “Эйдос”. – 2002. – 23 апреля. – http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm. 13
3. Гершунский Б.С. Философия образования : учеб. пособ. / Б.С. Гершунский. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 432 с..
4. Игна О. Н. Структура и содержание методической компетентности учителя иностранного язика / О. Н. Игна // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 1. – С. 90-94.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : АПН, 1990. – 149 с.
6. Маркушевська О. О. Дидактико-методическая подготовка будущих учителей начальных классов к личностно ориентированной педагогической деятельности : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.А. Маркушевська. – Волгоград, 2003. – 237 с.
7. Скворцова С.О. Теоретична та практична готовність як складові методичної компетентності вчителя математики / С.О. Скворцова // Теорія та методика навчання математики, фізики,інформатики: збірник наукових праць. Випуск VIII; в 3-х томах. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – Т.1: Теорія та методика навчання математики. С. 119-124.
8. Шаган В.С. Модель психолого-педагогической поддержки развития профессиональной компетентности преподавателя / В.С. Шаган // Гуманизация высшего профессионального образования: сб. науч. тр. регион. науч. интерактив. конф. – Магнитогорск: МаГУ, 2007. – С. 210-214.
9. Борзенкова О. О. Формирование методико-математической компетентности будущего учителя начальных классов: дис. кад. пед.наук. 13.00.08 / О. А. Борзенкова. – Самара, 2007, 224 с.

10. Руденко Т. Б. К вопросу об особенностях дидактико-методической компетентности учителя начальных классов [Электронный ресурс] / Т.Б.Руденко. – Режим доступа: http://journal.sakhgu. ru/work. php?id=18.

11. Олійник Л.В. Методика формування методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку в процесі практичної підготовки (на прикладі загальновійськових і військово-спеціальних дисциплін) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Олійник Леонід Віталійович ; Нац. ун-т оборони України. - К., 2010. - 259 арк. : табл., рис. - Бібліогр.: арк. 231-259.

12. Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: автореф. дис. ... докт. пед. наук / В.А. Адольф. - Москва, 1998. - 49 с.

13. Кузьминський А. І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики / Кузьминський А.І., Тарасенкова Н.А., Акуленко І.А. – Черкаси: Вид. Від.ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2009. – 320 с.

14. Красикова О.Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.Н. Красикова. – Ставрополь, 2009. - 151 с.

15. Зубков О. Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования. Автореф. дис. канд. пед. наук / А.Л. Зубков. - Екатеринбург, 2007 – 169 с.

16. Нагрелли О.А. Модель формирования методической компетентности учителей в системе повышения квалификации [Текст] / Е.А.Нагрелли // Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров : материалы IX Всеросс. науч.-практ. конф. : в 7 ч., Ч. 5 / Академия пов. квал. и проф. перепод. работ. образ.; Челяб. ин-т перепод. и пов. квал. работ. образ. – М.; Челябинск : Изд-во "Образование", 2009. – С. 60-63.

17. Основи професійної освіти: Підручник / М.В. Руденко, Р.А. Калениченко, Г.В. Капосльоз, Г.Л. Корчова. – К.: КНУБА, 2018. – 613 с.

УДК 159.923(075.8)

Пєтухова Ірина Олексіївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент, доцент кафедри психології

та соціології УДФСУ, м. Ірпінь

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ІЗОЛЯЦІЇ, ЗУМОВЛЕНОЇ COVID 19 (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ)

Україна увійшла у пандемію, зумовлену вірусом Covid 19, запровадивши карантин із 13 березня 2020 року. Починаючи із 6 квітня карантин набув порівняно жорстких мір і на державному рівні максимально обмежив міграцію населення в цілому і особистості зокрема. Коло «соціального впливу» особистості значно звузилося, стало обмеженим родинним колом. Тотальна інформатизація, зниження рухової активності, невизначеність терміну карантину, новизна ситуації, що полягала в тому, що 8-годинний робочий день, який раніше був чітко спланований і зрозумілий став 8-годинним днем у колі сім'ї із обмеженим простором і невмінням людей так довго знаходитися поряд один із одним стали причиною фрустрації особистості, родини, країни, до якої нам усім треба було адаптуватися.

Із метою визначення якості життя у період карантину нами було організовано дослідження здобувачів вищої освіти (10 осіб) денної форми навчання за спеціальністю «Психологія». За основу було взято Короткий опитувальник WHOQOL [1], що складається із 26 пунктів, які досліджують фізичне, психологічне, емоційне здоров'я особистості, якість соціальних відносин. До слова, опитувальник розроблений і апробований у 1991 році Всесвітньою організацією охорони здоров'я. На момент дослідження здобувачі знаходилися в умовах карантину понад 3 тижні.

За результатами дослідження, нами було з'ясовано, що *фізичний стан здоров'я* досліджувані оцінили у більшості випадків як задовільний. *Психологічне здоров'я* було також оцінено як задовільне, окремим пунктом було визначено як незадовільний фінансовий фактор: (70%) респондентів відчули на собі нестачу грошей для забезпечення звичних потреб. *Соціальні відносини* оцінювалися респондентами також задовільно, проте у більшості спостерігалася знижена працездатність (60%); погіршення сну (70%),

відносин (60%). Негативні переживання, поганий настрій, відчай, тривога, депресія зустрічалися у різній мірі в усіх опитаних. Детальні результати дослідження узагальнені нами нижче у таблиці «Результати дослідження здобувачів вищої освіти за «Коротким опитувальником WHOQOL».

Фізичне здоров'я	Вкрай незадовільно	Незадовільно	Ні те, ні інше	Задовільно	Вкрай задовільно
1. Як ви оцінюєте якість Вашого життя?			70%	30%	
2. Наскільки ви задоволені станом власного здоров'я?				90%	10%

Психологічне здоров'я	Зовсім ні	Небагато	Помірно	У значній мірі	Надмірно
3. У якій мірі фізичні болі заважають Вам виконувати власні обов'язки?			30%	30%	40%
4. У якій мірі Ви потребуєте будь-якої медичної допомоги для нормального функціонування у повсякденному житті?	10%	10%	10%	30%	30%
5. Наскільки Ви задоволені власним життям?	10%		40%	40%	10%
6. Наскільки, на Вашу думку, життя наповнене сенсом?		20%	40%		30%

7. Наскільки добре Ви можете концентрувати увагу?			40%	60%	
8. Наскільки безпечно Ви почуваєтеся у повсякденному житті?			30%	60%	10%
9. Наскільки здоровим є фізичне середовище навколо Вас?		10%	40%	30%	20%
10. Чи достатньо енергії у Вас для повсякденного життя?	10%	10%	10%	50%	20%
11. Чи здатні Ви примиритися з власним зовнішнім виглядом?	10%	30%	30%	10%	20%
12. Чи достатньо у Вас грошей для задоволення потреб?	30%	20%	30%	20%	
13. Наскільки доступною є інформація, необхідна для повсякденного життя?	10%	10%	40%	30%	10%
14. У якій мірі Ви реалізовуєте потребу відпочинку і розваг?	10%	30%	20%	20%	30%

Соціальні відносини	Абсолютно не задоволений	Не задоволений	Ні те, ні інше	Задоволений	Задоволений у повній мірі
15.Наскільки легко Ви можете дістатися необхідних місць?	50%		20%	30%	

16. Наскільки Ви задоволені власним сном?	20%	20%	30%	30%	
17. Наскільки Ви задоволені здатністю виконувати повсякденні обов'язки?		30%	10%	50%	10%
18.Наскільки Ви задоволені власною працездатністю??	20%	20%	20%	40%	
19.Наскільки Ви задоволені собою?	10%	30%	20%	20%	20%
20. Наскільки Ви задоволені відносинами?		30%	30%	30%	10%
21. Наскільки Ви задоволені власним сексуальним життям?	20%		30%	40%	10%
22.Наскільки Ви задоволені підтримкою, яку надають друзі?		10%	50%	30%	10%
23. Наскільки Ви задоволені умовами власного проживання ?	10%		10%	50%	30%
24. Наскільки Ви задоволені доступністю медичного обслуговування для Вас?	10%		50%	30%	10%
25. Наскільки Ви задоволені транспортом, яким користуєтеся?	40%		20%	30%	10%

Емоційний стан	Ніколи	Зрідка	Доволі часто	Дуже часто	Завжди
26. Наскільки часто		20%	50%	20%	10%

у Вас спостерігаються негативні переживання, поганий настрій, відчай, тривога, депресія тощо?					

Таблиця 1. Результати дослідження здобувачів вищої освіти за «Коротким опитувальником WHOQOL»

Як бачимо, серед усіх показників найбільшої актуальності набуває корекція психоемоційного стану. Оскільки однією із причин негативних емоційних переживань стала надмірна інформатизація, у рази збільшена кількість вільного часу, який раніше був організований і чітко спланований, для зниження тривоги, варто якісно розпланувати той час, який раніше відводився на навчання, роботу тощо. Розуміння того, чим буде наповнений наступний день значно знижує рівень тривоги особистості.

Оскільки емоційний стан завжди пов'язаний із диханням (чим спокійнішим є дихання, тим спокійніші емоції), варто взяти за правило систематичне застосування дихальних практик: «Дихання за квадратом», «Дихання із когнітивним навантаженням», «Вісамка» тощо. Емоційний стан тісно корелюється із тілом. Для зменшення тілесних «зажимів», м'язового «панциру» пропонуємо застосовувати: практики саморегуляції Пітера Левіна [2], методику «Ключ» Хасая Алієва [3].

Розглянуті вище технології сприятимуть адаптації особистості до нових умов життя і покращать психоемоційний стан.

Список використаних джерел

1. Краткий опросник ВОЗ для оценки качества жизни (WHOQOL-BREF) https://www.who.int/substance_abuse/research_tools/whoqolbref/ru/ [заголовок з екрану]

2. Практики саморегуляции при посттравматическом расстройстве https://psychologyjournal.ru/public/praktiki-samoregulyatsii-pri-posttravmaticheskom-rasstroystve/[заголовок з екрану]

3. Ключ Хасая Алієва https://www.youtube.com/watch?v=YoxVdS8Z-Rc [заголовок з екрану]

Плетка Ольга Тарасівна

молодший науковий співробітник

лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗАЦІЇ ДОСВІДУ ДОЛАННЯ СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Групові процеси, що відбуваються під час роботи малих груп різного спрямування, можна поділити на загальні та унікальні, тобто ті, які властиві окремим групам певного спрямування. Так, проведене нами дослідження групових феноменів показує, що групи, які опинилися у складних соціальних ситуаціях, так звані кризові групи, а також особи, які є членами цих груп, транслюють певний контент смислів, які ми можемо умовно віднести до символізації цих процесів. Зауважимо, що символізація травмівного досвіду є результатом процесу відновлення, коли певні події та переживання стають сталим минулим і про нього вже можна розмірковувати та використовувати набуті соціальні та психологічні навички у своєму звичайному житті.

Інтеграція набутого досвіду може відбуватися природнім шляхом, коли людина живе звичним життям і минуле нагадує про себе лише у моменти спогадів. Також важливо зауважити, що під час цілеспрямованого впливу на процес проживання складної соціальної ситуації відбувається інтеграція іншої природи. Коли учасник чи учасниця групи розповідає про свій досвід проживання таких ситуацій, інші учасники групи ніби «примірюють» на себе стратегії долання, стереотипність чи унікальність опанування сенсами

досвіду та співвідносіть почуте з власним досвідом долання. Цей досвід має певне наповнення думками, почуттями, наслідками, тобто когнітивними та емоційними спогадами, які вказують на існування цього досвіду. Крім того, людина здатна співвідносити свій досвід до певних категорій, які також можуть формувати символи тих подій. Вважаємо, що процес символізації, як маркер долання, носить спонтанний характер, коли людина не замислюючись формує образ минулих подій та цілеспрямований, коли замислюється і надає символічного смислу образу минулого.

Нами була розроблена методика «Символізація досвіду», яка дозволяє окреслити коло символів, якими людина позначає свій життєвий досвід долання складних соціальних ситуацій. Методика комплексна, має чотири етапи, а саме:

1. Підготовчий: стабілізація стану, актуалізація ситуації з якою будемо працювати
2. Створення символів ситуації: малювання, рефлексія
3. Аналіз ситуації: «бонуси», які отримали в процесі проживання ситуації, втрати, які зазнали, визнання досвіду з ситуації
4. Загальна рефлексія та наснаження: обговорення ключових моментів роботи та складання побажання самому собі.

Нами виокремлено низку символів, якими зазвичай позначають процес долання. Їх умовно можна поділити на три групи: 1. Символи, які демонструють власну динаміку (від зламаного дерева до відновленого зеленого дерева, наприклад); 2. Сюжетну динаміку («грім – дощ – сонечко»); 3. Абстрактні образи, логіка яких зрозуміла автору, але потребує прояснення для інших («діючий вулкан – метелик – пташка, що летить»).

Розглянемо більш детально символи цих груп. Так, група символів, які показують *власну динаміку*, більше представлена символами, які ми умовно поділили на групи: а) природні стихії (дощ, блискавки), які демонструють стихійність й некерованість ситуацією; б) символи вогню

(свічки, вогнища), які вказують на з одного боку на небезпеку, а з іншого на надію, бо вогонь у цих образах керований), в) образи рослин (дерева), які символізують жагу до життя та відновлення; г) символи шляху (нитки, дороги), які вказують на процес поступового розплутування ситуації; д) символи перешкод або переходу (двері), які можуть вказувати на можливість усвідомлення набутих у процесі проживання складної соціальної ситуації нових навичок життя; е) образи війни, як фіксація в спогадах позамежного досвіду; ж) образи чарівних істот (дракони, наприклад), як ознака того, що пережите можна «скласти» у казковий світ, де є місце героїзму та спогадам про свою силу долання.

Групу символів, які мають *сюжетну динаміку* також можна поділити на підгрупи за сюжетом. Так, це група символів, яка має: а) поступовість дій («дощ – парасолька – сонечко» або «зав'язана мотузка – ніж – факел з мотузки»; б) причино-наслідкові зв'язки («гроза – сонечка з-за хмар – веселка» або «гроза – сонечко – літній дощик й квітучі рослини»); в) план дій («двоє чоловічків з телефонами – перекреслений телефон – стіл з чашками духмяної кави» або «вибух – дерево біля хати – огорожа навколо хати та сонечко»); г) інструкцію дій («багаття – відро, що його гасить – колодязь» або «прихована яма – стежка – квіти, що ростуть замість ями»); д) зародження нового («хаос ліній – різні фігури – квіточка з цих фігур»). Символічне значення цих образів не потребує додаткових пояснень.

Група символів, що мають *абстрактні образи*, які потребують додаткових пояснень автора також ми умовно розділили на підгрупи. Група символів геометричного спрямування представлена наступними послідовними образами: «знак блискавки – знак оклику – символ серця», «квадрат з хвилястими лініями по діагоналі – стрілка у колі, спрямована вправо вверх – пів стріли, спрямованої прямо вверх з хвилястими вертикальними лініями», «прямокутник – драбина та знак серця – серце, пробите стрілою» тощо. Група символів природного спрямування містить наступні образи: «діючий вулкан – метелик – пташка, що летить», «зірка у

колі – сонечко з промінцями – сонечко у колі», «миш – сонечко – метелик» тощо. Група символів з абстрактними образами, що поєднується за освітнім спрямуванням («чоловічки – книга – будинок з надписами», «шахматне поле – дівчина на дорозі – прямокутник, що окреслює дорогу»). Також виділено у окрему групу символи, які мають змішане спрямування за природними об'єктами («нахилена решітка – хмарка – об'єкт, що нагадує хмарку з прямими вставками», «пухнастий куля – коло з зафарбованим боком – дерево з каштанами на ньому та біля нього», «лінія, що складається у фігуру, яка нагадує символ радіації – стріла, спрямована вверх – сонечко зі стрілою») та об'єктами культурної спадщини і розвитку («хвилі з завірюхою зверху – знак смайлика – посмішки – чоловічок з квіточкою», «знак безкінечності – рогатка – рогатка з ласо»).

Вважаємо, що подальший аналіз можливий за умови надання певних інтерпретацій цим образам, але тоді ми можемо, збагачуючи образи власним баченням, знехтувати значеннями, які надавали їм автори. Отже, символізм травмівного досвіду може відображатися в уявленнях респондентів різними образами, які ми спробували систематизувати задля більш детального розуміння процесу відновлення. Така систематизація дозволяє виокремити чуттєві символи травмівного досвіду, що у свою чергу спонукає до усвідомлення людської природи долання життєвих негараздів та добавляє сенсу у звичні образи життя.

УДК 159.9:[005.953.2:334.726](043.3)

Птуха Інна Степанівна

аспірант кафедри психології

Київський національний

торговельно-економічний університет

Корольчук Валентина Миколаївна

доктор психологічних наук, професор

професор кафедри психології, Київський національний

торговельно-економічний університет

МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ КОМПАНІЙ

Стрімкий розвиток міжнародної торгівлі висуває нові вимоги до формування кадрового потенціалу міжнародних торговельних компаній (МТК) в Україні. Нині загострюється конкурентна боротьба, виникають різноманітні ризики, які все більше і більше залежать не тільки від зовнішньо-економічних, соціально-політичних факторів, а й від внутрішніх, і у першу чергу, від людського фактору. Особливості діяльності МТК залежать від високо кваліфікованих, мотивованих фахівців, які здатні швидко змінюватись у відповідності до існуючих викликів, швидко приймати рішення в складних для компанії ситуаціях, знати іноземні мови та кроскультурні особливості країн партнерів. При цьому, виникає попит і дефіцит таких менеджерів на ринку праці і водночас зростають вимоги професії та роботодавців до професійно важливих якостей (ПВЯ) кожного із кандидатів на посади менеджерів МТК. Тобто, нині поряд із професійними компетентностями, досвідом набувають суттєвого значення індивідуально-психологічні характеристики особистості, які зумовлюють ПВЯ фахівців.

Отже, у сучасних умовах для ефективного формування кадрового потенціалу, управління людськими ресурсами МТК є необхідність створення чіткої методичної бази у системі професійного психологічного відбору (ППВ) менеджерів МТК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи із завдань дослідження щодо визначення інтегральної оцінки ПВЯ менеджерів МТК

використано методичні підходи описані І. Баклицьким, О. Кокуном, М. Корольчуком, В. Крайнюк, Г. Суходольським [1, 3, 4, 10].

Мета статті: визначити інтегральну оцінку ПВЯ менеджерів МТК за показниками які виявились найбільш вагомими та інформативними за організаційним, професійним, мотиваційним, комунікативним, функціонально-динамічним та інтелектуальним компонентами.

Виклад основного матеріалу та рузультати дослідження. Так, з метою визначення інтегральної оцінки ПВЯ менеджерів МТК ми перевели у десятибальну шкалу змістовні факторні навантаження показників методик, які виявились найбільш вагомими та інформативними за організаційним, професійним, мотиваційним, комунікативним, функціонально-динамічним та інтелектуальним компонентами.

Для визначення показників організаційного компоненту ми використали «Професіографічний опитувальник О. Ліпмана» [1] та методику «Адаптаційна мобільність» [2]. Професійний компонент з'ясовували за методиками «Менеджерський потенціал» [1] та «Загальні здібності до підприємницької діяльності» [2]. Мотиваційний компонент у обстежуваних визначали за методиками: «Тест смисложиттєвих орієнтацій за Д. Леонтьєвим», «Оцінка потреби в досягненні», «Оцінка рівня домагань В. Горбачевського» [2]. Комунікативний компонент вивчали за методикою «Дослідження міжособистісних взаємин Т. Лірі» [5] та комунікативним блоком «16-ти факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла» [1]. Функціонально-динамічний компонент з'ясовували за такими методиками, як: «Дослідження стресових станів особистості за Ю. Щербатих», «Дослідження психологічної структури темпераменту за Б. Смірновим» [1] та емоційним блоком «16-ти факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла» [1]. Інтелектуальну сферу визначали за методикою «Інтелектуальна лабільність» та інтелектуальним блоком «16-ти факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла» [1].

Встановлено, що найбільш вираженим в обох групах досліджуваних виявився мотиваційний компонент, відповідно у його визначено на рівні 9,5 ±0,5 б. у групі експертів і у групі кандидатів – 8,7±1,3 б. Такий рівень мотивації досягнення свідчить про прагнення особистості до поліпшення своїх результатів, досягнення своїх цілей за будь-яких умов, спрямованість на реалізацію мети. Окрім того, фахівцям з високим рівнем мотивації притаманні позитивні особистісні характеристики щодо спрямованості на пошук шляхів досягнення, наполегливість, упевненість у позитивному результаті, завзятість у доланні перешкод і конкурентоспроможність.

Показники інтегральної оцінки інтелектуальної сфери теж не мають суттєвих відмінностей в обох групах і виражені на рівні 8,68±1,2 б. у групі експертів і відповідно 7,98±1,6 б. у групі кандидатів, що розцінюється нами як властивість, яка важлива для професійної діяльності менеджерів МТК. Особливість функціонування інтелектуальної сфери обстежуваних полягає в тому, що у групі експертів переважають показники практичності, інтелектуальної лабільності, а в групі кандидатів переважає показник радикалізму. Отже, інтелектуальний рівень обстежуваних обох груп розцінюється як такий, що є важливим для успішної роботи менеджерів МТК. Водночас суттєво виражений радикалізм у групі кандидатів є небажаною властивістю щодо діяльності менеджерів МТК.

Загальна оцінка організаційного фактору (F1) розрахована за 12 показниками методики «Адаптаційна мобільність». Встановлено, що в групі експертів показник інтегральної оцінки дорівнює 9,32±0,68 б., а в групі кандидатів – 7,81±1,8 б., при $p<0,05$. Такі показники у групі експертів свідчать про те, що організаційний фактор є обов'язковим і притаманним саме для менеджерів МТК. При цьому експерти високо оцінюють необхідність таких організаційних професійно значимих компетентностей як знання іноземних мов, кроскультурних особливостей та конкурентоспроможність особистості. Водночас у групі кандидатів на рівні 8,7-8,2 б. визначено такі особливості адаптаційної мобільності як схильність

до неперервних форм навчання, інтерес до нових ідей, легкість встановлення контактів і спрямованість на перемогу, успіх.

Загальну оцінку професійного компоненту (F2) визначали за методикою «Загальні здібності до підприємницької діяльності». Саме показники цієї методики виявились з найбільш вагомими факторними навантаженнями (0,897-0,817), що дало підстави розраховувати інтегральну оцінку за десятибальною шкалою.

Окремі показники загальних здібностей у експертів і кандидатів виявились такими, що не мають суттєвих відмінностей і знаходяться на високому рівні, у межах обов'язкових властивостей для менеджерів МТК (потреба у незалежності, схильність до творчості (8,4-8,0 б.). При цьому, найбільш вираженими відмінностями у групі експертів у порівнянні з кандидатами виявились такі показники як: уміння йти на розумний ризик, потреба у розвитку, при $p<0,05$.

Комунікативний фактор досліджено за методикою Т. Лірі та відповідним блоком опитувальника Р. Кеттелла. Встановлено, що загальна оцінка за десятибальною шкалою комунікативного фактору за показниками обох методик практично не відрізняється, тому ми можемо використовувати одну з них. Так, за методикою Лірі, найбільш значимі відмінності спостерігаються за шкалою авторитарності, агресивності та дипломатичності, які в групі експертів більш виражені, ніж в групі кандидатів. Навпаки, у групі кандидатів суттєво виражені показники підозрілості, дружелюбності й альтруїстичності.

Щодо загальної оцінки функціонально-динамічного фактору, то в експертів вона визначена на рівні 8,51±1,0 б. і у кандидатів - 7,48±1,3 б., при $p<0,05$. Такі відмінності зумовлені тим, що у кандидатів виявлено істотно нижчі показники емоційної стабільності, самоконтролю, твердості (за відповідним блоком показників Р. Кеттелла). Водночас, аналіз максимальних і мінімальних стандартних відхилень загальної оцінки F5 у кандидатів становить 8,78 - 6,38 б. Такі результати свідчать про те, що показники

максимального стандартного відхилення у 15-20 % кандидатів досягають оптимальних характеристик, які визначено в експертів. При цьому, навпаки, у частини кандидатів показники мінімальних стандартних відхилень виходять за межі оптимуму функціонування і свідчать про низький рівень розвитку функціонально-динамічного фактору у кандидатів, що знижує їхню конкурентоспроможність при відборі менеджерів на роботу в МТК.

Висновок: Таким чином, встановлено, що у групі експертів найбільші переваги загальних оцінок спостерігаються за мотиваційним, організаційним, професійним, комунікативним і функціонально-динамічним факторами, що зумовило суттєво вищий інтегральний показник у групі експертів. При цьму, за розрахунком максимального стандартного відхилення у кандидатів ці показники досягають середніх значень показників групи експертів, а при мінімальних значеннях – виходять за межі оптимуму функціонування, що ми розцінюємо як зниження їх конкурентоспроможності. З метою визначення ПВЯ менеджерів МТК і використання цих результатів під час професійного психологічного відбору менеджерів МТК нами побудовано базову, загальну та індивідуальні структурограми. Аналіз співставлення базової структурограми, яка відображає груповий рівень ПВЯ за шістьма факторами групи експертів і з загально-середньою структурограмою, яка характеризує груповий рівень шести факторів ПВЯ кандидатів дає змогу визначити три зони критеріальних оцінок ПВЯ за кожним з факторів та їх інтегральною оцінкою.

Список використаних джерел

1. Баклицький І.О. Психологія праці: Підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 655 с.

2. Карамушка, Л. М., Москальов М.В. Психологія підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації : монографія / Л. М. Карамушка, М.В. Москальов. – Київ-Львів: «Сполом», 2011. – 216 с.

3. Кокун, О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: [монографія] / Кокун О. М. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.

4. Корольчук М.С. Психодіагностика / М.С. Корольчук, В.І. Осьодло. – Київ : Ельга; Ніка-Центр, 2014. – 400 с.

5. Корольчук, В.М., Птуха, І.С. "Analysis of Results of Expert Professiographical Survey of Activity of Managers of the International Trade Organization" міжнародний науковий журнал Вип. 175. Будапешт, вересень 2018 р. – Б. : SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION (Pedagogy and Psychology, VI (73), issue: 175, 2018 Sept) - С. 46 – 49 (міжнародна науко метрична база Index Copernicus,GoogleScholar).https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-pp2018-175vi73-11.pdf

6. Креденцер О.В. Психологія розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій : монографія / О.В. Креденцер. – К.: Логос, 2019. – 320 с.

7. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности. Учебное пособие / под общ. ред. В.А. Бодрова. – М.: ПЕР СЄ. 2003. -768 с.

8. Птуха, І. С. Модель професіографії менеджерів міжнародних торговельних організацій / І. С. Птуха // Правничий вісник Університету «КРОК» : зб. наук. пр. Ун-ту економіки та права «КРОК». - Вип. 32. – К., 2019. С. – 156 – 161. (міжнародна науко метрична база Index Copernicus). адреса:https://library.krok.edu.ua/media/library/category/zhurnali/pravnychyi-visnyk-universytetu-krok/pravnychyi-visnyk-universytetu-krok-n32.pdf

9. Суходольський Г.В. Математичні методи в психології: Навчальний посібник / Г.В. Суходольський . – М.: Гуманітарний центр, 2008. – 284 с.

10. https://psy.wikireading.ru/17617

11. http://managementlib.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st008.shtml

Сковира Олег Петрович, *викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ Інституту морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, підполковник;*

Сковира Антон Олегович, *курсант п'ятого навчального курсу Інституту морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ КУРСАНТА ПЕРШОГО КУРСУ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (СТУДЕНТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ) ДО НАВЧАННЯ

Першокурсники тільки починають адаптуватися до умов навчання: курсанти - у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ), студенти – у закладі вищої освіти (ЗВО). Вони ще не достатньо знають свої інтелектуальні можливості, відчувають невпевненість у зв'язку з деякими труднощами в навчальній діяльності й у спілкуванні. Актуальним на цьому етапі є інформування з основних питань психології особистості і спілкування, психологічне консультування щодо пізнання себе та інших, проведення тренінгу ассертивності [1].

Перехід зі школи у вищий навчальний заклад — складний етап в житті молодої людини, оскільки вступ до ВВНЗ, ЗВО призводить до значних змін міжособистісних контактів, соціального статусу, життєвих стереотипів. Цей період відбувається індивідуально, іноді навіть з надзвичайним напруженням нервової системи, що є причиною зниження розумової працездатності студентів та пояснює низьку успішність на першому курсі. Проблема адаптації курсантів (студентів) першого курсу до умов навчання у ВВНЗ,

ЗВО широко обговорюється в наукових публікаціях, оскільки від успішної адаптації першокурсників багато в чому залежить подальший навчальний процес у ВВНЗ, ЗВО, професійне становлення та особистісний розвиток майбутнього фахівця.

Під адаптацією курсанта (студента) - першокурсника слід розуміти процес приведення основних параметрів його соціальної та особистісної характеристик у відповідність з новими умовами вузівського середовища.

Процес адаптації курсантів (студентів) -першокурсників до нових умов навчання є складним і багатогранним, та пов'язаний з необхідністю подолання низки труднощів, що мають як об’єктивний, так і суб’єктивний характер: труднощі пристосування до нових форм навчання (перехід від класно-урочної системи навчання до системи, яка передбачає значну долю самостійної роботи); прогалини в одержаних у школі знаннях, зокрема не достатній рівень базової математичної підготовки; в умовах вищого навчального закладу значно вища інтенсивність розумової праці, більший об’єм знань, які необхідно засвоїти; відсутність підручників, які б повністю відповідали програмі курсу; невміння самостійно працювати з навчальним матеріалом над поглибленням своїх знань; нерівномірність навантажень (які значно зростають у період сесії); більш вимогливе оцінювання знань; зміна соціального оточення; проживання у казармі (гуртожитку); у курсантів – добове несення служби в наряді, невміння раціонально організувати свій день та інші.

А. Кузьмінський [2, с.315] поділяє всі труднощі на три групи: соціально-психологічні, навчальні та професійні труднощі.

Соціально-психологічні:

зміна соціального оточення;

особливості спілкування з новим оточенням;

невміння будувати відносини в колективі;

нові побутові умови (проживання указармі, гуртожитку та ін.);

недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідність самостійно приймати рішення;

низька самооцінка;

невміння вибирати раціональний режим праці та відпочинку.

Навчальні:

відсутність навичок самостійної роботи;

невміння конспектувати;

відсутність вміння контролювати свої знання;

прогалини в отриманих (шкільних) знаннях;

зростання обсягу та складності навчального матеріалу.

Професійні:

нечітка професійна мотивація;

нерозуміння важливості та доцільності вивчення деяких дисциплін для формування професійних знань фахівця;

сумніви щодо правильного вибору майбутнього фаху;

недостатня психологічна готовність до оволодіння обраним фахом.

Подолання зазначених труднощів у кожного першокурсника відбувається індивідуально, тому рівень адаптації залежить від того, наскільки сформовані показники, що сприяють ефективному входженню курсанта (студента) у нове середовище.

Розрізняють три рівні адаптації студентів (курсантів): низький, середній, високий. Студенти (курсанти) з низьким рівнем адаптації недостатньо підготовлені до навчання у ЗВО, ВВНЗ (зокрема, низький рівень шкільної математичної підготовки), відчувають труднощі при засвоєнні основних положень дисциплін, що вивчаються, мають високу тривожність, низький рівень комунікативних та організаційних здібностей, зазнають труднощів у спілкуванні з одногрупниками, тримаються відчужено, не звертаються за допомогою до одногрупників. Студенти (курсанти) з середнім рівнем адаптації активні під час занять в аудиторії, виявляють інтерес до виконання самостійних завдань, але досить часто їм не вистачає базових

знань з предмета, мають високий або середній рівень тривожності, середні комунікативні та організаційні здібності. Студенти (курсанти) з високим рівнем адаптації, як правило, мають добру базову підготовку, активні в своїй пізнавальній діяльності, мають низький рівень тривожності, добрі комунікативні та організаційні здібності, легко знаходять мову з одногрупниками, дотримуються прийнятих в групі норм і правил, за проблемою можуть звернутися за допомогою, проявити активність і взяти ініціативу на себе [3, с.115-119].

Фактори що впливають на адаптацію студентів (курсантів) до умов навчання у ЗВО (ВВНЗ):

пристосованість до життя (здатність особи пристосовуватися до певних умов, жити за правилами середовища, що оточує);

атмосфера в групі (сукупність внутрішніх взаємовідносин та емоційної напруженості між її членами);

вміння самостійно працювати (здатність особи самостійно без стороннього впливу працювати, робити вибір та приймати рішення);

впевненість в собі (емоційно-психологічний стан особи, що характеризується високим рівнем самооцінки та твердістю у своїх рішеннях);

нові форми та методи навчання;

систематичний контроль за навчальною діяльністю [4, с. 104-106].

Деякі дослідники виділяють такі етапи адаптації студентів (курсантів) до навчального процесу: фізіологічний (займає близько двох тижнів), психологічний (триває до двох місяців), соціально-психологічний (продовжується майже три роки) [5].

Якщо адаптація не відбувається вчасно, то розвиток незадоволеності навчанням у ЗВО (ВВНЗ) і порушення психічних функцій (мислення, мислення, увага, пам’ять, сприйняття) відбувається за принципом підсилюючого зворотного зв’язку: чим більше накопичується порушень, тим більше вони посилюють процес подальшої дезадаптації [6, с.107-112].

Низкою дослідників виділяються такі симптоми психологічної дезадаптації, що в свою чергу, можуть виступати проявами адаптаційного стресу, який переживається першокурсниками в цей період: підвищення показника емоційного збудження, тривожності, нейротизму; зниження комунікабельності, емоційної стійкості, самоконтролю, соціальної сміливості; з'являється почуття неповноцінності у стосунках із товаришами, вчителями, батьками, а в поведінці в цілому - надмірна сором'язливість; зниження успішності, недостатня увага й зосередженість на уроках; скарги на погане самопочуття, сон; втрата зацікавленості у навчанні, школи. Внаслідок цих проявів розвиваються: непродуктивні форми реагування; симптоми порушення поведінки; емоційні розлади різного ступеня [7, с.76-78].

Соціально-психологічна дезадаптація не тотожна поняттю хвороби і проявляється в патологічній та непатологічній формах. Щодо непатологічної дезадаптації, то Г.П Левківська, В.Є. Сорочинська, В. С. Штифурок як приклад наводять відхилення в поведінці й переживаннях суб'єкта, пов'язані з недостатньою соціалізацією, соціально неприйнятними установками особистості, різкою зміною умов існування, розривом важливих соціальних стосунків та ін. [8, с. 63].

Симптоми психологічної дезадаптації проявляються у підвищенні показника емоційного збудження, тривожності, нейротизму; зниженні комунікабельності, емоційної стійкості, самоконтролю, соціальної сміливості; появі почуття неповноцінності у стосунках із товаришами, вчителями, батьками, а в поведінці в цілому - надмірної сором'язливості; зниженні успішності, недостатній увазі й зосередженості на уроках; скаргах на погане самопочуття, сон; втраті інтересу до навчання, школи. Внаслідок цих проявів розвиваються: адаптаційний стрес, непродуктивні форми реагування; симптоми порушення поведінки; емоційні розлади різного ступеня [8, с.58-59].

Список використаних джерел

1. Научитель Е.Д. Адаптаційний період студента // Практична соціологія та соціальна робота. - 2001. -№7. – С. 21-23.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч.посібник. – К.: Знання, 2005. - 484 с.
3. Гуманітарні науки // Науково-практичний журнал.: Кримський державний гуманітарний університет. 2011. - С. 115-119.
4. Кухарева Т.А.Адаптація молодих спеціалістів – інженерів: Автореф. канд. дис. – Л., 1980. – 18 с.
5. Педагогика и психология высшей школы. Учеб. пособие для вузов /Отв.ред.С.И.Самыгин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
6. Жигайло Н. Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх вирішення// Педагогіка і психологія професійної освіти. -2004. №4. – С. 107-112.
7. Казміренко, В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодої людини до навчання у ЗВО та майбутньої професії / В.П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. - 2004. - N6. - С. 76-78.
8. Скрипченко О.В. Загальна психологія. Підручник для студентів ЗВО. – К., Либідь 2005. – 464 с.

УДК 37.013.42

Скриник Мирослава Віталіївна,
старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ;
Скриник Ліна Миколаївна,
старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ;

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

За соціологічними даними до 40% українських підлітків потерпає від насильства у школах. Існуючий стан розвитку булінгу в закладах освіти та

260 групах ровесників поза ними актуалізує проблему профілактики даного діяння з боку педагогів.

Профілактична робота передбачає діагностику (прямий або опосередкований збір відповідної інформації щодо проявів булінгу у шкільному колективі), цілеспрямовані заходи (налагодження системи виховної роботи зі школярами з використанням інтерактивних форм роботи та застосування методів арт-терапії для зняття агресії і реабілітації жертв булінгу; обговорення проблеми булінгу у класах, на загальношкільних і батьківських зборах; запровадження медіації; навчання шкільного персоналу стратегіям профілактики цькування і втручання при виникненні насильства серед дітей); моніторинг ситуації [1].

З метою зменшення агресивності і булінгу у навчальному закладі можна також запровадити тренінги асертивної поведінки. У різних формах роботи необхідно докладати зусиль для подолання егоцентризму, формування та розвитку у школярів загальнолюдських і моральних цінностей, критичного мислення, толерантності у ставленні до індивідуальних відмінностей різних людей, навичок безконфліктного та конструктивно розв’язання міжособистісних проблем. З цією метою можна використостовувати соціально-інтерактивний театр і форум-театр як інтерактивні форми профілактики соціальних проблем, а також соціальне проектування, тьюторство [1].

В Україні важливою подією щодо профілактики булінгу стало ухвалення Верховною Радою Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (№ 8584 від 18 грудня 2018 року) [2].

Законом внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Цей Кодекс доповнено новою статтею 173 , якою встановлено відповідальність за булінг, а також приховування випадків булінгу педагогічним, науково-педагогічним, науковим працівником, керівником, або засновником закладу освіти, у вигляді накладення штрафу

від п’ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

За скоєне правопорушення батькам винних, відповідно до ст. 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення, доведеться сплатити від 850 до 1700 гривень (50-100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян), а якщо скоєне вдруге або ж групою осіб – штраф 261 сягатиме до 3400 гривень (100-200 неоподаткованих мінімумів), або ж від 40 до 60 годин виправних робіт. Якщо правопорушення вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років, їхніх батьків або опікунів каратимуть штрафом до 1700 гривень або громадськими роботами на строк до 40 годин [2].

Законом визначено механізми протидії цьому явищу, серед яких: покладання на засновника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; на керівника закладу освіти – затвердження та оприлюднення плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, розгляд заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків, законних представників, інших осіб та видання рішення про проведення розслідування.

Законом також передбачено зобов’язання закладів освіти забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти, плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків тощо.

Законом внесено зміни до статті 73 Закону України «Про освіту», якими Освітньому омбудсмену надається право: здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу в закладі освіти, повноту та своєчасність заходів реагування на такі випадки з боку педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, керівництва та засновника закладу освіти; отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки

щодо загального числа випадків булінгу у закладах освіти за визначений період [2].

Перше рішення суду в Україні щодо прояву булінгу зафіксовано на початку 2019 року. На батьків дитини, яка цькувала однолітка, накладено штраф у розмірі 850 гривень [3]. Більше того, у період з січня по квітень 2019 року судами розглянуто 56 справ про булінг, з яких: у 29 справах було винесено рішення про накладання стягнення; у 5 випадках – попередження; у 3 випадках – громадські роботи; в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися; у 20 випадках – штраф. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» Міністерство освіти і науки України запропонувало нові механізми 262 протидії булінгу. У кожному закладі освіти розміщено телефони гарячих ліній, куди дитина може зателефонувати та розповісти про цькування. Це ГО «Ла Страда Україна» з протидії насильству в сім'ї або із захисту прав дітей, соціальна служба з питань сім'ї, дітей та молоді, Національна поліція України, Центр надання безоплатної правової допомоги.

Більш того, на сайті МОН України представлено програму «Профілактики та подолання булінгу у закладах освіти» [4] та буде підготовлено протягом року онлайн-курс з протидії цькуванню у школах для вчителів.

Отже, в Україні проблемою булінгу активно опікується Уповноважений Президента України з прав дитини (омбудсмен). Український інститут дослідження екстремізму та Інформаційне агентство «Главком» за підтримки Уповноваженого президента України з прав дитини презентували спеціальний проект з протидії булінгу в школі «Стоп шкільний терор» («Безпечна школа»). Працює Національна дитяча лінія довіри (за коротким номером 116-111). У 2017 році створено Управління ювенальної превенції, що є результатом виконання «Пекінських правил», ухвалених Генасамблеєю ООН, де чітко вказано, що в правоохоронній системі мають бути «дитячі» поліцейські, які добре володіють законодавством, пройшли відповідну

підготовку та працюють з дітьми, що вчинили правопорушення або стали свідками, жертвами злочину. В навчальних закладах реалізується проект «Школа і поліція».

Список використаних джерел

1. Алєксєєнко Т. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості / Т. Алексеенко. Шлях освіти. 2012. №2. С. 12-16.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19

3. В Україні ухвалили перше судове рішення у справі про булінг. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-buling-sud-dity-agresiya/29767938.html

4. Програма «Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти». URL: http://студенти.kiev.ua/2017/08/24/profilaktika-ta-podolannya-bulingu-uzakladah-osviti/ 263

5. . Корчова Г. Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі / Г. Л. Корчова // Інноваційна педагогіка. Вип. 12. Т. 1. – Одеса: ПНДІЕІ, 2019. – С. 123-126.

Рижиков Вадим Степанович, *доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ В ПРАКТИЦІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ

Розвиток та підтримка вітчизняних високотехнологічних галузей є складовою частиною довгострокового процесу розбудови конкурентоздатної інноваційної економіки – економіки знань, головний напрям якої є процес комерціалізації знань.

Принципово важливим елементом розвитку інтелектуального капіталу є модернізація системи вищої на професійно-технічної освіти, та підвищення доступності освіти для всіх верств населення. Поточний стан вітчизняної вищої школи і якість підготовки спеціалістів не відповідає поточним ринковим запитам, це призводить до необхідності додаткового навчання та перепідготовки випускників в галузі високотехнологічних спеціальностей відповідно сучасним вимог соціально-економічного запиту на професії та ринку.

Методологічним основою ефективності підготовки спеціалістів високотехнологічних галузей е семінарські та практичні заняття, тому що для семінарів характерним є безпосередній контакт викладача із студентами (курсантами). Тому дуже важливо встановити довірче спілкування, створити дружню атмосферу, взаєморозуміння, уміло залучити студентів (курсантів) до дискусії. Такі заняття ефективні тоді, коли вони проводяться як попередньо підготовлені спільні обговорення висунутих питань з колективним пошуком відповідей на них.

Критеріями оцінки такого семінарського заняття при підготовці фахівців з високотехнологічних спеціальностей вважаються наступні:

– цілеспрямованість – постановка проблеми, прагнення поєднати теоретичний матеріал з практикою;

– планування – виділення головних питань, пов`язаних з профілюючими дисциплінами, ознайомлення з останніми досягненнями науки і техніки за предметом;

– організація роботи – уміння висловлювати власні думки і підтримувати дискусію, конструктивний аналіз усіх відповідей і виступів, наповнення навчального часу обговоренням проблем;

– стиль проведення заняття – жвавий, з постановкою гострих питань, які виникають у процесі дискусії;

– ставлення викладача до студентів (курсантів) – з повагою, вимогливе в межах дозволеного;

– управління групою – викладач швидко встановлює контакт з учасниками семінару, впевнено і вільно тримається у групі, коректно і справедливо взаємодіє зі всіма студентами (курсантами);

– висновки викладача – кваліфіковані, переконливі або такі, що збагачують знання студентів, мають у своєму змісті теоретичні узагальнення.

Стасюк В.В. професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) *Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*

ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕКОМПРЕСІЇ ОСОБОВОГО СКЛАДУ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ З'ЄДНАНЬ, ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Актуальність. Психологічні наслідки бойових дій добре задокументовані протягом усієї історії. Вони відомі під такими назвами, як ностальгія, синдром вигорання, бойове виснаження, а останнім часом – як бойовий стрес. Саме тому, питання психологічної декомпресії (психологічної реабілітації) особового складу військових частин, які були виведені з району операції Об'єднаних сил для відновлення боєздатності є найбільш широко висвітлене в працях вітчизняних та закордонних науковців, порядок її проведення регламентується великою кількістю керівних документів Міністерства оборони України та Генерального Штабу Збройних Сил України.

Мета дослідження: аналіз досвіду та особливостей організації психологічної декомпресії в ході відновлення боєздатності.

Бойові дії накладають помітний відбиток на перебіг психічної активності і поведінку військовослужбовців. Бойовий стрес, зігравши свою

позитивну роль у збереженні цілісності організму й особистості воїна в екстремальних умовах бойової обстановки, виступає причиною наступної дезадаптації і психотравматизації учасників бойових дій. Власне кажучи, саме стресові трансформації за межами небезпечної ситуації виявляються негативними, дезадаптивними й утворюють головну симптоматику бойових стресових розладів.

Саме травматичний стрес, що виник під час воєнних дій, є одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації до мирного життя. Травматичний досвід, відбитий у психіці ветерана, тримає його в стані внутрішньої війни. Після повернення до мирної обстановки ветеран переживає новий стрес, пов'язаний з реадаптацією. На первинний стрес, отриманий під час війни, накладається вторинний, що виник при поверненні додому. Це стає внутрішньою основою для психічної і соціальної дезадаптації ветерана в суспільстві. Певна категорія людей, що страждають психічними розладами, можуть яскраво виявляти ознаки своєї хвороби, а інші переносять страждання мовчки, соромливо ховаючи свої страждання. Почуття "сорому" особливо яскраво виражене у військовослужбовців, що ніколи не припускали, що можуть мати психічні розлади.

Саме через це багато військовослужбовців-учасників бойових дій на Сході України відмовляються від надання психіатричної допомоги навіть в конфіденційному порядку.

Тому наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 27 грудня 2018 року № 462 було введено в дію Інструкція з організації психологічної декомпресії військовослужбовців Збройних Сил України.

Наказ визначає, що психологічна декомпресія – це комплекс психологічних та медико-психологічних заходів, які здійснюються після виведення військової частини (підрозділу) з району виконання завдань за призначенням для відновлення психофізіологічного стану та реадаптації військовослужбовців.

Мета проведення психологічної декомпресії – поступове переключення механізмів реагування в екстремальних (бойових) умовах до мирних умов життєдіяльності; стабілізація психоемоційного стану, профілактика розвитку психогенних розладів.

Тобто надання військовослужбовцям психологічної допомоги в переході від умов постійної небезпеки, напруги, загрози життю до функціонування в умовах мирного життя.

Поняття "психологічна допомога", відображає певну реальність, певну психосоціальну практику, полем діяльності в якій є сукупність питань, утруднень і проблем, що належать до психічного життя людини.

Психологічна допомога є сферою та способом діяльності, що призначена для сприяння людині і спільноті у вирішенні широкого кола проблем, які породжуються духовним життям в соціумі. Зміст психологічної допомоги полягає в забезпеченні емоційної, смислової та екзистенціальної підтримки людини чи спільноти в ситуаціях утруднення, які виникають у процесі їх особистісного або соціального буття.

Кабінет психолога – це не єдине місце, де людина може отримати психологічну допомогу, тому необхідно виокремити особливості, які відрізняють професійну позицію психолога від позицій інших представників соціуму, здатних надати психологічну підтримку.

Отже, людина може надати допомогу сама собі; може знайти психологічну підтримку з боку своїх близьких, колег, друзів, знайомих; може звернутися до фахівців, які безпосередньо займаються наданням психологічної допомоги, а також до інших фахівців – педагогів, лікарів, юристів, священиків; людині можуть надати психологічну підтримку також і абсолютно незнайомі люди (наприклад, попутник).

Самодопомога

Переваги. Суто індивідуальний підхід: кожен у процесі життя виробляє свої способи психологічного розвантаження, психологічного самовираження.

Крім того, це повна конфіденційність, захист від зовнішньої дії. Багато людей звернення по допомогу можуть сприймати як прояв власної слабкості.

Недоліки. У випадку самодопомоги відсутній співрозмовник, який ініціює та структурує процес вербалізації внутрішнього досвіду й, таким чином, надає можливість відстороненого самоспостереження (рефлексії). Людина, знаходячись наодинці зі своєю психологічною проблемою, часто ще більше заплутується в ній, прагнучи "втекти" від наявної проблеми, й, тим самим, ще більше посилює проблему, не отримуючи зовнішньої моральної підтримки, що найчастіше призводить до ізоляції людини в соціумі, ніж до комунікації з нею. В закритому армійському середовищі військовому психологу необхідно звернути увагу на такий засіб самодопомоги, як ведення записів (щоденника) військовослужбовцем, оскільки щоденник компенсує вербалізацію, людина може виражати свою проблему на аркуші й пізніше може прочитати свої думки знову.

Сім'я (батьки, подружжя, діти)

Переваги. Близькі люди володіють більшим обсягом необхідної інформації, ніж психолог. Крім того, для членів сім'ї властива більша залученість у долю один одного, ніж у стосунках психолог - клієнт. Така підтримка близьких є основою для впевненості в собі та подальшої мотивації саморозвитку.

Недоліки. Батьківська позиція найчастіше – виховна, отже, директивна. Поведінка людини сприймається її близькими й родичами через призму батьківських або подружніх установок і очікувань (сімейних міфів). Звідси упереджене ставлення один до одного, нерозуміння, відчуження, конфлікти, що часто спостерігаються в сім'ї . "Я знаю як правильно, в мене є досвід, я була в твоєму віці", "Не слухаєш батьків, будеш на лотку яйцями торгувати", "Я тобі віддала кращі роки свого життя" і т. д. Надмірне почуття обов'язку, гіперопіка призводять не до особистісного зростання, а до "навченої безпорадності".

Дружнє оточення

Переваги. Друзі досить добре знають людину, її сильні та слабкі сторони, можуть надати реальну допомогу не лише на словах, але й на ділі, враховуючи її особливості.

Недоліки. Психологічна підтримка друга найчастіше має характер "позитивної" дії: друг повинен заспокоїти, дати пораду, підняти настрій, сказати правду, якщо в цьому є необхідність ("Усе буде добре", "Можеш на мене розраховувати", "Не боги горщики обпалюють" і т. д.). Інша справа, якщо психологічна проблема виникла в лідера, а лідер уже не може собі дозволити "поплакатися в жилетку". Для дружніх стосунків характерні стереотипові стосунки, досить жорсткі рольові очікування. Армійське середовище іноді буває досить агресивним, де, загалом, зайва відвертість може мати негативні наслідки.

Медичні установи (лікарі)

Переваги. Конфіденційність, принцип "не зашкодь", увага до соматичного компонента.

Недоліки. Клінічний підхід (норма або патологія). Головні завдання – діагностика та лікування. Розмова про "особисте" з лікарем не доречна через його хронічну зайнятість, директивна позиція лікаря, ігнорування психологічного компоненту страждань людини.

Релігія (священик)

Переваги. Конфіденційність, довірчість, прийняття, співпереживання, вислухування, опора на традиції, почуття причетності, катарсис, отримання сенсу життя.

Недоліки. Поведінка людини оцінюється крізь призму релігійного канону, через поняття гріха. Основні завдання священика: проповідь, прийняття сповіді, здійснення ритуалів. Стосунки пастви й священика наповнені директивністю, велика значущість іншого світу в порівнянні з "земним".

Тому при плануванні заходів психологічної декомпресії військовослужбовців військової частини, що була виведена з району операції

Об’єднаних сил слід враховувати всі можливі варіанти розвитку ситуацій, від відмови відвідувати заходи взагалі, недовірливого (інколи зверхнього) ставлення до психологів та інших посадових осіб групи до агресивної поведінки військовослужбовців.

Завданнями проведення психологічної декомпресії у військовій частині є аналіз психологічного та фізичного стану особового складу, зняття внутрішнього напруження, психологічна та фізична розрядка, профілактика виникнення дистресових станів, опанування методами психологічної саморегуляції та заземлення, підготовка військовослужбовця до зустрічі з сім’єю та найближчим оточенням.

Заходи реабілітації на етапі відновлення включають:

- медичний огляд військовослужбовців та складання списку військовослужбовців, за наявності відповідних показань, для надання поглибленої медичної, наркологічної, психологічної допомоги; сортування військовослужбовців, які постраждали, за регістрами порушення – непсихотичним та психотичним;

- психодіагностика поточних психофізіологічних станів військовослужбовців з метою виявлення осіб, які потребують психологічної та/або психіатричної допомоги (виявленням гострих реакцій на стрес, посттравматичних стресових розладів, ознак фізичної і розумової перевтоми, вираженої астенізації, психічної дезадаптації тощо; оцінка наявних адаптаційних резервів для визначення їх подальшої придатності до виконання поставлених завдань);

- надання першої психологічної допомоги військовослужбовцям, які її потребують;

- проведення відповідних заходів з виявленими особами: психокорекційних (за умови, якщо психічний розлад ще не сформувався) – зазначеними штатними силами із залученням позаштатних груп; психотерапевтичних (за наявності сформованого психічного розладу) – силами позаштатних груп;

- профілактика психологічної деформації особистості військовослужбовців;

- оцінювання рівня боєздатності військових частин (підрозділів);

- аналіз результатів впливу бойових стресових чинників на морально-психологічний стан військових колективів, що дозволяє здійснювати прогнозування можливості розвитку віддалених наслідків впливу бойового стресу;

- надання керівному складу військових частин (підрозділів) узагальнюючих рекомендацій щодо подальшого раціонального використання особового складу під час виконання службових (бойових) завдань з урахуванням поточних психофізіологічних станів військовослужбовців;

- проведення індивідуального консультування військовослужбовців. Кризове короткотермінове консультування (застосовується при таких кризових станах, як суїцидальний намір, тривожність, ворожість, агресія, спрямована на себе, чи на інших, тощо);

- психологічна допомога (консультування) при таких кризових станах, як тривожність, сором, провина, ворожість, переживання втрати, страх смерті, депресія, тощо;

- сприяння психосоціальній стабілізації, кращому розумінню себе (своєї ситуації та людей зі свого оточення);

- сприяння оптимізації психоемоційного стану, забезпеченню психологічного комфорту у ставленні до самого себе, свого оточення та світу в цілому;

- кризове консультування по телефону, в окремих випадках – за місцем проживання (щодо кризових станів, які можуть загрожувати життю, таких як суїцидальний намір, ворожість, переживання, пов’язані з повідомленням про ВІЛ-інфікування, наявність гепатиту, втратою, агресією, спрямованою на себе чи на інших, тощо;

- проведення заходів емоційного та психологічного розвантаження. Навчання прийомам емоційного і психологічного розвантаження,

саморегуляції й самокорекції (самоконтроль, фізичні вправи, дихальні практики та аутогенне тренування, візуалізація);

- бесіди, спілкування, мотивація до активності та позитивного мислення, спрямовані на поліпшення відносин і взаємодії із соціальним середовищем;

- формування відповідальності за власну поведінку, навчання продуктивному спілкуванню, яке не принижує інтереси інших – без конфронтації та агресії;

- надання допомоги військовослужбовцям в отриманні нових навичок поведінки, нових стилів міжособистісних та внутрішньоколективних відносин;

- адаптування до нової життєвої ситуації через активізацію сильних сторін особистості, самореалізацію у військовій діяльності чи творчості, розширення кругозору та світогляду, подолання екзистенціальних проблем;

- допомога в зміцненні / відновленні родинних і суспільно корисних зв'язків;

- відновлення соціальних контактів, особистісного статусу та соціальної ролі в сім'ї, військовому колективі, референтних групах тощо, втрачених в результаті складних життєвих обставин;

- допомога в аналізі проблем сімейного спілкування, виявлення конфліктогенних зон, знаходження альтернативних шляхів виходу та прийняття рішень;

- корекція сімейної ситуації, розроблення заходів, спрямованих на підтримку сім'ї в різних сферах її життєдіяльності;

- оцінка ефективності проведених заходів психологічної реабілітації;

- направлення військовослужбовців на реабілітацію до лікувальних закладів за наявності відповідних показань.

Висновки. Морально-психологічне забезпечення відновлення боєздатності з'єднань, військових частин (підрозділів) Збройних Сил України – це процес, який регламентований вимогами великої кількості керівних документів і його планування та проведення повинно відповідати їх

вимогам. Але, разом з тим, це процес творчий, і відсутність сил чи засобів для проведення спланованих заходів повинно бути не виправданням а полем для проявлення розумної ініціативи, застосування особистого досвіду, набутого за роки участі в Антитерористичні операції на території Донецької та Луганської областей чи операції Об'єднаних сил.

Для досягнення позитивного ефекту відновлення боєздатності необхідно поєднувати та враховувати особливості віх видів забезпечення: тилового, медичного, технічного, оперативного.

Адже, інколи, отримання нового виду озброєння може вплинути більш позитивно на морально-психологічний стан особового складу ніж бесіда з психологом, а відпочинок з сім'єю в санаторії за рахунок службового часу має більший вплив ніж просто надана відпустка.

УДК 342.7

***Ступак Дмитро Борисович**, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії правового забезпечення військ (сил) кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського, підполковник юстиції*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Обмеження прав і свобод людини – актуальне питання сьогодення багатьох країн світу у зв'язку з зростанням кількості локальних війн і воєнних конфліктів, надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Погіршення світового безпекового середовища породжує ситуації, які потребують від держави застосування обмежень у відношенні до людини і громадянина з метою забезпечення національної безпеки. Відповідно до статті 29 Загальної декларації прав людини конституції вводять інститут обмеження прав і свобод за наявності певних підстав. Права і свободи

можуть обмежуватися з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави [1], в тому числі - забезпечення здоров'я населення.

Однак обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими [2].

Статтями 21, 22 Конституції України визначено, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними, гарантуються і не можуть бути скасовані [3].

Відповідно до статті 3 Основного Закону, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Таким чином, конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов’язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. [4].

Велика палата Конституційного Суду України у своєму рішенні від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 зазначила, що Конституцією України інституціалізовано не лише негативний обов’язок держави утримуватися від діянь, які посягали б на права людини на життя та повагу до її гідності, а й позитивний обов’язок держави, який полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини [5].

Так, приписами статті 64 Конституції України, закріплено, що Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [3]. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції. В їх числі право на життя, на свободу та особисту недоторканність, право на житло, професійну правничу допомогу, судовий захист.

Порядок введення правового режиму воєнного стану, його скасування, гарантії прав і свобод людини і громадянина визначається Законом України "Про правовий режим воєнного стану".

Відповідно до статті 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

Статтею 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", також, визначені заходи правового режиму воєнного стану, запровадження та здійснення якихобмежує права та свободи людини і громадянина. До основних з них належать: запроваджувати трудову повинність; примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній власності; запроваджувати комендантську годину; перевіряти документи у осіб, а в разі потреби

проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян та інші.

Україна має досвід запровадження правового режиму воєнного стану. 26 листопада 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 9338 "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" [8]. Останнім було передбачено можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбаченими статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України. Серед них право на недоторканості житла, невтручання в особисте і сімейне життя, свободи пересування, свободу думки і слова, мирні зібрання, на підприємницьку діяльність, на працю, інші.

Так, обмеження права недоторканості житла (ст. 30 Конституції України) може полягати у можливості проведення огляду житла громадян та речей в ньому без відповідного рішення суду, у встановленні військово-квартирної повинності з розквартирування. Право на невтручання в особисте і сімейне життя, яке включає право на охорону конфіденційної інформації (ст. 32 Конституції України) може бути обмежено шляхом можливості перевірки документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян. Право свободи пересування, вільного вибору місця проживання, вільного залишення території України (ст. 33 Конституції України) може бути обмежено запровадженням комендантської години, встановленням особливого режиму в'їзду і виїзду та інше.

Однак слід зазначити, що обмеження прав і свобод людини і громадянина під час запровадження правового режиму воєнного стану не є безумовним. Як було зазначено вище, частиною 2 статті 64 Конституції України, визначено, які права і свободи не можуть бути обмежені, а також те, що такі обмеження запроваджуються з визначенням строків.

Таким чином, заходи, що запроваджуються під час введення правового режиму воєнного стану та обмежують права і свободи людини і громадянина

встановлюються Конституцією і Законом України “Про правовий режим воєнного стану”, мета запровадження (національна безпека) повинна бути легітимноюта обумовленою суспільною необхідністю. Обов’язок держави не лише утримуватися від порушень прав людини, а й в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини правовими шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання. Більшість заходів правового режиму воєнного стану має негативний вплив на права і свободи людини і громадянина, однак міжнародно-правовими актами та Конституцією України передбачено заборону можливості обмеження визначеного переліку найважливіших прав і свобод.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Рішення Конституційного суду УкраїниУ справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від01.06.2016 р. №2-рп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18.

3.Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної РадиУкраїни. – 1996. - № 30. - ст. 141

4.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України(справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12.

5.Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18.

6. ФігельЮ. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини/ Ю. О. Фігель//Вісник Національного Університету "Львівська політехніка".Юридичні науки. - 2016.-№837. -С.35-361.

7.Закон України "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 № 389-VIII// Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 28. – ст. 250.

8.Закон України "Про затвердження Указу Президента України "Про введеннявоєнного стану в Україні" від 26.11.2018 № 2630-VIII// Голос України. – 2018. – № 226. – ст. 150.

УДК 37.013.42

Скриник Мирослава Віталіївна,
старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ;
Скриник Ліна Миколаївна,
старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ;

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

За соціологічними даними до 40% українських підлітків потерпає від насильства у школах. Існуючий стан розвитку булінгу в закладах освіти та 260 групах ровесників поза ними актуалізує проблему профілактики даного діяння з боку педагогів.

Профілактична робота передбачає діагностику (прямий або опосередкований збір відповідної інформації щодо проявів булінгу у

шкільному колективі), цілеспрямовані заходи (налагодження системи виховної роботи зі школярами з використанням інтерактивних форм роботи та застосування методів арт-терапії для зняття агресії і реабілітації жертв булінгу; обговорення проблеми булінгу у класах, на загальношкільних і батьківських зборах; запровадження медіації; навчання шкільного персоналу стратегіям профілактики цькування і втручання при виникненні насильства серед дітей); моніторинг ситуації [1].

З метою зменшення агресивності і булінгу у навчальному закладі можна також запровадити тренінги асертивної поведінки. У різних формах роботи необхідно докладати зусиль для подолання егоцентризму, формування та розвитку у школярів загальнолюдських і моральних цінностей, критичного мислення, толерантності у ставленні до індивідуальних відмінностей різних людей, навичок безконфліктного та конструктивно розв'язання міжособистісних проблем. З цією метою можна використостовувати соціально-інтерактивний театр і форум-театр як інтерактивні форми профілактики соціальних проблем, а також соціальне проектування, тьюторство [1].

В Україні важливою подією щодо профілактики булінгу стало ухвалення Верховною Радою Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (№ 8584 від 18 грудня 2018 року) [2].

Законом внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Цей Кодекс доповнено новою статтею 173 , якою встановлено відповідальність за булінг, а також приховування випадків булінгу педагогічним, науково-педагогічним, науковим працівником, керівником, або засновником закладу освіти, у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

За скоєне правопорушення батькам винних, відповідно до ст. 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення, доведеться сплатити

від 850 до 1700 гривень (50-100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян), а якщо скоєне вдруге або ж групою осіб – штраф 261 сягатиме до 3400 гривень (100-200 неоподаткованих мінімумів), або ж від 40 до 60 годин виправних робіт. Якщо правопорушення вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років, їхніх батьків або опікунів каратимуть штрафом до 1700 гривень або громадськими роботами на строк до 40 годин [2].

Законом визначено механізми протидії цьому явищу, серед яких: покладання на засновника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; на керівника закладу освіти – затвердження та оприлюднення плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, розгляд заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків, законних представників, інших осіб та видання рішення про проведення розслідування.

Законом також передбачено зобов'язання закладів освіти забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти, плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків тощо.

Законом внесено зміни до статті 73 Закону України «Про освіту», якими Освітньому омбудсмену надається право: здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу в закладі освіти, повноту та своєчасність заходів реагування на такі випадки з боку педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, керівництва та засновника закладу освіти; отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загального числа випадків булінгу у закладах освіти за визначений період [2].

Перше рішення суду в Україні щодо прояву булінгу зафіксовано на початку 2019 року. На батьків дитини, яка цькувала однолітка, накладено штраф у розмірі 850 гривень [3]. Більше того, у період з січня по квітень 2019

року судами розглянуто 56 справ про булінг, з яких: у 29 справах було винесено рішення про накладання стягнення; у 5 випадках – попередження; у 3 випадках – громадські роботи; в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися; у 20 випадках – штраф. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» Міністерство освіти і науки України запропонувало нові механізми 262 протидії булінгу. У кожному закладі освіти розміщено телефони гарячих ліній, куди дитина може зателефонувати та розповісти про цькування. Це ГО «Ла Страда Україна» з протидії насильству в сім'ї або із захисту прав дітей, соціальна служба з питань сім'ї, дітей та молоді, Національна поліція України, Центр надання безоплатної правової допомоги.

Більш того, на сайті МОН України представлено програму «Профілактики та подолання булінгу у закладах освіти» [4] та буде підготовлено протягом року онлайн-курс з протидії цькуванню у школах для вчителів.

Отже, в Україні проблемою булінгу активно опікується Уповноважений Президента України з прав дитини (омбудсмен). Український інститут дослідження екстремізму та Інформаційне агентство «Главком» за підтримки Уповноваженого президента України з прав дитини презентували спеціальний проект з протидії булінгу в школі «Стоп шкільний терор» («Безпечна школа»). Працює Національна дитяча лінія довіри (за коротким номером 116-111). У 2017 році створено Управління ювенальної превенції, що є результатом виконання «Пекінських правил», ухвалених Генасамблеєю ООН, де чітко вказано, що в правоохоронній системі мають бути «дитячі» поліцейські, які добре володіють законодавством, пройшли відповідну підготовку та працюють з дітьми, що вчинили правопорушення або стали свідками, жертвами злочину. В навчальних закладах реалізується проект «Школа і поліція».

Список використаних джерел

1. Алєксєєнко Т. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості / Т. Алексеенко. Шлях освіти. 2012. №2. С. 12-16.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19

3. В Україні ухвалили перше судове рішення у справі про булінг. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-buling-sud-dity-agresiya/29767938.html

4. Програма «Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти». URL: http://студенти.kiev.ua/2017/08/24/profilaktika-ta-podolannya-bulingu-uzakladah-osviti/ 263

5. . Корчова Г. Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі / Г. Л. Корчова // Інноваційна педагогіка. Вип. 12. Т. 1. – Одеса: ПНДІЕІ, 2019. – С. 123-126.

Сушицька Ольга Леонідівна,

викладач-методист ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка» Житомирської обласної ради

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Національна доктрина розвитку освіти ставить перед учителем завдання створити дитині умови для її максимального самовизначення й саморозвитку. Для цього процес навчання має бути сконструйований з максимальним наближенням до запитів і можливостей дитини.

Дієвим засобом залучення учнів до навчальної діяльності, до одержання радості від пізнання є навчальна гра. Саме вона має велике значення в задоволенні людської потреби пізнання світу, входячи у психічний та фізичний світ дитини з перших днів її існування.

Ігрова діяльність дітей на кожному етапі їх розвитку має свої особливості, змінюється з віком. За даними науковців, гра реалізує свій розвивальний, навчальний та виховний потенціал за умови її розвитку як діяльності, що відповідає характеристикам кожного періоду розвитку дитини.

Особливо важливе поєднання гри з навчальною діяльністю в початкових класах, коли складний перехід від дошкільного дитинства до школи зумовлює поступову зміну провідних видів діяльності – ігрової на навчальну.

О.Савченко роботі «Дидактика початкової школи» зазначає, що кожна дидактична гра виконує різні функції: збагачує пізнавальний досвід дітей, розвиває мислення, мову, уяву, точність рухів, витримку. Але головна мета включення ігор у навчальний процес — викликати інтерес до навчання. Якщо гра захоплює дітей, вони виявляють максимальну активність, не відчувають втоми, їм хочеться досягти найкращого результату[5].

Проблемам гри приділяли значну увагу педагоги, серед яких Я.Коменський, К. Ушинський, А. Макаренко, Л. Виготський та інші. Науковці визначають сутність гри як форму спілкування (М. Гончаров), форму діяльності (Л. Виготський), умову розумового розвитку (А. Смирнов).

Високо оцінюючи виховну роль дитячих ігор, А. Макаренко писав: «Гра має важливе значення у житті дитини, має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі» [3, с.286].

У науковій та методичні літературі доводиться, щоб дитяча гра стала змістовною, емоційно насиченою, сповненою різноманітних інтелектуальних завдань, необхідно комплексно керувати її формуванням, а саме цілеспрямовано забезпечувати збагачення практичного й ігрового досвіду дітей, спонукати їх до творчого відображення в грі об’єктивної дійсності. Це передбачає використання специфічних форм і методів педагогічного керівництва [1, с.8]. Запропонований вченими спосіб його здійснення

передбачає дотримання таких умов: активна діяльність дітей, спрямована на ознайомлення з навколишнім; організація навчальних ігор та внесення змін в предметно-ігрове середовище, що сприяє активізації спілкування дорослого з дитиною в ході гри.

Змістом педагогічного керівництва грою дітей є:

- планомірне збагачення уявлень про навколишнє сприяє виникненню у дітей нових ігрових задумів, забезпечує змістове наповнення гри;

- виокремлення навчальних ігор (ігор-занять, ігор-інсценувань, демонстрації зразка ігрових дій, ігор-драматизацій тощо), у ході яких дитина вчиться переводити свій реальний життєвий досвід в ігровий умовний план, ставити перед собою ігрові завдання і вирішувати їх;

- організація спілкування з дітьми, спрямованого на формування прогресивних для кожного вікового періоду ігрових способів дій. Створюючи проблемні ситуації, вихователь має використовувати непрямі прийоми (порада, запитання, підказка тощо) для впливу на задум гри, розвиток сюжету, ускладнення способів відображення дійсності. За необхідності він включається у гру як рівноправний партнер, видозмінюючи ігрове середовище, коригуючи рольові стосунки [1].

Велике значення для розвитку пізнавальної активності, творчої уяви школярів має дидактична гра. В результаті систематичного її використання в навчальному процесі у школярів розвиваються рухливість, уява, активність, формуються такі процеси мислення, як порівняння, аналіз, умовиводи тощо. «Головні умови ефективності застосування дидактичних ігор, – як стверджує О. Савченко, – органічне включення в навчальний процес; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів, зокрема, зачинів, римування; обов’язковість правил, які не можна порушувати; використання лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій (його слова й рухи цікаві, несподівані для дітей)» [5, с.205].

У дидактичній грі як формі навчання взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього вчитель одночасно навчає учнів і бере участь у їхній грі, а учні, граючись навчаються.

Пізнавальний зміст навчання виявляється в його дидактичних завданнях, які педагог ставить перед школярами не прямо, як на занятті, а пов'язує їх з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, засвоєння пізнавального змісту відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій (приховування і пошуку, загадування і відгадування, елементів змагання у досягненні ігрового результату тощо). Створюючи ігрову ситуацію, відповідно до змісту програми, необхідно чітко планувати діяльність учнів, спрямовуючи їх на досягнення мети. Ігри-вправи додають можливість виділити з усього фактичного матеріалу, що пропонується дітям у навчальному плані, ті явища та факти, які можуть бути збережені пам’яттю як найбільш життєво важливі й цікаві у плані пізнання. Як правило, це кросворди, ребуси, вікторини. Важливо навчати учнів складати їх самостійно, що змушує дітей не тільки працювати зі змістом підручника, а й спонукає до роботи з енциклопедіями, довідниками, розвиває ерудицію. Завдання з логічним навантаженням «Анаграми», «Шифрограми», «Плутанини» розвивають мислення дітей, активізують навчальну та ігрову діяльність молодших школярів.

Програмою визначено, що у дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливе значення надається зв’язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень − цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання − він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак і узагальнення вражень із різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів. Це сприятиме пізнанню самими учнями власного довкілля і самовизначенню у ньому, дасть можливість

формувати у них елементарні навички дослідницької роботи, співпраці з іншим людьми і виробляти зацікавлене практичне ставлення до пізнаваних об’єктів. [4, с.205]

На уроках у початкових класах ігрові прийоми можна використовувати на всіх етапах навчальної діяльності школярів. Для мотивації навчальної діяльності будуються «асоціативні кущі», «гірлянди асоціацій», На початку роботи одним словом визначається тема («Україна», «Друг», «Родина», «Школа»), над якою буде проводитися робота, а учні згадують все, що виникає в пам’яті стосовно цього слова.. Спочатку висловлюються найстійкіші асоціації, потім – другорядні. Також використовуються проблемні запитання, кросворди, усна народна творчість.

Для закріплення знань про відомих постатей (Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Тараса Шевченка та ін.) пропонується дидактична вправа «Склади портрет».

Для формування світогляду учня важливо всіляко заохочувати його звернення до власного «Я», до використання життєвого досвіду, до подолання труднощів, творення нового знання. Ефективними для реалізації цих завдань є тренінгові технології, спрямовані на розвиток творчого мислення, комунікативності. Тренінг спонукає дитину звертатись до свого внутрішнього світу, оцінювати власні позитивні надбання і невикористані можливості, вибудовувати індивідуальну програму життєдіяльності на близьку і віддалену перспективу[2, с.418-427].

Цікаво проходять тренінги на теми «Який Я», «Чи толерантна Я людина», «Ми всі різні».

Практичне значення мають рольові ігри, вправи-практикуми, ситуації виховного спрямування, дискусії.

За допомогою дидактичних ігор, ігрових занять і прийомів учитель може досягти систематичного засвоєння та закріплення знань учнів, оскільки така робота сприяє підвищенню ефективності сприймання школярами

програмового матеріалу, урізноманітнює їхню навчальну діяльність, вносить у неї елемент цікавості.

Список використаних джерел

1. Абрамян Л.А. Игра дошкольника / Л.А.Абрамян, Т.В.Антонова, Л.В.Артемова и др., Под ред. С.Л. Новоселовой. – М.: Просвещение, 1989. – 289 с.

2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник / За ред.. І.Г. Єрмакова – Запоріжжя: Центріон, 2005. –с.418-427.

3. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С. Макаренко. – К., 1972. – 286 с.

4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – с.204-211.

5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для педагогічних факультетів / Міжнародний фонд «Відродження». – К.: Абрис,1997. – 416 с.

Ткачук Таїсія Анатоліївна, *доктор психол.н., професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»*

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Необхідність розвитку в Україні практичної психології ставить якісно нові вимоги до підготовки спеціаліста цього профілю. Як відомо, професійне становлення особистості тісно пов'язане з процесом її самоактуалізації та особистісним зростанням. У зв’язку з цим перед сучасною психологічною наукою постає завдання здійснення глибокого аналізу процесу самоактуалізації людини у процесі її становлення як професіонала.

Під самоактуалізацією особистості більшість дослідників розуміють здійснення індивідних та особистісних можливостей «Я» як власними зусиллями, так і засобами спільної з іншими діяльності й спілкування. Людина стає такою, якою вона себе відчуває, а це означає, що самоактуалізація особистості є атрибутом самого існування індивіда.

Процес самоактуалізації слід розглядати насамперед як процес реалізації потенційних можливостей людини. Принцип єдності потенційного і актуального в особистісному зростанні, розроблений у психології Б.Ананьєвим, Т. Артемьєвою, С.Рубінштейном, Л.Анциферовою та ін., дозволяє враховувати не лише роль соціальних умов та їх реальну дію на особистість, але й потенційні характеристики особистості, які ще не проявились.

А.Маслоу надавав особливого значення вродженому потенціалу. На його думку, принцип самоактуалізації означає прагнення до самоздійснення, а точніше, тенденцію актуалізувати те, що міститься в якості потенцій. Цю тенденцію можна назвати прагненням людини стати всім, чим вона здатна стати. Самоактуалізуватись – це означає стати тією людиною, якою індивід може стати, досягти вершини свого потенціалу. Більшість людей, за припущенням А. Маслоу, прагнуть до внутрішнього самовдосконалення, але не бачать свого потенціалу, не знають про його існування і не розуміють користі самовдосконалення [1].

З одного боку, зазначає К.Альбуханова-Славська, «проявляючись у різних напрямках та якостях, особливостях і властивостях, особистість завжди зберігає себе як цілісна єдність, яка не зводиться ні до своїх окремих психічних і свідомих проявів (у тому числі і здібностей), а ні до здійснюваних нею напрямків діяльності. Особистість розвивається і виявляється ширшою будь-якої своєї конкретної діяльності» [2].

Самоактуалізація особистості через «свою діяльність» не означає зведення діяльності до конкретної професії, а самої особистості – до дій по розв'язанню окремих професійних завдань чи ситуацій. Вона здійснюється

загальними відношеннями, які знаходяться поза межами окремих ситуацій. Так, на думку С.Рубінштейна, відбувається перетворення ситуативних дій у категорійні, які є результатом і передумовою більш досконалих форм людської діяльності. Отже, самоактуалізація особистості – це не лише реалізація себе у діяльності, а й становлення і зростання через діяльність [3].

Проблема професійного становлення індивіда та впливу цього процесу на самоактуалізацію особистості є особливо цікавою. Адже виконання людьми певної діяльності, яка має суттєві загальні ознаки, призводить до формування у них подібних рис особистості, які зумовлені професійними вимогами до психологічних і психофізіологічних особливостей індивіда.

Традиційний підхід до проблеми становлення професіонала базується на розгляді індивіда як системи, яка має набір психічних якостей, характеристик і психофізіологічних функцій, які й забезпечують нормальне пристосування до вимог спеціальності. При цьому практично не враховується вплив на успішність професійного становлення таких якостей особистості як мотиви, установки, ціннісні орієнтації та ін. Основний акцент дослідники роблять на адаптації особистості до вимог професії, на відповідності професіонала заданому зразку, на виробленні ним професійно-значущих якостей. Цей процес позначають як ідентифікацію особистості з професією, тобто таке поєднання життя людини на певному етапі оволодіння спеціальністю з її діяльністю, при якому набуті нею типові риси починають проявлятися в всіх інших сферах її життєдіяльності. Людина залишається професіоналом у всіх сферах свого позапрофесійного життя, що сучасні психологи позначають як «професійну деформацію особистості» [4].

На думку Г.Суходубової, «професійна ідентифікація означає, що особистість визначає себе у змісті і структурі практичної діяльності, ототожнюється з нею». При такому підході поза увагою залишається процес всебічного формування особистості, розгортання її можливостей, потенцій, здібностей, розкриття нею своєї індивідуальності, самовираження. З огляду на це, дослідження самоактуалізації є особливо значущим для реалізації

особистісно-орієнтованої парадигми сучасної як загальної, так і професійної освіти [5].

Дослідження Е.М. Борисової, побудовані на психологічному аналізі індивідуальних професійних біографій, показали, що важливим моментом професіоналізації особистості є розвиток і стабілізація професійних мотивів. У процесі оволодіння професією відбувається «перебудова мотиваційної сфери, формуються мотиви, пов'язані з інтересом до процесу діяльності, її результатом» [6].

Перебудова мотиваційного комплексу призводить до формування нових інтересів і потреб, розширює сфери діяльності суб'єкта, змінює його ставлення та стосунки з довкіллям, іншими людьми, а це прискорює процес самоактуалізації. Зміни у мотивації є результатом діяльності особистості, досягнення у ній успіху. «Досягнутий у діяльності, підкріплений суспільним визнанням і морально-матеріальними стимулами успіх розвиває, підсилює та закріплює позитивну мотивацію діяльності, чим стимулює подальший розвиток здібностей, а вони прокладають шлях до нових успіхів. Вся ця система функціонує, як би розгортаючись на зразок спіралі». Досягнення особистісного успіху в якійсь сфері призводить до зміни критеріїв оцінки нею своїх можливостей і здібностей, а підвищення впевненості у своїх можливостях призводить до розвитку нових інтересів, цінностей, установок особистості, що й виводить її на новий виток процесу самоактуалізації. І навпаки, «тривалий неуспіх, невдалі спроби справитись з невдачами негативно впливають на ставлення до професії, заважають формуванню стійкої позитивної професійної мотивації. Зниження рівня професійних домагань і самооцінки сковують ініціативу, закривають шлях до творчого пошуку, самовдосконалення» [7].

Самоактуалізація особистості у процесі оволодіння діяльністю поєднує водночас як особистісне, так і професійне зростання. Ці сторони взаємопереплетені та взаємообумовлені. Специфіка самоактуалізації особистості у кожній професії обумовлена особливостями цієї професії,

вимогами, які вона висуває до людини та їх поєднанням з індивідуальними характеристиками особистості, що й знаходить своє вираження в індивідуальному стилі діяльності.

Є.О. Родіонова вважає, що «жорстокий і позаісторичний опис будь-яких особистісних якостей людини, якими вона повинна володіти, аби вважатися «розвиненою», не може бути задовільним, оскільки немає кінцевого стану розвинутості особистості, здатної нескінченно перевищувати себе та існуючі еталони розвитку». Більш об'єктивним і значущим критерієм самоактуалізації є взаємозадоволення особистості та оточення. Ефективність самоактуалізації особистості визначається не стільки зовнішніми обставинами, скільки тим, як вона усвідомлює і оцінює їх відносно себе. Останнє зумовлене знаннями, практичним досвідом, особистісними характеристиками, соціальними уміннями і т. д. [цит. за 2].

А тому показником самоактуалізації особистості є усвідомлення людиною свого суб'єктивно-оптимального життєвого шляху. Вона народжується з індивідуальним набором інтелектуальних та емоційних задатків, які поступово перетворюються у здібності, інтереси, мотиви поведінки та діяльності. Якщо людина включається саме у ту сферу діяльності, до якої у неї є задатки, то це проявляється у високій научуваності, швидкому та успішному оволодінні знаннями, уміннями і навичками. Цей гіпотетичний набір задатків позначають як «потенціал розвитку».

Отже, суб'єктивно-оптимальним є такий життєвий шлях особистості, який повністю відповідає потенціалу її розвитку. Вдалий його вибір робить особистість щасливою, а те, що вона робить - приносить користь іншим. Саме така ситуація призводить до максимальної самоактуалізації людини. Проте у реальному житті у процесі вибору особистістю свого життєвого шляху та професії існує висока ймовірність помилки, оскільки мотивом вибору можуть бути не лише здібності, а частіше обставини, прагматичні мотиви, випадковість. Окрім того, здібності юнаками та дівчатами не завжди повною

мірою усвідомлюються. Звичайно, і при неправильному виборі з часом відбувається адаптація до обраної професії, проте її невідповідність потенціалу розвитку значно гальмує процес самоактуалізації, що пізніше проявляється у так званому «синдромі вигорання» у професіях та «кризі середини життя».

Список використаної літератури

1. А.Маслоу. Психология бытия . Пер. с англ. - М.: «Рефл-Бук», К.: «Ваклер», 1997.-304 с

2. Альбуханова-Славская К.А. Стратегия жизни. - М.: «Мысль», 1991. - 299 с.

3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 1995. - 705с.

4. Бондаренко А.Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика \\ Московский психотерапевтический журнал - 1993 -№ 1.-е. 63-76

5. Суходубова І.Д. До питання професійної ідентифікації майбутніх психологів. 36.наук. пр. «Психолоія». - Вип. ІІІ. - К., - НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998.-С.42-47.

6. Борисова Е.М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности \\Психология формирования и развития личности. - М.: Наука, 1981.-С. 159-177.

7. Байтингер О.Е. Карьера как самореализация.\\ Ж. Персонал, № 6, 2002.

УДК 159.9

Тютюнник Лілія Леонтіївна, *ад'юнкт гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.*
науковий керівник Осьодло Василь Ілліч, *доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України.*

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

Діяльність військовослужбовців, що виконують свій службовий і громадянський обов'язок в зоні ООС, характеризується тривалим перебуванням у стані нервово-психічної та емоційної напруги під постійною дією тих чи інших стресорів, ризиком для фізичного здоров'я та власного життя, високою відповідальністю за виконання завдань (а часто і за життя своїх товаришів по зброї), відірваністю від соціального середовища та сім'ї, емоційною і тактильною депривацією. Це, в свою чергу, спричиняє виникнення різних деструктів: хронічної перевтоми, порушень стану сну (безсоння, жахливі сновидіння), неконтрольованої агресії, панічних атак та страхів, нав'язливих та депресивних станів, втрати сенсу життя та ін. Зрозуміло, чому питання стійкості до стресу вивчається багатьма науковцями в області психології, психіатрії, неврології, соціології, фізіології, біоінженерії, екології, філософії, біохімії, валеології та ін.

Найбільш характерна риса бойової обстановки - це діяльність військовослужбовця в умовах постійної загрози життю. Підвищене і повторюване почуття страху, за певних умов, може зламати психічний опір організму і призвести до емоційного зриву. Такі порушення заважають ефективно аналізувати ситуацію, застосовувати зброю, виконувати функціональні обов'язки та ін. [4, с. 13-14]

Тому, наразі гостро стоїть питання ефективного психологічного супроводу і сприяння формуванню високого рівня стресостійкості військовослужбовця, що забезпечить збереження психічного та психологічного здоров'я особистості і попередить виникнення травм різного походження (психічного, психологічного, фізичного та фізіологічного). Адже вчасна мобілізація прихованих ресурсів і резервних психофізіологічних можливостей забезпечать оптимальне функціонування особистості в особливих умовах. Ми вважаємо, що здатність організму до саморегуляції та

самовідновлення, стійкості до стресу можна і потрібно вивчати та тренувати, - причому це доцільно робити ще на етапах підготовки до виконання завдань в екстремальних та бойових умовах.

Для формування високої стресостійкості особистості до дії стресорів варто активно використовувати наступні ефективні методи та технології: адаптивне біоуправління з біологічним зворотним зв'язком (існує досвід використання цього методу для зміни температури тіла та артеріального тиску, глибокої м'язової релаксації, зміни кислотності шлункового соку тощо), аутогенне тренування, десенсибілізація, техніки дихання, медитація та розвиток ментальних здібностей, техніки візуалізації та ін., які допомагають в короткий термін відновити власний психоемоційний та функціональний стан і суттєво зменшити ризики порушення психічного здоров'я.

Особистість з високим рівнем стресостійкості швидко і ефективно адаптується до екстремальних ситуацій та дії стресорів, а в разі потреби, здатна до швидкого і ефективного самовідновлення та саморегуляції функцій організму та психіки. Їй притаманні врівноваженість, упевненість у собі і у власних спроможностях, креативність та гнучкість розумової діяльності, розкутість, низький рівень тривожності та вольовий самоконтроль.

Тому, для більш глибокого вивчення та розуміння ємного і багатогранного феномену стресостійкості, варто застосовувати міждисциплінарний підхід. Це дасть змогу краще розкрити фізіологічні, біохімічні, психологічні, психосоматичні, когнітивні, смислові та ін. механізми стресостійкості та розробити ефективну методику підвищення стійкості до стресу.

Ми вважаємо, що в програму якісної професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України доцільно впроваджувати нові альтернативні методики, щодо підвищення стресостійкості, та вдосконалювати уже відомі, задля покращення їх ефективності та

продуктивності, а також приділяти більше уваги набуттю умінь та навичок подолання стресу власними силами, без допомоги спеціалістів.

Дослідження в області медицини допоможуть краще зрозуміти взаємозалежність між стійкістю організму до дії стресорів та біохімічними і фізіологічними процесами в організмі людини, адже стресостійкість в значній мірі залежить від тонусу і взаємодії симпатичної та парасимпатичної систем, синтезу і вмісту нейромедіаторів та нейропептидів. [3, с. 101]. Епігенетика дасть пояснення формування відмінних один від одного фенотипів на грунті одного генотипу, яка зміщує акценти з генетичного компоненту на середовище існування. Адже епігенетичні феномени відповідають за залежність активності геному від впливу середовища, що грає ключову роль у моделюванні відповіді організму на стрес. [2, с. 186-187] . Фізіологія досліджує механічні прояви, електричну активність та електропровідність біоструктур, процеси теплопродукції та теплообміну, оптичні властивості та ін. [5, с. 56] . Цей далеко не повний перелік нам показує, що саме взаємодоповнюючі знання з різних галузей науки нам забезпечать повну картину розуміння вищезазначеного феномену.

Тому вивчення стресостійкості особистості у міждисциплінарному вимірі дозволить досліджувати всю багатогранність та складність цього феномену і дасть комплексне розуміння взаємозв'язків між дією стресорів та процесами, що відбуваються в організмі людини.

Список використаних джерел:

1. Блінов О. А. Психологічний захист від бойового стресу в збройних силах провідних країн світу / О. А. Блінов // Проблеми сучасної психології. - 2017. - Вип. 38. - С. 38–52. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2017_38_6

2. Корнацький В.М. Молекулярно-генетичні механізми індивідуальної стресостійкості / Корнацький В.М., Дорохіна А.М. «Світ Медицини та Біології» №2(60), 2017 рік , С.183-190, код УДК 612.176+577.21

3.Омельченко О.Є. Біохімічні механізми типу реагування та індивідуальної стресостійкості організму. «Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії». Том 9, Випуск 2. 2009 С.101-104.

4. Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту : С 84 монографія / В. С. Гічун, А. Г. Кириченко, В. М. Корнацький, Г. В. Мясников, С. А. Найда, В. І. Осьодло, В. В. Стеблюк, А. В. Швець. - Дніпро: Акцент ПП, 2019. 324 с.

5. Сучасні методи і засоби для визначення і діагностування емоційного стресу : монографія / за заг. ред. О. П. Мінцера. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 228 с.

Філіпов Віктор Кліментійович, *старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ(сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, канд.,істор.,наук, доцент.*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі розвитку нашої країни все більшої актуальності набуває питання нарощування його інтелектуального потенціалу, створення сучасного українського інтелектуально-духовного середовища, формування ментального і культурного простору соціуму, в якому формуються і проявляються певні тенденції, відстеження яких необхідне для прогнозування подальшого розвитку суспільства. З'ясування сутності та значення соціально-психологічної адаптації дозволяє визначити її як процес взаємодії, в результаті якого формується нова позитивна соціальна

ідентичність, розвиток особистості і спільноти що адекватно соціальним змінам які, відбуваються в суспільстві.

Ключові слова: *суспільство; суспільний процес; суспільні зміни; соціально-психологічна адаптація, психологічні умови показники адаптації, спільнота, психологічні стратегії адаптації.*

Сучасне суспільство щодня і щогодини зазнає змін глибинних основ людського життя, перетворення базисних економічних, політичних, соціальних структур, культури і власності, способу і стилю життя. Трансформація суспільства має полягати у визначенні своєї ідентичності, самобутності, подолання аморфності в соціумі. Специфіку сучасного періоду в історії українського суспільства становлять зміни. Проблеми змін відзначаються в економічній, соціальній, державній, культурній сферах, де виникають нетривкі та аморфні форми.

Трансформація суспільства має полягати у визначенні своєї ідентичності, самобутності, подолання аморфності в соціумі. Її проблемність в цьому сенсі полягає не в ідентифікації нації, а в кризі самоідентифікації національно дезорганізованої частини суспільства. Підкреслимо, що українське суспільство в сутнісному і фундаментальному аспектах має проблемний характер.

Наше суспільство переживає не прості часи – неприхована військова агресія, порушенням цілісності країни, значні втрати людей у зоні проведення ООС, вимушене переселення населення із зони бойових дій, втрата людьми домівок, близьких, можливості жити і працювати звичним життям. Значна частина населення переживає душевні і фізичні втрати, відчуває постійний страх за себе, своїх близьких, розгубленість, загострення стресових розладів, складність адаптації до нових умов існування. Воєнний конфлікт триває, а час та спосіб його розв’язання важко передбачити, в наслідок чого відбувається посилення тривожних настроїв в суспільстві, страху, розчарування, дезадаптації.

Актуальність проблеми зумовлено потребою соціально-психологічного пояснення труднощів функціонування українського суспільства. В умовах всеосяжної політичної кризи в Україні, небезпечного для державності військово-політичного протистояння з Росією, тільки об'єктивний, неупереджений і спокійний науковий підхід зможе допомогти знайти дослідникам чіткі адекватні відповіді на численні запитання, обумовлені глобалізованими викликами сучасності.

Воєнний конфлікт, що відбувається сьогодні в Україні, впливає на усі сфери життєдіяльності людей і змушує їх неперервно адаптуватися до суспільних змін, вимагає нових підходів до проблеми адаптації та вироблення психологічних стратегій адаптації не тільки конкретної людини, а й різних спільнот до сучасних умов, в тому числі і наслідків воєнного конфлікту, але на сьогодні гостро бракує соціально-психологічних досліджень цієї проблеми.

Змінюваність нашого суспільства, кризові явища, зумовлювані цим процесом, високі темпи життя, зростання обсягів інформації та інформатизація суспільства потребують особливої уваги до вивчення механізму освоєння їх людиною, пошуку ефективних шляхів взаємодії людини з природним та соціальним середовищем.

Кінець XX століття характеризується вченими як перехід людського суспільства з постіндустріальної фази розвитку в інформаційну фазу, тобто в суспільство, засноване на інформаційних технологіях. У цей час людство вперше зіткнулось зі стрімким зростанням обсягів інформації усіх різновидів, що зробило практично неможливим традиційну ручну технологію обробки паперових документів.

Аспект проблеми соціально-психологічної адаптації є одним з найактуальніших на сучасному рівні, оскільки сучасне життя характеризується виникненням різних стихійних лих, технологічних катастроф і соціальних катаклізмів, які значною мірою порушують процес пристосування і ведуть до дезадаптації.

В історії становлення уявлень про феномен адаптації його розглядали не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства. У цьому контексті саме суспільство розуміється як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища.

Такий підхід спирався на надбання біології, де адаптація розумілася як будь-який зворотній процес пристосування до середовища, притаманний усьому живому й спрямований на встановлення такого співвідношення живої системи та зовнішніх умов її існування, яке сприяло б її розвитку та життєдіяльності (на рівні індивіда, виду або біоценозу). Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище».

За етимологічним визначенням поняття «адаптація» (від лат. слів «adaptatio» (пристосування) та «adaptio» (пристосовую), дозволяє тлумачити її і як процес, і як результат пристосування. Аналіз досліджень загальної ідеї адаптації як взаємодії індивіда та навколишнього середовища, які проводилися українськими та зарубіжними дослідниками, показує, що значна їх частина, а саме М. Бровко, М. Кондратьєв, В. Лабунська, Л. Максимов, А. Мудрик та ін. зосереджена на процесах взаємодії особистості та соціального середовища, а інші, зокрема О. Асмолов, Л. Божович, О. Ковальов, А. Петровський, А. Реан та ін. – на дослідженні формування якостей особистості під впливом середовища.

Ще на початку вивчення проблеми адаптації, дослідники звернули увагу на можливість застосовування поняття адаптації не тільки до аналізу біологічних або психологічних систем, але й до соціальних. Зокрема, французький соціолог Ж. Тард, який досліджував процеси, що мали місце усередині груп та поміж групами людей, виявив інтерес до проблеми

вивчення адаптації як соціального явища. Таким чином, поняття адаптації було піддане екстрадикції з суспільних наук, де тлумачилося як процес пристосування людини до умов соціального середовища.

Спочатку така «депортація» відбулася в соціальній антропології, коли відомий англійський учений А. Радкліфф-Браун, зазначаючи, що поняття адаптації може бути використане як при вивченні форм органічного життя, так і при дослідженні форм соціального життя, підсумовує, що соціальне життя й соціальна адаптація потребують, отже, пристосування поведінки окремих організмів до потреб процесу, що підтримує соціальне життя у цілому.

Досліджуючи й осмислюючи важливість феномену соціальної адаптації, інший англійський учений Е. Гідденс визначає це суспільне явище як процес соціалізації або пристосування до виконання певної ролі, а Т. Парсонс розглядає соціальну адаптацію як речовинно-енергетичну взаємодію індивіда або спільноти з зовнішнім середовищем, що являє собою одну з чотирьох функціональних умов існування соціальної системи (разом з інтеграцією, досягненням мети та збереженням ціннісних зразків), яким усі соціальні системи мають відповідати, щоб вижити. Дещо інший, прагматичніший зміст поняття адаптації, відстоює С. Фролов, пропонуючи розуміти під соціальною адаптацією процес пристосування індивідів до організаційної культури, колективу, умов праці.

Отже, термін «адаптація» або «пристосування», що використовували Г. Спенсер, Ж. Тард, Т. Парсонс, Л. Уайт, Дж. Стюард, Дж. Мердок та ін., розглядаючи його не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства, а суспільство – як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища, виходячи, насамперед, з надбань біології, де адаптація розумілася як будь-який зворотній процес пристосування до середовища, притаманний усьому живому й спрямований на встановлення такого співвідношення живої системи та зовнішніх умов її існування, яке сприяло б її розвитку та життєдіяльності (на рівні індивіда,

виду або біоценозу). Як видно, дослідники по різному тлумачать явище соціальної адаптації, що спонукає нас вважати за доцільне звернутися до філософського аналізу проблеми. Існує найбільш загальне визначення, що адаптація – це завжди пристосування чим (ким)- небудь, чого (кого)-небудь до чого (кого)-небудь для чого (кого)-небудь, а серед актуальних проблем філософії це поняття визначається як спроможність будь-якої системи наближати свою структуру до оптимальної стосовно соціальних умов існування.

Так, з точки зору Ю. Урманцева, відомого дослідника природи адаптації, система є адаптивною, якщо при такій зміні в її оточенні або внутрішньому стані, що знижує ефективність виконання нею своїх функцій, вона змінює свій стан або стан навколишнього середовища так, щоб збільшити свою ефективність.

Вже з цього короткого огляду концептуальних визначень стає очевидним, що в понятті «адаптація» узагальнюються діалектичні відносини між організмом як біологічною системою та середовищем, і воно включає у свій зміст функціональну ознаку (якість системи) спроможності пристосовування до змін; самі зміни, що приводять систему до зміцнення негентропійних (антиентропійних) процесів, до стабілізації, а також природа і роль механізмів через які здійснюються ці зміни та сам процес адаптації (пристосування).

Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище». Але й розрізнення біологічного та соціального рівнів адаптації не дає можливості відобразити те, що суспільство є не тільки адаптивною (на кшталт біологічних), а й «адаптивно-адаптуючою» (за Е. Маркаряном) системою,

оскільки людська діяльність має перетворювальну природу. До того ж, людина як індивід постійно має вирішувати проблему пристосування не тільки до зовнішнього, а й до свого внутрішнього середовища. Як переконливо зазначають окремі дослідники, зокрема Н. Сарджвеладзе, наслідком розгляду адаптивних процесів у межах вивчення ставлення людини до зовнішнього середовища є те, що стає неможливим урахування повною мірою значення тих адаптивних дій, що суб'єкт спрямовує на себе, трансформуючи власну особистість.

Як зазначає А. Петровський, відомий аналізом адаптивної спрямованості психічних процесів та поведінки людини, зафіксовані випадки неадаптивної діяльності індивіда, що пов'язана з ситуаціями, коли його особистісний розвиток передбачає порушення існуючої рівноваги з зовнішнім середовищем. Можна вважати, що існування типу неадаптивної діяльності індивіда вимагає додаткового уточнення змісту поняття адаптації. Таке уточнення має врахувати цінні зауваження дослідниці соціології адаптації Л. Корель, яка наголошує, що існуючі визначення адаптації не виходять за межі конкретних наук і є, по-перше, полісуб'єктними, оскільки як суб'єкт адаптації розглядаються або особистість, або певна соціальна система, та, по-друге, різноаспектними, оскільки розглядаються окремі сторони процесу адаптації з ігноруванням інших. На погляд Л. Корель, соціальна адаптація є станом пристосування або ж процесом пристосовування соціальної системи (особистості, соціальної групи, організації, спільноти, інституту, суспільства, цивілізації і т. ін.) до внутрішніх та зовнішніх змін, що йдуть шляхом змін як соціальних стереотипів поведінки, соціальних практик, цінностей, способів інформаційно-інтерпретативного віддзеркалення реальності, так і внутрішньої її (системи) структури й функцій.

М. Ромма, вважає, що соціальна адаптація особистості віддзеркалює процес або результат активної гармонізації зовнішнього або внутрішнього настрою особистості за допомогою адекватних стратегій пристосування і визначає її як процес або інтерпретації об'єктивного соціального світу, себе

у цьому світі та суб'єктивного образу цього світу в собі, а також формування на цій основі індивідуального адаптивного простору і персональної ідентичності, що задають смисли індивідуальної життєдіяльності та спрямованість індивідуальної адаптації в соціумі.

Таким чином, в історії становлення уявлень про феномен адаптації його розглядали не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства. У цьому контексті саме суспільство розуміється як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища. Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище».

В процесі адаптації здійснюється не тільки пристосування індивіда до соціальних умов, а й формуються соціальні якості комунікабельності та предметної діяльності; протягом процесу адаптації особистість розвиває свою індивідуальність, самоствердкується, намагаючись реалізувати свої потреби та інтереси.

Список використаної літератури

1. Гидденс Э. Б. Социология / Э. Б. Гидденс ; пер. с англ., науч. ред. В. А. Ядов ; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.

2. Корель Л. В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель. – Новосибирск : Наука, 2005. – 423 с.

3. Патологічна фізіологія : підручник / за ред. М. Н. Зайка, Ю.В. Биця, О.В. Атамана та ін. – К. : Вища шк., 1995. – 615 с.

4. Петровский А. В. Теория личности с позиций категориального анализа психологии / А. В. Петровский // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. : Питер, 2000. – С. 75–83.

5. Ромм М. В. Философия и психология адаптивных процессов / М. В. Ромм. – М. ; Воронеж : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та : МОДЭК, 2006. – 284 с.

6. Рэдклифф-Браун А. Р. Структура и функция в примитивном обществе : очерки и лекции : пер. с англ. / А. Р. Рэдклифф-Браун. – М. : Восточная литература : РАН, 2001. – 304 с.

7. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 204 с.

8. Фролов С. С. Социология организаций / С. С. Фролов. – М. : Гардарики, 2001. – 384 с.

Христокін Геннадій Володимирович, *директор навчально-наукового інституту гуманітарних наук Університету ДФС України д.ф.н., доцент*

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ВІЙНИ ТА МИРУ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОЇ СВІДОМОСТІ

Проблеми війни та миру продовжують бути актуальними для України. Наша країна вже п’ятий рік знаходиться у стані перманентної кризи, яку можна визначити як стан: «ні війни, ні миру». Причому ця ситуація охопила не лише райони українського Донбасу, вона не тільки у відносинах із Росією, вона в стосунках між людьми, в Медіа, в політичному середовищі. Усі ми в ситуації гострого соціально-політичного, економічного конфлікту, який має багато вимірів і форм, як внутрішніх так і зовнішніх, і який має усі шанси увійти в історію як гостра криза, з елементами прихованої війни «всіх проти всіх».

Ще декілька років тому, в ЗМІ, в суспільній свідомості тема війни була основною. Про неї всі писали і говорили як про незаперечний факт. Війну називали «неоголошеною», «гібридною». Ця тема мотивувала українців до реформ, у прагненні до Європи. Фактор війни сприймався, майже як стимул згуртування нації, стрімкого переозброєння тощо. Але за останні роки ситуація докорінно змінилася. В більшості українська спільнота втомилася від самої теми війни, виник ефект психологічного дистанціювання від її обговорення. Можна, навіть, говорити про певне замовчування цієї теми. Все це складає умови для осмислення цієї проблеми в спокійному і виваженому ключі.

Про війну і мир можна говорити в різний спосіб і з різних позицій. Можна розглядати соціальні, політичні, психологічні і навіть їх філософські аспекти. Але я хотів би торкнутися феноменологічного погляду на війну та мир. Що є самою сутністю війни і миру? З чого вони починаються? Як вони виглядають в глибинній феноменологічній перспективі, якщо ми відмежуємося від політичного та ідеологічного контексту. Який дискурс найкращий для розмови про війну і мир? На мою думку, саме феноменологія дозволяє говорити про війну і мир, не використовуючи ідеологію чи суспільну міфологію.

У своїй глибинній основі війна – це *відсутність значення для нас буття* іншого, це *заперечення цінності існування іншого*. Якщо бути – це мати значення, то війна починається в той момент, коли ми намагаємося знищити, стерти факт буття іншого зі своєї свідомості, а потім і з життя. Війна виникає тоді, коли існування іншого починає нам заважати, дратувати нас, викликати спротив. Нам хочеться, щоб інший зник, неначе його і не було. Нам стане, ніби, легше, якщо інший зникне. Небуття іншого стає для нас умовою нашого буття.

Феноменологічно війна починається тоді, коли для нас *перестають бути важливим і цінними* думки, переживання, досвід іншого. Вона починається тоді, коли наші життєві світи розходяться і нас вже нічого не об`єднує з

іншим. Якщо кожна людина є окремим світом, то буття такого світу в умовах війни є неважливим і ворожим. Під час війни картина людських світів різко звужується. Ми починаємо сприймати альтернативні світи інших як загрозу і виклик, ми ділимо усіх на «своїх» та «чужих». Інший на війні стає чужим.

Війна – це *нерозуміння* іншого, і небажання зрозуміти чужого. Він для нас постає хаосом, що не вписується в нашу картину світу. Наш космос сприймає космос ворога як хаос. Наші світи локалізуються і замикаються. Ми існуємо в уявному власному світі в якому розпізнаються і «читаються» лише схожі символи. Система символічних координат і цінностей іншого – здається нам загрозою. Ми не хочемо прийняти їх, бо вони чужі, бо в них немає для нас місця. Між нами немає спільної мови, бо мова – це світ. Війна виправдовує руйнування космосу іншого. Війна – це війна мов: смислів, ідей, значень. Вона саме для цього виникає – знищення світу чужого, стає нашим способом життя і світосприйняття.

Війна виникає із *страху* перед чужим, страху перед новою реальністю, яку він нам несе. Ми боїмося нової реальності як хаосу і замикаємося у своєму світі. Ворог руйнує цілісність «нашого» світу, для нас втрата певного образу світу є втратою себе. Ми не готові жити без уявного образу власного світу, ми вигадуємо його, щоб легше жити. І ми готові захищати цей образ, щоб не втратити світ і себе. Страх виступає неконтрольованою, ірраціональною внутрішньою стихією, що штовхає на дію, на вчинок позбавлений сенсу й логіки.

Війна – це *втеча від свободи*, від складної реальності, що несе нам інша людина. Ми відвертаємося від свободи іншого, бо вона нас руйнує. Втеча від відповідальності, від зусиль, від новизни буття. Бути вільним – це вміти прийняти світ іншого, усвідомити, що світ є сукупністю світів. Бути рабом – це закритися в своєму світі, як єдиній реальності.

Війна – це велика напруга волі, щоб *подолати чужого*, *як ворога*, змінити його, переробити під себе. Але змінити чужого неможливо. Ворога можна

або знищити, або прийняти. Але вбивство чужого, не робить нас вільними. Його мужній спротив перевертає наш світ.

Коли починається мир? Мир починається як феномен свідомості, як стан в*изнання цінності буття* іншої людини. Бути – це справді мати значення. І мир починається з прийняття факту чужого буття. Визнання чужого, це визнання незаперечності його існування, неможливості його знищити. Визнання чужого, це визнання його світу, як окремого і рівноцінного.

Мир – починається з встановлення *відносин*, з взаємин, з діалогу. Початок відносин у слові, розмові, знаходженні спільних слів для розуміння. Хаос чужого має бути поясненим, зрозумілими мають стати дії, емоції, слова чужого. Мир починається з бажання зрозуміти іншого, його біль, його світ. Чому він так опирається? Можливо там є правда?

Визнання правди чужого, намагання її розуміти дає сили *подолати страх* перед чужим. Чужий стає зрозумілим, він стає прогнозованим, передбачуваним. І таке ставлення заставляє зіставляти світи, порівнювати їх, знаходити між ними спільне і відмінне. Мир це пошук свободи, прийняття складної реальності буття чужих світів. Мир передбачає відкриття власного світу іншим світам. Мир – це свобода від власної обмеженості. Нарешті, мир – це нова конфігурація космосу, в якому можливе співжиття. Це новий світ, нова організація смислових світів.

Отже, подолання війни, як і налаштування на мир, є важливим завданням громадян України, мета їх зусиль заради майбутнього.

УДК 159.922.72
Шмаргун Віталій Миколайович,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
Шмаргун Тетяна Миколаївна,

аспірант,
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

РОЗВИТОК УЯВЛЕННЯ ПРО РУХИ У ДІТЕЙ

У психологічній науці проблема розвитку сенсорно-перцептивної діяльності розглядається як одна з актуальних. Сенсорні та перцептивні процеси, як регулятори взаємодії людини з предметами та явищами навколишнього середовища, як первинні форми становлення пізнання – є основою психічного розвитку й важливою умовою людської життєдіяльності.

Залежно від складності, прийнято називати три рівні психіки чи психічного відображення реальності: це сенсорика й перцепція, уявлення й вищий – вербально-логічний рівень. Перехід від сенсорного рівня психічного відображення до перцептивного є подальшим розвитком сенсорики – значним підвищенням числа сукупних відчуттів, комплексності аналізаторних систем (синестезії). Підвищення чутливості в результаті взаємодії аналізаторів і тренувальних вправ отримало назву «сенсибілізація». В останньому випадку мова йде про сенсорне виховання – систему педагогічний впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання й вдосконалення відчуттів і сприймання. Ми не просто чуємо, бачимо тощо, а все це пропускаємо через індивідуальну призму.

На сьогодні більшість моделей і програм навчання дітей зорієнтовано на когнітивний розвиток. Тому для психолого-педагогічної науки й практики є негайною потребою дослідження всіх чинників, що можуть впливати на формування інтелектуального потенціалу людини. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває вивчення механізмів розвитку мисленого уявлення у дітей молодшого шкільного та підліткового віку, використання таких знань у навчально-виховному процесі, зокрема й при навчанні руховим навичкам у спорті.

Важливе місце в розумінні процесів усвідомлення та уявлення рухів належить дослідженням М. О. Бернштейна, О. В. Запорожця, П. К. Анохіна. У своїх працях М.О. Бернштейн вперше представляє рух як багаторівневий психічний вплив. Регулюючим механізмом побудови руху виступає «замкнутий контур взаємодії» [3, с. 358]. Він показав, що для успішної регуляції рухів необхідна система зворотних аферентацій, що включає постійну оцінку траєкторії реального руху й заданого. Фактично мова йде про зворотний зв'язок у регуляції рухів (про рефлекторно-кільцеву регуляцію).

Розроблені ним методи біодинамічного аналізу рухів вказали на суттєве значення останніх у вивченні вищої нервової діяльності й поведінки. Це, передусім, його уявлення про "живий рух", як про живий організм – динамічний функціональний орган індивіда, що володіє, як і анатомо-фізіологічні органи, якостями еволюції, інволюції, реактивності. Це й висвітлення ролі рухового образу, "провідної директиви", "моделі потрібного майбутнього", програми, зворотних зв'язків у побудові й регуляції рухів. Це й уявлення про унікальність, неповторність рухів (рухи не повторюються, а кожного разу будуються заново), тому вправи – це "повторення без повторення".

Услід за М.О. Бернштейном, О.В. Запорожець називав живий рух як "рухи живого тіла, відтворюючі форму іншого тіла, внутрішньо пов'язані з пошуком, що включає в себе орієнтації на майбутнє" [4, с. 146]. При цьому відмічалось, що сутність їх походження є разом з тим і сутністю походження чуттєвості, відчуття, психіки. Живий рух розглядався О.В.Запорожцем у цьому сенсі як "генетична похідна одиниця аналізу психічної діяльності" (там же). Невипадково М.О.Бернштейн наголошував, що "моторика людини може й повинна стати чудовим індикатором для вивчення процесів, які проходять в ЦНС" [2, с. 449]. Він писав, що цей руховий індикатор вищої нервової діяльності здатний відображати швидкоплинні процеси мозку.

Подальші дослідження М.О.Бернштейна показали, що ці невичерпні феноменологічні сторони руху можуть служити індикаторами не тільки процесів, що протікають в ЦНС, але й вищих психічних функцій. Було доведено, що аферентна стимуляція рухової системи за допомогою фізичних вправ прискорює розвиток рухового аналізатора, який служить апаратом інтеграції результатів діяльності всієї кори великих півкуль, а також сприяє розвитку й удосконаленню аферентних актів. У такій же мірі, як людина відчуває об'єктивні якості предметного світу, оточуючого її, існує необхідність відчуття власних рухів. Тобто рухові дії можуть виступати як умови виникнення й розвитку чуттєвості, відчуття. Відчуття, в свою чергу, створює необхідні умови подальшого розвитку й удосконалення самих рухів.

Відносно цього О.В.Запорожець наголошував, що відчуття рухів є не тільки обов'язковим супутником їх довільності, але й необхідною їх передумовою. “Перш ніж перетворитись у довільно регульований, рух повинен стати відчутним” [4, с. 151]. Отже, відчуття, з цієї точки зору, “ . .є в такій же мірі основа руху, як і його результат” (там же). Невипадково в психологічну теорію побудови рухів було введено поняття “чуттєвої тканини”, під якою розумівся руховий досвід, що зберігається після завершення руху, який разом з біодинамічною тканиною живого руху є матеріалом формування й побудови образів рухових дій. Цей набутий у практичній діяльності руховий досвід є визначальним для процесу формування майбутніх рухових образів, бо на його основі здійснюється побудова нових рухів. Слід відмітити, що відчуття, уявлення живого руху тут розуміється не тільки по відношенню до зовнішніх умов його перебігу, але й до самого себе, внутрішньо.

Винятковий інтерес у плані розглянутої нами проблеми представляють роботи П.К. Анохіна з фізіології функціональних систем. Не ставлячи перед собою завдання повного висвітлення цього напряму, зупинимося тільки на двох компонентах фізіологічної функціональної системи: акцепторі результатів дії і зворотної аферентації. Як пише П.К. Анохін, «акцептор

результатів дій ... передбачає аферентні властивості того результату, який повинен бути одержаний відповідно до прийнятого рішення, й, отже, випереджає хід подій у відносинах між організмом і зовнішнім світом» [1, с. 52-53]. Акцептор результатів дій дозволяє «прогнозувати ознаки необхідного в даний момент результату й звіряти їх з параметрами реального результату, інформація про яких приходить до акцептору результатів дій завдяки зворотної аферентації» (там же). Наявність акцептора результатів дій і системи зворотної аферентації в функціональній системі поведінки показує на теоретичному рівні необхідність оцінки поточних і кількісних результатів поведінки. Ці механізми можуть стати основою рефлексії, усвідомлення діяльності й себе.

Досліджуючи роль моторики дитини в регуляції її психічного стану, ми виходили з того, що під час довільних рухів відбувається взаємозв'язок між внутрішньою (психічною) та зовнішньою (фізичною) діяльністю. Наміри, що виникають у свідомості дитини, реалізуються в зовнішніх рухових актах, які в свою чергу сприяють розвиткові психічних функцій, рухового досвіду. Внутрішня й зовнішня діяльність мають однакову структуру й взаємозв'язані. Зовнішня інтеріоризується й набуває форми психічної діяльності, а внутрішня екстеріоризується, набуваючи форми предметної.

Зазвичай, кажучи про уявлення й уяву поділяють уявлення пам'яті й уявлення уяви. Під уявленнями пам'яті, розуміється відтворення в свідомості раніше пережитих сприймань. Уявлення пам'яті - це уявлення того, що було. Але відтворення того, що було, не тотожне тому, що сприймалося. Адже образ що сприймається завжди суб'єктивний, він виступає як одиниця індивідуальної свідомості. Він зберігає свою сталість досить короткий час, і, навіть перебуваючи в теперішньому часі, образ предмета, забезпечуючи адекватність сприймаючої речі, постійно знаходиться в динаміці, що диктується ситуацією розв'язуваного завдання й особистісними цінностями. Постійна річ, але образ цієї речі як суб'єктивний образ, мінливий. У даному випадку ми розуміємо суб'єктивну мінливість образу при його предметній

стійкості (інваріантності) для того, щоб зрозуміти відносини образу-сприймання й способу-уявлення.

Ми завжди відтворюємо образ для вирішення будь-якої задачі, керуючись визначеними потребами, що спрямовуються певними переживаннями. Образ-сприймання залишився в минулому. Образ-уявлення відтворюється в сьогоденні для вирішення завдань, що стоять перед суб'єктом «тут і зараз». Це означає, що образ-уявлення перебуває під контролем всього внутрішнього життя людини й виступає як частина свідомості суб'єкта. Тому в образ-уявлення можуть привноситься нові думки, яких не було в процесі сприймання, але при цьому образ-уявлення забезпечуватиме предметність уявлення, стосовно конкретної рухової дії. Образ-уявлення є образ-сприймання, переломлений через внутрішній світ людини, віднесений до розв'язуваної задачі й ситуації. Саме в цьому полягає продуктивність уявлень. Недарма в народних казках кажуть: «Ранок вечора мудріший». Образ руху й уявлення про рух мають різне наповнення думками, але при цьому вони зберігають свою предметність. Отже, вираження образу в індивідуальних думках показує їх взаємозв'язок й одночасно відмінність, обумовлені часом, ситуацією й завданнями, які розв'язуються суб'єктом.

Список використаних джерел

1.Анохин, П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. *Очерки по физиологии функциональных систем*. М., 1975. С. 17–59.

5. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. М.: Наука, 1990. 494 с.

6. Бернштейн, Н. А. Биомеханика и физиология движений: избр. психол. тр. / под ред. В. П. Зинченко. М.; Воронеж, 1997. 608 с.

9. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2 т. М.: Академия пед. наук СССР/ Педагогика, 1986. Т.1: Психическое развитие ребёнка. 320 с.

Ястремський Валентин
Operator Georg Fischer srl, Мантова, Італія

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ GEORG FISCHER SRL

Компанія "GEORG FISCHER PIPING SYSTEMS" - провідний світовий виробник трубопровідних систем з пластикових матеріалів з представництвами в Європі, Азії, Північній і Південній Америках, Індії та Австралії. Територіально головний офіс фірми розташований на північному сході Швейцарії в м Шаффхаузен, а заводи - по всьому світу. Загальна кількість співробітників складає близько 14 тисяч осіб.

Одне з найважливіших напрямків концерну - виробництво зварювального устаткування для всіх видів зварювання, яке вважається найбільш якісним і надійним. Виробляються зварювальні апарати на заводі Georg Fischer Omicron S.r.l. в Каселла ді Сельваццано на півночі Італії [1].

Головною перевагою продукції концерну GEORG FISCHER є її конкурентоспроможність, надійність і бездоганна якість виробів, завдяки чому швейцарське підприємство незмінно лідирує на світовому ринку. Ці плюси кампанія постійно використовує при роботі зі своїми теперішніми та потенційними клієнтами, партнерами.

Розвиток будь-якої компанії, що займається продажем трубної продукції або будівництвом трубопроводів, а також її подальше існування на ринку багато в чому залежить від вибору партнера-постачальника. Одним з основних умов вибору компанії-партнера є якість продукції, що випускається підприємством, яка буде в подальшому використовуватися при експлуатації трубопровідних систем.

Такий підхід простежується у всіх ієрархіях продажів і пропозицій: починаючи від закупівель у зарубіжних партнерів до продажу товару на внутрішньому ринку, тобто переходу якісного товару до кінцевого споживача. Користуючись цією продукцією, споживач повинен бути на 100% впевнений, що пророблена робота зроблена їм якісно і пройде всі

випробування, які пред'являються до об'єктів, а в подальшому не виникне проблем при експлуатації трубопроводів.

В теперішніх кризових умовах, в умовах коронавірусу багато світових виробників різної промислової продукції, у тому числі і GEORG FISCHER SRL, проводять корекцію клієнтоцентрованості. Основна ідея: спілкування з клієнтами переходить в онлайн. Що мається на увазі? –Зараз, в умовах світової пандемії, коли клієнт не завжди може (а в більшості випадків не може) прийти вживу, переглянути товар, побачити на власні очі особливості та результати роботи, треба шукати нові способи взаємодії з клієнтами. Ютуб-канали, Інтернет контакти, елементи мережевого маркетингу.

Самі кризові умови нинішньої життєдіяльності вимагають шукати нові ніші, нові ринки, нові рішення щодо виходу на них. Через які канали можливо достукатися до потенційного клієнта.

Гарні результати приносить використання досвіду останніх трьох місяців роботи., тобто саме в кризових умовах. І тут особливістю є те, що на перше місце виходять соціальні мережі. Використання можливості задіяти позитивні відгуки клієнтів, які вже користуються цією продукцією.

У роботі з потенційними клієнтами важливим є намагання знаття опасання, що світ змінюється тільки у гіршу сторону. Тобто орієнтувати на зміну свідомості на позитив.

Звичайно, потрібно спеціалістів навчати застосуванню новітніх технологій. Тому професійній підготовці фахівців в нових (саме кризових умовах), у тому числі і при роботі з клієнтами, потрібно приділяти багато уваги.

Список використаних джерел

1. https://ukrpolyplast.com.ua/produktsiya/apparaty-dlya-stykovoj-svarki-polietilenovykh-trub/apparat-dlya-stykovoj-svarki-polietilenovykh-trub-georg-fischer-gf-400

Андрущенко Анжела Володимирівна

Студентка групи ПБП-18-4

ННІ права Університету ДФС України

Пилипенко Вікторія Анатоліївна

Студентка групи ПБП-18-4

ННІ права Університету ДФС України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович

к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Актуальність даної теми полягає в тому, що пенітенціарна психологія є важливою складовою ефективного функціонування соціально-психологічної адаптації осіб, які потрапили до місць позбавлення волі, а також їх виправлення та перевиховання. Ця проблема завжди була гострою та актуальною. Адже від того, наскільки вдало відбуватиметься процес пристосування засуджених до нових соціальних умов, наскільки швидко вони зможуть засвоїти нові норми, правила поведінки в домінуючому соціумі, залежить їх подальша доля й доля їхніх близьких.

Дослідженням проблематики пенітенціарної психології займалось багато науковців. Серед них варто виділити: О. Д. Глоточкін, В. В. Голіна, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, В. О. Волков, В. Ф. Пірожков, К. К. Платонов, Д. В. Сочивко [1, с. 254].

Пенітенціарна психологія аналізує важливі соціальні проблеми, які не можуть бути вирішені в інших галузях психології. Особливості предмета й

завдань цієї науки зумовлюють її життєвість і необхідність. Це підкреслюється не тільки психологами, але і юристами. Без знання закономірностей психіки людей, які знаходяться в особливих життєвих умовах, вирішення завдання виправлення й перевиховання засуджених неможливе. Саме це зумовлює специфіку пенітенціарної психології, у полі зору якої знаходяться особи, різні за віком, ступенем соціальної небезпечності та педагогічної занедбаності (засуджені вперше, неодноразово, особливо небезпечні злочинці), різні за станом здоров'я та за спрямованістю особистості, які перебувають у місцях позбавлення волі [3].

Позбавлення волі являє собою суттєве обмеження у свободі пересування, спілкуванні, у виборі праці, що породжує специфічні права та обов'язки засуджених, жорстку регламентацію їхнього життя. Наявність режиму в тюрмі чи таборі, обмеження біологічних і духовних потреб, різка зміна стереотипу життя, який склався, переживання викликані засудженням, - все це впливає насамперед на психічний стан індивіда. Найтиповішим є стан нетерпіння, очікування змін (перегляд справи, звільнення), що завжди характеризуються підвищеною психічною напруженістю. Часто підвищена психічна напруженість приводить до зривів у поведінці засудженого. У багатьох розвивається стан приреченості й безнадійності, що викликає пасивність у вчинках і діях людини. У деяких засуджених позбавлення волі ініціює пригнічений стан, який є наслідком невіри у можливість знову повернутися після відбування покарання до нормального життя [4].

Подолати такі негативні стани засуджений може шляхом адаптації, тобто пристосування до нових правил і норм проживання в мікросоціологічному середовищі.

Соціально-психологічна адаптація осіб, засуджених до позбавлення волі, зумовлена певною специфікою, де важливу роль відіграє ізоляція особистості від суспільства. Сам факт соціальної ізоляції для особистості має стигматуючий характер: людина набуває офіційного статусу злочинця, який суб'єктивно сприймається як тавро, тим самим відносячись до людей другого

ґатунку, викликаючи при цьому переживання своєї соціальної неповноцінності. Суспільство здебільшого не бажає «приймати» осіб, які відбули покарання. Ці фактори, вказують на недосконаліть пенітенціарної психології, що потребують вдосконалення та впровадження таких складових:

- визначення основних напрямів ефективного виконання кримінальних покарань за умов суворого дотримання вимог законності;
- організація ефективної діяльності з ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених як під час відбування покарання, так і в постпенітенціарний період;
- підтримка всіх суб'єктів пенітенціарної політики;
- розробка основних напрямів діяльності, пов'язаної з профілактикою вчинення злочинів і правопорушень засудженими як під час відбування покарання, так і після звільнення;
- впровадження позитивного міжнародного досвіду [2, с. 101].

Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що кожна зазначена вище проблема потребує серйозного всебічного практичного вирішення. Жорстка регламентація поведінки засудженого та наявність широкого спектру санкцій за їх порушення формує пасивність і прагнення уникнути будь-яких змін. Оскільки ув'язнений не має особистого простору, постійно перебуває в тісному соціальному оточенні, порушення правил може відбутися в будь-який момент і не з його вини. Тому впровадження в практику відповідних програм сприятиме покращенню становища не тільки засуджених осіб, а й зниженню кримінального тиску на усе суспільство.

Список використаних джерел:

1. Валуйська М. Ю. Пенітенціарна психологія: її зміст та основні проблеми. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 6. С. 254.
2. Синьова В. М. Основи пенітенціарної педагогіки і психології. Біла Церква. 2017. С. 101.

3. Федоришин Г. Місце пенітенціарної психології в системі наукового знання. URL: file:///D:/znpfsp_2011_16(1)__11.pdf (дата звернення: 28.11.2019).
4. Шкарб'юк В. Соціально психологічна адаптація засуджених в умовах соціальної ізоляції. URL: file:///D:/znpfsp_2011_16(2)__24.pdf (дата звернення: 28.11.2019).

***Белецька Марія Олександрівна**, здобувач вищої освіти групи ПСБ 18-1*
Науковий керівник:
***Пєтухова Ірина Олексіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології*

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СФЕРИ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА»

У різні часи прихильники чисельних психологічних шкіл по-різному трактували поняття «емоційний інтелект», зокрема як: здатність вживатися з іншими людьми; як здатність мати справу з оточуючими; знання про людей; здатність легко сходитися з іншими, вміння розуміти їхній стан, ставити себе на місце іншого; здатність критично і правильно оцінювати почуття, настрій, мотивацію вчинків інших людей.

Поняття «емоційний інтелект» є багатозначним і недостатньо дослідженим у сучасній психології. Цей термін вперше був представлений у 1990 році американськими психологами П. Селовеєм та Дж. Майєром [5].

У структурі емоційного інтелекту виокремлюють два аспекти – внутрішньо особистісний і міжособистісний. Перший характеризується такими компонентами, як самооцінка, усвідомлення власних почуттів, упевненість у собі, терпимість, самоконтроль, відповідальність, мотивація досягнень, оптимізм і гнучкість. Міжособистісний аспект містить емпатію,

толерантність, комунікабельність, відкритість, діалогічність, антиципацію. Рівень емоційного інтелекту є важливим засобом успішної самореалізації особистості.

Високий рівень емоційного інтелекту допомагає збалансувати емоції і розум, відчути внутрішню свободу та відповідальність за себе, усвідомити власні потреби і мотиви, відновити рівновагу, а також скоригувати стратегію власного життя. У той час як низький рівень емоційного інтелекту характеризується страхом, самотністю, нестабільністю, агресією, почуттям провини, депресією, фрустрацією тощо.

Поряд із поняттям «емоційний інтелект» широкого вжитку набуває порівняно новий феномен – «емоційна компетентність». Перші згадки про неї з'явилися у працях Д. Гоулмана [1], який розглядає дану компетентність як динамічне особистісне явище, до складу якого входять особистісні властивості та соціальні навички, які стосуються емоцій та їх регулювання, а від так їм притаманна динаміка (зміни та удосконалення).

Серед дослідників емоційної компетентності немає однозначної думки щодо визначення даного поняття, змісту та структури, а також чинників, що визначають її розвиток. Різняться погляди науковців щодо природи даного феномену [2]. Енциклопедичне визначення емоційної компетентності можна сформулювати як «поінформованість в емоційній сфері особистості, як обізнаність в емоційному світі власному та інших».

Емоційна компетентність відображає емоційну зрілість індивіда, поєднуючи в собі емоційні, інтелектуальні й регулятивні складові психіки. Виходячи із вищезазначеного, зазначимо, що розвиток феноменів емоційної компетентності та емоційного інтелекту відбувається самостійними лініями і нині гостро постає проблема щодо створення інструментарію для діагностики рівня емоційної компетентності.

У зв'язку з актуальністю даних феноменів у контексті становлення особистості майбутніх фахівців за спеціальністю «Психологія» нами було організовано дослідження для виявлення рівня емпатійних здібностей та

рівня емоційного інтелекту у здобувачів вищої освіти, в якому взяло участь 10 учасників.

Для визначення рівня емоційного інтелекту нами було використано 2 методики:

1) Методика діагностики рівня емпатичних здібностей В. В. Бойка
2) Методика діагностики емоційного інтелекту – MEI М. А. Манойлової

Методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойка [4] дозволяє визначити провідний канал емпатії (раціональний, емоційний, інтуїтивний установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії, проникаюча здатність емпатії, ідентифікація), які сумарно відбивають загальний рівень емпатії. Результати дослідження продемонстрували, що високий рівень емпатії має 10 % досліджуваних, середній – 60%,знижений – 20%, низький – 10%.

Методика діагностики емоційного інтелекту – MEI М.А. Манойлової [3] діагностує аспекти (в*нутрішньоособистісний:* здатність до усвідомлення і прийняття своїх почуттів, самоконтроль*, міжособистісний:* здатність до розпізнавання, розуміння та зміни емоційних станів інших людей*)* та і*нтегральний показник* емоційного інтелекту. Результати діагностики продемонстрували високий показник у 10% досліджуваних, середній – 70%, низький – 20%.

Поняття «емпатія» та «емоційний інтелект» не є тотожними, проте доволі схожими представляються отримані результати, що засвідчує факт того, що розвиток емпатії позитивно відбивається на рівні розвитку емоційного інтелекту і навпаки: розвиток емоційного інтелекту паралельно збільшує рівень емпатії.

Оскільки дані показники піддаються корекції і мають бути кращими у представників професій «людина-людина», перспективами подальших досліджень вважаємо розробку корекційних програми покращення рівнів емпатії та емоційного інтелекту у здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. *Гоулман Д.* Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман. – Москва: Издательство «Манн, Иванов и Фербер», 2014. –560с.

2. Люсин Д. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д.Люсин // Социальный интеллект. Теория, измерения, исследования / Под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 29–36.

3. *Манойлова М.А.* Аворская методика диагностики эмоционального интелекта МЭИ/ М.А. Манойлова [интернет ресурс: https://www.akademiki.biz/biblioteka-jivoi-informacii/tests/104-mei]

4. *Райгородский Д. Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты/Д. Я. Райгородский. – Самара : Издательский: Дом «БАХРАХ-М», 2001. – 664 с.

5. *Mayer, J. D.* Emotional Intelligence As a Standard Intelligence / Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., & Sitarenios, G., 2001

Богдановський Дмитро Ігорович,

студент групи ПБК 18-9к Університету ДФС України

Науковий керівник:

Льовкіна Олена Геннадіївна,

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри психології та соціології Університету ДФС України

КОНФЛІКТИ В КОНТРОЛЮЮЧИХ СТРУКТУРАХ

В сучасному світі проблема попередження та вирішення конфліктів постає досить гостро, зокрема в організаціях, пов’язаних з контролюючими функціями. Маються на увазі митні, податкові, правоохоронні організації. Наше дослідження зосереджене на темі попередження та уникнення конфліктів.

Виникнення конфліктних ситуацій в професійній діяльності контролюючих суб’єктів має ряд специфічних причин: напружений емоційний стан, проблеми у спілкуванні з особами, які піддаються контролю, проблеми професійного характеру, особистісні проблеми, матеріальні проблеми. Особливістю вирішення конфліктних ситуацій в даній сфері є те, що всі рішення повинні бути засновані на законах та інших нормативних документах, якими регламентована контролююча діяльність.

Контролююча діяльність завжди пов'язані з конфліктами. І хоча в кожному випадку причина скарги, конфлікту конкретна, своя, при аналізі виявляється, що усі вони мають спільну основу: фактичний стан справ входить у суперечність з очікуваннями людей, які і стають до лав конфліктуючих.

Конфлікт вирішується з більшим успіхом, якщо обидві сторони зацікавлені в досягненні спільного результату. Це - важливий момент, оскільки люди часто навіть не уявляють собі, що можливо співпрацювати з особою, із якою склалися конфліктні стосунки.

Серед причин конфліктності відносин керівника і підлеглого виділяють об'єктивні і суб'єктивні. Розглянемо об'єктивні причини конфліктів даного типу конфліктів.

1. Субординаційний характер відносин.
2. Діяльність в системі «людина-людина»
3. Велика частина конфліктів по вертикалі детермінована предметно-діяльнісним змістом міжособистісних відносин.
4. Частота виникнення конфліктів по вертикалі пов'язана з інтенсивністю спільної діяльності опонентів.
5. Найбільш конфліктною ланкою є «безпосередній керівник-підлеглий»
6. Розбалансованість робочого місця.
7. Розбалансованість зв’язків між робочими місцями в організації
8. Складність соціальної і професійної адаптації керівника до посади управлінця.

9. Недостатня забезпеченість по об'єктивним умовам управлінських рішень всім необхідним для їх реалізації.

Слід приділити увагу проблемі попередження конфліктів у міжособистісних відносинах. Практика показує, що безконфліктній взаємодії сприяють наступні умови.

1. Надійною запорукою недопущення та подолання конфліктних ситуацій є врахування психофізіологічних особливостей сприйняття людиною інформації.

2. Встановлення перспективного контакту.

3. Вступаючи в контакт, необхідно усувати внутрішню напругу у співрозмовника.

4. При здійсненні бесід не слід забувати фактори, що викликають роздратування людей.

Особа, що працює в контролюючих органах, задля попередження конфліктів, має володіти такими вміннями:

1. Вміння оцінити ситуацію як передконфліктну та повернутися із передконфліктної ситуації до нормальної взаємодії, а не піти на конфлікт.

2. Розуміти партнера по взаємодії.

3. Толерантне ставлення до протилежних або ж нетрадиційних поглядів

4. Контролювати власну тривожність та агресивність

5. При власній перевтомі та збудженні уникати передконфліктних ситуацій

6. Вміння відчувати перевтому та збудження співрозмовника, його емоційний стан, при якому конфлікт може виникнути «з нічого».

7. Бути готовим до співробітництва, компромісу, уникнення, поступки.

8. Спілкуючись з партнером, хоча б зрідка посміхатися.

9. Не чекати від оточуючих занадто багато.

10. Виявляти до співрозмовника щире зацікавлення та увагу.

11. Не забувати про почуття гумору.

Приводом до конфлікту в професійній діяльності працівників контролюючих органів є критика (у взаєминах «керівник-підлеглий», «співробітник-співробітник», «працівник - клієнт» і т.д.). Тому слід враховувати ряд правил, аби критичні висловлювання не спричинили конфлікту, а критика носила позитивний, конструктивний характер. Перед тим, як критикувати, необхідно:

З'ясувати, чи не можна обійтися без критики. Якщо ж не можна, чітко визначити цілі критики і сформулювати недоліки. Адже мета критики – підвищення ефективності професійної діяльності.

Бути вичерпно поінформованим про ситуацію, її негативні наслідки і шляхи їх нівелювання або ж викорінення.

Уникати «недоторканності», феномену «священної корови» щодо співробітників, адже професійна діяльність потребує всебічної оцінки та виправлення помилок на всіх ділянках взаємодії.

Вміння вислухати позицію, що критикується, до кінця. Викладати своє розуміння того, що піддається, критиці, лаконічно, зрозуміло, аргументовано.

Керуючись даними правилами, можна уникати конфліктів або ж зменшувати напруження в передконфліктних та конфліктних ситуаціях. Адже «У 21-ому столітті феномен відчуження стає тотальним і пронизує усі сфери людського буття» [3, с.4]. Професійна сфера не є виключенням. Пошук шляхів подолання відчуження на рівні «індивід-індивід», «індивід-соціальна група», «індивід – внутрішній світ індивіда» не є виключно сферою дослідження конфліктології. «Комплекс гносеологічно-естетичних ідей ліквідації процесів соціо-культурного відчуження має своє продовження в сучасній філософії мови, течіях модернізму, посмодернізму, деконструктивізму» [3, с.5].

Список використаних джерел

1. Ващенко І.В., Кляп М.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навчальний посібник.К.: Знання, 2015. – 407с.

2. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 456 с.
3. Льовкіна О. Г. Відчуження людини у соціокультурному просторі: минуле і сучасність: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006.–168 с.

УДК 316.6

Бойко Максим Андрійович*, студент взводу ПДБО-19-1 Університету Державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

Богдановський Ігор Валерійович, *доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Університету Державної фіскальної служби України*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ ЖИТТЯ В КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Необхідність соціальної адаптації до умов життя в кризовому суспільстві є, на жаль, особливо актуальною проблемою в сучасній Україні і в світі, у цілому. Адже сучасна пандемія короновірусної інфекції із непередбачуваними наслідками як для світу в цілому, так і для кожної окремої країни може відкинути розвиток людства на десятиліття назад. Стає очевидним, що нас чекає попереду досить багато негативних явищ. Це, по-перше, висока смертність і, по-друге, суттєве падіння світової економіки. Адже, наприклад, у Китаї, де епідемія і розпочалась, вже стає помітним економічний спад. Як зазначають сучасні ЗМІ, падіння ВВП Китаю до четвертого кварталу 2019 року нині становить 9,8% [2]. І всі розуміють, що це лише початок і попереду у всіх нас дуже важкі часи. Все це актуалізує необхідність звернення до необхідності аналізу проблеми соціальної адаптації.

Феномен соціальної адаптації розкриває передусім закономірності відносин людини і суспільства, тобто тієї позиції, яку займає особистість щодо соціуму. С. Ф. Зражевський зазначає у цьому контексті, що типовим тлумаченням соціальної адаптації є розуміння її «як історично зумовленої практичної діяльності, основний зміст якої становить пристосування людини до умов, форм та способів суспільного життя і перетворення конкретного соціального середовища відповідно до потреб взаємодіючих сторін. Такий характер діяльності людини виходить за межі біологічної адаптації: людина трансформує соціальне навколишнє середовище, пристосовуючи його до своїх біосоціальних і специфічно соціальних потреб» [4]. Відповідно, він виокремлює два аспекти адаптації: адаптацію в системі відносин «організм - природне середовище» й адаптацію в системі відносин «особистість - соціальне середовище (соціальна адаптація)» [там само].

Сучасна криза є не першою для українців. Ще в останні роки існування СРСР намітилися тенденції до деградації звичних на той час контурів соціального порядку. Після розпаду СРСР і виникнення незалежної української держави, замість сталих соціальних гарантій громадяни отримали такі явища як масове безробіття, злочинність, зростання алкоголізму і наркоманії, зростання захворюваності і т. д. Нові аморфні соціальні конструкції з нестійкою структурою і з нечіткими планами діяльності часто виявилися неспроможними ефективно подолати ці проблеми. Так Україна майже на десятиліття погрузилась в соціальний колапс 90-тих років минулого століття. Потім була криза 2008-2009 років, яка, зокрема, суттєво вплинула на ринки (фінансовий, нерухомості та інші). Досить болісно Україна і нині переживає наслідки правління корупційного режиму В. Януковича і наступної гібридної агресії з боку РФ. У такій ситуації багато наших співгромадян переживають постійний психологічний стрес і напругу. Як зазначає Л. І. Жаліло, сучасна ситуація в країні «характеризується симптомами адаптаційного неврозу, ознаками якого є страх, невпевненість у завтрашньому дні, відсутність віри в майбутнє. Домінування упродовж

багатьох років таких психологічних характеристик, як психічна напруженість, дискомфорт, пригніченість, соціальний песимізм, розчарування в системі державної влади та її керівниках підтверджується самим життям і численними соціологічними дослідженнями… Найбільшим потрясінням для людини є війна, оскільки людина потрапляє у ненормальні для психіки умови… Набагато масштабнішими за суто фізичні ураження є відстрочені наслідки війни, що впливають не тільки на психічне здоров'я військовослужбовців. Підлягають деформації також психологічна врівноваженість та світогляд учасників бойових дій, як і вся їхня подальша доля» [4]. Зазначу, що тепер ми маємо на додачу ще й пандемію.

О. Г. Льовкіна вважає, що більше шансів на виживання в умовах кризи отримують ті індивіди, які здатні вийти за межі «одномірної» споживацької свідомості, сформованої тотальним тиском сучасних маніпулятивних ЗМІ. Саме по собі існування цієї одномірної свідомості є передумовою формування кризових явищ (екологічної кризи, загрози глобальної війни та ін.), що набувають глобального масштабу. Відповідно, «подолання глобальних проблем сучасності неможливе без інтеграції країн, об'єднання зусиль задля подолання екологічного та інших форм відчуження… Компроміс, а не протистояння… повинен стати головним принципом вирішення глобальних проблем [5 с. 146]. Особливо важливим об'єднання зусиль є нині в умовах пандемії та початку глобальної економічної кризи.

Соціальна адаптація як процес спрямована передусім на покращення взаємовідносин людини і соціального середовища. Тобто вона є двоєдиним процесом, в якому людина не тільки піддається впливу середовища, а й сама впливає на нього. Соціальна адаптація пов'язана з іншим процесом – соціалізацією, яка розпочинається з моменту народження індивіда і триває до останніх днів його життя. С. Ф. Зражевський наголошує, що «процес соціалізації не зводиться до очевидної взаємодії індивідів. Він містить у собі всю сукупність суспільних відносин, включаючи усвідомлені і напівсвідомі, безпосередні і опосередковані... Соціалізація як процес творчо

інтерпретованого засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, дає йому можливість функціонувати як повноправному члену суспільства» [3].

За умов відносно нормального функціонування соціуму домінують магістральні шляхи соціалізації і соціальної адаптації в межах традиційних для суспільства соціальних інститутів та організацій (сім'я, дитячий садочок, колектив однолітків, школа, вищий або середній спеціальний навчальний заклад, трудовий колектив та інші). Але в кризовому суспільстві варіацій соціалізації стає набагато більше. В умовах суттєвої кризи, коли держава виявляється неспроможною організувати нормальне функціонування соціальних інститутів, більш помітну роль в процесах соціальної адаптації починають відігравати недержавні організації та установи. Це, зокрема, можуть бути релігійні організації. Зазначимо, що традиційні для певного соціуму релігійні організації (для України, це насамперед різні громади православних та греко-католицьких церков) теж відіграють помітну роль в соціальній адаптації наших громадян. Під час суттєвих суспільних криз зростає роль і нетрадиційних релігійних організацій. Як зазначає у цьому контексті, І. В. Богдановський, «релігійні пошуки активізуються в часи суспільних трансформацій, які загострюють в індивідів відчуття трагізму буття. Розвиток нетрадиційної релігійності став одним із своєрідних симптомів кризи сучасного інформаційного суспільства. Остання виявилась у тому, що прогрес раціональних форм освоєння світу лише посилює загальну нестабільність суспільства, а та, у свою чергу, породжує невпевненість людей у завтрашньому дні. В умовах постійно зростаючого життєвого темпу багато жителів не лише нашої, але й інших країн бачать єдиний для себе вихід у пошуках містичних переживань… Потреба індивідів у цілісній системі координат в умовах прогресуючої суспільної аномії є настільки великою, що вони легко перетворюються на жертви політичних, філософських або релігійних ірраціональних доктрин… Кризи, у свою чергу,

створюють сприятливий духовний клімат і для нових релігій, які отримують широкий резонанс і можуть розростатися до масових рухів» [2, с. 3].

Отже, соціалізація в умовах кризи спонукає особистість активно включатися в різні структурні елементи соціального середовища, що, в свою чергу, дає їй можливість успішно функціонувати в умовах динамічних змін соціального оточення. Важливою умовою, що впливає на процес адаптації, є суспільний досвід людини. В результаті соціальних потрясінь (революцій, війн, епідемій і т. ін.) людина, щоб вижити, повинна вміти швидко змінювати звичний стиль життя, пристосуватися до нових умов, до нових вимог, що ставить перед нею соціум. В кризових умовах навіть саме по собі виживання індивіда чи референтної для нього соціальної групи є критерієм успішної адаптації. Можна сказати, що тут очевидними стають пріоритети, описані в знаменитій «піраміді Маслоу». У цьому контексті зазначимо, що актуалізація комплексу факторів соціальної адаптації в умовах кризи пов’язана із актуалізацією індивідуальних потреб. Економічний (матеріальний) комплекс, який пов'язаний із здобуванням матеріальних засобів до існування, комплекс самозбереження, регулятивний (сукупність факторів, що відображають фізіологічні аспекти функціонування організму і його психічний стан), відтворювальний комплекс стають провідними. Адже, коли перед людиною гостро постає питанню про його виживання, тоді на другий план відступають потреби у визнанні і самореалізації.

Список літератури:

1. Богдановський І. В. Філософський аналіз феномену нетрадиційної релігійності: соціальний і психологічний аспекти: монографія / І. В. Богдановський. – Ірпінь : Вид-во Національного університету ДПС України, 2012. – 373 с.

2. Довгоочікувана цифра: ВВП Китаю обвалився рекордно за 40 років. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/17/659498/.

3. Жаліло Л. І. Необхідність соціально-психологічної адаптації

населення України в сучасних умовах / Л. І. Жаліло. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». Електронний ресурс. – Режим доступу: https://periodicals.karazin.ua/valeology/article/view/4587/4178.

4. Зражевський С. Ф. Соціальна адаптація: змістовно-ціннісна характеристика та функціональне призначення / С. Ф. Зражевський. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Zragevs.htm.

5. Льовкіна О. Г. Відчуження людини у соціокультурному просторі: минуле і сучасність: монографія / О. Г. Льовкіна. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2006. – 168 с.

УДК 376.1

Вагутович Ілля,

студент 321 групи ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я.Франка»

Науковий керівник:

Беседовська Ірина Василівна,

викладач ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я.Франка»

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ УЧНЯ В КОЛЕКТИВІ

Сучасна освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності [4].

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка

освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Тому сучасний етап розвитку національної системи освіти та виховання характеризується поширенням інноваційних процесів, істотною особливістю яких є реальна варіативність, технологічність. Навчально-виховна практика потребує технологій, які б сприяли створенню умов для саморозвитку та самореалізації особистості, забезпеченню щастя і радості дитинства, формуванню особистісної конкурентоспроможності.

Нові цінності й орієнтири освіти і, навіть, сучасні досягнення науки та техніки багато у чому визначають вибір методів навчання, у якому педагоги віддають перевагу активним та інтерактивним педагогічним технологіям. Яскравим прикладом може бути метод проектів [1, с.5-10].

Метод проектів був відомий ще у 20-ті роки XX сторіччя. На основі концепції прагматизму американського педагога Дж. Дьюї (1859-1952) його послідовник Вільям Кілпатрік розробив „проектну систему навчання" або метод проектів. Учні включалися безпосередньо в практичну діяльність, через яку мали опановувати теоретичні знання, необхідні для вирішення конкретного завдання. Проект – сукупність певних дій, документів для створення реального об'єкта, предмета, створення різного роду теоретичного продукту [2, с.79-85].

Використання методу „проектів" дозволяє реалізувати особистісно-діяльнісний (В. Давидов, Ш. Амонашвілі) і особистісно орієнтований підходи до освіти (І. Якиманська, І. Бен, С. Подмазін та інші). Ці підходи базуються на застосуванні різних дисциплін на різних етапах пізнання, інтеграції в процесі роботи над проектом. Це забезпечує позитивну мотивацію і диференціацію, активізує самостійну творчу діяльність під час виконання проекту.

Метод проектів найбільш ефективно використовувати у позакласній роботі з метою створення умов для різнобічного розвитку кожної особистості, її самореалізації у змістовній творчій діяльності.

Проектна технологія подає один із можливих способів реалізації проблемного методу. Коли вчитель ставить завдання, він тим самим окреслює плановані результати і вихідні дані. Усе інше мають робити учні: намічати проміжні завдання, шукати шлях їх вирішення, діяти, порівнювати отримане з необхідним, коректувати діяльність.

Мета використання проектної технології має комплексний характер і передбачає: змістовну організацію творчої діяльності, у процесі якої вихованець стає суб'єктом виховного процесу; формування практичних навичок організації власної діяльності, планування часу і виконання завдань за графіком; виховання відповідальності, здатності до самоорганізації, самодисципліни; розвиток умінь і навичок творчого пошуку, створення, презентації і захисту власних знахідок і думок; розширення світогляду, поглиблення впливу різних напрямків виховання; здійснення інтелектуального розвитку, розвиток ініціативи, творчості, активності, самодіяльності.

Вважаємо, що проектна технологія підсилює прагнення до пізнання з боку учнів, тому що воно: особистісно орієнтоване; використовує безліч дидактичних підходів: виховання в справі, незалежні заняття, спільне пізнання, мозковий штурм, рольову гру, евристичне та проблемне навчання, дискусію, командне навчання; має високу мотивацію, що означає зростання інтересу і включення в роботу в міру її виконання; підтримує педагогічні завдання в когнітивній, афективній і психомоторній сферах на всіх рівнях: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез; дозволяє вчитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретній справі, а не вдавати пізнавальну діяльність.

Найскладніший момент при запровадженні у виховний процес проектів – організація діяльності, особливо підготовчий етап.

На початку навчального року, аналізуючи можливості виховного матеріалу щодо використання проектної технології, створюємо банк тем. У тематиці проектних завдань враховуються індивідуальні особливості пізнавальної діяльності. Учням надаємо можливість вибрати тему проекту, організаційну форму її виконання (індивідуальну або групову), ступінь ускладненості проектної діяльності. Для організації проектування визначаємо мету, плануємо результат і форми захисту.

Вимогами до проектної технології є: наявність освітньої проблеми, актуальність якої відповідає навчальним запитам і життєвим потребам учнів; дослідницький характер пошуку шляхів вирішення проблеми; структурування діяльності відповідно до класичних етапів проектування; моделювання умов для виявлення проблеми: її постановка, дослідження, пошук шляхів вирішення, експертиза й апробація версій, конструювання підсумкового проекту, його захист, корекція і впровадження, самодіяльний характер творчої активності учнів, практичне або теоретичне значення результату діяльності й готовність для застосування, педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, опановують необхідні способи мислення і дії).

На нашу думку, під час роботи учнів над проектом куратор виконує такі функції: допомагає в пошуку джерел, необхідних їм для роботи над проектом; сам є джерелом інформації; координує весь процес; підтримує і заохочує; підтримує безупинний зворотний зв’язок, щоб допомагати просуватися в роботі над проектом.

Хочеться зауважити, що будь-яка робота над темою чи просто групова робота не може називатися методом проектів. Проектна технологія передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють вирішити ту чи ту проблему шляхом самостійних дій із обов’язковим представленням отриманих результатів.

Технологію проектної діяльності характеризують такі особливості: 1) планування діяльності учнів протягом тривалого проміжку часу (місяць,

семестр, виокремлення етапів, створення сітьового плану, поетапне підведення підсумків); 2) поєднання індивідуальної та колективної діяльності щодо виконання творчих робіт, створення макетів, пошукової роботи тощо; 3) організація колективного й міжособистісного спілкування, взаємодопомоги, підтримки; 4) реалізація в процесі поєднання декількох форм виховної роботи, наприклад: усний журнал, ярмарок, свято тощо; 5) використання системи методів виховання, насамперед продумування системи доручень, які б відповідали інтересам, запитам, уподобанням, нахилам, здібностям; 7) спрямування діяльності вихованців на виготовлення практично значущого продукту; 8) створення ситуацій успіху для вихованців.

Робота над проектом відбувається поетапно. Однак не можна розглядати проектну діяльність як чіткий алгоритм, оскільки це процес творчого мислення й прийняття рішень [3, с.241-251]. Можливо виділити основні етапи проекту: 1) підготовка (визначення мети, виду, тривалості проекту тощо); 2) планування (визначення основних кроків у досягненні поставленої мети, визначення джерел, засобів збору, методів інформації, форми та засобів презентації результатів тощо); 3) виконання проекту (проведення конкретної справи або ряду практичних кроків до поставленої мети, збір і аналіз інформації, оформлення результатів тощо); 4) презентація проекту (проведення форми виховання: усного журналу, “живої газети”, свята тощо); 5) підведення підсумків виконання проекту та визначення завдань для нових проектів.

Вважаємо, що у процесі спільної діяльності під час роботи над проектом в учнів формуються такі якості, як уміння працювати в колективі, брати відповідальність за вибір, рішення, розділяти відповідальність, аналізувати результати діяльності, підкоряти свій темперамент, характер, час інтересам спільної справи.

Досвід роботи з методу проектів показує, що вихованці можуть виступати активними учасниками процесу створення проекту, виробляти свій

власний погляд на інформацію, намічати мету й задачі й шукати шляхи їхнього рішення.

Метод проектів дозволяє їм учитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретних справах і приносить задоволення студентам, що бачать продукт власної праці.

Кожна педагогічна технологія має свою специфіку, переваги та певні труднощі використання. Тому лише їх системне використання, оптимальне поєднання суттєво підвищить якість і результативність виховного процесу.

Освіта XXI століття потребує створення виховного простору, спрямованого на виховання конкурентоспроможної особистості, котра зуміє розробляти свої життєві плани, самостійно використовувати знання для розв'язання проблем. Ідеально відповідає цій потребі проектна діяльність, бо вона сприяє активному залученню й реалізації життєвих планів студентів, де стрижнем особистості стає розвивальна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здана до саморозвитку та самореалізації.

Список використаних джерел

1. Алексійчук О.С., Федорчук В.В. Проектна діяльність студентів у процесі опанування навчальної дисципліни «Шкільний курс світової художньої культури та методика його викладання»: Навч. посібн. Кам'янець-Подільський, 2008. – С.5-10

2. Савченко К.О. Проектна діяльність /Савченко К.О. // Вища освіта України.- 2013. − №4. − С.79-85

3. Сисоєва С.О. Вища освіта України : реалії сучасного розвитку / С.О.Сисоєва, Н.Г.Батечко / Міністерство освіти і науки молоді та спорту України, Київський університет ім.Б.Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України – К.: ВД ЕКМО, 2011 – С.241-251

4. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року No 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти». Електронний ресурс. Режим доступу: **http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002**

Варважицька Тетяна Володимирівна
ст.гр.ФАБ-19-1
Навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи
Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник:
Льовкіна Олена Геннадіївна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціології
Університет державної фіскальної служби України

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

У сучасному суспільстві проблема адаптації студентів виступає однією з ключових проблем, зважаючи на швидкий темп життя, постійні інформаційні перевантаження і дефіцит часу. У період здобування вищої освіти молода людина може зіштовхнутись з багатьма проблемами: нове середовище ровесників і дорослих, перегляд уявлень про себе, необхідність заробітку, можливий переїзд до іншого міста, проживання в гуртожитку тощо. Такі зміни є складними і можуть призвести до спотворення професійних уявлень, саме тому обрана тема дослідження є актуальною у сучасних умовах.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що питання адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ) займає одне з провідних місць у дослідженнях щодо проблем формування особистості майбутнього фахівця. Ціла низка вчених, а саме М.Вієвська, Л.Красовська, О.Стягунова, Н.Дятленко, О.Маріна, Л.Гармаш, Н.Коцур, Т.Буяльська,

М.Прищак та ін. роблять акцент на важливості адаптації першокурсників до навчання

Вступаючи до вищого навчального закладу, студенти стикаються з рядом проблем, що пов’язаних з недостатньою психологічною готовністю до нових умов навчання, з руйнуванням роками вироблених установок, навичок, звичок, ціннісних орієнтацій вихованців середньої школи і виробничих колективів, втрати роками закріплених взаємин з колективом та формуванням нових навичок, а також з невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної діяльності та поведінки.

Нерідко соціально-психологічна дезадаптація породжує втрату сформованих позитивних установок і відносин студента-першокурсника. Важким наслідком дезадаптації є стан напруженості і фрустрації, зниження активності студентів у навчанні, втрата інтересу до громадської роботи, погіршення поведінки, невдачі на першій сесії, а в ряді випадків – втрата віри у свої можливості, розчарування у життєвих планах. Усе це призводить до психічного перевантаження, яке власне і знижує адаптивні можливості і, як наслідок, сприяє порушенню психічного здоров’я особистості [1].

У соціально-педагогічній літературі розглядають такі форми адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ [2, с.183]:

1. Формальна – пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури вищої школи, змісту навчання в ній, її традицій, своїх обов'язків.

2. Соціально-психологічна (суспільна) – процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) групи студентів-першокурсників та інтеграцію цієї групи зі студентським оточенням в цілому.

3. Дидактична – проблема підготовки до нових форм і методів навчальної роботи у вищому навчальному закладі, що відображає інтелектуальні можливості студентів-першокурсників.

Варто зауважити, що адаптацію до нових умов навчання у ВНЗ проходять усі першокурсники, однак часові межі адаптації, складність

перебігу цього процесу є неоднаковими. Для студентів, які навчаються в рідному місті, труднощі адаптації пов'язані з новим навчальним середовищем, середовищем спілкування, однак не стосуються побуту чи матеріальних проблем, які часто вказуються студентами, що проживають у гуртожитку чи знімають квартиру. Останні можуть зітнутись з складнощами пов'язаними з проживанням в одній кімнаті з іншими людьми, проблемами підготовки до занять через присутність інших, спільного побуту, розподілу обов'язків. Також, до названих труднощів студенти, які знімають квартиру, відносяться проблеми матеріального характеру, пов'язані з нестачею коштів, потребою вміти розподіляти фінанси тощо.

Якщо процес адаптації студента відбувається успішно це виявляється, в першу чергу, в гарній успішності, дисциплінованості, позитивно забарвлених взаємовідношеннях з товаришами по навчанню, по мешканню в гуртожитку, керівництвом курсу. Якщо студент не може включитися в ведучу діяльність, не відповідає рольовим очікуванням, то в нього виникають почуття ізольованості, тривожності, негативізму, підвищеної агресивності, образливості, які можуть призвести до його дезадаптованості.

Саме тому, адаптаційний процес потребує визначення соціально-педагогічних умов, які забезпечують ефективність процесу адаптації студентів-першокурсників. Серед напрямів підтримки, спрямованих на вирішення проблеми адаптації студентської молоді, виокремимо такі:

– формування позитивної мотивації студентів до змісту професійно-педагогічної підготовки;

– обґрунтована організація навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі;

– організація позаурочної діяльності студентів з метою оптимізації їх міжособистісного спілкування, створення умов для виявлення їх здібностей, обдарованості, індивідуального самовираження, самоутвердження, активного залучення до громадського життя групи та факультету;

– покращення взаємовідносини між студентами в групі: організовувати вечори в групі, щоб студентам краще пізнати одне одного, проводити відкриті бесіди студентів із куратором;

– формування ціннісного ставлення у викладачів вищого навчального закладу до особистості студента, врахування індивідуальних характеристик та надання допомоги студентам у виробленні їх індивідуальної життєсмислової програми.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що формування повноцінного фахівця здійснюється лише за умови його благополуччя, особистісного комфорту, ціннісного ставлення до себе і фаху, який здобувається, позитивного емоційного стану. Проведене дослідження проблеми адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі є свідченням її актуальності й недостатньої вирішеності в умовах сучасної системи освіти. Важливим завданням залишається наукова розробка методичних підходів до організації педагогічного процесу з метою зниження напруженості адаптаційних процесів та формування готовності майбутніх абітурієнтів до навчання у вищому навчальному закладі.

Список використаних джерел:

1. Агарков О.А Соціальна адаптація студентів-першокурсників як напрям діяльності соціальної служби вищого навчального закладу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. № 3 (19). – URL: http://ela.kpi.ua/bitstream /123456789/16886/1/14_Agarkov.pdf

2. Спіріна Т.І., Зарюгіна Ю.Є. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. Вип. 32. С. 182–184.

УДК 159.992.2

Войтенко С.Ю.,, *студент групи ОБД-2 Університет державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

Дєніжна Світлана Олександрівна, *кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології*

Університет державної фіскальної служби України

СОЦІАЛЬНА ДОВІРА ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ РЕСУРС УСТАЛЕНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Поступова трансформація суспільства з індустріального в інформаційне потребує обґрунтування не лише тенденцій розвитку нового етапу людства, але й підвалин його стабільності та розквіту. Однією з провідних складових добробуту інформаційного суспільства є соціальна довіра, котра ще на рубежі XX – XXI століть визнавалася як соціальний капітал, що забезпечує позитивну соціально-економічну динаміку. З тих пір дослідження соціальної довіри у привертало увагу науковців у різних галузях знання – соціологів, психологів, економістів, філософів, культурологів, що дозволяє розглядати цей феномен як багатовекторне явище й зумовлює необхідність його комплексного вивчення.

Як відомо, соціальна довіра сприяє зміцненню відносин між людьми та соціальними групами, досягненню єдності у поглядах, стабільності розвитку суспільства. Особливого значення досягнення соціальної довіри набуває в період глибокої кризи, що в сьогоденні відбувається соціально-економічному, політичному та культурному житті. Адже саме соціальна довіра може стати тим підґрунтям гуманізації, децентралізації соціального буття в Україні, на основі якого здійснюється відновлення соціальних цінностей громадян, встановлення тісних взаємозв'язків між різними соціальними групами суспільства.

Однак формування соціальної довіри, на жаль, ще не стало предметом ані теоретичного, ані практичного вивчення. Тому особливу увагу привертає

розгляд проблеми формування соціальної довіри як детермінанти розвитку соціальності особистості на основі інтеграції виховного потенціалу соціального середовища на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Науковий інтерес до процесу формування соціальної довіри посилюється у зв'язку зі складністю способів її вирішення та труднощами, які виникають при виявленні результатів цього процесу в умовах соціальної трансформації країни, що зумовлює актуальність дослідження поставленої проблеми.

Для вирішення проблеми, що розглядається, перш за все, слід розкрити причини актуалізації питання соціальної довіри в період становлення інформаційного суспільства.

Історія свідчить що першими в інформаційне суспільство вступили Японія, США, країни Західної Європи. Тому саме вчені з цих регіонів світу і відповідали на виклики нового соціуму, обґрунтовуючи теорію довіри та соціальної довіри та детермінанти її розвитку в суспільстві.

Аналіз наукових досліджень і публікацій показав, що у контексті даної проблеми особливий інтерес становить доробок учених тих країн, які трансформуються не лише відповідно до вимог інформаційного суспільства, але й долають наслідки тоталітарної системи. Так, польський соціолог П. Штомпка розглядає довіру як основу суспільного відновлення після «культурної травми», як передумову демократії і як її результат. Він пропонує демократизувати країну через відновлення «культури довіри», використовуючи структурні можливості, які заохочують довіру, та готовність і бажання агентів скористатися цими можливостями. При цьому П. Штомпка зауважує, що у період становлення демократії обов'язкова наявність не лише підзвітності того, кому довіряють, але й структур, які здатні на контроль та покарання у разі порушення довіри [5, с.322].

На увагу заслуговує інтерпретація сутності поняття «довіра», пропонована Ф. Фукуямою. Дослідник розглядає цю категорію як очікування, що виникає у певної спільноти стосовно того, як інші її

представники поводитимуться, а самае: передбачувано, чесно, з увагою до потреб інших людей, з якими вони пов'язані спільними нормами, в результаті чого формується соціальний капітал – здатність людей працювати разом для досягнення спільної мети [4, с.468].

Соціальна довіра, із соціально-педагогічного погляду, – це ціннісне ставлення до довіри в соціумі, ставлення людини (групи, суспільства) до себе як до доброзичливого соціального суб'єкта (що довіряє іншим), а також до особистості, різноманітних соціальних груп, інститутів, закладів тощо як до соціально чесних, уважних до потреб інших, надійних, компетентних, відповідальних, відкритих та доброчинних, а крім того, досвід відповідної поведінки у соціальних взаємовідносинах. На відміну від релігійної віри, яка не потребує підтвердження, якість довіри залежить від попереднього досвіду соціального суб'єкта, тобто довіра формується, якщо соціальне середовище проявляє, демонструє притаманні довірі якості, а людина зміцнює та примножує довіру в соціумі, діючи відповідно. Зрозуміло, соціальна довіра не є нормою права, вона ґрунтується на дії моральних зобов'язань, наприклад, у взаємодії між батьками та дітьми, професіоналами та об'єктами їхньої діяльності, владою та громадянами країни, суспільством та регіоном світу (Україна – Європа). Покаранням за зраду довіри є відлучення від солідарності та взаємодії, спілкування [2, с.50].

Соціальна довіра є основою добровільного існування будь-якого соціуму, вона складає його провідний ресурс та становить фундамент міцних соціальних відносин. Безумовно, довіра є соціокультурним явищем, ефективність формування якої у соціальних суб'єктів залежить від її наявності або відсутності в ціннісних орієнтаціях культури соціуму, до якого належать ці суб'єкти. Довіра – це певний набір моральних якостей, які виявляються у ставленні та поведінці соціальних суб'єктів в процесі взаємодії та спілкування.

У науковій літературі пропонуються різні підходи до класифікації довіри за її видами.

Соціолог Е. Гідденс виокремлював два основних види довіри: 1) персоніфікована (міжособистісна) довіра, що основана на особистісних зобов'язаннях до людей; 2) інституційна довіра, що характеризується ставленням до «анонімних інших», зокрема до економічних, політичних, соціальних структур, інститутів, організацій, соціальний порядок у цілому. Саме остання забезпечує у сучасності відчуття надійності людині [3, с.128].

Сутність персоніфікованої або як її ще називають міжособистісної довіри чітко відображено у визначенні В. Геєця: «це ризикований аванс, відмова від взаємного зовнішнього контролю і захисту від недобросовісної поведінки в надії, що інша людина, незважаючи на відсутність таких захистів, не буде цим користуватися». Інституційна довіра, на думку В. Геєця, виражає ставлення до державних інститутів (президент, парламент, уряд, силові та регіональні органи влади), неурядових та політичних організацій тощо [1, с.22].

З точки зору структуризації за рівнями соціальна довіра розглядається науковцями як другий рівень довіри, де перший рівень – це довіра до себе., а третій - довіра до світу. Всі рівні довіри знаходяться у взаємозв'язках і взаємозалежності. Так, в структурі довіри до себе присутня складова соціальної довіри – це довіра до себе як до соціального суб'єкта. Довіра до світу те ж має зв'язок із соціальною довірою, оскільки вміщує довіру до соціального світу в цілому,

Соціальну довіру не можна нав'язати населенню силоміць, але в соціальній психології існує досвід використання довіри як соціально-виховного засобу. Наукове обґрунтування і розробка соціально-виховних технологій відновлення соціальної довіри українців, поряд із розвитком їх соціальної суб'єктності, має зробити значний внесок у становлення громадянського суспільства. Серед них: організація заходів, волонтерські рухи, соціальні віртуальні мережі, соціальна реклама, виставки, діяльність соціально-консультативних центрів, створення аудіо-відеоматеріалів з даної проблематики. Завдяки використанню соціально-виховного потенціалу

соціальної довіри здійснюється формування соціальної довіри як: а) суспільної цінності ; б) основи реформування соціуму; в) підґрунтя для розквіту демократичного суспільства; г) соціального інструмента для підвищення рівня консолідації, фінансового та матеріального добробуту суспільства; д) засіб розвитку суспільно свідомості у кожного громадянина,

Соціальна довіра як «суспільний капітал» забезпечує людині відчуття захищеності, гармонії та соціальної комфортності [6, с.510]. Відсутність соціальної довіри може призвести до негативних наслідків і деструктивних тенденцій у суспільстві.

Відтак процес формування соціальної довіри у сьогоденні передбачає підтримку молодіжних соціальних ініціатив, розробку проектів з розвитку таких особистісних якостей, як: соціальна відповідальність і доброзичливість, справедливість і щирість, чесність і відкритість, уважність до потреб людей різного віку й різних можливостей.

Узагальнення викладених положень дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Проблема соціальної довіри, що має міждисциплінарний характер, зумовлена соціально-економічними, політичними і культурними реаліями, яким притаманні розпад традиційних соціальних цінностей, моральних норм і правил поведінки, дестабілізація стосунків між соціальними групами.
2. Соціальна довіра становить набір нормативних очікувань, які існують в соціумі, які спрямовані на досягнення стабільності, передбачуваності,і транспарентності соціального й культурного життя в умовах трансформаційних перетворень, необхідності подолання глобальних соціально-економічних і політичних викликів.
3. Соціальна довіра втілює соціально-психологічну спадщину у виді історичних традицій за допомогою яких структурується суспільне життя. Функціональне призначення соціальної довіри передбачає подолання

соціальних конфліктів, забезпечення надійності та спільності сприйняття соціальних цінностей та дії соціальних інститутів.

4. Успішність формування соціальної довіри певною мірою залежить від культурних і нормативних чинників, дія яких зумовлює підвищення її рівня в суспільстві, Культурні чинники соціальної довіри допомагають зменшити негативні наслідки радикалізації існуючих ціннісних конфліктів, подолати бар'єри усталеного розвитку суспільства, знижують вірогідність виникнення регіональних і територіальних протиріч. Нормативні чинники укріплюють моральну основу довірливих взаємодій між соціальними групами.
5. Відновленню соціальної довіри може слугувати збереження активної ролі держави у забезпеченні соціальної стабільності, збереженні духовних цінностей, зокрема толерантності та справедливості. За допомогою імплементації духовних цінностей в інституціональну сферу досягається тісне співробітництво між соціальними групами населення, підвищується довіра в політичних, адміністративних, економічних стосунках між суспільством і державою, людиною і владою, регіональними співтовариствами.

Список використаних джерел:

1. Геєць В. Розвиток соціального капіталу – найбільше багатство у світі / В. Геєць. // Віче. – 2011. – №1. - С. 22-26.

2. Супрунець Т. Особливості формування і функціонування довіри та недовіри : мисленнєвий аспект / Т. А. Супрунець // Український соціум. – 2015. – №3 (54). – С. 48–55.

3. Федорів Т. Довіра як методологічна основа формування репутації органів державної влади / Т. Федорів // Економіка та держава. – 2013. – №2. – С. 127–130.

4. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. Д. Павловой и др.]. – М. : АСТ, 2008. – 730 с.

5. Штомпка П. Доверие – основа общества / П. Штомпка. – М. : Логос, 2012. – 448 с.

УДК 378.147

Гаврилюк Вікторія Юріївна, *студентка групи ОБП-19-2*
Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник:
Харіна Олена Євгенівна, *старший викладач кафедри психології та соціології*
Університету державної фіскальної служби України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Діяльність – одна із основних категорій психологічної науки.

Діяльність – це внутрішня і зовнішня активність людини, яка спрямована на особистісні зміни, трансформація предметів та явищ залежно від потреб людини, а також створення нових. Діяльність визначається як специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього світу, змістом якого є доцільна зміна і перетворення світу на основі освоєння і розвитку культури [1, с.74].

У діяльності людина створює предмети матеріальної та духовної культури, перевтілює свої здібності, зберігає та вдосконалює природу, будує суспільство, створює те, що без її активності не існувало б у природі.

Крім того, діяльність відрізняється і від поведінки. Поведінка не завжди цілеспрямована, носить іноді пасивний характер, не має кінцевого продукту. Діяльність систематизована, має мету, кінцевий результат.

Проблема діяльності органічно пов’язана з проблемою особистості та свідомості. Особистість і формується і проявляється в її діяльності. Діяльність – це процес взаємодії людини зі світом, але процес не пасивний, а активний, свідомо регульований, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникає внаслідок прояву певної потреби [2, с.29].

Людська діяльність – це не «сума» дій, а складне динамічне утворення, має складну організаційну психологічну структуру.

Основні характеристики діяльності: потреба, мотив, мета, предмет, засоби, дія.

Діяльність людини є різноманітною. До основних видів діяльності належать гра, навчання, праця, спілкування.

Значення діяльності для людини надзвичайно важливе: психіка проявляється в діяльності та формується протягом життя. Про спрямованість особистості (її нахили, потреби, інтереси, ідеали, переконання) дізнаються, аналізуючи її діяльність. Про суть особистості, її характер дізнаються з характеру діяльності цієї особистості. Людина може проявити в діяльності пасивність, активність, байдужість, або абсолютну бездіяльність, навіть асоціальну поведінку.

Над даною проблемою активно працює Лабораторія психології особистості імені П. Р. Чамати» Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України. Науковці лабораторії займаються дослідженнями проблем самодетермінованих процесів діяльності, досягнення нею психологічного благополуччя, зокрема проблемами розвитку самоактивності особистості, становлення її духовності, життєстійкості, акультураційного впливу, життєвої перспективи, механізмів саморозвитку, особистісної автономії, самовдосконалення та самореалізації.

Професія – це конкретна діяльність, ремесло, комплекс функцій, рід роботи, який виконується індивідом і є складовою частиною будь-якої трудової діяльності (токар, учитель, лікар тощо) [1, с.531].

Більшість професій настільки складні, багатозначні, що вони поділяються ще й на окремі групи функцій, що відображають конкретну сторону професії, тобто спеціальності. Отже, професія включає в себе спеціальність, що визначається як вид заняття, комплекс знань, вмінь і навичок, необхідних для визначеного роду діяльності в межах однієї професії. Наприклад, лікар – професія, а хірург – спеціальність; вчитель –

професія, а вчитель-математик – спеціальність; економіст – професія, а маркетолог – спеціальність.

Листоноші, водії, журналісти, турагенти, перекладачі, літературні редактори, касири, страхові агенти - ці і багато інші професії можуть зникнути в найближчому майбутньому.

Натомість в найближчому майбутньому з'явиться безліч нових професій, таких як системне мислення, мультимовність, урбаніст- еколог, біофармаколог, молекулярний дієтолог, IT-генетик, метеоенергетик, енергоаудитор, оператор крос-логістики, портовий еколог тощо.

У сучасному світі професій нараховується тисячі, а спеціальностей, звісно, значно більше. Існують різні класифікації професій, що упорядковують їх множину за певними критеріями. Так, наприклад, важливим критерієм є об'єкт діяльності, або предмет праці. Залежно від особливостей предмета праці Є. О. Клімов розподілив усі професії на п'ять типів: «людина – природа», «людина – техніка», «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – художній образ» [3, с.126].

У процесі навчання, професійної діяльності здібності людини, її психічні процеси професіоналізуються, тобто формується професійне мислення, розвивається професійне сприймання, професійна спрямованість тощо; на основі здібностей та психічних властивостей виникають професійно важливі якості особистості, виробляється індивідуальний стиль діяльності.

Особистісні зміни, що відбуваються у процесі професіоналізації, торкаються всіх процесів і рівнів та приводять до формування професіоналізму, професійної ідентичності й вироблення індивідуального стилю діяльності або за несприятливих умов – до деформації особистості.

Під професійною деформацією розуміють негативні зміни у психіці людини, що виникають у процесі виконання професійної діяльності, в результаті гіпертрофії професійних особливостей особистості [4, с.258].

Окрім загальних ознак професійної деформації виділяють специфічні для певної професії. Наприклад, для професії педагога характерна

авторитарності і категоричності суджень; для програміста – тенденція шукати помилки в різних життєвих ситуаціях, схильності до алгоритмізації; у професії податківця – скептицизм та підозрілість, що призводить до помилок та незаконних дій; також до негативних проявів впливу професії митника на особистість відносять надмірну підозрілість, грубість, байдужість до людей, кар'єризм.

Отже, діяльність – це активність людини, що має усвідомлюваний характер і спрямована на досягнення поставленої мети, що визначається потребою. В житті людини діяльність відіграє вагому роль, виконуючи ряд вагомих позитивних функцій.

Список використаних джерел

1. С. Кримський. Діяльність // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. ; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори) ; І. О. Покаржевська (художнє оформлення). — Київ : Абрис, 2002. — 742 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія:Навч.посібник/Для студ.психол. і педагог.спеціальностей. – Львів:Край,2005. – 335 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Романова Е. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Е.Романова. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с.

Гаптаренко Марія Анатоліївна,

студентка групи ЖБ-18-1

Університету Державної Фіскальної Служби України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович,

к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЕФЕКТ В ПРОЦЕСІ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗМІ

Найбільш актуальним залишається питання про вплив інформації на формування хибних уявлень про соціальні події, особливості поведінкових проявів людей і про навколишній світ загалом, які все більше і більше занурюють соціум у світ непередбачуваної деструктивності.

У сучасному світі саме через ЗМІ людина пристосовується до події, яка просто не може її оминути. Преса, радіо, телебачення діють не лише як засоби, від яких події зберігають відносну незалежність, а і як сама умова їхнього існування. При цьому можуть відбуватись важливі події, про які ніхто не знає, тому що їх не показували по телебаченню. Існує багато зв'язків між журналістикою та психологією, яка вивчає ту частину суспільного свідомого, що відображає та переробляє інформацію. Психологічний аспект комунікації ЗМі треба розглядати, виходячи з особливостей проходу інформаційних потоків по каналах масової комунікації. Передача інформації проходить у формі та вигляді психічного переживання. В цьому процесі представники ЗМІ є тільки посередниками між суспільним явищем та своєю аудиторією, слухачами та читачами, тобто споживачами інформаційного простору.

Інформаційне поле, яким постійно оточена людина, відображає зміст інформаційних потоків, їх динаміку і взаємозв'язок. По великому рахунку, потужність цього поля залежить від того, хто є джерелом інформації і на яких умовах іде її передач. Згідно цієї теорії, в системі комунікації людина розглядається як пасивний елемент, на який спрямований вплив. Відношення масової аудиторії до тих чи інших явищ дійсності формується за допомогою стереотипів. Засоби масової інформації виконують роль формуючого чинника в процесі самоідентифікації особистості, ототожнюючи поняття

культура та інформація. Наростаюча індивідуалізація кожної людини у сучасному суспільстві супроводжується переосмисленням моральних принципів. Оскільки технології маніпулювання цілеспрямовано і успішно впливають на значну частину споживачів інформації, монопольне володіння генераторами інформації в демократичних суспільствах цілком замінює колишні недемократичні методи управління.

Виникає проблема власників і ЗМІ, що управляють, як менеджери громадської думки. Інформаційна комунікація здійснюється кимось і для когось, чи чогось. Все, що трапляється в рамках інформаційної комунікації, так чи інакше пов'язано з досягненням деяких цілей індивідами Інформаційна комунікація здійснюється соціальними групами.

На мою думку, ЗМІ створюють для суб'єкта особливу реальність у безлічі різних областей, орієнтуючись в процесі цього на різні психологічні процеси. Зміст і форма засобів масової комунікації повністю орієнтуються на психологічну маніпуляцію. При успішному розвиткові подій вони можуть призводити до пасивності індивіда, до стану інертності, який блокує активні дії. Орієнтуючись на ті численні впливи, які роблять ЗМІ на свідомість аудиторії, необхідно акцентувати увагу на ті їх форми, що будять свідомість і концентрують увагу на суспільно важливих проблемах.

Отже, медіа-ефекти, або наслідки впливу засобів масової комунікації, – доволі складне та багатопланове явище. Характерною рисою комунікативного впливу на масову свідомість є перенесення основного акценту, у процесі сприймання інформації, з сутності трансльованого медійного повідомлення, на психоемоційні реакції аудиторії, які визначаються як прояви короткочасних ефектів впливу мас-медіа.

Тенденції до візуалізації контенту є типовими для реалізації комунікації як у сфері журналістики. Варто відзначити, що зображальність закладена в основу організації рекламного повідомлення, покликанням якого є якнайшвидше представити образ товару, послуги, виділивши основні переваги, й переконати у необхідності придбання рекламованої продукції.

Єдність картинки, яка відтворює конкретну ситуацію чи модель поведінки та коротке інформаційне твердження, в яке закладено головну ідею повідомлення. Завдяки технічному та технологічному прогресу візуалізація акумулює в собі різнорідні шляхи та інструментарії, способи, засоби та методи інтерпретації й представлення інформації, дає ширші можливості для комунікації з аудиторією .Комунікаційні технології характеризуються зміщенням акцентів від вербальних засобів комунікації до візуальних, образних. Процес сприйняття сучасної людини налаштований на візуальне сприймання інформації. Сприйняття ж текстової інформації є сильно нівельованим, витісненим.

Візуальна комунікація лежить в основі людської діяльності, адже 80% інформації про навколишній світ людина отримує за допомогою зору. Цю природну властивість людського організму враховують не лише при виробництві сучасних комунікаційних пристроїв, а й в інформаційній галузі при вдосконаленні формату передачі даних. Одним із способів комунікації можна назвати такі невербальні засоби, як: жести, інтонація, міміка, мова тіла, паузи тощо, які утворюють знакову систему, котра доповнює, посилює або заміняє слова. Невербальну комунікацію варто враховувати ведучим, журналістам, кореспондентам, репортерам, які працюють у кадрі, адже манера поведінки під час прямого включення або записаного заздалегідь стенд-апу може передати набагато більше інформації, а також відтворити дійсну атмосферу події.

На мою думку, емоційно-психологічна складова візуальної комунікації, а також наслідки висвітлення подій як надмірно позитивного, так і негативного змісту мають бути враховані професійними медіа при творенні медійного контенту, що поширюється за допомогою соціальних мереж.

Таким чином, розвиток комунікаційних технологій сучасна людина дедалі більше часу приділяє масово-інформаційній діяльності. Така тенденція стимулює ринок комунікаційних послуг до винаходів із метою використання

нових засобів комунікації в професійному житті; для задоволення власних інформаційних потреб, розваг і спілкування.

Інформаційно-комунікативні технології виступають важливим атрибутом діяльності в сучасних умовах, виконуючи цілу низку важливих функцій. На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливого значення набуває їх використання під час побудови взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Журналістська діяльність включає в себе не тільки подання достовірної інформації, але створення сприятливих психологічних умов для безпеки реципієнта. Мова та комунікація мають особливе значення у творчій роботі журналіста, письменника, кожного, хто має зв'язок із словом, оскільки від цього залежить інтелект суспільства. Професійна журналістська діяльність повинна вдосконалюватись на літературно-творчій та мовленнєво-комунікативній засадах, передбачати психологічні аспекти впливу інформації на людину задля її безпеки.

Масова комунікація виступає одночасно як певний інституціалізований макропроцес виробництва, розповсюдження та обміну інформації, що відбувається за допомогою особливих пристроїв та технологій, а також масова комунікація визначається як особливий стан суспільства, де кожен потенційно вступає в інтеракцію з усіма шляхом мовного спілкування з уповноваженими суб'єктами, представниками цієї абстрактної спільноти, інституціалізованим чи стихійним чином, яка делегувала їх в якості таких, чи як атрибута соціальності. Масова комунікація значною мірою опосередковує функціонування сучасної символічної культури, певним чином її диференціюючи, повідомляючи їй особливі принципи та зразки взаємодії значень та знаків, цінностей та символів, припускаючи існування досить різних за складом текстів, які знаходяться між собою в досить заплутаних відносинах паралельного існування.

На мою думку, інформатизація суспільства вимагає нових психологічних підходів до вивчення впливів інформації на різні види суспільних відносин, їх реалізацію, координацію діяльності, контроль над

розумом та мисленням.Суспільство і громадська думка – це важлива складова інформаційного сприймача, які мають свої потреби, зацікавлення, мотиви, що в процесі життєвого циклу здатні зазнавати характерних змін. Моральне відношення є частиною змісту роботи журналістів. ЗМІ орієнтує або дезорієнтує читачів, глядачів, слухачів, залежно від принципів, якими керуються працівники журналістської спільноти. В той час, професійна етика, яка здатна регулювати процес розвитку моральної свідомості професіоналів, а також поведінкові реакції журналістів, не існує сама по собі, за межами загальної моральності.

Таким чином, моральна відповідальність журналіста полягає у виборі теми, а також у моральній мотивації вибору того чи іншого засобу відображення. Головне, на чому слід зосереджувати увагу у професійній діяльності журналістики – це усвідомлення естетики як знаряддя захисту істини, усвідомлення своїх принципів. Слід відмітити сумлінність як одну з найсуттєвіших норм журналістської етики.

Список використаної літератури

1. Бебик В.М. Політичний маркетинг і менеджмент. – Київ: МАУП, 1996. – 144 с.

2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 832 с.

3. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції / Пер. З англ. Р.Ткачук. – К.: Основи, 2000. – 142 с.

4. Майерс Д. Социальная психология / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1997. – 688с.

5. Мельник Г.С. Mass Media: Психологические процессы и эффекты. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 160 с.

6. Пресса под прессом политики. Свобода СМИ: ситуация в Беларуси, Молдове и Украине. – Article 19, October 2003. – 112с.

7. Телебачення спецоперацій. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних програмах українського телебачення: моніторинг, методи визначення та засоби протидії. Рекомендації щодо принципів відкритої редакційної політики телеканалів / Лігачова Н.Л., Черненко С.М., Іванов В.Ф. – К.: Телекритика, 2003. – 266 с.

УДК 159.922

Григурко Аліна Григорівна,
магістрантка 2 курсу зі спеціальності: 053 Психологія,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського(м. Одеса)
Науковий керівник:
Оріщенко Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)

СЕНСОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ

Актуальність дослідження. Проблема сенсожиттєвих орієнтацій особистості є досить актуальною, про що свідчить її широка представленість у сучасній психологічній літературі в працях вітчизняних (С. Братусь, І. Бех, Н. Даниленко, О.О. Завітаєва, В. Василенко, О. Киричук, Д. Леонтьєв, В. Логвиненко, М. Марценюк, К. Мілютіна, К. Обуховський, С. Тарасюк, І. Фролов, Є. Фанталова) та зарубіжних (К. Гольдштейн, А. Маслоу, Г. Оллпорт, Ш. Шварц, М. Рокіч, В. Франкл) дослідників.

Д. О. Леонтьєв розглядає сенсожиттєві орієнтації як один з факторів осмисленості особистістю власного життя. Автор виділяє п'ять компонентів, що відображають три конкретні змістовні орієнтації (цілі в житті,

насиченість життя і задоволеність самореалізацією) і два аспекти локусу контролю (локус контролю-Я і локус контролю-життя). На його думку, життя людини вважається осмисленим при наявності цілей, задоволенні при їх досягненні і впевненості у власній здатності ставити перед собою мету, обирати актуальні життєві завдання, і домагатися результатів [3].

Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість робіт присвячених вивченню різних аспектів означеної проблеми, не достатньо уваги приділяється дослідженню індивідуально-психологічних особливостей сенсожиттєвих орієнтацій осіб, що відрізняються рівнем особистісної зрілості.

Особистісна зрілість характеризується феноменом самодетермінації і у кризових ситуаціях забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних [6]. Саме життєві кризи Т. М. Титаренко називала рушійною силою особистісного зростання, що змінюють спосіб детермінації процесів подальшого розвитку, задаючи подальшу траєкторію саморозвитку, самозростання [5]. О. А. Лукасевич поняття «особистісної зрілості» визначала як психологічну спроможність, спрямованість і внутрішню готовність людини до вчинку, що передбачає наявність відповідних здібностей до орієнтації у ситуації, постановці мети, вибору засобів, прийняття рішення, виконання дій, рефлексії, закріплення досвіду [4].

Зрілість виступає якістю особистості, що обумовлює способи здійснення і самоздійснення, якістю, що організує життєвий шлях особистості, її напрямок, стратегії проходження, що регулює складну систему відносин особистості з навколишнім світом і самою собою (до результатів власної діяльності) і ієрархізованність даної системи. Зрілість характеризує особистість як цілісне складне системне утворення, що безперервно розвивається [2].

Отже, **метою** нашого дослідження є вивчення індивідуально-психологічних особливостей сенсожиттєвих орієнтацій осіб з різним рівнем

особистісної зрілості.

Методи і методики дослідження. Для вивчення показників особистісної зрілості був використаний «Тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. З. Гільбух) [1]. Дослідження показників сенсожиттєвих орієнтацій здійснювалося за допомогою методики «Тест сенсожиттєвих орієнтацій» (Д. О. Леонтьєв) [3].

Дослідження проводилось на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». В ньому брали участь 50 магістрантів заочної форми навчання соціально-гуманітарного факультету зі спеціальності 053. Психологія (у віці від 23 до 42 років).

Результати дослідження та їх обговорення. Результати попередньо проведеного кореляційного аналізу підтвердили можливість порівняння означених психологічних характеристик, що дозволяє приступити до якісного аналізу даних (методи «асів» та «профілів»).

Першим кроком якісного аналізу було застосування *методу «асів»* для виділення груп досліджуваних з різним рівнем особистісної зрілості. Для цього ми використовували результати, що були отримані за допомогою психодіагностичної методики «Тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. З. Гільбух).

В результаті цієї процедури серед наших досліджуваних було виявлено 2 групи досліджуваних: 1) з максимально високими значеннями загального показнику особистісної зрілості (ВОЗ) – *високий рівень особистісної зрілості* - 12 % від загальної кількості опитуваних; 2) з мінімально низькими значеннями загального показнику особистісної зрілості (НОЗ) – *низький рівень особистісної зрілості* – 10 %.

На рис. 1 представлені усереднені профілі показників сенсожиттєвих орієнтацій осіб з різним рівнем особистісної зрілості.

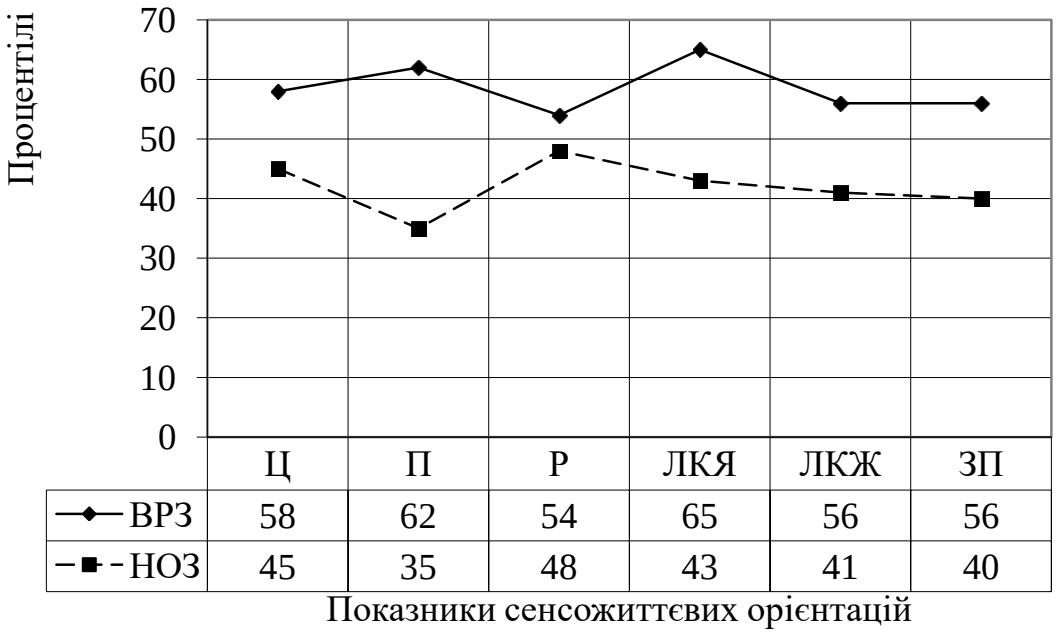

Рис. 1. Профілі показників сенсожиттєвих орієнтацій осіб з різним рівнем особистісної зрілості (ВОЗ; НОЗ)

Примітка: умовні скорочення: а) *рівні особистісної зрілості*: ВОЗ – високий рівень особистісної зрілості; НОЗ - низький рівень особистісної зрілості; б) *показники сенсожиттєвих орієнтацій*: Ц - цілі життя; П - процес життя; Р - результативність життя; ЛКЯ - локус контролю-«Я»; ЛКЖ - локус контролю-життя; ЗП - загальний показник усвідомленості життя.

Аналіз означених профілів дозволив дослідити індивідуально-психологічні особливості сенсожиттєвих орієнтацій досліджуваних обох груп.

Отже, особи з високим рівнем особистісної зрілості (ВОЗ) відрізняються спрямованістю діяльності на значущі життєві цілі, потребою у максимально повної самореалізації, самостійності, ініціативності, прагненням до лідерства, до досягнення високих результатів в будь-якій діяльності (МД+). Такі особистості впевнені у своїх можливостях, задоволені своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, вміннями та навичками. Для них характерна адекватна самооцінка, властива висока вимогливість до себе, відсутність самовдоволення, скромність, повага до інших людей (ЯК+). Цих осіб відрізняє патріотизм, інтерес до явищ суспільно-політичного життя, професійна відповідальність, потреба в спілкуванні, колективізм (ПГО+).

Зрілі особистості емоційно врівноважені, розсудливі (ЖУ+), проявляють доброзичливість до людей, емпатію, вміння слухати, потребують духовної близькості з іншими людьми (ПБ+) [3].

Особам з низьким рівнем особистісної зрілості (ВОЗ) властива безініціативність, вони бояться брати на себе відповідальність, не прагнуть до самореалізації (МД-). Такі особистості часто невпевнені в своїх можливостях, відчувають незадоволеність своїми здібностями, темпераментом і характером, мають низьку самооцінку (ЯК-). Вони не проявляють інтересу до явищ суспільно-політичного життя, їм важко співпрацювати в колективі (ПГО-). Цим досліджуваним властива імпульсивність, емоційна неврівноваженість (ЖУ-), використання психологічних бар'єрів у спілкуванні з близькими людьми (ПБ-) [3].

Висновки. Проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволило вивчити індивідуально-психологічні особливості у прояві сенсожиттєвих орієнтацій осіб, що відрізняються за рівнем особистісної зрілості. Встановлено, що *особи з високим рівнем особистісної зрілості* не бояться ставити цілі на майбутнє, та контролювати процес їх досягнення; *особи з низьким рівнем особистісної зрілості* не прагнуть до самореалізації оскільки не вірять у свою здатність контролювати власне життя.

Список використаних джерел

1. Гильбух Ю. З. Тест-опросник личностной зрелости. Киев: Науч.-практ. центр «Психодиагностика и дифференцированное обучение», 1994. 23 с.

2. Дідик Н.М. Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. Молодий вчений, 2014. № 1 (03) С. 128-131.

3. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). М.: Смысл, 2006. 18 с.

4. Лукасевич О.А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки: зб. наук. праць.* К.: НПУ імені м. П.

Драгоманова. 2009. №26 (50). Серія №12. Ч. ІІ. С. 67–71.

5. Титаренко Т.М. Поняття потенціалу в історичному ракурсі. Життєві домагання особистості. К.: Педагогічна думка, 2007. 456 с.

6. Штепа О.С. Диспозиційна модель особистісної зрілості: дис. кандидата психол. наук: 19.00.05. Львів, 2003. 146 с.

УДК 159.92

Ефанова Марианна Николаевна *студентка 3 курса специальности «Учитель начальных классов, практический психолог»*

Научный руководитель:

Денисенко Анжела Александровна *кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии развития и социальных коммуникаций ГУ «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского» г. Одесса, Украина*

ФАКТОРЫ РИСКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ РЕКРЕАЦИИ

Дослідження присвячено найактуальнішій проблемі збереження психологічного здоров'я у дітей молодшого шкільного віку. Встановлено, що психологічне здоров'я розкриває стан, який характеризує процес і результат нормального розвитку суб'єктивної реальності в межах індивідуального життя особистості. Його нормою вважають: присутність певних особистісних характеристик, які дозволяють людині не тільки адаптуватися до суспільства, а й, розвиваючись самому, сприяти розвитку суспільства.

Розкрито, що на даному віковому етапі для дітей характерні адаптивний та асимілятивно-акомодативний рівні психологічного здоров'я. Уточнено індивідуальні прояви молодших школярів, які детермінують рівень їхнього психологічного здоров'я. Зокрема, страх самовираження, страх

перед перевіркою знань, страх не відповідати очікуванням оточуючих, стомлення, низька фізіологічна опірність стресу, егоцентризм тощо.

Розроблено психокорекційну програму цілеспрямованого формування психологічного здоров'я, основу якої складають спеціально організована просвітницька робота, психологічні вправи й рольові ігри з урахуванням індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: *психологічне здоров'я, психічне здоров'я, фактори ризику, молодший шкільний вік.*

Проблема психологического здоровья детей в последние годы привлекает внимание специалистов различных сфер, так как существует множество факторов риска, которые являются благоприятной платформой для развития различных психических расстройств. Данной проблеме посвящены труды И.В. Дубровиной, В.В. Давыдова, Г.С. Никифорова, В.Э. Пахальян, О.В. Хухлаевой, Д.Б. Эльконина и других ученых, в чьих разработках отводится особое внимание психологическому сопровождению, сохранению и укреплению психологического здоровья детей. Однако продолжают оставаться вне поля зрения дети, чье психическое состояние можно охарактеризовать как пограничное и квалифицировать как «психически еще не болен, но психологически уже не здоров» (В.И. Слободчиков, А.В. Шувалов).

Учитывая актуальность проблемы, мы поставили перед собой цель – изучить факторы, детерминирующие психологическое здоровье у детей младшего школьного возраста и разработать психокоррекционную программу целенаправленного формирования психологического здоровья.

Как показывает анализ научной литературы, понятие «психологическое здоровье» впервые было введено И.В. Дубровиной в конце 20 века, которое характеризует необходимое условие полноценного функционирования и развития человека в процессе его жизнедеятельности.

Феномен «психологическое здоровье» изучается рядом исследователей, при этом каждый из них трактует его со своей точки зрения. Так, Р.

Ассаджоли описывал этот термин как баланс между различными аспектами личности человека; С. Фрайберг рассматривал его между потребностями индивида и общества; Н.Г. Гаранян и А.Б. Холмогорова говорят о процессе жизни личности, в которой сбалансированы все ее аспекты; О.В. Хухлаева и Г.С. Никифоров утверждают, что психологически здоровый человек легко адаптируется в окружающей среде; В. И. Слободчиков - система, включающая аксиологический (ценности собственного «Я» и ценности «Я» других людей), инструментальный (средство самопознания) и потребностно-мотивационный компоненты (потребность в саморазвитии). В свою очередь И.В. Дубровина отмечает, что в отличие от психического здоровья (работа отдельных психических процессов и механизмов), психологическое здоровье предусматривает осознанную потребность личности к духовному и моральному развитию. Следовательно, психологически здоровая личность более склона к: ориентации на реальность; принятию себя и окружающих; автономности и независимости; отклонению стереотипов в восприятии людей и явлений; способности к близким отношениям; адаптивности и гибкости к внешним и внутренним переменам с учетом моральных и духовных ценностей человечества (Дж. Келли, А. Маслоу).

Таким образом, можно полагать, что психологическое здоровье раскрывает состояние, характеризующее процесс и результат нормального развития субъективной реальности в пределах индивидуальной жизни личности. Соответственно, его основной функцией является - поддержка баланса между человеком и окружающей средой в ситуациях, которые нуждаются в мобилизации ее ресурсов как личности.

Относительно психологического здоровья младшего школьника, можно сказать, что оно рассматривается в качестве динамического равновесия между индивидом и средой, включающее в себя такие компоненты жизнедеятельности, как: психическое развитие, душевный комфорт, адекватное поведение, принятие себя и других, умение делать выбор и нести за него ответственность.

И.В. Дубровина и О.В. Хухлаева в своих исследованиях описывают три его уровня: креативный (высокий) - устойчивая адаптация к среде, адаптивный (средний) - адаптация с наличием повышенной тревожности, дезадаптивный (низкий) - нарушение баланса процессов ассимиляции (стремление человека приспособиться к внешним обстоятельствам в ущерб своим желаниям и возможностям) и аккомодации (стремление подчинить окружение своим потребностям), который часто приводит к поведенческим нарушениям и эмоциональным расстройствам.

Учитывая цель нашей работы, нами было организовано и проведено эмпирическое исследование на базе Детского оздоровительного лагеря Вооруженных Сил Украины (г. Одесса, июль – август 2019 года). В нем принимали участие 40 младших школьников, которые находились в условиях рекреации.

Для изучения факторов, детерминирующих психологическое здоровье младших школьников, был подобран комплекс психодиагностических методик, при помощи которых мы смогли выявить уровень психологического здоровья (О.В. Хухлаева), психического состояния (А.О. Прохоров, Г.Н. Генинг), школьной тревожности (Филлипс), самооценки и оценки психологического климата в семье (А.И. Липкина, Э.Г. Эйдемиллер).

Полученные результаты свидетельствуют, что для младших школьников характерны: школьная тревожность (70,0%), страх перед проверкой знаний (60,0%), утомление (60,0%), позитивность во взаимоотношениях с родителями (60,0%), страх не отвечать ожиданиям окружающих (50,0%), проявление эгоцентризма (50,0%), страх самовыражения (40,0%), что связано с адаптивным уровнем психологического здоровья (40,0%).

У остальных детей, которые составили 32,0% общей выборки, выявлен ассимилятивно-аккомодативный уровень. Нами установлено, что у них на ведущих позициях разместились такие показатели, как: страх самовыражения

(94,0%), страх перед проверкой знаний (88,0%), страх не отвечать ожиданиям окружающих (75,0%), школьная тревожность (69,0%), проблемы и страхи в отношениях с учителями (63,0%), позитивность в отношениях с родителями (63,0%), утомление (63,0%), низкая физиологическая сопротивляемость стрессу (57,0%), эгоцентризм (44,0%) и отверженность со стороны родителей (27,0%).

Итак, можно говорить о том, что присутствие в жизни младшего школьника негативных ситуаций, часто вызывающих напряжение и чувство тревоги, детерминируют формирование его психологического здоровья. Чтобы избежать негативных последствий, ребенку необходима помощь со стороны взрослых, в частности родителей, которые помогут ему осознать причину возникшей проблемы, сформировать установку на радостное восприятие жизни и научить находить разнообразные источники положительных эмоций для хорошего настроения (Э. Динер).

Данные, проведенного нами исследования, послужили основой для разработки психокоррекционной программы, направленной на повышение уровня психологического здоровья у младших школьников. Основываясь на том, что психологическое здоровье зависит от полноценного психического развития человека на всех этапах онтогенеза, а его содержанием является борьба внутренних противоречий, которые выступают движущимися силами его развития. Мы поставили перед собой цель - помочь младшему школьнику гармонично адаптироваться к огромному окружающему его миру.

При построении программы была избрана логика развертывания, позволявшая ее реализовать как в рамках конкретных учебно-ознакомительных, так и специальных коррекционных занятиях. Она состоит из 6 занятий, в каждом из которых предусмотрена цель; сформулированы основные задачи; подобран вспомогательный материал; описаны системы методов, приемов, а также психологических упражнений и ролевых игр,

направленных на развитие эмоциональной, коммуникативной и других сфер, с учетом индивидуальных особенностей испытуемых.

Выполненное исследование позволило выдвинуть ряд актуальных вопросов для дальнейшего изучения поставленной проблемы. Например, исследовать существенное влияние семейных традиций на психологическое здоровье подростков; выявить уровень психологического здоровья у лиц, имеющих определенные отклонения в состоянии здоровья.

Список использованных источников

1. Дубровина И.В. Психическое здоровье детей и подростков. М.: Академия, 2000. 256 с.

2. Психология здоровья: учебник для ВУЗов /Под ред. Г.С. Никифорова. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 607с.

3. Пахальян В.Э. Развитие и психологическое здоровье: дошкольный и школьный возраст : учебн. пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 240 с.

4. В.И. Слободчиков, А.В. Шувалов. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей //Вопросы психологии, 2001. № 4. С.91 – 105.

5. Торохтий В.С. Психологическое здоровье семьи : учебн. – метод. пособие. Санкт-Петербург: КАРО, 2008. 160 с.

6. Хухлаева О.В. Коррекция нарушений психологического здоровья дошкольников и младших школьников : учебн. пособие. Москва: Академия, 2003. 184 с.

УДК 378.147

***Житник Андрій Борисович**, студент академічної групи ПНМ-51 Київського національного університету будівництва та архітектури*

Науковий керівник:

***Красильник Юрій Семенович**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти Київського національного університету будівництва та архітектури*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Ускладнення динаміки сучасних суспільних трансформацій, становлення глобальної інформаційної інфраструктури обумовлюють необхідність якісних, орієнтованих на інновації, зміни в системі вищої освіти. Розвиток наукових інтересів в цьому напрямі детермінує складність і багатоаспектність даного феномена інноваційності, появу різноманітних підходів до його аналізу. Інноваційна педагогічна діяльність розглядається науковцями у різних аспектах, а саме: як розроблення, освоєння й використання нововведень (Л. Даниленко, Т. Демиденко, І. Гавриш та ін.); як відмова від штампів, вихід за межі нормативної діяльності (В. Сластьонін, Л. Подимова та ін.); як здатність до генерації ідей, їх втілення, аналізу та продукування (Л. Ващенко, В. Загв'язинський та ін.); як вищий ступінь педагогічної творчості, педагогічного винахідництва, уведення нового в педагогічну практику (Т. Демиденко, Н. Клокар, О. Козлова та ін); як експериментальна і пошукова діяльність педагогів з метою розроблення, експерименту, апробації, впровадження і застосування педагогічних інновацій (В. Малихіна). Науковці акцентують увагу на тому, що інноваційні процеси вимагають системного, цілісного вивчення з урахуванням факторів, що стосуються як власне нововведень, так і їх соціокультурного середовища. У наукових розробках наголошується, що поняття «інновація» вперше з'явилося у дослідженнях культурологів в XIX ст. і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу. На початку XX ст. оформилася нова галузь знання – наука про нововведення, в рамках якої стали вивчатися закономірності технічних нововведень у сфері матеріального виробництва. Наука про нововведення – інноватика – виникла як відображення загострення потреб фірм у діяльності щодо розробки і впровадження нових послуг, ідей.

А. Бойко встановлено, що педагогічна інноватика об'єднує нові досягнення педагогічної науки, освітні і виховні технології наукового і практичного походження, передовий педагогічний досвід; а педагогічна інноватика – це наука про нововведення в педагогіці, що забезпечує інноваційний педагогічний процес і підготовку молоді до інноваційного, відповідного часові, способу життя [1, с. 19]. Тому для структурування моделі впровадження новацій у педагогічну діяльність ми використали поняття, які опрацьовано науковцями, а саме: *життєвий цикл нововведення* (зародження, освоєння, дифузія і рутинізація) та *його стадії* (розробка, проектування, виготовлення і використання) з урахуванням того, що інноваційний процес залежить не тільки від технологічних умінь педагога, а й від його сприйнятливості до нового, здатності до соціальної взаємодії. Крім того, вчені акцентують увагу на тому, що інновації мають дві складові: предметну (що нового створено або впроваджується) та процесуальну (як відбувається створення, поширення, освоєння новації та її зміна). На нашу думку, саме процесуальна складова визначає модель функціонування інноваційної діяльності педагога, яка реалізується завдяки науковим підходам, зокрема:

– соціально-психологічному підходу до вивчення інноваційних процесів. Адже при поширенні новації виділяються різні групи учасників, з особливим ставленням до нововведення, що може мати ієрархічну будову та включати загальну установку на інноваційну діяльність, на конкретну інновацію, на створення комунікативного середовища та взаємодії між учасниками інноваційного процесу;

– індивідуально-творчому підходу, який є одним з методологічних підстав для побудови моделі інноваційної діяльності. Сутність його полягає в тому, що він дозволяє «запустити» механізм загального і професійного саморозвитку особистості і передбачає врахування мотивації та її динаміки в процесі професійного становлення. Основне призначення індивідуально-творчого підходу полягає у створенні умов для самореалізації особистості,

діагностики та розвитку творчих можливостей, авторської позиції, неповторної технології інноваційної діяльності.

Готовність педагога до інноваційної діяльності визначають за певними показниками [1, с. 19], а саме:

– усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці;

– інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи;

– зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність;

– готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності;

– володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

Таким чином, творча налаштованість до педагогічних інновацій пов'язана з відкритістю внутрішнього світу педагога культурі, суспільству, проникністю для іншого досвіду, готовністю до змін, критичністю мислення, здатністю долати стереотипи у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. *Бойко А. М.* Упровадження інновацій – стратегія прискореного розвитку педагогічної практики і теорії / А. М. Бойко // Постметодика. – № 2. – 2010. – С. 16–23.

УДК 316.6

Захарчук Ростислав Павлович*, курсант взводу ПМПФ-19-1 Університету Державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

Богдановський Ігор Валерійович, *доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Університету Державної*

фіскальної служби України

АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

У наш час між різними країнами, регіонами і суспільствами майже зникають кордони. Відповідно, кожен з нас може опинитися в новому для себе культурному оточенні і буде вимушений адаптуватися до цього нового суспільства. Природнім для нас буде прагнення справляти гарне враження і не відрізнятися в гірший бік від інших. Нам доведеться не лише якось підлаштовуватися до вимог оточення, але і шукати спільну мову, спільні інтереси. Я вважаю, що більш-менш легко адаптуватися до суспільства заможного. Люди в такому суспільстві задоволені життям і більш толерантні. Проте зовсім по іншому може скластися ситуація, коли ми потрапимо до кризового суспільства, або коли в силу певних причин така криза настане сама по собі. Які проблеми тоді виникнуть, наскільки гостро їх переживатиме певна людина, чи можливо хтось їх і не відчує? Саме про це я і хочу розповісти. Актуальність цієї теми зумовлена можливістю настання нової кризи в Україні і в світі, а також необхідністю подолання проблеми тиску на особу зі сторони кризового суспільства та пошуком можливих методів покрашення психологічної та соціальної ситуації в суспільстві.

Перше, що ми можемо одразу побачити опинившись в кризовому суспільстві, це підкреслено холодне ставлення людей один до одного, недовіру, егоїзм, байдужість. Таке ставлення часто призводить до того, що молодші покоління, підростаючи у цьому оточенні, і спостерігаючи відчужене ставлення дорослих один до одного, самі сприймають це як належне, несвідомо засвоюють його і так ця ворожість і передається з покоління в покоління. В таких суспільствах є буденною нормою крадіжки, вбивства і наркоманія. Але сама по собі така поведінка є зачарованим колом, оскільки, зокрема, алкоголізм та наркоманія є попередниками і збудниками крадіжок та вбивств. Якщо така криза триває надто довго, то суспільство все

більшою мірою морально деградує та духовно помирає. Для кожного окремого індивіда така духовно-моральна смерть суспільства може стати причиною його особистих психологічних і фізичних проблем. Адже, звикнувши в молодому віці негативно морально ставитися до інших, людина в якійсь мірі звикає так само негативно ставитися і до себе, тому недбало ставиться до власного здоров'я і навіть життям. І часто не розуміючи справжньої небезпеки певної ситуації, люди нехтують нею. О. Г. Льовкіна зазначає, що «кризи… є свідченнями, що вироблені за попередній період методи діяльності вже не відповідають сучасним реаліям, і що існує необхідність переглянути традиційні моральні та цивілізаційні цінності» [2, с. 4].

Нас цікавить причини формування кризового суспільства, тобто що може стати джерелом кризи. Як на мене, це комплекс психологічно-індивідуальних і соціальних чинників. Що мається на увазі? Давайте розглянемо якогось умовного одного пересічного представника кризового суспільства. Тобто це індивід, який народився, або якимось іншим чином потрапив до цього суспільства. Як вже зазначалося вище, особи у такому даного суспільстві недовірливі один до одного. А що може стати причиною недовіри, як не розчарування в інших. Можливо це була зрада того, хто називався другом, або обкрадання власного майна та ще й знайомою людиною. Подібних ситуацій, які стануть причинами недовіри, може бути багато і все це не проходить безслідно. У свою чергу недовіра стає причиною виникнення й інших морально низьких якостей особистості. Людина звикає до того, що вірити вона може лише собі, а це призводить до гіпертрофованого егоїзму і так виникає свого роду «ланцюгова реакція» виникнення нових дедалі гірших морально-етичних якостей.

Важливою причиною злочинності та неетичності часто стає бідність, яка вимушує шукати різноманітні і часто аморальні способи наживи. Одним з таких способів є крадіжка, яка, в свою чергу, може призвести і до насильства, а те до вбивства, якщо виникне у ньому потреба. Але ж і бідність

виникає не сама по собі. Причиною бідності часто стає безробіття, яке, у свою чергу, є наслідком економічної кризи в державі. І так коло замкнулося. Цей ланцюг причин і наслідків: криза-бідність-аморальність-злочинність (або навпаки) може тривати довго. Дуже довго… Така криза може спровокувати різноманітні суспільні реакції, наприклад, як зазначає І. В. Богдановський, криза може призводити до «деградації сімейних цінностей, падіння батьківського авторитету, дефіциту любові і душевного комфорту…» [1, с. 39].

Щодо адаптації до кризового суспільства, то перше що може нас збентежити це погіршення поведінки індивідів. Адже внаслідок нестачі власного морально-етичного досвіду і виховання, люди з кризового суспільства, у порівнянні з людьми з розвиненого сталого суспільства, будуть мати помітну схильність до неетичної поведінки. А це буде мати суттєвий тиск (як соціальний так і психологічний) і на нас особисто. Чому саме я мушу бути кращим за інших? Чому я мушу бути чесним, коли усі навколо брешуть і т.д.? Для певних осіб це може бути занадто великим тиском, що, або «зламає» їх або призведе до неможливості адаптування. Але ж і втекти від людей неможливо. Попри тиск зі сторони суспільства, будучи істотами соціальними, ми не зможемо не контактувати з ним, при умові нормального життєвого циклу. Відповідно, при постійному контакті відбудеться й адаптація, що в скорому часі призведе до нашого уподібнення до інших осіб кризового суспільства з їхніми аморальними якостями. Але ж це і є адаптивною характеристикою людини, коли вона стає схожою на тих з ким живе у суспільстві. Як на мене, це не вихід.

На моє переконання, найбільша відповідальність за подолання кризи лежить на державі. Адже саме вона покликана займатися духовним і морально-етичним розвитком суспільства. Також значна відповідальність лежить і на самому громадянському суспільстві, яке складається з небайдужих людей. Ці речі взаємопов’язані, оскільки саме така громада і є фактично основою держави. Але і на кожного з нас як на частинки

суспільства теж покладаються певні моральні обов'язки, які ми повинні виконувати. Отже, якщо ти прагнеш добра, то навіть коли більшість навколо тебе брешуть і крадуть, саме ти не повинен їм уподібнюватися. Так можна бути розірвати зазначене вище коло.

Отже, проаналізувавши кризове суспільство, вивчивши більш детально його характеристики та умови проживання, можна зробити висновок, що криза це не тільки результат певних фізичних, але й психологічних дій що призводять до зниження економічного і морального рівня життя населення, тобто до деградації нації. Та при умові, що держава буде сприяти моральному та духовному розвитку свого суспільства, і спільній співпраці соціально активних громадян можна дійти до виходу з соціальної кризи. Інакше кажучи, держава має усвідомити обов'язок перед громадою, а та в свою чергу має активно працювати над підвищенням морально-етичних якостей суспільства.

Список використаних джерел

1. Богдановський І. В. Філософський аналіз феномену нетрадиційної релігійності: соціальний і психологічний аспекти: монографія / І. В. Богдановський. – Ірпінь : Вид-во Національного університету ДПС України, 2012. – 373 с.

2. Льовкіна О. Г. Історичні трансформації філософії діяльності: від трансценденталізму до праксеології: монографія / О. Г. Льовкіна. - Ірпінь : Вид-во Національного університету ДПС України, 2012. – 373 с.

Закревський Артем Миколайович,

студент групи ЖБ-17-1 ННІ

Гуманітарних наук Університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСВІТНЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМИ

Розглянемо ряд визначень особистості. З точки зору педагогіки, **особистість** – це особа або індивід, яка (-ий) володіє якостями загальнолюдського, індивідуально-неповторного та суспільно-значимого; психології – особистість – це індивід який володіє певними психологічними якостями (свідомість, пам'ять, мислення); соціології і філософії – особистість – явище соціальне, тісно пов'язане з часом і відображає все, що закладено в людині історично. В цілому, особистість – це стійкий комплекс якостей, цінностей, властивостей, набутий під впливом відповідної культури суспільства і конкретних соціальних груп до яких належать в процесі тісного спілкування і діяльності цих груп.

Особистість як суб'єктивна основа соціалізації набуває свою індивідуальну визначеність лише завдяки комбінаціям культури в які вона включена. Суспільство залежно від політичних та економічних норм існування може пригнічувати та підсилювати розквіт особистості. Соціальне становлення особистості відбувається в ході її соціального виховання.

Соціальне виховання – це система соціально-педагогічних заходів спрямованих на становлення та реалізацію людини, групи, суспільства їх духовного потенціалу, а також гуманізацію відносин в соціумі. На сьогоднішній день сформовано новий світовий підхід до поняття соціального виховання.

У 1992 ЮНЕСКО була розроблена і запропонована до впровадження Програма глобального виховання. Згідно цієї програми, глобальне виховання є спробою створення загальної мирної світової культури людства, подолання

ворожнечі між національними культурами, спробою подолання непорозумінь та побудови нових зв'язків між і природою, простором і часом у суспільній культурі планети. Соціальне виховання спрямовується на процес формування особистості, тобто на її соціалізацію.

Вперше термін соціалізація був введений в систему понять американським соціологом Гідінгсоном наприкінці XIX століття і визначався як "процес розвитку соціальної природи людини".

На сьогоднішній день існує багато визначень процесу соціалізації. Наприклад, **соціалізація** – це процес, коли людина усвідомлює себе в суспільстві як особистість; соціалізація – це процес сприйняття особистістю культури свого народу; соціалізація – це історично-обумовлений процес розвитку особистості, теоретичного і практичного засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, які притаманні даному суспільству.

Процес соціалізації має за мету становлення особистості, яка була б здатна адаптуватися до умов, що постійно змінюються та реалізувати себе в цих умовах. Вирішальним в процесі соціалізації є процес самовиховання. Результатом соціалізації є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду.

Згідно теорії Гессена процес соціалізації складається з трьох основних етапів:

Дошкільний період (період довільного розвитку). Переважає ігрова діяльність дитини. Процес соціалізації залежить здебільшого від сім'ї та взаємовідносин в системі батьки – діти.

Шкільний період (період активного пізнання законів і вимог життя). Процес соціалізації залежить здебільшого від діяльності навчально-виховного закладу та оточення дитини.

Пост-шкільний період (період завершення формування особистості, що характеризується інтенсивною самоосвітою, самовдосконаленням,

сформованістю позиції та світогляду особистості). Процес соціалізації залежить від усвідомлення власного "Я" та оточення особистості.

На завершальному етапі соціалізації особистості відбувається формування суспільної позиції особистості.

У соціальній педагогіці розрізняють такі теорії формування позиції особистості:

а) біологічна теорія – психоаналітична теорія Фрейда. Полягає у домінуванні біологічної основи, у становленні та розвитку особистості. Згідно цієї теорії, особистість являє собою єдність трьох структур: "воно", "я", та "над я".

б) біологічно-когнітивна теорія Піаже. Особистість формується на основі певної схеми поведінки. Когнітивна теорія набула подальшого розвитку в працях американського психолога Кольберга, який створив похідну цієї теорії – теорію поетапного морального розвитку. Згідно цієї теорії, кожна особистість проходить такі періоди розвитку:

доморальний (до 10 років) - основна орієнтація на слухняність і уникнення покарань;

конвеційна моральність (до 13 років) – основою якої є рольове пристосування;

постконвеційний період – це підлітковий та юнацький вік.

Відповідно, у кожен період поведінка зумовлюється певними моральними нормами та принципами, які почали формуватися в особистості.

в) теорія научіння (соціальна, біхевіоризм). Поведінка людини зумовлюється її тренуванням та научінням, а не з огляду на внутрішні сили, що ґрунтуються на емоціях та інтелекті.

Соціалізація відбувається під впливом найрізноманітніших факторів і в умовах, що інколи здійснюють негативний вплив на людину. Тому об’єктивно з’являються люди, які можуть стати або стають жертвами негативних умов соціалізації.

Розрізняють наступні типи жертв негативних умов соціалізації:

1. Потенційні жертви: діти, підлітки і молодь з граничними психічними станами та акцентуацією характеру; діти мігрантів (міграції типу місто-місто, місто-село, регіон-регіон, держав-держава); діти, що народилися в сім'ях з низьким економічним, освітнім та моральним рівнем.

2. Реальні жертви: інваліди; діти, підлітки та молодь з психосоматичними вадами та відхиленнями; сироти та інші категорії, що утримуються державою чи державною організацією.

3. Латентні жертви: це особи, які не змогли в силу тих чи інших причин реалізувати закладені в них задатки.

Наприклад встановлено, що обдарованих і талановитих народжується в середньому 1 на 1000, високоінтелектуальнорозвинутих – 1 на 1000000, а геніями стають 1 на 10000000. Названі типи жертв в "чистому" вигляді зустрічаються рідко, переважно вони є комплексними.

Несприятливі умови, в свою чергу, теж поділяють на групи:

1. За способом виникнення:

а) постійні (інвалідність, сирітство);

б) набуті (алкоголізм, соціальна дезадаптація).

2. За наслідками:

а) незворотні (інвалідність);

б) ті, які можна змінити (різноманітні соціальні відхилення, правопорушення, злочинність).

В соціальній педагогіці розрізняють наступні поняття, пов'язані із жертвами несприятливих умов соціалізації:

віктимогенність – наявність в об'єктивних умовах негативних рис, характеристик, небезпек, вплив яких може зробити людину жертвою цих умов (наприклад: визнання, слава серед товаришів викликає заздрість, з точки зору самої людини – зазнайство, що призводить до краху стосунків);

віктимність – це здатність людини стати жертвою тих чи інших обставин (цьому сприяє слабкий характер, а також перевага почуттів і емоцій над розумом);

віктимізація – це процес перетворення людини чи групи людей, в той чи інший тип жертви під впливом негативних умов соціалізації;

віктимологія – наука яка вивчає умови та їх негативний вплив на процес соціалізації.

Список використаних джерел

1. Азаров Ю. П. Семейная педагогика. – М., 1989.
2. Актуальные проблемы социального воспитания. Науч. -метод. бюллетень (Спец. выпуск к международному семинару) №6. –М.: Запорожье: Госкомитет СССР, 1990.
3. Алмазов Б. Н. Профилактика конфликтов в работе с педагог. запущеными учащимися. – М., 1988.
4. Антология социальной работы. – Т. 1. – М., 1994.
5. Галагузова М. А. и др. Социальная педагогика: Курс лекций. –М., 2000. –С. 212-227.
6. Гребенников И. В. Основы семейной жизни. – М., 1991.
7. Гурски С. Внимание, родители: наркомания. – М., 1989.
8. Дети с отклонениями в развитии. Под ред. М. С. Певзпер. – М., 1966.
9. Социальная педагогика под ред. Галагузовой М. А. – М. – 2000.
10. Социальные отклонения. –М., 1984.
11. Турчапинова Ю. И. Педагогическая техника и мастерство учителя. – М., 1987.
12. Ушинский К. Д. О значении отечественного языка в первоначальном обучении. //Педагогические сочинения. В 6-ти т. Т. 4. –М.: Педагогика, 1989. –С. 39-40.

УДК 331.108.2

Іванов Іван Юрійович,

студент групи ОБА-17-1

Університету державної фіскальної служби

науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович,

к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ

АДАПТАЦІЯ ПРАЦІВНИКА НА ПІДПРИЄМСТВІ

Управління адаптацією при залученні нових кадрів є важливим напрямком роботи підрозділу / працівника, що відповідає на підприємстві за організацію управління людськими ресурсами. Процес адаптації полягає в зміні власної поведінки працівника з метою пристосування до нових професійних, соціальних або економічних умов праці в організації. Вдало побудований адаптаційний шлях прискорює та виводить на якісно новий рівень формування відносин між новачком та колективом, зменшує рівень стресу та підвищує працездатність нових працівників. Мова йде як про професійну, так і про соціально-психологічну та організаційну адаптацію. На даний час у переважній більшості підприємств/організацій/установ не приділяється достатньої уваги процесу адаптації, алгоритм не розроблений та не відпрацьований порядок дій при залученні нового працівника для роботи.

Питанню адаптації працівників на підприємстві в різних аспектах кадрової політики приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. М. Миронова, О. В. Крушельницька, В. Г. Никифоренко, Т. Ю. Базаров, Б. Л. Єрьомін, Т. Бауер та інші.

Для початку розберемося з поняттям адаптації. Різні вчені по-різному інтерпретують поняття адаптації працівників, але ми наведемо основні для того, щоб виділити ключові їх моменти.

Таблиця 1 – Варіанти трактування терміну «адаптація працівників» вітчизняними та зарубіжними вченими

Автор	Визначення	Джерело
Крушельницька О. В. Мельничук Д. П. (Україна)	Це процес пристосування працівників до умов зовнішнього і внутрішнього середовища; взаємне пристосування працівника і умов організації, що базується на поступовому освоєнні нових професійних, соціальних та організаційних умов праці.	[3]
Никифоренко В. Г. (Україна)	Це взаємне пристосування людини і навколишнього середовища як предметно-речовинного, так і соціального. У її рамках відбувається детальне ознайомлення з колективом і новими обов'язками; засвоєння стереотипів поведінки; асиміляція – повне пристосування до середовища і, нарешті, ідентифікація – ототожнення особистих інтересів і цілей із загальними.	[5]
Бауер Т. (США)	Це процес допомоги новим найманим працівникам пристосовуватися до соціальних та продуктивних аспектів їх нової роботи швидко та спокійно.	[7]
Базаров Т. Ю, Єрьомін Б. Л. (Росія)	Це процес активного пристосування людини до нового середовища. В контексті включення співробітника до організації це означає, що відбувається інтенсивне знайомство співробітника з діяльністю та організацією та змінення особистої поведінки у відповідності з вимогами нового середовища; процес включення нових співробітників у організацію, що передбачає знайомство з правилами і нормами, закріпленими в корпоративній культурі, способами професійної діяльності, включенням в системи неформальних зв'язків.	[6]

Розглянувши декілька варіантів трактування терміну «адаптація», можемо визначити, що це – процес взаємного пристосування працівника та підприємства один до одного. Так, з боку працівника – до внутрішніх та зовнішніх середовищ підприємства, з боку підприємства – до особистісних та професійних особливостей робітника.

Адаптація працівника на підприємстві є дуже важливим фактором подальшої його роботи та виробничої продуктивності. Кадрова політика підприємства повинна сприяти легкій та швидкій адаптації нового працівника та його вливання до нового колективу, оскільки це в інтересах роботодавця та безпосередньо впливає на виробничу ефективність.

Потрібно зазначити, що новий працівник долучається до вже створеної системи та культури підприємства, яка висуває певні вимоги до працівника. Водночас, робітник, при влаштуванні на роботу, має свої цілі та інтереси і дуже важливо, щоб це з обох сторін було узгоджено. Саме це узгодження може впливати на подальшу якісну та плідну роботу.

Політика щодо адаптації на кожному підприємстві може відрізнятися, досить часто вона може взагалі ігноруватися керівництвом, бо вважається обов'язком самого новачка.

Під час розробки програми адаптації, варто враховувати, що в сучасній науці виділяється шість сторін (складових) адаптації: соціальна, виробнича, професійна, психофізіологічна, організаційна та економічна. Врахування всіх аспектів дозволить передбачити певні проблеми, які можуть виникнути під час адаптаційного періоду

Рис. 1. Розподіл респондентів за категоріями

Нами було проведено опитування 40 респондентів з питань особливостей їх досвіду адаптації на робочому місці, була приділена увага першому досвіду адаптації. За статтю можна розподілити респондентів: чоловіків – 25 %, жінок – 75 %. За віком виділено три категорії опитаних: 18–25 років – 65 %, 26–40 років – 17,5 %, 41–60 років – 17,5 %. 65 % відсотків опитаних відповіли, що їх теперішнє місце роботи не є першим, а для 35 % – це перший досвід.

Рис. 2. Найчастіші відповіді щодо аспектів полегшення адаптації працівника на думку респондентів

Серед основних складних моментів адаптаційного періоду працівників на підприємстві можемо визначити:

1) великий обсяг інформації, що отримує новий співробітник одразу ж і за короткий проміжок часу – на наш погляд, інформацію належить подавати дозовано, але своєчасно і без певних «перевантажень». Як варіант: можлива підготовка певного інформаційного буклету про структуру підприємства, основні контакти з зазначенням ПІБ, посади та телефону/електронної пошти, основні питання, які виникають у новачків тощо. Підприємство може визначити зручну форму подання такої інформації, наприклад, як чат в Telegram, Viber, долучення новачка до груп у Facebook, професійних спільнотах;

2) формалізований підхід. Для різних груп кадрів необхідно застосовувати свої методи адаптації. Різний підхід має бути для випускника закладу вищої освіти, для якого ця робота стає першим місцем працевлаштування, та для співробітника, який має певний досвід роботи. Наявність або відсутність профільної освіти також мають значення. Тобто важливо враховувати «вихідні дані» – те, з чим до нас прийшов новий працівник;

3) відсутність чітко окреслених результатів адаптаційного періоду. Недостатньо буде однієї розробки адаптаційного шляху та ознайомлення з ним працівника. Важливо розуміти, що потрібно забезпечити взаєморозуміння ще на етапі визначення завдання, розуміння цілі цього завдання самим працівником;

4) відсутність куратора, наставника або іншої людини, яка може надати певні рекомендації щодо роботи, сприяти знайомству з колективом. Чудово, якщо такою людиною виступить працівник відділу, до якого беруть нового працівника.

Варто зазначити, що чимала кількість звільнень припадає на перші тижні роботи саме через неправильно організований або неорганізований період адаптації.

Для успішної та швидкої адаптації нового робітника потрібно сформувати ефективну систему адаптації на підприємстві. Це дозволить без великих витрат з боку підприємства та моральних труднощів з боку працівника долучитися до робочого процесу. На підставі вищезазначених проблем можемо виділити ключові напрямки для організації адаптаційного процесу. Враховуючи особливості конкретного підприємства вони можуть доповнюватись та реалізовуватись у різних формах:

1. Поступове подання завдань працівникові від простих до більш складних. Цей інструмент допомагає розібратися в робочих питаннях без особливих проблем та труднощів, дозволяє побачити ланцюжок всього процесу роботи.

2. Створення певного інформаційного простору (наприклад, корпоративного інформаційного порталу, пошти, груп, спільнот, каналів у месенджерах, сторінок у соціальних мережах), що дозволяє долучити всіх співробітників до інформованості щодо важливих робочих питань та новин підприємства. Також використання інформаційних технологій може сприяти процесу адаптації через застосування різних форм анкетування для виявлення сильних та слабких сторін працівника для врахування при розробці програми адаптації.

3. Організація навчальних тренінгів. За допомогою цього інструменту керівництво може забезпечити як ефективне навчання працівника, так і сприятливий психологічний клімат на підприємстві/у структурних підрозділах. Тут працівники можуть в неформальній обстановці поспілкуватись зі своїми колегами, в той же час не відриваючись від процесу навчання.

4. Залучення до участі в колективних обговореннях. Залучення нових працівників до вирішення певних задач дозволяє йому легше увійти до професійного кола, а підприємству надає можливість отримати свіжий погляд на проблему.

Виходячи з вищезазначеного можна зробити висновки, що більшість сучасних компаній/підприємств не приділяє достатньої увагу процесу

адаптації працівників, нераціонально витрачаючи при цьому свої ресурси. Кадровим службам та спеціалістам з управління персоналом на підприємствах потрібно приділяти більше уваги питанню розробки програм адаптації співробітників, оскільки вона є невід'ємною складовою частиною нормального виробничого процесу та продуктивної роботи підприємства загалом. У свою чергу, все це може впливати на рівень конкурентоспроможності підприємства, а як наслідок, і на його прибуток. Сучасний ринок є досить жорстким і характеризується високим рівнем конкуренції, тому підприємства, що не сприяють покращенню роботи з кадрами, в тому числі на перших етапах роботи кожного працівника, будуть втрачати і в подальшому.

Список використаних джерел

1. Миронова О. М. Основні проблеми адаптації персоналу та методи їх вирішення на підприємствах. URL : http://economyandsociety.in.ua.

2. Бикова А. Л., Паранько Д. Д. Складові ефективної адаптації персоналу. Молодий вчений. 2016. № 12. С. 640–646.

3. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: Навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. К., «Кондор». 2005. 308 с.

4. Колеснікова В. В. Удосконалення системи управління процесом адаптації персоналу шляхом застосування інноваційних підходів. Теорія та практика державного управління. 2018. Вип. 1. С. 168–175.

5. Никифоренко В. Г Управління персоналом: Навчальний посібник. 2-ге видання, виправлене та доповнене. Одеса: Атлант, 2013 р. 275 с.

6. Управление персоналом: Учебник для вузов / Под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. 2-е изд., перераб. и доп. М: ЮНИТИ, 2002. 560 с.

7. Bauer T. N. (2010). Onboarding new employees: Maximizing success. SHRM Foundation's Effective Practice Guideline Series.

УДК 376.5

***Калим Адріан Ярославович**, студент групи МЕБ 19-1 УДФСУ;*

Науковий керівник:

***Харіна Олена Євгенівна**, викладач кафедри*

психології та соціології Університету ДФС України

РЕКЛАМА ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

В умовах сучасного суспільства одним з активних інформаційних каналів впливу на свідомість особистості, яка розвивається, виступає реклама. Вона втручається в усі сфери нашого життя і впливає на нас і на рішення, які ми приймаємо. Реклама сприяє розповсюдженню знань з різних сфер суспільного життя, допомагає споживачам зробити свій вибір. Та чи буде такий вибір власним? Реклама постійно у найцікавішому місці перериває улюблені фільми, встряє між рядками у газеті, пхається у вічі серед міського краєвиду. Головна її мета полягає у тому, щоб спонукати людей придбати товар, який рекламується, тому в її основі лежить психологічний вплив на споживача. Психологія вивчає механізми впливу реклами на психіку людини, сприйняття рекламних матеріалів, особливості споживацької поведінки та її модифікації під впливом реклами. Психологічні характеристики цільової аудиторії продукту - базова основа для розробки та реалізації ефективних рекламних кампаній

Мета наукової роботи полягає у виявленні методів впливу на поведінку, відношення і прийняття споживачами різноманітних рекламних засобів.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі **завдання:**

1) визначити поняття “реклами”, її основні функції, види реклами, носії та засоби її поширення;

2) проаналізувати основні способи психологічного впливу в рекламі;

Об’єктом дослідження є реклама та використання психології у процесі її створення.

Предметом дослідження є психологія різноманітних рекламних прийомів.

У процесі роботи використовувалися такі **методи дослідження:** порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації.

Відповідно до мети і завдань було обрано структуру наукової роботи, яка складається зі вступу, двох розділів, підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

У першому розділі «Реклама: поняття, функції та види» наведено різні погляди на визначення самого поняття «реклама». Так Т. Примак називає рекламу платною неперсоніфікованою формою інформаційного впливу на споживача, метою якого є формування мотивів купівлі товарів [3, с. 13]; А відомий психолог Б. Обритько стверджує, що реклама – це друковане, рукописне, усне або графічне повідомлення про особу, товари, послуги або суспільний рух, відкрито опубліковане рекламодавцем й оплачене, що має на меті збільшення обсягів збуту, розширення клієнтури, одержання голосів або суспільної підтримки [2, с. 5]. Мета реклами – зародити у споживачів не тільки думка про потреби в якомусь товарі, а й бажання його купити. Реклама служить для того, щоб сповістити різними способами про нові товари або послуги та їх споживчі властивості, і спрямована на потенційного споживача, оплачується спонсором і служить для просування його продукції й ідей.

У Другому розділі «Реклама як засіб психологічного впливу» наведено приклади різних психологічних прийомів та їх застосування сучасними маркетологами. Реклама як метод впливу на людей з метою зміни їхньої поведінки самого початку передбачає психологічний вплив. Більш того, сучасна реклама тому й дієва, що грунтується на ключових аспектах психології та соціології. Реклама доводить до споживача відомості, необхідні для купівлі та використання товарів та, поєднуючи свою інформативність з переконливістю і навіюванням, здійснює емоційний і психологічний вплив.[1, с. 155] Мета досягається тим успішніше, чим повніше враховує автор реклами психологію своїх адресатів. Для посилення рекламного впливу

використовуються різні методи психологічного впливу: метод переконання , метод навіювання, метод гіпнозу, метод нейролінгвістичного програмування, метод лінгвістичного маніпулювання, метод психологічного зараження, ефект «25-го кадру», наголос та наслідування. Наприклад, Ольга Фреймут «рекомендує» йогурт «Активію», гурт «Время и Стекло» заохочує купувати продукцію фірми «Пепсі», Ігор Кондратюк насолоджується затишком із вікнами «Veko» ,тощо. У людей виробляється стереотипність мислення, що криється в такій фразі: «Якщо цей продукт купують такі відомі люди, то я теж маю його мати».

Головне завдання реклами – це не просто проінформувати споживача про продукт, а й спонукати його придбати цей товар. Для того, щоб споживач побачивши рекламований продукт, захотів його придбати, реклама повинна містити наступні прийоми психологічного впливу: компенсація недоліків**,** апелювання до прогресу, дефіцит часу, любов до халяви, перевага над конкурентами, думка експерта або знаменитості, думка експерта або знаменитості, турбота про здоров'я, позитивні емоції, негативні емоції, сексуальний інстинкт, материнський інстинкт, шок, підміна понять, чарівні речі та апеляція до патріотизму. [4, с. 131]. Наприклад, часто в рекламі можна почути: «Купуй наше!», «Підтримай вітчизняного виробника!», «Вирощено на рідній землі!» Прикладом цього є реклама пива «Оболонь»: «Пиво «Оболонь» – пиво твоєї Батьківщини!». Покупці вважають, що вони підтримують вітчизняного покупця і рідну країну. Інший приклад – реклама горілки «Козацька рада». Сильний чоловік, патріот, що здатен впоратися з конем, вражає глядача. Цьому сприяє і текст: «Ти – козак! У тобі сила! Ти не схибиш! Ти усе здолаєш! «Козацька рада»! Будь козаком!». Це є приклад ефективного психологічного прийому.

Висновок. Отже неможливо уявити сучасне індустріальне суспільство без реклами. Рекламний бізнес, тісно зростаючись із засобами масової комунікації, є наймогутнішим засобом впливу на психіку людини. Відправна точка відліку у створенні реклами — навіть не сам товар, а людина, для якої

реклама призначена. Не знаючи та не розуміючи реальних психологічних особливостей цієї людини, споживача товару і споживача реклами, не орієнтуючись на її можливості, установки, бажання та уявлення, неможливо створити ефективну рекламу. До того ж, тенденції розвитку сучасного ринку вказують на те, що роль реклами в XXI столітті буде лише зростати.

В результаті проведених досліджень можна зробити висновок, що в процесі створення сучасної реклами використовуються і тісно переплітаються різні методи та прийоми психологічного впливу, характер яких може бути як позитивним, так і негативним.

Список використаних джерел:

1. Бутенко Н. Соціальна психологія в рекламі / Наталія Бутенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 384 с.

2. Обритько Б. Реклама і рекламна діяльність / Борис Обритько. − К. : МАУП, 2002. − 240 с.

3. Примак Т. О. Маркетингові комунікації / Т. О. Примак. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 280 с.

4. Психологія реклами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Зазимко, М. С. Корольчук, В. М.Корольчук та ін. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 384 с.

Капітонов Олександр Олексійович,

Сем'янків Дарина Олександрівна,

Студенти 2 курсу Навчально-Наукового інституту права,

Національного університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович,

к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ

ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Освіта - основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Якщо розглядати загальноосвітню середню школу, то завданням сучасної школи є виховання громадянина, патріота і професіонала, життєздатної компетентної особистості, готової до життя і праці у високоінформатизованому середовищі. Засобом для реалізації цього є запровадження педагогіки життєтворчості — плекання людини як творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості. На основі цього у школі створюється система виховання, єдине виховне поле — комплекс ідей, завдань, шляхів їх реалізації, засобів і моніторинг результатів.

Залежно від віку індивіда розрізняють 5 основних етапів (стадій) соціалізації:

1. Первинна соціалізація, або стадія адаптації (від народження до підліткового періоду дитина засвоює соціальний досвід некритично, адаптується, пристосовується, наслідує).

2. Стадія індивідуалізації (з’являється бажання виокремити себе серед інших, критичне ставлення до суспільних норм поведінки). У підлітковому віці стадія індивідуалізації, самовизначення "світ і я" характеризується як проміжна соціалізація, тому що все ще нестійке в світогляді і характері підлітка. Юнацький вік (18-25 років) характеризується як усталено концептуальна соціалізація, коли виробляються стійкі властивості особистості.

3. Стадія інтеграції (з’являється бажання знайти своє місце в суспільстві, "вписатися" в суспільство). Інтеграція проходить благополучно, якщо властивості людини приймаються групою, суспільством. Якщо ж не приймаються, можливі такі виходи: збереження своєї несхожості і поява агресивних взаємодій (взаємовідносин) з людьми і суспільством; зміна себе (стати як всі); конформізм, адаптація.

4. Трудова стадія соціалізації охоплює весь період зрілості людини, увесь період її трудової діяльності, коли людина не тільки опановує соціальний

досвід, але й відтворює його за рахунок активного впливу людини на середовище через свою діяльність.

5. Післятрудова стадія соціалізації розглядає похилий вік як вік, що робить істотний внесок у відтворення соціального досвіду, у процес передачі його новим поколінням [1, с.379].

Становлення особистості у суспільстві, її соціалізація детермінована значною кількістю факторів - рушійних сил різних явищ і процесів, які визначають їх сутність. За своїм характером ці фактори мають різну природу, різні рівні диференціації і можуть справляти позитивний чи негативний вплив як на процес соціалізації, так і її результат. Саме цим зумовлена потреба їх вивчення і з'ясування. До проблеми факторного впливу зверталися різні дослідники, зокрема В.Бочарова, І.Кон, Л.Мардахаєв, А.Мудрик, Ф.Мустаєва, О.Чижевський, Я.Щепаньский та ін. Кожен із них зробив свій внесок у наукове обгрунтування взаємозв'язку законів природи і людського суспільства, системи соціального виховання, вивчення виховних можливостей різних середовищ, детермінантів процесу соціалізації. Однак проблематичним залишається врахування всіх факторів соціалізації особистості, оскільки вони можуть бути постійними, тривалими, тимчасовими, ситуативними, об'єктивними, суб'єктивними, простими, складними та ін. Тому доцільним є не тільки їх класифікація, а й з'ясування сутності й особливостей[2, с.112].

Найважливішим інструментом соціалізації особистості виступає освіта як найважливіший соціальний інститут. У сучасній науці освіта розглядається як соціальна система, активно взаємодіє з соціальним середовищем. Її ефективність визначається системними характеристиками взаємодії освіти і суспільства. Функціонування освітньої системи протікає в умовах реально діючих відносин в суспільстві. Звідси, процес реформування освіти повинен будуватися на основі існуючих соціальних закономірностей суспільного розвитку. Соціально-економічні, політичні та морально-етичні перетворення, що відбуваються в суспільстві, визначають необхідність

оновлення системи освіти, її змістовного функціонування з метою забезпечення адекватності підготовки молоді до змін в суспільстві. В сучасних умовах демократичних перетворень соціального середовища і створення громадянського суспільства роль освіти незмірно зростає, його функції розширюються, зростає відповідальність за виховання моральних ціннісних уявлень учнів. У сфері освіти закладаються основні ціннісні орієнтації, засвоюються базові соціальні норми і відхилення від них, формується мотивація соціальної поведінки. Звідси закономірно, що в багатьох педагогічних працях соціалізація розглядається в зв'язку з поняттям «освіта» і трактується в аспекті орієнтації освіти на соціальні еталони, зафіксовані в суспільній свідомості. Проблема встановлення взаємозв'язку між поняттями «соціалізація особистості», «освіта» і «виховання» сьогодні найбільш актуальна для розуміння ролі і місця освітньої системи у формуванні соціальних якостей учня, його моральних цінностей, особистих потреб і обов'язків. Безумовно, виховання сприяє розвитку і формуванню моральних і громадянських якостей особистості, тим самим впливає на його соціалізацію. Процес соціалізації, як прилучення учня до активної участі в розвитку суспільства, становить найважливішу педагогічну задачу виховання і освіти.

У даний час немає єдиної педагогічної практики, навпаки, складаються різні, які значно відрізняються види педагогічних практик (класичне навчання, нове гуманітарну освіту, релігійне, езотеричне і ін.). Крім цього, відбувається трансформація, переворот існуючих відносин. Наприклад, в Україні доцільно розцінювати, щонайменше, два основних напрямки в сфері освіти. По-перше, світову тенденцію до зміни основної парадигми освіти: криза класичної моделі і системи освіти, розробка нових педагогічних фундаментальних ідей в філософії і соціології освіти, в гуманітарній науці, створення експериментальних і альтернативних шкіл. По-друге, вітчизняне рух нашої школи і освіти в напрямку інтеграції в світову культуру: демократизація школи, встановлення взаємозв'язку з основними суб'єктами

культури, створення системи безперервної освіти, гуманізація і комп'ютеризація освіти, вільний вибір програми навчання і освіти, створення на основі самостійності шкіл і ВНЗ [3].

У зв'язку з цим можна визначити, які ж пріоритети повинні бути сьогодні в освіті. І тут вихідними цінностями повинні бути формування вільної і відповідальної особистості, здатної конструктивно працювати в проблемних ситуаціях, що поєднує професійну компетентність з громадянською відповідальністю, яка має належним світоглядним кругозором і моральним свідомістю. Саме «дефіцит» такої особистості є першопричиною всіх проблем в освіті. Передача підростаючому поколінню накопиченого досвіду культури - «рамкову» умова будь-якої системи виховання і освіти - повинна здійснюватися і будуватися таким чином, щоб обов'язково сприяти вирішенню цього завдання [4].

Отже, необхідно сприяти розвитку активної особистісної позиції в роботі зі знанням і в знанні, вмінню конструктивно діяти в виникають тут проблемних ситуаціях, долучаючись у спільній діяльності в навчальному колективі, яка наводилася в реальному процесі наукового пізнання до формування відповідних знань.

Список використаних джерел:

1.Ustynova N.V. SOCIALIZATION OF CHILDREN AND YOUTH IN A MODERN STUDENT'S EDUCATIONAL FIELD OF UKRAINE. С – 379

2.АЛЄКСЄЄНКО Тетяна Федорівна СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: МОЖЛИВОСТІ Й РИЗИКИ. Науково-методичний посібник м.Київ С – 112.

3.Фізичне виховання студентів: навч. посібник Л.С.. Дворкін, К.Д. Чермен, О.Ю. Давидов / За заг. ред. Л.С. Дворкіна. - Ростов н / Д: Фенікс; Краснодар: Неоглорія, 2008.

4.Ледовіч С.А., Алієва А.В., Маричев В.В. Освітнє середовище ЯК ФАКТОР соціалізації особистості: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ // Сучасні проблеми науки та освіти. - 2015. - № 1-1.

УДК 159.922.73

Карева Олена Володимирівна., *студентка групи ОБД-18-2 Університету державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

Дєніжна Світлана Олександрівна, *кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Університету державної фіскальної служби України*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний стан українського суспільства визначається переломним характером та динамізмом, що обумовлює необхідність науково обґрунтованого удосконалення технологій соціалізації молодих громадян. Студентство України складає вагому частку суспільства, яка утворює його інтелектуальний ресурс. Тому важливим є посилення уваги дослідників до проблеми соціалізації означеної категорії молоді, сприяння розвитку та творчій реалізації особистості в умовах соціальних трансформацій**.**

У сьогоденні, за часів радикальних соціальних, економічних, культурних перетворень вищі навчальні заклади мають бути готові до створення умов для всебічного розвитку майбутнього фахівця як особистості, професіонала, громадянина. Основне завдання сучасної освіти є розвиток готовності людини до динамічних соціальних змін, сприйняття та реалізації інновацій, творчої, конструктивної взаємодії з іншими людьми.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки» зазначено про необхідність проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства й держави, що забезпечує виховання людини інноваційного типу мислення та культури [1].

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що різні аспекти соціалізації та виховання студентської молоді під час професійної підготовки розглянуто в працях вітчизняних вчених: О. Безпалько, Т. Бондаренко, І. Звєрєвої, А. Капської, А. Рижанової, С. Харченка. На необхідності спеціальної роботи, спрямованої на вирішення соціальних проблем студентів вищих навчальних закладів, наголошується в дослідженнях М. Лукашевич, С. Савченка, С. Шашенко, О. Язловецької.

Проте з у науковій літературі недостатньою мірою розкриті особливості процесу соціалізації студентської молоді в умовах тих соціальних трансформацій, які відбуваються в сучасному суспільстві, що зумовлює актуальність дослідження поставленої проблеми.

Пріоритетність вирішення завдань соціалізації молоді в системі освітньої діяльності закріплена в Законі України «Про освіту», який визначає освіту як «цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави».

Спрямованість державної політики щодо соціалізації студентської молоді, положення якої викладені в Законі України «Про вищу освіту», наказах Міністерства освіти та науки України виражається в тому, що система виховання студентів у вищому навчальному закладі повинна акцентувати увагу на розвитку потреби особистості в досягненні успіху, реалізації своїх цілей та самоствердженні, формуванні якостей особистості, які забезпечують її соціальну активність у різних сферах життєдіяльності суспільства [4].

Для вирішення проблеми, що розглядається, слід зазначити, що на сучасному етапі система вищої освіти тлумачиться як важливий інститут соціалізації особистості студента, метою якого є створення умов для підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності, а також формування високоосвіченої та висококультурної особистості як громадянина суспільства і держави. Випускник вищого навчального закладу є представником еліти суспільства, який опанував найкращі суспільні

здобутки, здатний впровадити їх у практиці, реалізувати особистісний і професійний потенціал, сформований у процесі професійної підготовки [2].

Ключовими показниками успішності студента як суб'єкта соціалізації становлять: а) самостійність в інформаційному просторі; б) рівень соціальної компетентності; в) здатність знайти свою справу в житті та обрати ті сфери та види соціально-корисної діяльності, в яких студент зможе досягнути особистісної та професійної реалізації.

Результатом соціалізації студентської молоді є: 1) вироблення власної системи поглядів на життя та ціннісні орієнтації; 2) формування життєвого ідеалу; 3) засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій; 4) формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки; 5) опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування [3].

Варто наголосити, що вищі навчальні заклади України мають модернізувати не лише процес навчання, але й удосконалювати діяльність студентства в позанавчальний час. У цьому аспекті процес соціалізації студентської молоді має здійснюватись з використанням нових технологій соціальної та виховної роботи, що сприяють розвитку духовності, осмисленню цінностей сучасного суспільства, формуванню ціннісних орієнтацій кожної особистості, її вихованню соціальної активності.

Отже, на підставі викладеного вище слід заключити, що соціалізація студентської молоді у вищих навчальних закладах за умов сучасних трансформацій здійснюється, з одного боку, - відповідно до змін, що відбуваються в суспільстві, з іншого боку, - з орієнтацією на майбутнє. З цих позицій результатом даного процесу має бути досягнення високого рівня сформованості соціальної культури студента, здатного до активної діяльності в умовах динамічного та непередбачуваного соціального середовища.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www/mon/gov/ua/images/files/…/4455/pdf.

2. Васильєва М. П. Технології соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю / М. П. Васильєва, М. К. Подберезський // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. - 2018. - Вип. 24(1). - С. 41-48. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24(1)__9.

3. Язловецька О. Соціалізація та виховання студентської молоді у ВНЗ/О. Язловецька // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки. - 2012. - Вип. 107(2). - С. 260-270. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107(2)__40.

4. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: автореф. дис. д-ра пед. н.: 13.00.05 / Луганський нац. пед. ун-т ім.Т.Шевченка. Луганськ, 2004. 42 с.

Кацан Ольга Сергіївна, *студентка групи ЖБ-17-1 Університету державної фіскальної служби України*

науковий керівник – Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СПЕЦИФІКА СЕНСИТИВНОГО ІНТЕРВ'Ю З ГЕРОЄМ, ЩО БУВ У ОКУПАЦІЇ (НА ПРИЛАДІ ВЛАСНИХ ПУБЛІКАЦІЙ НА РАДІО СВОБОДА)

Суспільно-політична ситуація в країні актуалізувала питання функціонування у медіа матеріалів на чутливу й травматичну тематику – йдеться про висвітлення питань пов'язаних з анексією Криму, окупацією Донбасу, адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах, життя та потреби людей по той бік лінії розмежування. У цьому контексті для журналіста важливе розуміння не лише методики роботи над матеріалом, а й урахування психологічних особливостей, пов'язаних із створенням медійного продукту, адже йдеться про комунікацію із вразливими людьми: отже хиби в роботі можуть завдати моральної шкоди не лише співрозмовникові, а й медійнику та й навіть аудиторії, що сприйматиме медійний продукт.

Щодня в українському медіаландшафті трапляються десятки матеріалів, пов'язаних із життям окремих регіонів Донецької та Луганської областей. Окупація цих територій спричинила інформаційний розлом: люди, що мешкають там, а також поблизу лінії розмежування, інформаційно відрізані від медіасередовища країни. Тож нині одне із завдань журналіста – стирати цю інформаційну межу.

Результати спеціального звіту ГО «Детектор медіа» щодо висвітлення конфлікту на сході України [4, с. 7] засвідчили, що ще у 2016 році журналісти зауважували про падіння інтересу до тем, пов'язаних з російською агресією на сході серед аудиторії, їх потіснили політичні події, що у медійному середовищі вийшли на передній план: «Відносно спокійна ситуація в зоні конфлікту, а також утома від постійної напруги, на думку журналістів, призвели до зниження інтересу серед аудиторії, а відтак і до зменшення висвітлення цих тем засобами масової інформації» [4, с.7].

На думку експертів нині «Україна потерпає від гуманітарної кризи такого масштабу, з яким суспільство не стикалося з часів Другої світової війни» [1, с. 4]. Тож, приміром «висвітлення проблем, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, теми надзвичайно делікатної, вимагає від журналіста не лише високого професіоналізму, але і гуманності. Адже подання матеріалу,

безперечно, вплине на громадську думку, сформує ставлення до величезної кількості українців, які позбавлені можливості повернутися додому» [1, с. 4].

Отже завдання журналіста у засиллі цифр, фактів та сухих зведень «знаходити нові шляхи висвітлення масштабних проблем, які протягом тривалого часу не вирішуються, пропонувати свіжий підхід, завдяки чому можна було б повноцінно й всебічно інформувати широку аудиторію про те, що відбувається» [1, с. 7].

Абсолютно виправдано зауважено, що «жителі східних територій України отримали безцінний досвід самоорганізації і виживання беззбройного мирного населення в нелюдських умовах воєнних дій. Вони можуть поділитись цим досвідом і провести таке моральне щеплення, сприяти гуманізації суспільства» [2].

Основним джерелом інформації про окупацію залишаються люди. Як очевидці подій, вони можуть надати чимало інформації, що буде не лише релевантною для аудиторії ЗМІ, а й допоможе відтворити хронологію подій, стати основою історичного дослідження й у подальшому бути цінною базою для юридичних проваджень у міжнародних судах.

Важливим аспектом у роботі з людьми при підготовці матеріалу на чутливу тематику є розуміння, що якість одержаної інформації напряму залежить від вибудованої комунікації, довіри. Часто свідчення людей потребують вжиття заходів для захисту джерела або і повної анонімності – тож журналістові у жодному разі не модна ігнорувати тонкощі кожної людської історії, за висвітлення якої він узявся. Тож спілкування у процесі роботи над матеріалом потребує комунікативних умінь, рішучості та психологічної підготовки. Журналістові варто уміти спілкуватися з джерелами у будь-яких несприятливих умовах: людина не іде на контакт/людина зловживає вагою журналіста/людина намагається дезінформаувати/людина є посадовою особою, що приховує інформацію і т.д.

У будь-якому випадку журналістові варто насамперед продумати ідею матеріалу: крім свідчень про життя в окупації, історії мешканців сходу можуть

мати на меті мотивацію суспільства, слугувати інструментом, здатним показати громадам, приміром, потенціал нових співмешканців, якщо йдеться про внутрішньо-переміщених осіб, продемонструвати їхнє прагнення до залучення й участі в житті населеного пункту.

На думку, О. Расулової, «розмови з військовими, полоненими, жертвами – це одні з численних прикладів складного інтерв'ю, під час якого героєві чи героїні доводиться говорити про емоційно сильні події» [3], тож через можливість повторного переживання героя, надмірної сугестивності тексту або дистанціювання чи навпаки – проживання стресу журналістом – існує ризик потрійної ретравматизації: тобто «постраждати можуть усі: опитувані, журналісти й журналістки, аудиторія» [3]. У разі ж постійного напруження, викликаного роботою із чутливими темами, у медійників існує ризик професійного вигорання.

Такі матеріали (на їх позначення використовують термін «сенситивний») регулярно з'являються на веб-сторінці спецпроєкту «Донбас.Реалії» Української редакції Радіо Свобода, що є мультимедійний продуктом для ОРДЛО і підконтрольної частини Донецької і Луганської областей. Крім новин та аналітичних матеріалів, натрапляємо на лонґріди, life story, аудіовізуальні продукти, в центрі яких стоїть людина, що була свідком подій, пов'язаних з військовою агресією, пережила окупацію тощо.

Під час стажування в Київському бюро Радіо Свобода автором було підготовано три матеріали на сенситивну тематику: «*Я навчилася долати труднощі». Ірина Калупаха покинула домівку через війну на Донбасі й зараз допомагає переселенцям»*, «*Патрон у звільнення рідного Луганська. Історія переселенки, яка наважилася виїхати і не пошкодувала про це»*, *«Фельдшер не всех смог потом реанимировать»: Станислав Печёнкин рассказывает про «Изоляцию»*. В основі кожного – інтерв'ю як метод збору інформації. На основі методології створення перелічених матеріалів, можна виокремити такі особливості спілкування із людьми, які перебували в окупації: 1) важливою є безпосередня розмова із героєм матеріалу. Інтерв'ю будь-якими засобами

телефонії не передасть емоційного стану героя, до того ж важливий живий контакт, що дозволяє сформувати почуття довіри до журналіста, відтак імовірність, що герой розповість більше унікального підвищується. Опис деталей розмови завжди гарно ілюструє матеріал, а іноді й краще змальовує героя: як він сміється, через що обурюється, як реагує, розповідаючи про певні події; 2) запорукою успішного інтерв'ю є встановлення довіри між журналістом й реципієнтом. Домовлятися про зустріч краще телефонною розмовою, аби дати змогу героєві звикнути до голосу журналіста, короткий діалог на нетральну тематику у такому випадку стає таким собі «сліпим знайомством». Вибір місця для зустрічі краще лишити теж за героєм – людина вільніше почувається на «своїй» території, отже менше хвилюватиметься, буде більш прихильною до журналіста; 3) варто до початку розмови попередити героя, що у разі спогадів, які його емоційно травмують, завдають прикрощів, він може не відповідати на питання. Щоб уникнути таких ситуацій, варто знайти якнайбільше інформації про героя й проаналізувати, щоб завдало болю журналістові, якби він був на місці співрозмовника; 4) зняти напругу домагають питання на загальні теми; 5) за певних обставин можна монологізувати розмову – дати можливість співрозмовнику «виговоритися», після чого задавати додаткові питання. Не варто «бути машиною для запитань», це може переривати думки інтерв'юйовано, а подекуди навіть дратувати його. Водночас важливе активне слухання;

Часто формат розмови може підказати жанр, форму матеріалу. На прикладі власних публікацій можна простежити, що такі історії гарно переростають в портретні (біографічні) нариси, інтерв'ю-монолог. Гарно ілюструють матеріал та допомагають краще сприймати тексти світлини – зроблені під час розмови за згодою співрозмовника й архівні. Зрештою, коли висвітлена у тесті проблема портретизується через людину, це краще сприймається читачем.

Водночас варто обережно ставитися до почутого та перевіряти інформацію: «За допомогою ненав'язливих запитань можна дізнатися, що насправді сталося, скільки ще людей постраждало, що вони пережили. Іноді у

людей є при собі фотографії або документи, з яких можна зняти копію. Іноді товариш або сусід може що-небудь прояснити або повідомити додаткові подробиці» [1, с.12].

Отже специфіка сенситивного інтерв'ю передбачає як інформаційну, так і психологічну підготовку, від чого напряму залежать якість майбутнього матеріалу. Левову частку складає комунікація з людиною. Сугестивність тексту можуть бути як «фішкою» журналістського почерку, так і нашкодити не лише співрозмовникові, а й аудиторії, тож підготовка матеріалу на чутливу тематику передбачає розуміння емоційної межі теми майбутнього інформаційного продукту.

Список використаних джерел

1. Вебстер М. Україна. Висвітлення конфлікту. Практичний посібник для журналістів. Інститут регіональної преси та інформації (IRMI): 2015. 18 с.
2. Переселенці зі сходу – хто вони? Наша історія у нарисах. *Громадська організація «Чайка»*: веб-сайт. URL: http://chaika.org.ua/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96-%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D1%85%D1%82%D0%BE-%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B0-%D1%96%D1%81/ (дата звернення: 17. 04. 2020).
3. Расулова О. Потрійна травма *MediaLab.Online*: веб-сайт. URL: https://medialab.online/news/yakubovych (дата звернення: 13. 04. 2020).
4. Спеціальний звіт «Висвітлення конфлікту на сході в українських медіа: дослідження цінностей, установок та практик журналістів». Київ: ГО «Детектор Медіа», 2016. 19 с.

УДК 159.9.072

***Коваленко Ірина Ігорівна**, студентка групи ПСБз-18-1с Університету державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

***Пєтухова Ірина Олексіївна,** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Університету державної фіскальної служби України*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ ЗА АУТИСТИЧНИМ ТИПОМ

Етіологія й патогенез синдрому Аспергера, так само як і раннього дитячого аутизму, залишаються нез'ясованими. Найбільше значення надають генетичним чинникам, що зумовлюють природжений характер порушень. Про це свідчать факти накопичення випадків цього синдрому в родинах, де є особи з цим розладом, а іноді й підвищена частота окремих випадків не лише синдрому Аспергера, а й дитячого аутизму.

Але разом із уявленнями про генетичну зумовленість цього синдрому багато психіатрів допускають, що він виникає внаслідок пренатального та перинатального порушення ЦНС.

Можна нарахувати понад десять теорій аутизму. Проте всі теорії можна об'єднати в чотири групи [1]:

- модель аутизму з позиції біхевіоризму;
- біологічні теорії (генетичні концепції; теорії, пов'язані з дією перинатальних чинників; теорія порушення розвитку мозку; біо- та нейрохімічні теорії; імунологічна концепція);
- аутизм як недорозвиток структури базальної афективної організації;
- когнітивні теорії: дефіцит соціального пізнання та посиленого перцептивного функціонування.

За умови застосування біхевіоральної парадигми, аутизм розглядають на рівні поведінкових проявів. За визначенням біхевіоральної психології

аутизм – це синдром поведінкових дефіцитів і надлишків, які можуть змінюватись під впливом спеціальних ретельно спланованих, конструктивних взаємин з навколишніми людьми. При цьому дефіцитом поведінки названо те, що дитина не робить або робить недостатньо, а надлишком – рухи й дії дитини, які часто виявляються і перетворюють її поведінку на неадекватну та неефективну, заважаючи конструктивній взаємодії з навколишнім середовищем [2].

У дітей з аутичним типом розвитку частіше за все спостерігають такі дефіцити: комунікація; соціально адаптивні навички; ігрові навички; побутові навички; генералізація навичок.

Категорія «надлишку поведінки», своєю чергою, охоплює такі прояви: агресія (самоагресія); істерика; аутостимуляція; стереотипні дії [2].

Поведінку дитини, що є соціально небажаною, деструктивною або самодеструктивною, називають проблемною. На думку представників біхевіорального напряму, проблемна поведінки у аутичних дітей здебільшого відбувається через брак певних навичок. Так, дитина, яка не має комунікативних навичок, починає виявляти себе небажаним чином: наприклад, хоче пити, але, не маючи навички просити, починає плакати чи виявляти аутостимуляцію.

З точки зору біологічної теорії, розглянемо окремо чотири позиції цієї теорії [3]:

1. Генетична концепція. Одна з найрозповсюдженіших гіпотез виникнення аутизму полягає в тому, що цей відхил у розвитку зумовлено генетичними порушеннями, однак лишається незрозумілим, що спричинює переважний вплив на появу розладів аутичного спектра – взаємодія множини генів, або рідкісні мутації, які мають сильний ефект.

Аргументи на користь генетичної природи аутизму спираються на сімейні, близнюкові, молекулярно-біологічні дослідження (Rutter, 1985). Є численні вказівки на сімейну обтяженість дитячого аутизму: 2–3 % сиблінгів (братів/сестер) дітей-аутистів страждають на ті самі захворювання, що в 50

(за іншими даними, в 60–100) разів перевищує популяційну частоту дитячого аутизму; конкордантність (наявність певної ознаки в обох близнюків) щодо дитячого аутизму в парах монозиготних близнюків за даними різних авторів, коливається від 36 % до 89 %, тоді як у парах дизиготних близнюків вона дорівнює 0; ризик розвитку раннього дитячого аутизму в другої дитини після народження першої з аутизмом досягає 8,7 %.

Проведені дослідження в цій сфері дають підставу вважати, що нині в теорії генетичного походження аутизму розглядають це порушення розвитку як полігенне, у походженні якого беруть участь не менше 6-10 генів.

2. Теорії, пов'язані з дією пренатальних чинників. До патогенно значущих пренатальних чинників належать різні негативні дії в неонатальному й ранньому постнатальному періодах. Це – кровотечі у матері під час вагітності, уживання нею великої кількості лікарських речовин, інші токсичні й інфекційні дії на плід [3].

Припускають також, що в пренатальному періоді можливі порушення дозрівання нейронів, їх передчасне й підвищене руйнування, а також порушення міграції під впливом генетичних або «екзогенних» чинників. Розвиток аутизму пов'язують з такими пре- та пренатальними чинниками ризику, як літній вік матері або батька, низька вага при народженні, недоношеність, гіпоксія під час пологів.

3. Теорія порушення розвитку мозку. Відомі серйозні спроби пояснити церебральні механізми патогенезу дитячого аутизму. Теорії, у яких найбільше значення надають відхилам у розвитку мозкових структур, основані як на суто теоретичних уявленнях про незрілість мозкових утворень, так і на нейроанатомічних, комп'ютерних томографічних спостереженнях останніх років. Якщо макроскопічно мозок хворих дітей зазвичай не має будьяких особливостей, то за мікроскопії виявляють зменшення розмірів нейронів у гіпокампі, енторіальній корі, мигдалині, мамілярних тілах і в деяких інших відділах мозку, зокрема – у мозочку. За допомогою рентгенівської комп'ютерної та магнітно-резонансної томографії

виявлено зменшення розмірів лобових і скроневих відділів мозку, особливо зліва, і розширення внутрішніх лікворних просторів [4].

Сучасні наукові погляди свідчать про те, що проблему виникнення аутизму в дітей нерозривно пов'язано із загальними закономірностями функційного дозрівання нервової системи дитини в ранньому онтогенезі.

Список використаних джерел

1. Каган В. Е. Детская психиатрия как проблемное поле: еретические заметки / В. Е. Каган //Социальное и душевное здоровье ребенка и семьи: защита, помощь, возвращение в жизнь: Материалы Рос. науч.-практ. конф., Москва, 22-25 сент. 1998 г. – М., 1998. – С. 13–18.

2. Веденина М. Ю. Использование поведенческой терапии аутичных детей для формирования навыков бытовой адаптации. Сообщение I / М. Ю. Веденина // Дефектология. – 1997. – № 2. – С. 31-40.

3. Коэн Ш. Жизнь с аутизмом / Коэн Ш. – М.: Институт общегуманитарных Исследований, 2008. – 240 с.

4. Пилягина Г. Я. Многоликость саморазрушения (особенности патогенеза аутодеструктивных эквивалентов) / Г. Я. Пилягина // Таврический журнал психиатрии. — 2002. – Т. 6, № 2. – С. 52–56.

Козак Світлана Анатоліївна,
студентка групи ПНК-31 КНУБА
Науковий керівник:
Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

У статті розглядається поняття адаптація. Визначено етапи, стадії, рівні адаптації та основні чинники, що впливають на процес адаптації першокласників. Виділено причини, наслідки шкільної дезадаптації першокласників.

Ключові слова: адаптація, дезадаптація, першокласники.

Адаптацією є універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем. Це складне соціально зумовлене явище охоплює три рівні адаптивної поведінки людини: біологічний, психологічний і соціальний з провідною роллю останнього. Адаптивну діяльність людей мотивують соціально зумовлені потреби, однак водночас для неї властиве і специфічно біологічне, притаманне людському організму. Все це характеризує адаптацію як цілісний біопсихосоціальний процес.

Процес адаптації першокласників до навчання протікає на всіх її рівнях: біологічному (пристосування до нового режиму навчання й життя); психологічному (входження до нової системи вимог, пов'язаних з виконанням навчальної діяльності) та соціальному (входження до учнівського колективу).

В біологічній (фізіологічній) адаптації першокласника виділяють декілька етапів:

- гостра адаптація (перші 2-3 тижні). Найважчий час для дитини. В даний період на всі нові впливи організм дитини відповідає значною напругою практично всіх своїх систем, і як результат – багато першокласників у вересні хворіє;
- нестійке пристосування – організм дитини знаходить адекватні, близькі до оптимальних варіантів реакцій на нові умови;
- період відносно стійкого пристосування – організм реагує на навантаження з меншою напругою [1].

Психологічна адаптація являє собою процес мотивації адаптивної поведінки людини, формування мети і програми її реалізації у ситуаціях, що відзначаються значною новизною та значущістю. Це процес взаємодії

особистості дитини із середовищем, за якого дитина повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значущих зв'язків. Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку й використанні адекватних засобів і способів задоволення основних її потреб, до яких належать потреба в безпеці, фізіологічні потреби (у їжі, сні, відпочинку тощо), потреба в прийнятті та любові, у визнанні та повазі, у самовираженні, самоствердженні й у розвитку. Тим самим закладаються можливості для успішної соціальної адаптації й соціалізації дитини.

Соціальна адаптація визначається як процес, за допомогою якого дитина досягає стану соціальної рівноваги при відсутності переживання конфлікту із оточуючими людьми. Соціальну адаптацію розглядають як завершальний, підсумковий етап адаптації в цілому, що забезпечує як фізіологічне і психологічне, так і соціальне благополуччя особистості. Першокласник повинен пристосуватись до вимог тих соціальних груп, що характерні для школи (учнівська група, вчителі, інші класи тощо).

Соціальна адаптація проходить чотири основних стадії:

- врівноваження – встановлення рівноваги між групою та особистістю, які проявляють взаємну терпимість до системи вподобань і стереотипів поведінки один одного;
- псевдоадаптація – поєднання зовнішньої пристосованості до соціальної групи з негативним ставленням до її норм і вимог;
- пристосування – визнання і прийняття систем вподобань нової соціальної спільноти, взаємні поступки;
- уподібнення – психологічна переорієнтація особистості, трансформація колишніх поглядів, орієнтацій, установок відповідно до нової ситуації [2].

Критеріями успішного адаптаційного процесу в школі, з одного боку – є продуктивність учбової діяльності, а з іншого – психологічний стан школяра, його емоційне самопочуття, відсутність внутрішнього напруження

та дискомфорту. Більшість учнів адаптується до умов навчання школи досить швидко, приймаючи вимоги навчальновиховного процесу.

Важливим чинником адаптації дитини до школи виступає її соціальне оточення: вчитель, клас, сім'я. Ставлення вчителя до дитини впливає на успішність її подальшого навчання в школі. Набута позиція першокласника в класі серед однолітків та сімейна ситуація, в якій опиняється дитина на початку свого навчання в школі також визначає успішність адаптації до навчання.

В процесі адаптації першокласника виділяють такі адаптаційні рівні:

- ✓ Високий – першокласник позитивно ставиться до школи, її правила і вимог. Навчальний матеріал засвоює легко. Глибоко й повно опановує програмовий матеріал, розв'язує ускладнені задачі, чемний, уважно вислуховує вказівки, пояснення вчителя. Доручення виконує охоче і сумлінно, без зовнішнього контроль. Виявляє високу зацікавленість до самостійної роботи, готується до всіх уроків. Має у класі позитивний статус.
- ✓ Середній – першокласник позитивно ставиться до школи, відвідування уроків не спричиняє негативних переживань. Розуміє навчальний матеріал, коли вчитель пояснює його досить детально й наочно. Засвоює основний зміст програми з усіх предметів, самостійно розв'язує типові задачі. Зосереджений і уважний під час виконання завдань, доручень, вказівок учителя, разом з тим потребує контролю з боку дорослого. Зосередженим буває тільки тоді, коли робить щось цікаве для себе. Майже завжди готується до уроків і виконує домашні завдання. Доручення виконує сумлінно. Дружить з багатьма однокласниками.
- ✓ Низький – першокласник негативно або байдуже ставиться до школи. Спостерігаються порушення дисципліни. Самостійна робота з підручником викликає труднощі, під час виконання самостійних завдань не виявляє до них інтересу. До уроків готується нерегулярно,

потребує постійного контролю, систематичних нагадувань як з боку учителя, так і з боку батьків. Для розуміння нового матеріалу потребує значної допомоги вчителя і батьків. Доручення виконує під контролем і без особливого бажання [3].

У випадку коли дитина не може адаптуватися до навчання у школі у неї виникає шкільна дезадаптація. Вона визначається як багатофакторний процес зниження і порушення здатності дитини до навчання внаслідок невідповідності умов та вимог навчального процесу, найближчого соціального середовища її психофізіологічних можливостей і потреб. Провідними причинами, з одного боку, є особливості дитини (її неможливість в силу особистісних причин реалізувати свої здібності і потреби), а з іншого боку, особливості мікросоціального оточення і неадекватні умови шкільного навчання.

Також шкільну дезадаптацію розглядають як переважно соціальнопедагогічне явище, у формуванні якого визначальне значення належить сукупним педагогічним і власне шкільним чинникам [4]. А також як складне соціальнопсихологічне явище, суть якого становить неможливість для дитини знайти в просторі шкільного навчання «своє місце», на якому вона може бути прийнятою такою, яка вона є, зберігаючи і розвиваючи свою ідентичність, потенції і можливості для самореалізації та самоактуалізації.

Ознаками успішної адаптації психологи вважають:

- задоволеність дитини процесом навчання;
- легкість і успішність засвоєння програмного матеріалу;
- достатня самостійність дитини при виконанні навчальних завдань, звернення за допомогою до дорослого лише після спроб виконати завдання самостійно;
- задоволеність дитини міжособистісними відносинами з дорослими і однокласниками [5].

Отже, період адаптації першокласника пов'язаний із трансформацією раніше сформованих у нього стереотипів поведінки й навичок

життєдіяльності, що призводить не лише до низки утруднень у взаємодії з оточуючим світом і в повсякденному житті, а й нерідко спричиняє погіршення навчальних успіхів.

Список використаних джерел

1. Олейниченко С. Н. Адаптация первоклассников к школе. / С. Н. Олейниченко. – Режим доступу: nsportal.ru

2. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.

3. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах. / Упоряд. Т. Червона. – К.: Шкільний світ, 2008. – 128 с.

4. Овчарова Р. В. Практическая психология в начальной школе. / Р. В. Овчарова. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 240 с.

5. Ринчинова Д. Ц. Адаптация первоклассников к школе. / Д. Ц. Ринчинова. – Режим доступу: festival.1september.ru/

УДК 159.922

Козлов Сергій Володимирович,

магістрант 2 курсу зі спеціальності: 053 Психологія,

Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського(м. Одеса)

Науковий керівник:

Оріщенко Оксана Анатоліївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ОСІБ З РІЗНИМ ТИПОМ ЕМПАТІЇ

Метою даного повідомлення є аналіз результатів емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей саморозвитку осіб з

різним типом емпатії.

Емпатія вивчається нами з позицій континуально-ієрархічного підходу в дослідженні властивостей особистості [3]. З позицій даного підходу під емпатією розуміється відносно стійка інтегральна властивість особистості, що виявляється: а) у здібності емоційно реагувати на переживання іншої людини (іншого об'єкту емпатії), у розумінні її (його) емоційних станів, у передбаченні афективних реакцій, в активному намаганні допомогти; б) у спрямованості на певний об'єкт емпатичних переживань [2]. В структурі емпатії виділяють такі якісні (модальнісні) показники: емоційна емпатія (ЕЕ); когнітивна емпатія (КЕ); предиктивна емпатія (ПЕ); дійова емпатія (ДЕ); загальний показник емпатії [3].

Саморозвиток розглядається згідно визначенню, запропонованому С. Б. Кузіковою, як прогресивний, усвідомлений і керований процес особистісних змін, особистісного зростання. Автор виділяє такі компоненти саморозвитку: *потреба у саморозвитку* (потреба в самовдосконаленні, особистісному зростанні, усвідомленому самотворенні, відкритість, інтерес до навколишнього, до власного внутрішнього світу та внутрішнього світу інших людей; повнота і насиченість життя, потреба в експансії – розширенні світу, оволодінні ним); *умови саморозвитку* (автономність, позитивне самосприйняття; сила, зрілість Я; визначеність у цілях, активні життєві стратегії; пошукова активність, самовдосконалення, сприйнятливість, толерантність до нового); *механізми (функціональні засоби) саморозвитку* (самопізнання як прагнення до автентичності; самоаналіз; усвідомлення розбіжності між реальним і бажаним Я; чутливість до зворотного зв’язку, здатність до саморегуляції і самотворення) [1].

Дослідження проводилось на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». В ньому брали участь 63 студенти та магістранти різних факультетів денної та заочної форм навчання (у віці від 21 до 43 років).

Емпіричне дослідження було здійснено за допомогою наступних

психодіагностичних методик: 1) «Психодіагностичний модальнісний тест - опитувальник емпатії» (О. П. Саннікова) [3]; 2) Методика «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» [1; 4].

В цьому повідомленні йдеться тільки про результати якісного аналізу отриманих даних (методи “асів” та “профілів”). Отже, при використанні методу «асів» на основі результатів діагностики за допомогою методики «Психодіагностичний модальнісний тест - опитувальник емпатії» (О. П. Саннікова) нами були виділені *модальнісні типи емпатії*, що відрізняються поєднанням її показників, тобто домінуванням: 1) однієї з модальностей, зокрема, емоційно - емпатичний тип (ЕЕ), когнітивно - емпатичний тип (КЕ), предиктивно - емпатичний тип (ПЕ), дієво - емпатичний тип (ДЕ); 2) одночасно декількох модальностей. На нашій виборці було виявлено два таких типи: з максимально високими (ЗПЕ - max) та з мінімально низькими значеннями інтегрального (загального) показнику емпатії (ЗПЕ - min).

На наступному етапі емпіричного дослідження за допомогою методу “профілів“ вивчалися індивідуально-психологічні особливості саморозвитку представників всіх виділених модальнісних типів емпатії (мал. 1).

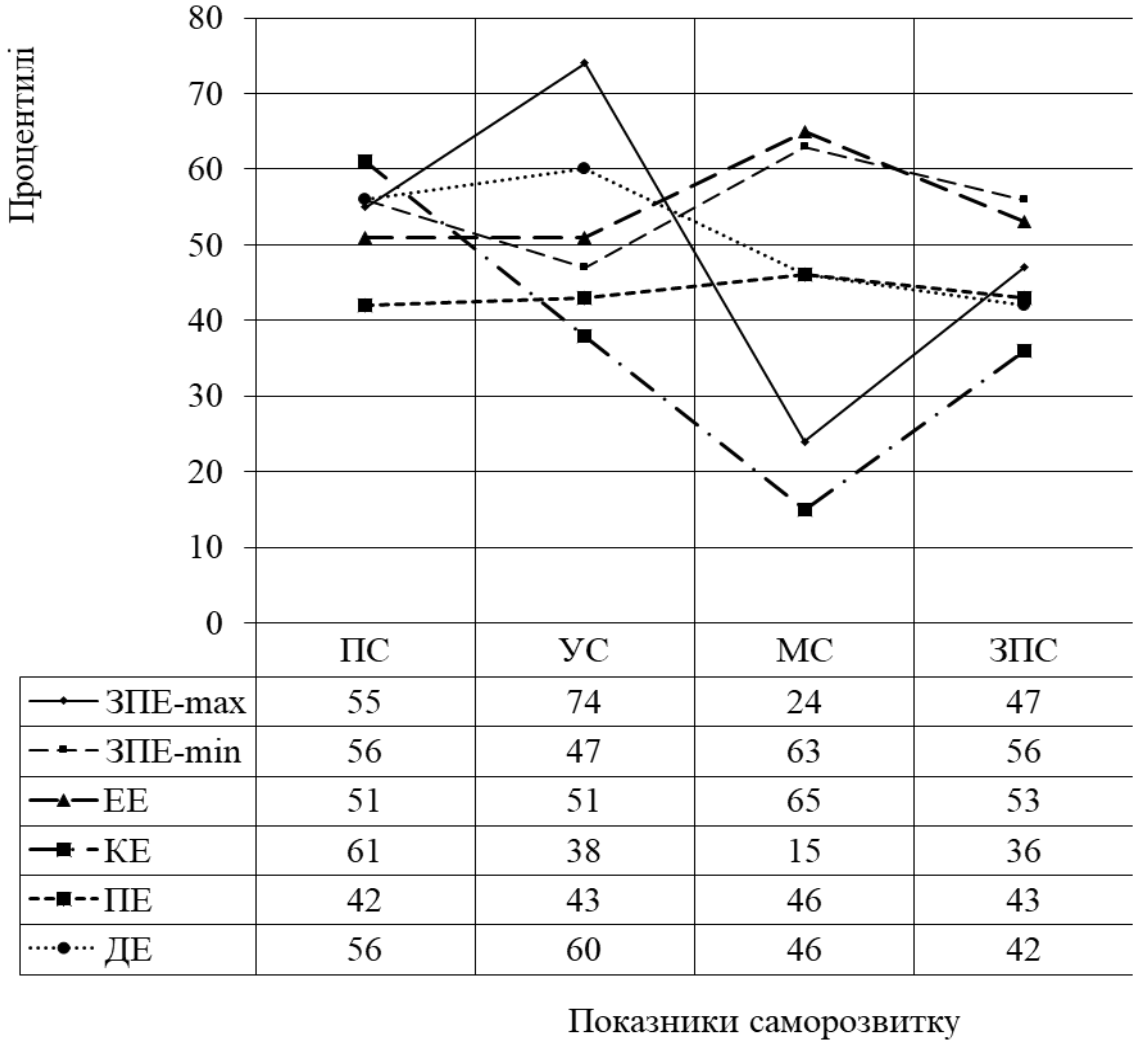

Рис.1. Профілі саморозвитку осіб, що відрізняються модальнісним типом емпатії

Примітка: умовні скорочення: а) *модальнісні типи емпатії*: (ЕЕ) - емоційно - емпатичний тип; (КЕ) - когнітивно - емпатичний тип; (ПЕ) - предиктивно - емпатичний тип; (ДЕ) - дієво - емпатичний тип; (ЗПЕ - max) високий та низький (ЗПЕ - min) рівні емпатії; б) *показники саморозвитку:* (ПС) - потреба у саморозвитку; (УС) - умови саморозвитку; (МС) - механізми (функціональні засоби) саморозвитку; (ЗПС) - загальний показник саморозвитку.

Аналіз профілів дозволив описати індивідуально-психологічні особливості саморозвитку типового представника кожного виділеного нами модальнісного типу емпатії.

Зокрема встановлено, що:

- *група досліджуваних з високим рівнем емпатії* (ЗПЕ - max) характеризуються позитивним самосприйняттям, впевненістю в собі, зрілістю Я, визначеністю у власних цілях та наполегливістю в їх досягненні, толерантністю до всього нового (УС+); потребою в самовдосконаленні, в особистісному зростанні; живим інтересом до власного внутрішнього світу та внутрішнього світу інших людей, до навколишнього світу загалом (ПС-); недостатньою усвідомленістю розбіжності між реальним і бажаним Я; складнощами в саморегуляції (МС-);

- досліджувані з *низьким рівнем емпатії (ЗПЕ - min)* відрізняються від інших прагненням до автентичності, схильністю до рефлексії, усвідомленням різниці між Я-реальним та Я-бажаним, потребою у зворотному зв'язку, здатністю до саморегуляції (МС+); високою схильністю до саморозвитку, до особистісного зростання (ПС+); відсутністю життєвих цілей та недостатньо визначеною життєвою стратегією (УС-);

- представники *емоційно - емпатичного типу (ЕЕ)* проявляють себе в позитивному самосприйманні, мають активну життєву позицію (УС+); прагнуть до збагачення власного внутрішнього світу, до кращого розуміння себе і оточуючих (УС+); здатні до саморегуляції і самотворення (МС+) та взагалі відрізняються від досліджуваних інших модальнісних типів емпатії високою схильністю до саморозвитку (ЗПС+);

- *група осіб, що належать до когнітивно-емпатичного типу (КЕ),* демонструють відкритість, інтерес до власного внутрішнього світу та до інших людей, до навколишнього середовища в цілому (ПС+); відрізняються незрілістю Я, невизначеністю життєвих цілей, відсутністю активних життєвих стратегій (УС-); недостатньо володіють навичками самоаналізу і саморегуляції, повною мірою не можуть здійснювати самопроектування, самоорганізацію і самоконтроль (МС-);

- досліджувані *предиктивно-емпатичного типу* відрізняються несхильність до саморозвитку (ЗПС-), що проявляється в слабкості та

незрілості «Я», у відсутності позитивного самосприйняття, невмінні правильно визначати життєві цілі, у несприйнятливості до всього нового (УС-); вони не схильні до рефлексії, повною мірою не можуть усвідомити розбіжність між реальним і бажаним «Я» (МС-), що заважає становленню особистості як суб'єкта власної життєдіяльності і власного розвитку (ПС-);

- представникам *дієво-емпатичного типу (ДЕ)* властиве позитивне самосприйняття, впевненість в собі, активна життєва позиція (УС+); потреба у самодосконаленні (ПС+); однак вони не володіють функціональними засобами саморозвитку (МС-).

Підсумовуючі результати теоретико-емпіричного дослідження можна зробити наступні ***висновки***:

1. Емпірично виявлені модальнісні типи емпатії, що відрізняються поєднанням її показників.

2. Доведено, що особи, які належать до певного модальнісного типу емпатії, відрізняються від представників інших типів специфікою саморозвитку (кількісно-якісне сполучення показників, що входять до його структури).

3. Встановлено, що серед наших досліджуваних найбільш схильними до саморозвитку є *досліджувані з низьким рівнем емпатії* та представники *емоційно-емпатичного типу.*

Список використаних джерел

1. Кузікова С. Б., Кузіков Б.О. Конструювання методики дослідження саморозвитку особистості. // ВІСНИК НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск - 2'2010. С. 195 -112.

2. Орищенко О. А. Дифференциально-психологический анализ эмпатии. Дис. канд. псих. наук: 19.00.01. Одесса, 2004. 222 с.

3. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности. Одесса: Хорс, 1995. 334 с.

4. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Изд-во Института Психотерапии. 2002. 490 с.

УДК: 159.922

Лешану Христина Миколаївна, *магістрантка соціально-гуманітарного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського*

Науковий керівник:

Кузнєцова Оксана Володимирівна, *кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТИВНОСТІ МАСКУЛІННИХ ТА ФЕМІННИХ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В сучасному світі все більше вимог висувається до адаптивності людини, її здатності пристосовуватися до нових чи мінливих умов та зберігати при цьому продуктивність діяльності й ефективність самореалізації. Особливо важливим стає аналіз адаптивності у зв'язку із змінами традиційного розподілу соціальних ролей чоловіків і жінок. Зокрема, стійкою тенденцією останніх років є збільшення кількості жінок у Збройних Силах. Їх роль і вплив визнається державою та суспільством, проте питання наукового дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації та адаптивності як властивості особистості жінок-військовослужбовців залишається недостатньо висвітленим.

В даному дослідженні під адаптивністю особистості розуміється властивість, що характеризує здатність до внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (поведінкових) перетворень, спрямованих на збереження чи відновлення рівноважних взаємовідносин особистості з мікро- і макросоціальним середовищем при змінах в її характеристиках [3, с. 16].

Відомо, що статтєві відмінності в особистісних та поведінкових характеристиках зумовлені не стільки природними чинниками, скільки гендерною ідентичністю [2, с. 79]. Гендерна ідентичність визначається як ототожнення себе як представника певної статті й оволодіння відповідними їй формами поведінки чи формування особистісних характеристик. Відповідно людина з раннього віку ототожнює себе з певною статтю, що впливає на розвиток характеристик особистості – маскулінних чи фемінних [1, с. 200]. Тому під час розгляду психологічних особливостей статтєвої групи важливо враховувати й чинник гендерної ідентичності, передбачаючи, що маскулінні та фемінні жінки чи чоловіки будуть відрізнятися за проявами властивостей особистості. Зважаючи на це, ми передбачили, що адаптивність жінок-військовослужбовців з різною психологічною статтю (маскулінних та фемінних) має певну специфіку, що виявляється у своєрідному якісно-кількісному сполученні її когнітивних, емоційних та поведінкових ознак.

Для перевірки висловленого припущення нами організовано емпіричне дослідження, що містить такі етапи: 1) підготовчий, 2) діагностичний, 3) аналітико-інтерпретаційний. Для аналізу адаптивності у маскулінних та фемінних жінок-військовослужбовців використано Тест-опитувальник соціальної адаптивності (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова) [3, с. 58], Методика «Маскулінність-фемінність» С.Бем [2, с. 396]. У вибірку дослідження увійшли 40 осіб – жінок-військовослужбовців діючої військової частини А00000. Аналіз емпіричних даних передбачав виявлення підгруп досліджуваних з вираженою маскулінністю (МЖ) та фемінністю (ФЖ), співставлення їх результатів за однойменними параметрами адаптивності.

Сукупність когнітивних, емоційних та поведінкових ознак адаптивності презентують наступні показники: широта охоплення сигналів соціуму (ШОСС), легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму (ЛІСС), точність орієнтації в соціальних очікуваннях (ТОСО) (когнітивні характеристики), стійкість емоційного переживання в адаптаційної ситуації (СЕП), готовність змінюватися (ГЗ), готовність до здійснення

конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач (ГПН), готовність до звершення дій, спрямованих на досягнення мети (ГДМ), загальний показник адаптивності (ЗПА).

На рис.1 представлені профілі адаптивності, отримані у визначених підгрупах. Візуальний аналіз профілів вказує як на відмінності у рівні прояву досліджуваної властивості особистості, так і на певну своєрідність у сполученні її показників. Статистичний аналіз (визначення відмінностей за непараметричним t-критерієм Стьюдента) вказує на наявність різниці між показниками: ШОСС – широта охоплення сигналів соціуму, ГДМ – готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення мети, ЗПА – загальний показник адаптивності. Всі названі показники переважають в групі фемінних жінок.

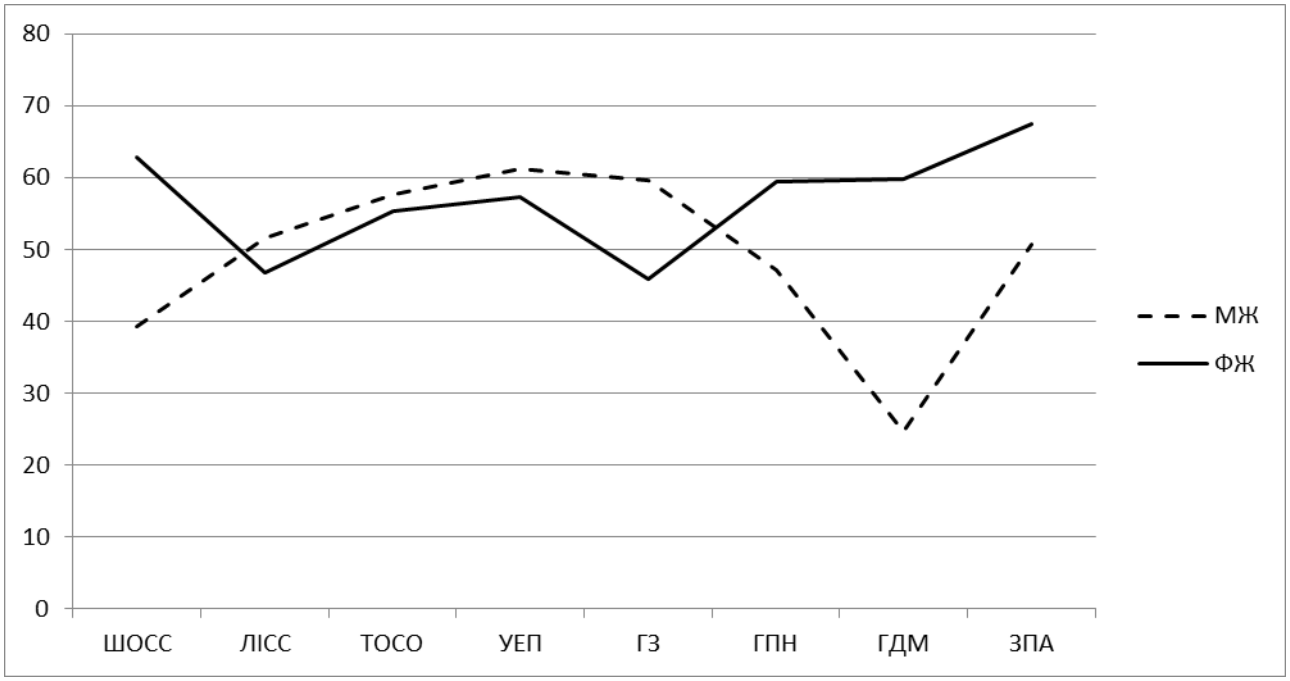

Рис.1. Профілі адаптивності маскулінних та фемінних жінок-військовослужбовців

Аналіз найбільш виражених показників в кожному профілі дозволяє описати особливості адаптивності.

Фемінні жінки-військовослужбовці відзначаються більш високою адаптивністю, що в цілому характеризує їх як здатних до швидкого подолання адаптаційних труднощів, гнучкого реагування на мінливі

обставини, схильних до відновлення збалансованих відносин з середовищем. Ключовою ознакою адаптивності цієї групи жінок є здатність тонко помічати зміни в новій соціальній ситуації, не упускати ті значущі сигнали, котрі присутні в цій реальності, що, в цілому, забезпечує адекватне, вичерпне уявлення про змінені умови (ШОСС+). Їм властива розвинена здатність передбачати розвиток подій і активно впливати на них з метою досягнення успіху або запобігання невдачі (ГПН+). Такі жінки характеризуються як передбачливі, проникливі, обережні. Вони відрізняються здатністю діяти ефективно і продуктивно, досягати поставлених цілей і завдань незважаючи на зміни в оточуючому середовищі (ГДМ+). В цілому, фемінні жінки-військовослужбовці успішно долають ситуації новизни та невизначеності, зберігаючи результативність діяльності та конструктивність у спілкуванні з людьми.

Маскулінні жінки-військовослужбовці характеризуються іншим комплексом проявів адаптивності. Саме в адаптаційних ситуаціях такі жінки схильні переживати серйозні труднощі в реалізації планів, своїх цілей, вони можуть демонструвати хаотичну, неорганізовану поведінку (ГДМ-). У несподіваних, адаптаційних ситуаціях відрізняються вузькістю сприйняття, схильні помічати окремі сигнали і не звертати уваги на безліч інших, навіть, об'єктивно важливих, наприклад, концентруються тільки на власних переживаннях, не помічають зовнішні події; у ситуації спілкування з багатьма людьми спрямовують увагу тільки на одного випадкового співрозмовника тощо (ШОСС-). Внаслідок цього уявлення особистості про ситуацію є фрагментарним і лише частково відображає її реальні характеристики. Проте сильною рисою таких жінок є готовність змінюватися (ГЗ+), вони демонструють запит на зміни, налаштовані на отримання нового досвіду, здатні його засвоювати, перетворюватися, особистісно зростати.

Результати емпіричного дослідження засвідчують, що більш високою адаптивністю відзначаються фемінні жінки-військовослужбовці. Відзначимо, що приналежність таких жінок до лав Збройних сил вказує на той факт, що

йдеться не про архаїчні стереотипи фемінності (пасивність, слабкість, беззахисність), а скоріше про той спектр рис, що виявляються у чутливості та зацікавленості у стосунках з оточенням. Саме наявність «фемінних» рис (тактовність, ввічливість, співчуття, турботливість, розуміння інших) сприяє кращій підтримці контакту з середовищем, відчуттю його стану, тонкому сприйняттю змін за найменшими ознаками, що дає можливість підготуватися, налаштуватися на нові умови.

Отже, встановлено специфіку адаптивності маскулінних та фемінних жінок-військовослужбовців, що виявляється у домінуванні певних її когнітивних, емоційних та поведінкових ознак.

Список використаних джерел

1. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. СПб: Питер, 2006. 431 с.

2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб.: Питер, 2006. 544 с.

3. Санникова О. П., Кузнецова О. В. Системный анализ адаптивности личности: монография. Одесса: Издательство ВМВ, 2017. 392 с.

УДК 159.922.7

Лісовська Дарья Олександрівна, *магістрант соціально-гуманітарного факультету, Державного закладу* «*Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Україна, м. Одеса)*

Науковий керівник:
Василенко Ірина Анатоліївна, *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Україна, м. Одеса)*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ТРИВОЖНОСТІ ТА САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Аналіз теоретико-емпіричної літератури показав, що психологічному феномені тривожності вчені виділяють дві складові: тривожність як стан і тривожність як особистісну особливість. Тривожність як стан (ситуативна тривожність, реактивна тривожність, стан тривоги) характеризується суб'єктивно пережитими емоціями: динамічною напругою, занепокоєнням, заклопотаністю, нервозністю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію (ситуативна нездатність людини впоратися з вимогами конкретного завдання і / або очікуваннями партнера, боязнь негативної оцінки або агресивної реакції, сприйняття несприятливого ставлення до себе) і відрізняється різною інтенсивністю. Оскільки вимірювання ситуативної тривожності - це своєрідна одномоментна «фотографія» емоційного стану індивідуума, її рівень змінюється з плином часу в залежності від того, наскільки людина розцінює своє оточення як небезпечне або загрозливе.

Тривожність як особистісна особливість (особистісна тривожність, активна тривожність) - це стійка індивідуальна характеристика ступеня схильності людини дії різних стресорів. Вона відображає схильність суб'єкта до тривоги і передбачає наявність у нього тенденції сприймати досить широкий «віяло» об'єктивно безпечних ситуацій як загрозливі, відповідаючи на кожну з них певною реакцією (підвищенням реактивної тривожності). Як правило, інтенсивність переживань не відповідає величині реальної небезпеки і характеризує минулий досвід індивіда, тобто наскільки часто йому доводилося відчувати стан ситуативної тривоги.

З метою вивчення особливості співвідношення показників самоставлення та тривожності нами здійснений кореляційний аналіз, сутність якого полягає у встановленні статистично значущих зв’язків вивчаємих феноменів. В результаті проведеного за допомогою комп’ютерної статистичної програми SPSS v.13.0 for Windows кореляційного аналізу отримані дані про закономірні зв’язки між досліджуваними показниками.

Відомо, що кореляційний аналіз дає можливість точної кількісної оцінки ступеню узгодженості змін (варіювання) двох і більше ознак. Ступінь узгодженості змін характеризує тіснота зв'язку, тобто, абсолютна величина коефіцієнта кореляцій. Наявність кореляцій між двома результатами, по суті, означає, що при зміні одного результату інший також змінюється. Таким чином, між результатами виявляється зв'язок. Важливо відзначити таке: кореляція ще не означає наявність причинно-наслідкового зв'язку. Наявність кореляцій говорить про те, що між двома змінними існує зв'язок, але не про те, що одна із змінних є причиною, а інша – слідством [2].

Результати кореляційного аналізу між показниками самоставлення та тривожності представлені в табл. 1

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між показниками
тривожності та самоставлення особистості

Показники тривожності	Показники самоставлення особистості							
	III	IV	1	3	4	5	6	7
РТ		-184*					-284**	
ОТ	392**	198*	174*	167*	154*	259**		-185*

Примітка. Коми та нулі опущені. Позначка «**» відповідає 1% рівню значущості, по
інтерес, 1 - самовпевненості, 3 -самопринятие, 4 - саморуководство, 5 - самопослідовність, 6 - самозвинувачення, 7 - саморозуміння.

Аналіз кореляцій наданий в табл. 1 між показниками самоставлення особист
показниками «самоінтерес» ($p<0,05$) та «самозвинувачення» ($p<0,01$). Показник «особистісна тривожність» (ОТ) має додатні взємозв’язки з показниками «очикування позитивного ставлення інших» ($p<0,05$), «самоінтерес» ($p<0,05$), «самовпевненність» ($p<0,05$), «самоприйняття» ($p<0,05$), «саморуководство» ($p<0,05$), «само послідовність» ($p<0,05$), «самозвинувачення» ($p<0,05$), «само розуміння» ($p<0,05$).

Таким чином, отримані дані показали близькість, взаємопов’язаність, але н
кореляційних зв’язків можна вважати, що таке функціонування відбувається

в єдиному феноменологічному просторі, де ці властивості взаємно підсилюють одна одну.

Список використаних джерел

1. Пантилеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р. Пантилеев. – МГУ: 1991. – 110

2. Прихожан А.М. Психология тревожности / А.М.Прихожан. – СПб.: Питер, 2007. – 192 с.

3. Психологія особистості: Словник довідник / – Київ: Рута, 2001. – 320 с.

Лоза Тетяна Василівна, *здобувачів вищої освіти*
ступеня доктора філософії
Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник:
Пєтухова Інна Олексіївна*, кандидат педагогічних наук, доцент,*
доцент кафедри психології та соціології Університету державної фіскальної служби України м. Ірпінь, Україна

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО» (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ І НІМЕЦЬКОЇ МОДЕЛЕЙ)

Сучасні зміни, що відбуваються у вітчизняній системі вищої освіти викликані прагненням до вдосконаленням її якості як необхідної умови євроінтеграції. Реформування системи вищої освіти в цілому та підготовка здобувачів вищої освіти третього рівня (докторів філософії) вимагає узагальнення передового світового досвіду. З цією метою доцільно здійснити порівняльний аналіз підготовки здобувачів вищої освіти третього рівня (докторів філософії) зі спеціальності «Право» України і Німеччини.

У сучасній літературі удосконалення якості вищої освіти стало предметом дослідження багатьох науковців, серед яких Н.М. Сухова [1], М.В. Кісіль [2], Н.П. Статінова [3], І.О. Пєтухова [4] та інші.

Німеччина – країна геніальних наукових ідей, де наука знаходиться в активному розвитку. Понад 200 тисяч студентів України, Росії, Грузії та інших пострадянських країн отримують освіту у закладах вищої освіти Німеччини [1].

Порівняльний аналіз освітніх систем вищих закладів освіти Німеччини та України був здійснений із урахуванням наступних індикаторів дослідження: чисельність вищих навчальних закладів; організація підготовки кваліфікованих фахівців; фінансування; наукова діяльність. Результати порівняльного аналізу представлені у таблиці Порівняльний аналіз підготовки здобувачів вищої освіти України та Німеччини.

Україна	**Німеччина**
Чисельність вищих навчальних закладів	
Сектор державної форми власності (вищі навчальні заклади, що засновані державою, фінансуються із державного бюджету і підпорядковуються відповідному органу виконавчої влади) включає 232 вузи III-IV рівнів акредитації і I-II рівнів – 517. Серед них 141 університет, 52 академії, 39 інститутів і консерваторій, 128 коледжів, 231 технікум і 158 училищ. Сектор приватної форми власності (вищий навчальний заклад, заснований на приватній власності і підпорядкований власнику (власникам) налічує 126 вузів III-IV рівнів акредитації і 76 – I-II рівнів. У тому числі 35 університетів, 9 академій, 82 інститути, 55 коледжів, 18 технікумів і 3 училища.	Починаючи з 1992 – 1993рр. у Німеччині нараховують 318 закладів вищої освіти різних рівнів: 91 звичайний та 1 загальноосвітній університети, 11 педагогічних, 19 теологічних закладів, 43 мистецьких і 153 технічних і спеціалізованих ВНЗ. До недержавного сектора належать 6 університетів, 17 теологічних закладів, 2 мистецьких коледжі, 35 вищих фахових шкіл. Усі заклади вищої освіти поділяються на такі групи: -університети (класичні, технічні, загальноосвітні та спеціалізовані заклади університетського рівня – вищі педагогічні, теологічні та медичні школи); -вищі фахові школи зі спеціалізованою фаховою підготовкою, які готують спеціалістів із інженерії, бізнесу, менеджменту;

Серед них здобувачів зі спеціальності «Право» готують 190 ВНЗ III-IV рівнів акредитації та 78 – I-II рівнів. Щороку випускають близько 34525 юристів.	-вищі школи (коледжі) мистецтва і музики. Серед них здобувачів зі спеціальності «Право» готують 89 вищих закладів освіти. Щороку випускають близько 10696 юристів.
Організація підготовки кваліфікованих фахівців	
Вища школа України готує фахівців із 76 напрямів і 584 спеціальностей, що дозволяє задовольняти потреби усіх сфер суспільного життя країни. Прийнята постанова Кабінету Міністрів України за № 1341 23.11.2011р. «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» і спільний наказ МОН та Мінсоцполітики за № 488/225від 20.04.2012р. «Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій» потребують розробки стандартів освіти та освітньо-професійної програми (ОПП), у якій зазначено загальні, спеціальні компетентності, зафіксовано програні результати навчання. Кількість випускників – юристів на 1000 населення становить 8%.	Університети Німеччини мають класичну структуру, несуть відповідальність за наукові дослідження, навчання, підготовку кадрів вищої кваліфікації, готують докторів наук. Після об'єднання Німеччини, уряд щорічно виділяє значні кошти на підтримку університетів передусім Східної Німеччини, а тому на сьогодні матеріально-технічне забезпечення багатьох із них навіть краще, ніж у Західних. Педагогічні вищі школи готують учителів для нижчих рівнів освіти та спеціалізованих шкіл. Вищі фахові школи відіграють важливу роль, готуючи спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо. Музичні і мистецькі вищі школи готують фахівців з усіх видів мистецтв і музики, зокрема музикологію, історію мистецтв тощо. Кількість випускників-юристів на 1000 населення становить 1,3%.
Фінансування освіти	
Контингент студентів за джерелами фінансування розподіляється наступним чином: у вузах I-II рівнів акредитації 51,3% студентів навчаються на кошти державного бюджету, 35,5% відведено на кошти фізичних і юридичних осіб, 11,7% – на кошти місцевого бюджету, 1,5% – на галузеві кошти; у вузах III-IV рівнів акредитації; 54,9% студентів навчаються на кошти державного	На сьогодні для вищої освіти Німеччини характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно збирається конференція міністрів освіти земель, діє також Спілка ректорів ВНЗ. Вищі навчальні заклади фінансуються землями на 94%, центром – на 6%. Близько 7,8% фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки. Загалом, вища освіта в Німеччині

бюджету; 43,0% – на кошти фізичних і юридичних осіб; 0,4% - на кошти місцевого бюджету, 1,7% – на кошти зацікавленої галузі. Іншими словами кожен другий здобувач вищої освіти є інвестором системи вищої освіти. Стипендія аспіранта становить близько 3500 грн.	на 90% державна, через що кількість студентів у вищих навчальних закладах щорічно збільшується на 40%. Стипендія аспіранта становить 1200 євро.
Наукова діяльність	
Вищим державним науковим центром є Національна академія наук України (НАН). Вона очолює і координує разом із Державним комітетом у справах науки та технологій України фундаментальні і прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, яка об´єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв´язки з науковими центрами інших країн. При Національній академії наук України створена міжвідомча рада з координації фундаментальних дослід-Очолює НАН України Президент, який обирається загальними зборами вчених. Для підготовки наукових кадрів в Україні діє аспірантура, докторантура, а також самостійна робота спеціалістів по написанню дисертації без відриву від виробництва (здобувачі). Форма навчання в аспірантурі: денна або заочна. На отримання вчених звань професора та доцента одержати звання зможуть кандидати, що на рівні **В2 володіють однією з мов країн Європейського Союзу,** мають на підтвердження	У системі вищої освіти Німеччини існує чотири категорії викладачів: професор, асистент, науковий працівник і викладач спеціальних дисциплін (іноземних мов, спорту тощо). Функції перших двох виконують доктори, але професор повинен мати чималий досвід і обирається за національним конкурсом. Науковий працівник зобов'язаний мати вищу освіту, виконувати наукові дослідження і проводити практичні заняття зі студентами. Увесь викладацький склад має статус державних службовців. До аспірантури вступити значно легше, порівняно з іншими країнами, в тому числі і порівняно з Україною. Не потрібно складати вступних іспитів. Відсутні вимоги щодо обов'язково написаних статей, а відсутні вимоги щодо обсягу результатів наукового дослідження, важливою є виключно новизна та якість роботи. Форма навчання в аспірантурі: індивідуальна, передбачає, що кандидат повинен знайти професора, який стане науковим керівником і спрямує дії аспіранта на всіх етапах написання наукової праці, але робота над дослідженням буде проводитися на самостійній основі. Інша форма роботи – структурована**,** коли за дослідницькою діяльністю аспіранта наглядає група

відповідний сертифікат або диплом про вищу освіту за відповідним мовним профілем. При вступі обов'язково складають іспити. Є чіткий навчальний план. Обов'язково потрібно друкувати певну кількість наукових статей та тез. Є чіткі норми щодо обсягу та оформлення дисертаційного дослідження. На даний час на аспірантурі навчається близько 600 аспірантів – юристів. Захищено кандидатських з права – 355 Захищено докторських з права – 119.	менторів, і керується чітко розписаним навчальним планом. Ступінь доктор наук присуджують з певної галузі науки після успішного захисту дисертації. Здобувачами докторського ступеня можуть бути особи, які здобули диплом магістра (нім. *Diplom Magister*) або отримали державний диплом у системі підготовки національних німецьких кадрів для керівних органів, а також низки спеціальностей особливого регістру – юристи, вчителі, фармацевти тощо, які надають після отримання диплома магістра і за наявності дворічного професійного стажу (нім. *Sta atse xamen*). Доктор габілітований – наступний етап у науковій кар'єрі доктора наук, що передбачає підготовку габілітації (нім. *Habilitation*) і захист її перед спеціальною експертною комісією. Науковий ступінь доктора габілітованого можна отримати за будь-якою спеціальністю, запровадженою німецькими університетами, за умови, що претендент має всі відповідні ступені вищої освіти за цією спеціальністю з гарними оцінками. За статистикою в 2018 році було захищено близько 2700 дисертацій. На даний час навчаються близько 3000 осіб.

Таблиця Порівняльний аналіз підготовки здобувачів вищої освіти України та Німеччини

Таким чином, структура освітніх систем розвинутих країн світу має ту особливість, що з погляду соціально-економічної основи власності на основні фактори виробництва освітніх послуг є дво-секторною. В Україні підготовка юристів відбувається як в державних, так і в приватних закладах вищої освіти, в Німеччині – переважно у держаних.

В Україні щороку випускають на 35% більше юристів, ніж у Німеччині, що значно підвищує рівень конкуренції та зменшує кількість робочих місць, це сприяє зниженню потреби в юристах.

На даний час у нашій державі досить незначна кількість аспірантів-юристів, порівняно з Німеччиною. Велика кількість осіб, які прагнуть здобути науковий ступінь, виїжджають закордон, а Україна таким чином втрачає майбутніх докторів права, які могли б зробити вагомі внески для науки та сучасного законодавства.

На нашу думку, доцільно забезпечити аспірантів і докторантів робочими місцями та поважним соціальним пакетом, щоб утримало б їх від бажання виїхати за кордон. Потрібні інноваційні програми, проведення змін у системі контролю якості та адміністрування процесом підготовки науковців, необхідно розробити нові спеціальні програми розвитку академічного середовища, нові системи підготовки і навчання кадрів.

Вищі навчальні заклади повинні стати інструментом змін для інститутів державної влади, які гостро потребують легітимних структурних перетворень відповідно до викликів сьогодення. В українських закладах вищої освіти ще зберігається потужний інтелектуальний потенціал, здатний створювати інновації та здійснювати наукові прориви. Юридична освіта повинна взяти активну участь у формуванні соціокультурного простору, необхідного для підготовки юристів та державних менеджерів нової фармації. Юридичні факультети та університети мають бути справжніми центрами правового життя країни.

Список використаних джерел

1. Сухова Н.М. Якість вищої освіти як одна з філософських засад трансформації освіти XXI століття: європейський контекст / Н.М. Сухова // Вісник Національного авіаційного університету. – 2009. – № 1. – С. 170–174.
2. Кісіль М.В. Оцінка якості вищої освіти / М.В. Кісіль // Вища освіта України. – 2005. – № 4 (14). – С. 82–87.

3. Статінова Н.П. Якість освіти у контексті інтеграції вищої школи у всесвітній простір / Н.П. Статінова // Наукові праці: науковий журнал. – Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – 2010. – Вип. 123. – С. 9–14.
4. Пєтухова І.О. Проблеми і перспективи сучасної вітчизняної вищої освіти в контексті порівняльного аналізу болонської та української освітніх моделей / І. Пєтухова, В. Ополінська // Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України. – Київ, 2018. – С. 244 – 249.

УДК 378.147

Любарська Ілона Володимирівна, *студентка групи ПБП-18-4*
Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник:
Калениченко Руслан Арсенович *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема соціалізації є однією з найбільш значущих. Її науковою розробкою займаються дослідники різних спеціальностей - історики, філософи, соціологи, психологи, педагоги, які з різних позицій характеризують соціалізаційний процес. Її висока значущість для життєдіяльності людини зумовила підвищену увагу дослідників, які здійснили значний внесок у наукову розробку цієї проблематики. Насамперед потрібно виділити праці Б.Г. Ананьєва, Г.О. Балла, В.М. Бехтєрєва, І.С. Кона, М.Н. Корнєва, С.Д. Максименка, В.В. Москаленко, Л.Е. Орбан-Лембрик, С.А. Бєлічевої,

М.Й. Боришевського, Л.С. Виготського, Б.Д. Паригіна, А.В. Петровського, М.І. Пірен, В.Т. Циби, Н.В. Чепелєвої та інших, у яких висвітлюються сутність умов, чинників, механізмів, етапів, інститутів, ефектів соціалізації особистості як на теоретичному, так і на експериментальному рівнях.

Взагалі соціалізація – це процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду (знань, цінностей, соціальної компетентності), що дає йому змогу інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптовано [1, с. 217].

Основними інститутами соціалізації є: родина, дошкільні установи, школа, неформальні об´єднання, вищі навчальні заклади, трудові колективи тощо. Такі інститути є спільними для людей.

Найбільшої актуальності набуває соціалізація студентів - найпрогресивнішої частини нової генерації, яка опановує інформаційне багатство людства і з часом визначатиме перспективу розвитку країни [2, с. 206].

Успішне реформування вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу, її розвиток у напрямку демократизації вимагають оновлених підходів до оцінки результатів соціалізації різноманітних категорій молоді й особливо студентства. Оскільки студентський вік – це період активного формування внутрішньої потреби особистості співвідносити власні прагнення з інтересами суспільства, то він є сенситивним для засвоєння соціального досвіду, суспільно значущої діяльності, а також формування активної творчої особистості.

І саме перед вищою освітою стоїть важливе завдання – забезпечити виховання «життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях», формування власних мотивів, інтересів. Важливо, наскільки студент як суб'єкт соціалізації, самостійний в інформаційному просторі, який рівень його соціальної компетентності, як

швидко він вибирає ту сферу діяльності, у якій зможе досягти високого професіоналізму [3, с. 260].

Студентство – своєрідна соціальна категорія молоді, організаційно об'єднана інститутом вищої освіти. Слід розрізняти поняття «студентство», яке більш широке за змістом, та «студентська молодь». Студентство може охоплювати людей, які навчаються у вищих навчальних закладах, але за віком уже не належать до молоді як соціально-демографічної групи. Поняття «студентська молодь» ураховує як соціальні, так і вікові параметри. Приналежність до студентської молоді за віком визначається рамками, нижня межа яких на практиці розмита й визначається наявністю атестата про середню освіту, а верхня традиційно не виходить за 30-річну межу [4, с. 28].

Студентський період є важливою стадією соціалізації й має певні ознаки, зокрема: а) відбувається активне включення молодих людей у нове середовище; б) посилюється самостійність у виборі цінностей, ідеалів, середовища для спілкування, видів діяльності, що підвищує необхідність рівноправної, демократичної партнерської взаємодії; в) удосконалюються механізми саморегуляції, самокорекції; г) домінуючим фактором впливу стає нове соціальне середовище (академічна група, групи за інтересами) [5, с. 3].

Соціалізація студентської молоді має регулюватися через цілеспрямований соціальний розвиток – соціальне виховання – особистості як у навчально-виховному, так і позанавчальному процесах, на дозвіллі. Необхідно створити оптимальні умови для розвитку особистості студента, здійснити йому допомогу і підтримку в самовихованні, самовизначенні, моральному самовдосконаленні, засвоєнні соціального досвіду. Найважливішим чинником, який впливає на процес соціалізації у цьому віці, є навчальна діяльність. Процес навчання охоплює не тільки дидактичний, пов'язаний із засвоєнням знань, компонент, а й соціально-психологічний, що відтворює характер взаємин у студентській групі, соціально- психологічну групову атмосферу, рівень розуміння в системі "педагог – студент" та ін.

Установлено, що соціалізація студентської молоді відбувається у виховному процесі ВНЗ, який становить собою спеціально організоване педагогічне середовище, збагачене соціальною реальністю. Виховний процес ми розглядаємо як цілісну систему, що містить єдність цілей, технологій і результатів формування особистості студента, як соціокультурний педагогічний феномен, у якому немає єдиного руху до поставленої мети, а є складна сукупність різноманітних рухів, які розгортаються не тільки всередині процесу, але й поза ним – у широкому соціальному контексті. Це дає можливість використовувати у виховному процесі соціально-педагогічну імітацію як аналог реального соціуму. Імітування у виховному процесі реального життя з усіма його складностями й суперечностями дозволяє студентам оволодівати не сурогатними знаннями, а отримувати свій особистий суб'єктний досвід, який сприяє розвитку суб'єктних якостей особистості. Суб'єктність студента характеризується його здатністю бути стратегом власної діяльності, ставити й коригувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно вибудовувати плани в навчанні й житті; б) суб'єктом не можна стати, ним можна лише ставати, оскільки суб'єктність полягає в саморозвитку, самоутвердженні, самооцінці; в) розвиток суб'єктних якостей студентства передбачає накопичення суб'єктного досвіду, під яким розуміється досвід бути особою, здатність до виконання особистісних функцій; Виховне середовище може бути визнане якісним, якщо воно здатне адаптуватися до потреб, нахилів, інтересів кожного студента [3, с. 266].

Процес соціалізації взагалі й студентської молоді зокрема проходить кілька стадій. Так, Овчаренко Г. Е., у своєму дослідженні, особливості процесу соціалізації студентської молоді бачить у наявності трьох його стадій, які виокремлює на основі гуманістичної та діяльнісної концепції розвитку особистості (ознакою визначення стадій є мета, зміст і результат цього процесу). На кожній стадії не тільки розв'язуються специфічні завдання розвитку особистості, але й створюються умови для переходу на

наступну. Таким чином, процес соціалізації студентів містить практичну, психологічну й моральну підготовку до професійної життєдіяльності [5, с.8].

Вивчення процесу соціалізації студентства показало, що це: складний і багатофакторний соціальний феномен, завдяки якому особистість здобуває та розширює палітру соціальних якостей і властивостей:

– у сучасній вищій школі соціалізація студентства не зводиться до оволодіння тільки професійними знаннями, сьогодні актуальними стають проблеми різностороннього розвитку особистості й передусім її суб'єктності;

– у процесі соціалізації студенти не тільки засвоюють і відтворюють соціальні цінності, але й піднімаються до найвищого ступеня соціального розвитку

– здатності до соціальної творчості; особливістю соціалізації студентства у ВНЗ є її органічне включення до цілісного навчально-виховного процесу, що, у свою чергу, визначає характер управління нею, яке відбувається не прямо, а опосередковано – через організацію виховного процесу;

– соціалізація в умовах демократичних перетворень у системі вищої освіти передбачає надання студентам більших прав та відповідних обов'язків, що змінює традиційне співвідношення між прагненнями молодого покоління та реальними можливостями для їх реалізації [3, с. 268-269].

З огляду на викладене, приходимо до висновку, що особливої актуальності на сучасному етапі набуває соціалізація студентської молоді у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти власне місце в житті, самовизначитися та реалізувати себе. Студентство є не лише пасивним об'єктом соціалізації з боку суспільних інститутів, а й активним суб'єктом, для якого характерне прагнення до саморозвитку, професійного самоствердження. Вищі навчальні заклади України мають оновлювати не лише процес навчання, але й удосконалювати позанавчальну діяльність, яка спрямована на розвиток

духовності, ціннісних орієнтацій кожного юнака й дівчини, їхню поведінку, активної творчої особистості, здатної знайти власне місце в житті, самовизначитися та реалізувати себе.

Список використаних джерел

[1] – Варій М.Й. Психологія: навч. посібник / Для студ. ВНЗ (2-ге видання) – К: Ценрт учбової літератури, 2009р. 288с.

[2] – Оксана Язловецька (Кіровоград) «Особливості соціалізації студентів вищого навчального закладу». Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 93. 206-210 с

[3] – О. Язловецька. Соціалізація та виховання студентської молоді у ВНЗ. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 107_2. 2012р. 260-270 с.

[4] – Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору.– Луганськ, 2004. – 42 с.

[5] – Овчаренко Г. Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічної спеціальності у позанавчальній діяльності. – Луганськ, 2005. – 20 с.

УДК: 37.035.91-057.87

***Майстренко Анастасія Володимирівна**, студентка групи ПС-18001б напряму підготовки 053 «Психологія» Національного університету біоресурсів природокористування України*

Науковий керівник:

***Олійник Оксана Олексіївна,** кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету біоресурсів природокористування України*

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРСТВА В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Становлення лідерства та формування лідерських якостей старшокласника є актуальною проблемою сучасної загальноосвітньої школи та суспільства в цілому. Низький рівень розвитку лідерських якостей негативно впливає на становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці, саморегуляцію і самореалізацію особистості, є серйозним бар'єром для формування соціальних відносин та міжособистісних стосунків, професійно важливих якостей. В свою чергу, сформовані лідерські якості у старшокласників є запорукою їх вдалого професійного та особистісного самовизначення, сприяє саморозвитку та самореалізації.

З точки зору державного управління лідерством є не лише особистісна характеристика людини, характерна ознака її елітності, воно має чітко виражений інституційний аспект [1, с. 12]. Лідерством називають процес психологічного впливу однієї людини на інших у їх спільній життєдіяльності, що відбувається за допомогою сприйняття, наслідування, навіювання та розуміння один одного [4, с. 92].

Варто відмітити, що явище лідерства формується під впливом різних факторів: об'єктивних – мети і завдань групи в конкретній ситуації; суб'єктивних – індивідуально-типологічних особливостей, інтересів, потреби членів групи; дій лідера як ініціатора й організатора діяльності групи [3].

Становлення лідерства і формування лідерських якостей є важливим завданням сучасної школи. Лідерство в шкільному середовищі є динамічним процесом, спрямованим на формування школи як навчальної спільноти, що має чітко визначені цілі, цінності, стратегії власного розвитку, високий рівень колегіальності та культури з метою надання суспільству освітніх послуг високої якості [2]. Шкільне лідерство слід розглядати як спільну діяльність багатьох лідерів у просторі загальноосвітньої школи, що спрямована на створення сприятливих умов і можливостей для шкільної системи та всіх її учасників – від учнів до директора школи.

Відтак, найоптимальнішим періодом для становлення лідерства, на нашу думку, є ранній юнацький вік – період закінчення школи. В цьому віці

відбувається розуміння феномену лідерства, зменшується прояв негативізму у взаєминах з оточуючими людьми, знижується тривожність, збільшується потреба у спілкуванні. Розглядаючи психологічні особливості старшокласників, виділимо риси, які забезпечують ефективне лідерство: самопізнання, самоствердження, самостійність, самовизначення, юнацький максималізм, прагнення до колективності, ентузіазм, романтизм і громадська активність. Варто відмітити, що однією з найважливіших якостей лідера є комунікабельність, яка передбачає уміння встановлювати контакти та підтримувати вже існуючі стосунки, створювати найбільш пріоритетні для колективу взаємовідносини.

У психології управління виокремлюють найбільш суттєві особистісні якості лідера, які сприяють успішній діяльності: 1) особистісні риси лідера; 2) уявлення лідера про себе; 3) потреби і мотиви, що визначають поведінку; 4) система переконань; 5) стиль прийняття рішень; 6) стиль міжособистісних відносин; 7) стресостійкість [6, с. 262].

На думку О. Тихомирової якості особистості лідера можна поділити на дві групи:

1) загальні якості (потенційні можливості): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товариськість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливість;

2) специфічні якості лідера (показники лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [5, с. 20].

Отже, для становлення лідерства старшокласників та формування їх лідерських якостей доцільно активізувати їх лідерський потенціал; сприяти розвитку їх комунікативних та організаторських здібностей; розвивати уміння самостійно ставити мету і досягати її, долаючи труднощі і перешкоди на шляху до її досягнення; формувати здатність швидко орієнтуватися в складних ситуаціях, відстоювати свою думку й домагатися визнання

товаришів; заохочувати прояв невимушеності поведінки в колективі; виявляти ініціативу в спілкуванні.

Список використаних джерел

1. Гончарук Н., Сурай І. Лідерство як якісна характеристика особистості чи інституції. *Вісник Національної академії державного управління. Філософія, методологія, теорія та історія державного управління.* – Режим доступу: http: //visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-3-3.pdf. С.5-13. (дата звернення: 06.04.2020).
2. Миськів І. С., Ільчишин Н. М. Шкільне лідерство як науково-педагогічна проблема (На матеріалах Великої Британії) *Наукові конференції* [Електронний ресурс]. : – Режим доступу : http://intkonf.org/miskiv-is-ilchishin-nm-shkilne-liderstvo-yak-naukovo-pedagogichna-problema/(дата звернення: 06.04.2020).
3. Психологический словарь / [В. В. Давыдов, А. В. Запорожец, В. П. Зинченко, Б. Ф. Ломов, А. Р. Лурия, А. М. Матюшкин, А. В. Петровский] ; под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. М. : Педагогика, 1983. 448 с.
4. Словарь экономических терминов / [С. П. Калинина, Н. Г. Шпундра, О. В. Бугаев, Л. Д. Гуменюк, А. В. Середа и др.] ; под ред. Н. Г. Шпундры. Донецк: ДонНУ, 2012. 158 с.
5. Тихомирова О. Виховання лідера. *Шкільний світ*. 2009. № 8. С. 19–23.
6. Чередниченко И.П., Тельных Н.В. Психология управления. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 608 с.

Макаренко Карина, Гурін Дмитро,*студенти групи ПБП-18-4*

Університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ

Однією із причин соціальних проблем молоді є різка зміна суспільними процесами соціального, матеріального і політичного становища молоді. На сьогодні є досить великий перелік проблем з якими молодь зіткається. Серед всього переліку можна виділити найголовніші такі, як :

- низький рівень життя,
- безробіття і значна економічна та соціальна залежність від батьків;
- низька народжуваність – рівень народжуваності не забезпечує відтворення поколінь;
- матеріальна незабезпеченість, відсутність ресурсів для поліпшення житлових умов;
- поганий стан здоров'я і зростання рівня соціальних відхилень;
- втрата ідеалів, соціальної перспективи, життєвого оптимізму.

Молоде покоління залишилося без соціальних орієнтирів та певних уявлень про ідеали в суспільстві. Не розуміння того, як потрібно зорієнтувати свої дії аби відповідати вимогам сучасного суспільства аби не бути вигнанцем. Адже руйнація традиційних форм соціалізації підвищила особисту відповідальність молоді за свою долю, що поставило її перед необхідністю вибору, саме цим було виявлено неготовність більшості з них включитися в нові суспільні відносини. Становлення конкретної мети у майбутньому став визначатися обставинами від яких залежить вибір життєвого шляху, а не здібностями, прагненнями та інтересами молодої люди.

Можна окремо розглядати проблеми, що стосуються забезпечення здорового способу життя, а саме: стан довкілля, екологія, низький рівень

медичного обслуговування, зловживання палінням, недостатні можливості для занять фізичною культурою та спортом, алкоголізм, низький рівень проінформованості про здоровий спосіб життя. Це питання є досить актуальним в нашому столітті, адже уявлення про ідеали суспільства зовсім змінилися в протилежному напрямку. [1]

За результатами опитування громадської думки Центру Разумкова на запитання про те, яке відчуття найчастіше виникає при думці про їхнє особисте життя, відповіли: надія на те, що життя поступово змінюється на краще. На другому і третьому місцях у молоді опинилися «відчуття, що життя йде нормально» і «страх перед майбутнім». Відчуття страху перед майбутнім властиве більше ніж кожній десятій молодій людині.

Значний коєфіцієнт прийняття і виправдання протизаконних і аморальних вчинків. Молодь значно легше виправдовує: ухиляння від сплати податків – 4,5 %; крадіжки – 2,3 %; одержання хабара і давання його ж – 3,7 %; брехню у власних інтересах – 3,9 %; отримання державної допомоги, на яку немає прав – 3,9 %; оприлюднення конфіденційної інформації про конкурента – 3,5 %.

На першому місці в житті молодь ставить розрахунок на себе і власні сили, але не впевненість у них. Майже кожна десята молода людина не розраховує ні на кого й ні на що. Відчуття впевненості у собі властиве лише трохи більше ніж кожному двадцятому молодому громадянинові країни.

За показниками соціального негативізму й апатії: щасливими почуваються 6,5% молодих людей. Соціальної перспективи в Україні не бачать дві третини молоді. Кожна четверта молода людина боїться злиднів. Майже половина молоді – найбільше в житті боїться втратити здоров’я. [2]

Закон дуже впливає на повсякденне життя лише 30,6 % молоді. Більш аніж кожна п’ята молода людина закон ігнорує. Аналогічна ситуація з мораллю – молодь спокійно ставиться до дошлюбних сексуальних стосунків; до них же, але випадкових 3,8 %; тих самих стосунків, але до досягнення повноліття – 4,0%; проституції – 2,9 %; вживання легких наркотиків – 2,2 %;

водіння автомобіля в нетверезому стані – 2,0 %, разом із перевищенням швидкості в населеному пункті – 2,6 %. Сильний вплив моралі на поведінку в повсякденному житті визнали лише 43,7 % молоді; на кожну десяту молоду людину норми моралі не поширюються. Чиста совість як першочергова умова щастя набрала 3 % голосів молоді. 28,2 % молодих людей вважають, що домагатися свого щастя слід за будь-яку ціну. Показник довіри до людей упав із 23,7 % (у 2016 р.) до 13,7 % (у 2019 р.). На друзів у житті розраховує 1,2 % молоді. У переліку чинників, які викликають найбільший острах займає страх перед зрадою близьких людей: зради бояться понад чверть молодих людей.

Соціальне самопочуття молоді є одним з головних показників розвитку суспільства. Для того щоб формування молоді відбувалося адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, з'ясувати її проблеми. Серед них є традиційні – кохання, дружба, пошуки сенсу життя, створення сім'ї тощо. Вирішення багатьох проблем залежить від факторів соціального життя. Не менш актуальними є здоров'я, освіта молоді, спілкування її з дорослими й однолітками. Вивчаючи молодіжні проблеми, неможливо обійтися простим констатуванням позитивних чи тривожних фактів життєдіяльності молодих людей, потрібен глибокий системний аналіз буття молоді. Актуальним є питання постійного скорочення питомої ваги молоді щодо всього населення. В Україні за останні десять років її кількість знизилася з 22 до 20%. За всіма прогнозами, ця тенденція триватиме і надалі. Соціальні проблеми, тобто суперечності, що потребують свого вирішення на шляху соціального становлення молоді, наявні у всіх сферах її життєдіяльності. [3]

Ще одною характеристикою віку молодості виступає величезна цінність змін, трансформацій, руху взагалі і послідовна огида і відраза до усталеного статусу. Звичайно, всі люди прагнуть змін, але саме молоддю зміни і рух обожнюються, стають усвідомленими завданнями, основною метою існування. Тому конфлікт поколінь, який є досить поширений у

західних країнах, набирає виразу протесту молодих проти зупинки в русі і динамічному розвитку їх батьків, що, набувши певного соціального статусу і положення у суспільстві, заспокоюються і зупиняються на досягнутому. Це враховується у молодіжній політиці розвинутих держав, яка немає постійних пріоритетів і усталених напрямків, є надзвичайно гнучкою і придатною для модифікацій. [4, с.29-20]

Цей неповний перелік основних положень, пов'язаних із розумінням молоді та її проблем, дає можливість порівняти вітчизняну і західну соціології молоді та скерованість молодіжних політик.

Якщо увагу соціологів пострадянського простору привертають насамперед питання підкреслено соціального значення і ваги, тобто входження молоді у суспільство та її адаптації в ньому, то західні соціологи акцентують на процесах становлення особистості; якщо перших цікавлять передусім проблеми підготовки молоді до праці, то других - поведінка молоді, що відхиляється від суспільних норм і цінностей і загрожує руйнації цілого суспільства.

Якщо молодіжна політика перехідних країн ще несе на собі відбитки колишнього патерналізму, а законодавство не забезпечує механізмів реалізації правових актів щодо молоді і побудоване на обмеженнях і забороні, то політика розвинутих країн стосовно молоді будується на принципах і нормах її самозабезпечення і державного забезпечення лише тих, хто не здатний до цього в силу фізіологічних, психологічних та соціальних причин. [3]

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, сучасний стан та аналіз існуючих проблем молоді України показує, наскільки вони значні та багатопланові. Для того, щоб змінити ситуацію на краще, необхідно мати системний план дій, спрямований на розв’язання найбільш важливих молодіжних проблем, які турбують сьогодні молодого українця.

У кожного покоління – своя історична місія, своє покликання і тільки йому притаманні світосприйняття і світорозуміння. Кожне молоде покоління

вирішує свої завдання в історико-політичному процесі, проходить через певні випробування. Сучасний розвиток цивілізації висуває перед молоддю проблеми не лише національного, а й глобального, загальнолюдського характеру. Щоб молоде покоління було спроможним завтра успішно, ефективно вирішувати непрості для нації питання.

Список використаної літератури

1. Березін Ф.В. Психологічна и психофізіологічна адаптація людини. − Л., 1988
2. Беличева С.А. Соціально-педагогічні методи оцінки соціального развитку дезадаптованих подлітків. // Вістн. психосоціал. і корекційно-реабілітації. роботи. − 1995. − №1. − С.3
3. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.Г.Городененка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005-560с.
4. Психологія життєвої кризи /Відповідний редактор Т.М.Титаренко. – К.: Агропромвидав України. − 1998. − 22 с

Малофеєв Денис Олександрович, *студент групи ПСБ-18-1 УДФСУ*

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

РЕФЕРЕНТНА ГРУПА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Поведінка людини, її цінності і переконання формуються під впливом тієї групи з котрою людина себе ототожнює. У своєму щоденному житті людина постійно порівнює себе з іншими, щоб окреслити свою поведінку. Це порівняння відбувається найчастіше автоматично, без довгих роздумів,

проте, якщо індивід приймає якесь важливе для нього рішення, скажімо, яке стосується вибору чи зміни професії, школи, місця проживання тощо, то таке порівняння є свідомим.

Оскільки усі люди належать до багатьох груп, кожна з яких є унікальною субкультурою (наприклад, сім'я, компанія друзів, професійна, конфесійна, етнічна група тощо), то зразки поведінки тієї ж людини у різних групах також відрізняються. Це не означає, що люди є поведінковими хамелеонами, які постійно змінюють свою поведінку, свої цінності, мотивації і переконання, залежно від того, з якою групою вони себе ототожнюють у конкретний момент. Люди обов'язково виділяють важливіші для себе групи, через призму цінностей яких будують свою поведінку[1] .

Соціальні групи, на які індивід орієнтується при оцінюванні і формуванні своїх поглядів, почуттів і дій називають референтними групами.

Термін «референтна група» запропонований американським соціальним психологом Г. Хайменом в 1942 році в дослідженні уявлень особистості про власний статус в порівнянні зі статусом інших людей. Автор використав цей термін для позначення групи людей, з якою випробуваний порівнював себе при визначенні свого статусу. Самооцінка статусу трактувалася як залежна змінна від тієї референтної групи, яку людина використовує як систему відліку [2].

Референтність полягає у виборчому інтересі індивіда до певних осіб для встановлення своєї позиції стосовно особистісно – значимих об’єктів, які можуть бути за межами реальної групи. Головне, щоб коло обраних суб’єктом осіб слугувало зразком для здійснення актів соціальної орієнтації.

Референтні групи поділяються на два типи:

- «компаративні» представляють собою стандарт, за допомогою якого індивід оцінює себе. Поняття «компаративності» лягло в основу концепції «відносної депривації», яку детально описав американський соціопсихолог С. Стауффер.

- «нормативні» відіграють регулятивну роль відносно поведінки індивіда. Теорія «нормативності» розвинута в роботах А. Стросса і Т. Шибутані, американського соціопсихолога Дж. Міда [3].

Референтність один з чинників соціальної ідентифікації особистості, в основі якої лежить засвоєння нею властивостей, стандартів, соціальних установок, ролей. Існує прагнення ідентифікувати себе з носіями більш престижних соціальних ознак, які і є референтними для окремих особистостей. Референтні структури відображають суб'єктивні орієнтації в соціально-професійній, побутовій і соціокультурній динаміці повсякденного життя. За їх допомогою особистість встановлює для себе межі допустимого, бажаного чи неприпустимого, очікування членів референтних груп спонукають до самоствердження, самоосвіти, є критеріями оцінювання власної діяльності [4].

Існують певні показники, за якими можна визначити рівень розвитку колективу, його інтеграції. Єдність групи – одна з найважливіших характеристик міжособистісного взаєморозуміння і рівня розвитку групи. Важливо наскільки співпадають думки, оцінки, установки і позиції групи у ставленні до об'єктів (мети діяльності, осіб, ідей, подій), найбільш значимих для групи в цілому. Показник емоційної ідентифікації свідчить про ототожнення себе з іншими членами групи, співпереживання з ними успіхів чи невдач, емоційну теплоту. Еталонність в сприйнятті членів групи – це переконаність у тому, що колектив хороший, близький до еталону, задоволеність своєю групою.

Паралельно з інтеграцією постійно відбувається інший процес – диференціація взаємостосунків між учнями, виділення в структурі класу «зірок», ізольованих, угрупувань [5].

Референтні групи слугують мотиваційним ядром у структурі міжособистісних стосунків, свідчать про певний розвиток групи як колективу. Співвіднесення себе з групою регулює поведінку індивіда в групі,

сприяє швидшому засвоєнню норм, вмінню конструктивно взаємодіяти в групі.

Отже, референтність сприяє формуванню особливого типу зв'язку у групі, який дозволяє соціальну структуру перетворити в психологічну спільність людей, оптимальний організм у діяльнісному значенні, формує сприятливий психологічний клімат.

Референтні групи виконують не тільки нормативні, але й порівняльні функції. Індивід намагається жити відповідно до стандартів групи, яка є для нього референтною. Він культивує у собі відповідні життєві принципи, смаки, політичні та інші погляди тощо.

Література:

1. Референтні групи [інтернет ресурс: https://studfile.net/preview/5184141/page:54/]
2. *Фридман Л. М.* Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. – М. : Просвещение, 1991. – С. 161-170
3. Референтна група та її вплив на індивіда [інтернет ресурс: ua-referat.com/Референтна_група_та_її_вплив_на_індивіда]
4. *Фридман Л. М.* Изучение личности учащегося и ученических коллективов / Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович. – М. : Просвещение, 1988, - С. 146 – 192

***Матюшенко Крістіна Вадимівна**, студентка групи ЖБ-18-1*

Університету Державної Фіскальної Служби України

Науковий керівник:

***Калениченко Руслан Арсенович** к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СОЦІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Термін "метод" походить від грецького слова "methodos", що буквально означає "шлях до чогось". Метод — це спосіб побудови і обгрунтування соціологічних знань, сукупність прийомів, процедур та операцій емпіричного і теоретичного пізнання соціальної реальності. Метод у соціології залежить від проблеми, що досліджується, від побудованої теорії та загальної методологічної орієнтації. Система соціологічних методів, правил, принципів, регулятивів і норм виступає на рівні спеціально-наукової методології, яка специфічна для соціології як науки. Цей рівень соціологічного знання конкретизується у методиці, яка являє собою систему конкретних процедур та операцій, які використовуються при дослідженні й дозволяють здійснити аналіз специфічного предмета. Методика соціологічного дослідження знаходить свій вияв у техніці, яка являє собою систему різних методик і прийомів вивчення соціальної реальності у відповідності з цілями та етапами дослідження.

Відповідно до етапів дослідження вичленуються також методи збирання емпіричних даних, процедури висунення, перевірки та спростування гіпотез, побудови послідовності теорій. В залежності від специфічного рівня соціальної реальності, яка є предметом соціологічних досліджень, використовуються різні соціологічні методи. Для дослідження соціокультурних систем, соціальної структури, соціальних інститутів, соціальних відношень широко використовуються порівняно-історичний, генетичний, порівняно-типологічний та типологічний методи. При вивченні громадської свідомості, громадської думки використовуються методи аналізу документів, опитування, в тому числі анкетування та інтерв'ювання, спостереження (включеного і невключеного). При дослідженні міжособистісних стосунків всередині малих груп, ставлення особистості до тих чи інших суспільних явищ, життєвих та ціннісних орієнтацій і настанов особистості використовуються методи соціометрії, соціальної психології, анкетування та інтерв'ювання, біографічний метод.

Іншими словами, соціологія пов'язує використання методу з специфікою предмета дослідження і з його завданням. Існує визначена різниця між методами вивчення соціокультурних систем в їх функціонуванні, статистиці, синхронії (типологічний, порівняний, структурно-функціональний методи) і методами дослідження динаміки, генезису та розвитку соціокультурних систем (історичний, генетичний методи, лонгітюдні дослідження).

Наряду з теоретичними методами соціологія розробила систему методів емпіричних соціологічних досліджень — анкетного опитування, інтерв'ю, аналізу документів, спостереження, процедур узагальнення та інтерпретації емпіричних даних.

Велика роль серед соціологічних методів відводиться кількісним і математичним методам, зокрема методам статистики, факторного, латентноструктурного, кореляційного аналізу, процедурам побудови і аналізу шкал різного роду. Для наукового розуміння соціальних явищ і процесів велике значення мають математичні моделі проблем, що досліджуються, розробка різних сценаріїв, які дозволяють виявити різноманітність соціального розвитку, врахувати як об'єктивні, так і суб'єктивні показники і передбачити можливі шляхи розвитку суспільства, соціальних інститутів і структур.

У конкретних соціологічних дослідженнях використовується ряд методів чи система методів як об'єктивних, так й інтерпретаційних, оскільки у громадському житті велику роль грають оцінки і самооцінки особистості, їх настанови і ціннісні орієнтації.

Соціологічні методи характеризуються визначеними властивостями. Це ясність, тобто зрозумілість, можливість впізнати метод серед інших; детермінованість — послідовність у застосуванні обов'язкових правил, принципів здійснення методу; спрямованість — здатність виконувати визначені завдання, підлягати визначеним цілям; результативність — здатність забезпечувати досягнення необхідного результату; плідність —

здатність приносити окрім намічених інші, побічні, але іноді не менш важливі результати; економність — здатність давати результат з найменшими витратами сил і часу; надійність — здатність з найбільшою вірогідністю забезпечувати отримання результату.

Надійність — кардинальне поняття для соціологічних методів, воно пов'язане з необхідною мірою точності вивчення об'єкта. Наукові дані повинні якомога високим вимогам надійності, котра включає в себе обгрунтованість, стійкість і правильність виміряння. Обгрунтованість — це доказ того, що виміряна саме дана властивість предмета, яка була запланована дослідником, а не інша, хоча б і подібна. Стійкість характеризує міру збігу результатів виміряння при його повторі. Правильність — це можливість врахування у процесі виміряння різного роду систематичних помилок.

Існує в соціології також поняття достовірності, тобто міри істинності даних, їх відповідності реальності.

Методи вивчення електронних та пресових засобів масової інформації визначають специфіку кожного із типів ЗМІ та взаємно обумовлені саме природною структурованістю системи ЗМІ. Так наприклад, втілення ролі Комунікатора в радіо і телебаченні природно відрізняється від ролі автора газетного матеріалу тощо. Особливості спілкування як процесу мовної інформації підлягають вивченню соціологічними методами експертного опитування, стандартизованого інтерв'ю, рейтингових досліджень популярності та ефективності роботи комунікатора (в умовах електронних ЗМІ).

Типологія системи ЗМІ диктує різновиди соціологічних опитувань, які можуть бути застосовані для вивчення ЗМІ різних типів: так, електронні ЗМІ найчастіше вивчаються анкетними методиками та експресопитуваннями, зокрема телефонними, пресові ж засоби — методами контент-аналізу, поштового опитування, пресових анкетувань. Організації проведення досліджень ЗМІ в Україні базуються як на використанні мереж постійних

анкетерів, так і за методиками використання випадкових вибірок (на відміну від попередніх, які передбачають квотні вибірки). Практика надає перевагу першому варіанту де можливе, навіть, панельне опитування з встановленим інтервалом часу

Список використаних джерел

1. Вишняк О.І. “Електоральна соціологія: історія, теорії, методи.”- НАН України. Інститут соціології, К., 2000, (с.9-25).
2. Грушин Б.А. Мнения о мире и мир мнений: Проблемы методологии исследования общественного мнения. - М.: Политиздат, 1967. - 400с
3. . Соціологія масової комунікації. Теорія і практика: підручник / Л.Н. Федотова.

УДК 159.99

***Медвідь Борис Миколайович**, студент групи ПСБз-18-1с*

Університет державної фіскальної служби України

Навчально-науковий інститут гуманітарних наук

Науковий керівник:

***Льовкіна Олена Геннадіївна**, доктор філософських наук, професор,*

завідувач кафедри психології та соціології

Університет державної фіскальної служби України

КРИЗА ЯК ПСИХІЧНИЙ ФЕНОМЕН, ЩО ВЕДЕ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Українське суспільство з самого початку існування держави Україна живе в ситуації регулярних криз. Як люблять говорити українські президенти у щорічних новорічних зверненнях: «це був важкий рік». Можна припустити, що в найближчі роки кризові явища в економіці, політиці, суспільстві продовжатьсяі ця фраза стане ритуальною надовго.

Таким чином, для українського громадянина головним завданням у ситуації перманентних криз буде пошук такої моделі поведінки, яка розглядатиме кризу і зовнішню, і внутрішню, як норму, як частину процесу розвитку.

Вже перша подія нашого життя, народження - це криза. Перейми, прохід по родовому каналу, перший ковток повітря, перерізання пуповини – це все кризові події. Потім - відлучення від материнського молока. Далі криза підліткового віку, перша закоханість, криза дорослішання. Криза середнього віку і ще безліч попутних криз. Можна сказати, що людина фактично проживає своє психічне життя як рух від однієї кризи до іншої.

Але слід розуміти, що слово «криза» в своєму первісному значенні означає «рішення», «поворотний пункт». Будь-яка криза пердбачає рішення, дотичне ситуації чи ні, але - рішення.

Чи справляємося ми з кризою народження? Так, через розвиток. Більше того, інтерпретація народження людини як набору кризових ситуацій стали основою для виникнення трансперсональної психології. Йдеться про теорію базових перинатальних матриць Станіслава Грофа [2]. Цей психолог пропонує розглядати перинатальний досвід як нашарування особистого, персонального і трансперсональних досвідів.

Ще однією школою, де психологічна криза може бути зустріччю зі своїми глибинними шарами психіки і бути ресурсом, є аналітична психологія. Послідовник Карла Густава Юнга Еріх Нойман у своїй роботі «Происхождение и развитие сознания»[1] пропонує розглядати розвиток людини як етапи взаємодії індивідуальної психіки і архетипічних утворень. Кожна така взаємодія є кризовою подією для психіки, але в результаті людина інтегрує свої особисті процеси і ресурси колективного несвідомого і трансформується. Тільки так і можлива індивідуація, особиста самореалізація.

Також цінним інструментом є модель спіральної динаміки з кольоровою диферціацією, запропонована Доном Беком і Крісом Кованоном

[4]. За основу моделі спіральної динаміки вони взяли теорію емерджентних циклічних рівнів існування американського психолога Клера Грейвза.

Клер Грейвз вважав, що, відповідаючи на питання про сенс свого існування, людина послідовно переходить від одного рівня існування до іншого. Кожен досягнутий рівень залишає людину в розгубленості і подиві, змушуючи рухатися далі, на новий рівень.

Є вісім рівнів динаміки: від бежевої до бірюзової, і кожен аспект людської поведінки можна описати проявом того чи іншого рівня.

Існує загальна академічна проблема перекладу глибоких теоретичних розробок на мову звичайних життєвих ситуацій і адаптації теорії до життєвих обставин окремої людини. Тому важливим кроком має бути інтегруюча техніка роботи з особистими кризами, де поєднувалися б модель спіральної динаміки, модель розвитку свідомості Еріха Ноймана і особисті запити конкретної людини.

Такою технікою може бути метод системних розстановок, розроблений Бертом Хеллінгером. Цей метод короткострокової терапії дозволяє за допомогою феноменологічного підходу звертатися до справжніх запитів психіки, обходячи самосаботаж і психічні захисти [3].

Я пропоную свій авторський підхід, що поєднує практику особистої терапії людини і дослідження архетипічних проявів.

Будь-яку життєву ситуацію можна розглядати як прояв тієї чи іншої спіральної динаміки або як ситуацію архетипічних процесів. Це дає можливість не тільки вирішувати поточні проблеми людей, а й напрацьовувати досвід активної життєвої позиції, коли проблема трансформується в завдання, що потенційно має рішення.

Я, Борис Медвідь, розробив і впроваджую курс «Розстановки спіральної динаміки» для малих груп (до восьми осіб). Цей курс є прикладом створення соціальної мікро-моделі, де поєднується особиста та групова динаміка. Криза як психічний феномен в такій групі не уникається, а стає фокусом дослідження і оптимального рішення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що для конкретної людини у умовах кризового суспільства оптимальним рішенням буде адаптація власної психіки до кризових явищ. Найкращим варіантом буде вироблення цілісної картини світу, що дозволить сприймати своє життя не лише як вимушене пристосування до несприятливих умов, а як спосіб самореалізації, прояву своїх глибинних якостей та характеристик.

Список використаних джерел:

1. Нойманн Эрих. Происхождение и развитие сознания. – К**:** Рефл-бук, Ваклер, 1998. - 464 стр.
2. Гроф Станислав. Психология будущего: уроки современных исследований сознания. Пер. с англ. – М: ООО «Издательство АСТ» и др., 2001. – 476 с.
3. Шлиппе Арист, Швайтцер Йохан. Учебник по системной терапии и консультированию. – М: Институт консультирования и системных решений. 2011. – 368 с.
4. Бек Дон, Кован Кристофер. Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке. М: BestBusinessBooks, 2010.– 424 с.

УДК ___

Музиченко Аліна Валеріївна, *студентка групи ЖБЗ-17-1, Університету державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович*, к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ: СТАН ТА ГОЛОВНІ ПІДХОДИ

Проблема соціальної адаптації стала предметом наукового дослідження за потреб суспільства. Адаптація особистості є необхідним процесом перетворення індивіда як повноправного, активного члена соціальної групи. Відносна завершеність процесу соціальної адаптації до професійної діяльності, групи, колективу, діяльності, відповідність особистості основним вимогам та соціальним очікуванням постає основною умовою нормального функціонування у сучасному соціальному оточенні.

Процес соціальної адаптації є певною послідовністю психологічних реакцій на об'єктивну ситуацію, які виявляються в поведінці, спрямованій на розв'язання специфічного завдання. Надзвичайно складним завданням є визначення критеріїв успішності соціальної адаптації, оскільки адаптованість виявляється не лише в об'єктивно діагностованій ситуації рівноваги, суб'єктивному відчутті задоволеності соціальною ситуацією, а й передбачає відсутність негативних емоційно-поведінково-особистісних наслідків у майбутньому та особистісний розвиток.

На сучасному етапі розвитку країни визначення соціальної адаптації, було предметом розгляду як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: А.Н. Леонтьєва, А.А. Налчаджяна, Л.В. Петровського, Ж. Піаже , Р. Віхрова, І. Давидовського, Г. Сельєва , В.А. Александрова, І.В. Власова, Н.Л. Пушкарьова, Б.С. Хорева, В.В. Гриценка, Л.М. Дробіжевої, І.А. Субботіної, В.А. Тішкова та ін.

Життя людини від самого початку і до кінця є адаптацією до середовища. Соціальна адаптація – це інтеграція людини в суспільство, у процесі якої відбувається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю й адекватних зв'язків та стосунків. Психологічна адаптація здійснюється шляхом пристосування людини до наявних у суспільстві вимог у процесі узгодження індивідуальних цінностей і переконань та суспільних норм. Соціальна адаптація – активний процес пристосування до соціального середовища, спрямований на збереження й формування оптимального балансу між особою, її внутрішнім станом і

навколишнім середовищем тут і тепер та з перспективою майбутнього. Успішність адаптації залежить не стільки від особливостей та об'єктивних властивостей ситуації, скільки від особливостей та наявності індивідуальних ресурсів, адекватності й ефективності стратегій їхнього застосування: здатність до адаптації є водночас інстинктом власне життя та набутими навичками [1].

Адаптація відбувається шляхом поєднання неусвідомлюваного та свідомого моделювання власної поведінки як індивідуальної стратегії та ситуативної тактики з метою досягнення бажаного результату. На формулювання бажаної мети та способів її досягнення впливають зовнішні та внутрішні соціальні регулятори.

Зовнішніми соціальними регуляторами є норми поведінки, правила, вимоги та побажання й очікування щодо поведінки. Внутрішніми соціальними регуляторами є інтереси, потреби, ціннісні та сенсожиттєві орієнтації, які разом визначають життєві цілі, критерії оптимуму соціальної адаптації та індивідуально прийнятні способи й форми соціальної адаптації. Психологічними чинниками, які визначають особливості соціальної адаптації, є психологічні властивості особистості, індивідуальні когнітивні стилі опрацювання інформації, способи й тенденції емоційно-поведінкового реагування залежно від ступеня соціальної адаптації.

Необхідно розглянути психоаналітичний та психодинамічний підходи до пояснення процесу соціальної адаптації, які базуються на теоріях З.Фрейда та А. Фрейд. Ці підходи є більш розробленими та мають концептуальну систему опису процесу пристосування людини до соціального середовища. Разом із поглядами У. Томаса та теорією біологічної еволюції А. Емерсона ця система має парадигмальне значення.

У рамках цієї парадигми слід розглядати три типи соціальної адаптації:

- здійснення людиною змін зовнішнього середовища для приведення його у відповідність до власних потреб;

- внутрішні зміни особистості з метою пристосування до середовища;
- пошук індивідуумом сприятливого для функціонування організму середовища [2].

Вагомий внесок у розвиток теорії соціальної адаптації зробив відомий соціолог Е. Дюркгейм. У своїй праці «Суспільний поділ праці» [3] він говорить про поділ праці крізь призму права для дослідження видів соціальної солідарності. Завдяки цьому він робить висновок про існування між людьми системи прав та обов'язків, що поєднують їх одне з одним на перспективу.

За О. Контом, у суспільстві одночасно діють дві тенденції. По-перше, це пристосування (спосіб дії) до наявних умов (адаптація). По-друге, це прагнення їх змінити (спосіб роздуму). У певні моменти настає їх «поєднання»– періоди «заціпеніння», які становлять стадії (фази) в розвитку цивілізації [4].

Отже, варто зазначити, що необхідно враховувати, що залежно від індивідуальних особистісних характеристик, людина, що адаптується може перебувати на різних рівнях соціальної адаптації:

- рівень усвідомлення вимог середовища, але неприйняття його цінностей;
- рівень взаємної толерантності особистості та її соціального середовища;
- рівень акомодації, який вимагає поступок, що виникають на рівні толерантності;
- рівень асиміляції (повне пристосування – відмова особистості від своїх колишніх цінностей та прийняття нових).

Із цими рівнями адаптації співвідносні такі її види, як добровільна та вимушена. Добровільно людина адаптується у тому разі, коли нові способи соціальної дії не суперечать її цінностям і, найголовніше, відповідають її особистісним якостям. Вимушена адаптація виявляється, коли людина

чинить опір новому та організує свою діяльність, ґрунтуючись винятково на минулому досвіді, соціальному стані, зв'язках. Найчастіше такий вид адаптації притаманний особам літнього віку, які не бажають відмовлятися від стереотипів застарілої соціально-економічної системи (гарантований заробіток, соціальна підтримка тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Титаренко Т. М., Ларіна О. Т. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. пос. Бібліотечка соціального працівника. К. : Марич, 2009. 76 с.
- Злобіна О. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності. К., 1996. – С. 9.
- Дюркгейм Э. О разделении общественного труда: Западноевропейская социология XIX – начала XX веков. М., 1996. С. 256-309.
- Конт О.. Психологічні критерії визначення стилю життя. Соціальна психологія. № 1. 2008. С. 14-18.

УДК 1+31

***Негода Олександр Анатолійович**, студент групи ПНК-21 Київського національного університету будівництва і архітектури*

***Долгополов Сергій Юрійович**, студент групи ПНК-21 Київського національного університету будівництва і архітектури*

***науковий керівник Калениченко Руслан Арсенович,** к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

АДАПТАЦІЯ ЛЮДЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ 2020

Мета: осмислення наслідків економічно-епідеміологічної кризи для українського суспільства та кожного громадянина окремо, виявлення та дослідження світових тенденцій адаптації до обмежувальних заходів, які використовуються в Україні.

Починаючи з 20-го лютого 2020 року світова спільнота зіштовхнулась та перебуває у активній фазі «Глобальної фінансової кризи 2020 року». Головна причина цього – коронавірус [SARS-CoV-2 (COVID-19)], що з кожним днем лише набирає все більших обертів. Криза, перш за все, вразила передові технологічні «країни-гіганти», що призвело до ланцюгової реакції інших країн, включаючи Україну, які перебували у тісних торгово-економічних зв'язках. В той же час активно розпалювалася війна цін на нафту між Росією та країнами ОПЕК, що також зіграло роль у падінні фондового ринку. Зважаючи на всі фактори, життя пересічного українського громадянина набуває кардинальних змін та є актуальним для його аналізу.

Для України історія з COVID-19 починається 24 січня, коли МОЗ України надає перші рекомендації з профілактики, серед яких: частіше мити руки, частіше провітрювати приміщення, використовувати індивідуальні маски, менше контактувати з людьми, доречними є відміни поїздок до країн, де розповсюджена інфекція (зокрема, до Китаю). У той же день з'являється електронна петиція до Президента стосовно транспортного та торгового обмежень з КНР, яка станом на 26 січня вже набрала 1500 підписів, тим самим збільшивши масове обговорення вірусу.

«Швидко почався та довго триває», – саме так можна охарактеризувати COVID-19 в Україні. З Китаю починають евакуйовувати українців, та відправляти на карантин за добровільною згодою, без примусу. Проте їх зустрічають агресивно: місцеві роблять барикади, кидають каміння в автобуси. Попри всі протидії, біженців доставили в місце призначення. Голова країни реагує люто, закликаючи до припинення агресії.

Люди з усіх куточків світу, які приїхали до України, без обмежень пересуваються країною, попри можливе ураження вірусом. Президент країни святкує жіноче свято 8 березня та закликає всіх приєднатись.

З 12 березня мер Києва Володимир Кличко зачиняє об'єкти скупчення людей, за наказом Президента – по всій країні вводяться обмежувальні заходи. Відбувається перехід на дистанційну діяльність з місця проведення карантину. Торгівельні центри підвищують контроль з санітарними лікарями. Люди виходять на вулицю для купівлі речей першої необхідності, спілкуються по можливості дистанційно, але це не змушує COVID-19 піти геть, він розповсюджується, що підтверджується інфікованими.

Громадський транспорт потерпає від накладених обмежень на кількість перевезення громадян, через що десь по вулиці гуляє вірус, а на зупинках транспорту стоїть по 10-100 людей, які чекають свого маршруту.

Засоби масової інформації поступово наганяють страх та паніку, особливо закликами «не панікувати». Люди починають метушитись, скуповуючи необхідні продукти та речі. Психологічний фактор поступово падає та б'є в набат, аби людині не потрапити у скрутне становище.

Користуючись становищем спекулянти підіймають ціни на медичні маски, респіратори та антисептики, що є наслідком штучно створеного дефіциту товарів. Таким чином, до кризи набір з 5-ти медичних масок можна було придбати приблизно за десять гривень у Києві, а вже за декілька тижнів карантину, через їх відсутність, ціна за 1-ну маску досягла 20 та більше гривень у більшості міст України. Це є значним проявом адаптації людей, які зважаючи на досвід країн, які постраждали раніше, зробили висновки та зрозуміли, що на лисі можна непогано заробити.

Яскравим прикладом пристосування є робота кур'єрських служб доставки, вони оперативно внесли правки до процедури передачі товару, що включав збереження дистанції між покупцем та кур'єром. Посильний залишав пакунок та відходив на відповідну дистанцію, покупець же оглядав його, оплачував (якщо не зробив цього онлайн) та забирав з собою. Таким

чином, дотримуючись усіх правил безпеки, ризик передачі вірусу був значно зменшений.

У продуктових магазинах також відбулись значні зміни, усі працівники отримали необхідний індивідуальний захист, сформована розмітка, щоб не збивати людей до купи. Також були прийняті міри з обмеження кількість покупців у магазині одночасно. Усі ці заходи, здебільшого адекватно сприймалися по всій території України. Це демонструє готовність людей йти на компроміс з новими правилами [1], які необхідні для збереження їх безпеки.

Після впровадження закриття кордонів, за межами України перебувало більше сотні тисяч українців, які бажали потрапити додому. Люди почали скупчуватися на кордоні з Польщею та долати його пішки, не дотримуючись правил безпеки під час очікування, через велике бажання повернутися до власної домівки, це призвело до збільшення відсотку хворих у декілька разів. Проте Кабінет Міністрів розширив перелік дозволених під час карантину видів діяльності, що безумовно принесло «позитив» у зачинені двері кожному українцю, але вже тоді на території Україні було підтверджено 196 випадків захворювань, серед яких 5 летальних і лише 1 пацієнт одужав.

Більшість людей пристосовані до активного способу життя, але низка обмежень заважає їм відчувати себе в комфорті. Деякі уражені індивіди підбурюють населення, залишаючи після себе в супермаркетах або в інших місцях діяльності людини сліди своєї присутності спеціально: кашляють, чхають, облизують речі вжитку тощо. З рештою це переростає у «соціальну хворобу». Люди роблять challenge у своїх соціальних мережах, протестуючи цим проти впроваджених державами обмежень: облизують сидіння унітазів, де мешкають шкідники, на камеру. Проте є і винятки, коли люди виконують challenge скрупульозне миття рук. Кабінет Міністрів попри всі виклики закликає не користуватись ліфтами, не доторкатись до перил та дверних ручок, а радять замовляти їжу онлайн.

Згідно з опитуванням українських громадян, третина все ще працює у звичайному режимі на противагу 65%, які працювали до карантину. Наразі приблизно 32% населення перебуває у відпустці, 35% продовжують працювати за звичайним режимом, а 29% працює дистанційно та 4% втратили роботу [2].

У Дніпрі встигли викопати 600 могил для жертв COVID-19, а також закуплено 1000 мішків, як наслідок 22 смертей. Більшість молодих людей не панікують і знаходять для себе розваги вдома. Натомість, старше покоління не може обійтись без свіжого повітря та «шашличку у тісному колі». Так вони кажуть, що можливо це останні наші дні, і їх слід гарно прожити.

Таким чином в Україні соціальні тенденції звузились до:

- Обов'язкова обсервація громадян, які приїжджають закордону;
- Адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення правил під час карантину;
- Закриття закладів громадського харчування, освіти, торгово-розважальних комплексів;
- Заборона перебувати у громадському місці без наявності захисної маски;
- Дозвіл на переміщення групам не більше 2 осіб, окрім службового випадку та супроводу дітей (в деяких країнах, кількість може відрізнятися);
- Заборона відвідувати парки, зони для відпочинку, але дозволено вигул домашніх тварин.

Починаючи з понеділка, 6 квітня, будуть діяти наступні заборони [3]:

- виходити на вулиці без документів, що надають інформацію про особу;
- відвідувати спортивні та дитячі майданчики;
- відвідувати громадські місця особам, які не досягли 14 років без супроводження батьків;

- відвідувати установи і заклади, які надають паліативну допомогу, соціальний захист та соціальні послуги;
- втеча від лікування з місць обсервації.

Україна, грубо кажучи, була інформативно не підготовлена до такого, про що говорить спалах інфікованих. Масову думку важко сформулювати, попри всі заборони хтось виконує норми, жартома мовляє: «Збережи життя – не виходь на вулицю, хоч із цим завданням справимось», а інші, як завжди, ігнорують. У мінімалістичному розумінні це є природнім відбором і немає причин панікувати, бо уже потроху вірус починає спадати не тільки в місці інкубації, але й у інших країнах.

Список використаної літератури

1. Сидоренко С.В. ЛЮДИНА В УМОВАХ КРИЗОВОГО БУТТЯ. [Електронний ресурс] – 12.12.2008, м. Запоріжжя – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_36_21.pdf
2. Корреспондент.net. СПЕЦТЕМА: КАРАНТИН У КИЄВІ ТА УКРАЇНІ, Третина українців працюють у звичайному режимі. [Електронний ресурс] – 01.04.2020 – Режим доступу: https://cutt.ly/ltFUkCN
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2020 р. № 255 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» (Офіційний вісник України, 2020 р., № 23, ст. 896). [Електронний ресурс] – 02.04.2020 – Режим доступу: https://cutt.ly/DtFUxWa

УДК 159.942

***Ніколаєва Віталія Олександрівна**, студентка групи С-9-16-Б1Пс,*

Міжрегіональна академія управління персоналом.

***Лисинюк Валерія Олександрівна**, студентка групи С-9-16-Б1Пс,*

Міжрегіональна академія управління персоналом.

Науковий керівник:

***Войтенко Олена Василівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Університету Державної фіскальної служби України*

ПОСЕРЕДНИЦЬКА РОЛЬ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ У ПРОФІЛАКТИЦІ ТА ПОДОЛАННІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

В умовах проблеми світового масштабу, що постає перед нами на сьогоднішній день, доречним стає питання профілактики та подолання емоційного вигорання. Зміна звичного способу життя та постійний вплив на людей різних стресогенних факторів, залишає певний відбиток на професійній діяльності та особистому житті людини. Вимушене пристосування до сучасних умов середовища, змушує людей перелаштуватися на незвичний, для декого й зовсім новий, формат праці - дистанційний; до якого більшість людей виявилися абсолютно не готовими. Відсутність стабільності - чіткого розпорядку дня й невизначеність щоденних цілей, зазвичай, регульованих зовнішніми факторами (робота, школа), вводить людину у стан тривожності й заважає організувати процес праці й відпочинку таким чином, щоб отримати максимальний коефіцієнт продуктивності, без шкоди для здоров'я.

Вивченням «синдрому емоційного вигорання» займалися такі вітчизняні дослідники як: В.Бойко, Н.Водоп'янова, Є.Старченкова, та ін. До зарубіжних вчених, які досліджували цей феномен ми можемо віднести С.Майер, К.Маслач, Р.Кепьюто, В.Шафуелі, М.Лейтер, С.Джексон та ін. Феномен самоменеджменту досліджували такі вчені як: Л.Зайверт, В.Зігерт, Л.Ланг, В.М.Андреєв, Э.Е.Старобинський та ін.

Даний феномен вивчається більше тридцяти років, але єдиного визначення синдрому вигорання дотепер не існує.

Термін «синдром вигорання співробітників» був вперше застосований у 1974 році американський психіатр Фрейденберг. Цей синдром проявляється у вигляді виснаження, розчарування та відмови від роботи,

«поразки або зношування, що відбувається в людини внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил» [7].

С. Еррера, описуючи синдром вигорання, характеризує його як емоційне виснаження, зменшення або втрату емпатії й самодостатності, а також зниження самооцінки [3].

Деякі вчені вважають, що синдром вигорання є механізмом психологічного захисту особистості. Зокрема, В. Бойко розглядає синдром вигорання як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на вибрані психотравмуючі впливи [1].

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає «синдром вигорання як фізичне, емоційне чи мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі й утомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних засобів з метою одержання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності й суїцидальної поведінки. Цей синдром звичайно розцінюється як стрес-реакція у відповідь на безжалісні виробничі й емоційні вимоги, що відбуваються через надмірну відданість людини своїй роботі, що супроводжується зневагою до сімейного життя або відпочинку» [8].

На основі аналізу існуючих в літературі даних можна виділити п'ять ключових груп симптомів, характерних для синдрому емоційного вигорання:

- фізичні симптоми (втома, виснаження; зміна ваги; недостатній сон; поганий загальний стан здоров'я і т.д.)

- емоційні симптоми (песимізм, цинізм у роботі й особистому житті; агресивність, дратівливість; тривога, депресія, істерики; збільшення деперсоналізації своєї чи інших - люди стають безликими, як манекени, переважає почуття самотності і т.д.)

- поведінкові симптоми (робочий час більше 45 годин на тиждень; виправдання вживання тютюну, алкоголю; нещасні випадки - падіння, травми, аварії та ін.);

- інтелектуальний стан (падіння інтересу до нових теорій і ідей в роботі; нудьга, туга, апатія, падіння смаку і інтересу до життя; більша перевага стандартних шаблонів, рутині, ніж творчому підходу і т.д.);

- соціальні симптоми (низька соціальна активність; падіння інтересу до дозвілля, захоплень; соціальні контакти обмежуються роботою; нерозуміння інших; відчуття нестачі підтримки з боку сім'ї, друзів, колег).

Таким чином, синдром емоційного вигорання характеризується вираженим поєднанням симптомів порушення психічної, соматичної і соціальної сфер життя.

Профілактичним та лікувальним заходам при синдромі емоційного вигорання дослідники приділяють багато уваги: часто те, що захищає від розвитку даного синдрому, може бути використано і при його лікуванні. Для профілактики синдрому емоційного вигорання рекомендують, наприклад, розраховувати й обдумано розподіляти свої навантаження; вчитися перемикатися з одного виду діяльності на інший; простіше ставитися до конфліктів; уникати зайвої конкуренції [6].

Відомо, що в основі фізичного, психічного здоров'я лежить реалізація особистістю психологічного потенціалу, підтримання балансу між бажаннями і можливостями. Проведений О.Войтенко теоретичний аналіз показав, що одним із чинників подолання вигорання може бути самоактуалізація, з якою пов'язана особистісна зрілість, особистісна автономність, самокерування, без яких неможлива успішна професійна діяльність [2]. Потреба в самоактуалізації, пов'язані з нею духовні цінності є факторами, регулюючими стан, тобто такими, що сприяють резистентності особистості до вигорання.

Однак до сих пір недостатньо вивчена роль окремих складових самоактуалізації в регуляції професійного вигорання.

Цікаво простежити у профілактиці емоційного вигорання роль планування й розподілу людиною особистого часу для організації ефективного процесу будь-якого виду діяльності. Головним інструментом, завдяки якому кожна людина може опанувати "мистецтво володіння часом" є самоменеджмент.

Самоменеджмент - це послідовне і цілеспрямоване використання випробуваних методів роботи в повсякденній практиці, для того щоб оптимально, зі змістом, використовувати свій час.

Основна мета самоменеджменту полягає в тому, щоб максимально використовувати власні можливості, свідомо керувати перебігом свого життя (самовизначатися) і переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті [5].

Правильне управління часом включає в себе наступні елементи: постановку цілей, планування, делегування обов'язків, зіставлення списків справ; аналіз та розстановку пріоритетів [4].

Встановлення пріоритетів - важливе правило ефективності роботи. Аналіз справ можна проводити за принципом Ейзенхауера. Відповідно до цього правила пріоритети встановлюються за такими критеріями, як терміновість і важливість справи.

Самоменеджмент у сучасному суспільстві виступає одним з ефективних методів попередження та подолання емоційного вигорання. Через можливість структурування часу й розуміння перспективності своєї діяльності в людини знижується рівень тривоги, що позитивно впливає на подолання емоційного вигорання та стресових ситуацій загалом.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Энергия эмоций / В.В. Бойко. – СПб. : Питер, 2004. – 474 с.
2. Voitenko E. Emotional burnout as a result of professional stress in the work of managers // Behavior Studies in Organizations, 2020, V3, p.5-12.

3. Herrera C. R. The burnout in workers of a general hospital / C. R. Herrera, A. O. Frankos, J. J. Martin et al. // X World Congress of Psychiatry. – Madrid, 1996. – Vol. 2. – P. 356.
4. Зайверт Л. Ваш час – у Ваших руках: (Поради діловим людям як ефективно використовувати робочий час). // Л.Зайверт – М,: Інтерексперт, Инфра-М, 1995.
5. Комаров, Е. И. Результативный самоменеджмент: Учебное пособие / Комаров Е.И. - Москва : ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 133 с.
6. Сидоров П. Синдром эмоционального выгорания [текст] / П. Сидоров // Медицинская газета,№ 43 – 8 июня 2005.
7. *Freudenberger H.J. Staff burnout. Journal of Social Issues. Vol. 30., 1974. - P. 159-165*
8. Юр'єва Л.М. Професійне вигорання у медичних працівників. Формування, профілактика і корекція / Л.М. Юр'єва. – К. :Сфера, 2004. – 272 с.

Овчаренко Ольга Ігорівна
студентка групи ЖБ-17-1 ННІ Гуманітарних наук Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник:
Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СОЦІАЛЬНА АДАТАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасній педагогічній науці усталився погляд на дошкільний вік як на вік потенційних можливостей розвитку дитини, специфічної форми соціального буття. Вчені (Д. Ельконін, О. Запорожець та інші) вважають

дошкільне дитинство відповідальним перед наступними віковими періодами розвитку особистості, сензитивним періодом для засвоєння суспільних норм, форм поведінки, розвитку адаптаційних механізмів, уміння адекватно сприймати навколишню дійсність та гармонійно поводитися у нових соціальних умовах. У цей віковий період становлення особистості дитини актуальною є її здатність усвідомлювати зміни у власному житті, нові функції, соціальні ролі, виявляти приязне ставлення до інших людей, орієнтуватися в навколишній дійсності, адаптуватися до перебування у дитячому садку [1, с. 240]. Водночас у низці сучасних досліджень відзначається, що діти, які не здобували суспільну освіту в дошкільних закладах, а виховувалися в сім'ї, обмеженому соціальному оточенні, або відвідували "занятійні групи" на початку шкільного життя відчувають істотні труднощі, важко адаптуються в соціумі.

Прихід в дитячий садок потребує від дитини оволодіння системою таких складових соціальної адаптації як:

- уміння прилаштовуватися до життя у нових соціальних умовах, усвідомлення нової соціальної ролі "Я-дошкільник",
- розуміння нового періоду свого життя, особистісна активність у встановленні гармонійних зв'язків із соціальним оточенням,
- усвідомлення потреби у взаємодії, спілкуванні, співробітництві;
- розуміння емоцій, почуттів, переживань інших; наявність емпатії;
- адекватне реагування на емоційні прояви оточення; вміння стримуватися у конфліктних ситуаціях; ініціювання встановлення контактів, спілкування, гри.
- дотримання певних правил групи, що потребує вміння унормовано поводитися, відстоювати власні думки, позицію (Н.Д. Ватутіна, О.Л. Кононко, С.М. Курінна, І.П. Печенко та ін.)

Психолого-педагогічною наукою та виховною практикою встановлено, що перебіг адаптації залежить від індивідуально-типологічних особливостей

дитини: легше адаптуються холерики, сангвініки, важче – флегматики та меланхоліки. Важко адаптуються до нових умов фізично та психічно незрілі діти. Ускладнюють адаптацію до дитячого садка такі прояви як: емоційна неадекватність, соціальна некомпетентність та несоціалізована агресія, що супроводжується слабо розвиненими пристосовницькими можливостями, опором навчальним та виховним впливам. Складності адаптації дошкільників зумовлюються наявністю стійких стереотипів поведінки, соціального досвіду, що не завжди узгоджується з вимогами соціуму.

В.У. Кузьменко вважає, що перебіг адаптації залежить від віку, типу вищої нервової діяльності дітей, стану здоров'я, стилю виховання в сім'ї, рівня розвитку ігрових навичок, емоційності та контактності. Виходячи з цього, автор виділяє три групи дітей з різним характером пристосування до нових умов життя: перша група – діти з легкою і безболісною адаптацією; друга група – діти, які адаптуються повільніше й важче; третя група – діти, які важко пристосовуються до нових умов [3, с. 18-19].

На думку О.Л. Кононко, соціальна адаптація є першою з трьох фаз соціального становлення особистості дошкільника (адаптація, індивідуалізація, інтеграція) і передбачає засвоєння норм тієї соціальної спільноти, до якої він належить. Особливостями соціальної адаптації старшого дошкільника автор вважає:

- усвідомлення ним себе суб'єктом діяльності; бажання бути включеним у нове оточення;
- орієнтація на суспільні функції людей, норми, сенс їхньої поведінки та діяльності;
- суб'єктивне ставлення до соціальних цінностей, розуміння своєї належності до дитячого колективу;
- прагнення до розширення соціальних контактів;
- прихильне ставлення до одних груп дітей та відмова від спілкування з іншими [2, с. 185-187].

Таким чином, комплекс знань та вмінь дитини, спрямованих на орієнтацію в незнайомому довкіллі, знаходження в ньому правильних орієнтирів для побудови адекватної поведінки, здатність певним чином змінювати поведінку, коригувати власні бажання, впливати на довкілля, бачити себе очима інших людей, співвідносити їхні очікування зі своїми можливостями, активно взаємодіяти з оточенням сприяють її адаптації.

Список використаних джерел:

1. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. Київ. 2003, с. 243.

2. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ. 1998, с. 256.

3. Кузьменко В. Адаптація. Дошкільне виховання. 1995, с. 18-19.

УДК: 159.923-053.6:338.48-53(043.2)

***Онищенко Олена Олександрівна**, студентка 41гр. Психологія.*

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Науковий керівник:

***Розіна Ірина Володимирівна**, кандидат психол. наук, доцент кафедри психологія розвитку і соціальних комунікацій, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського*

ORCID ID: 0000-0001-6565-728X

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЇ

Проблема адаптації особистості завжди була предметом особливої уваги з боку суспільства. Вивчення внутрішніх процесів розвитку на кожному віковому етапі, особливо періодів криз - актуальне завдання в дослідженні психології особистості підлітка, розвитку його індивідуальності.

Успішна адаптація також є необхідною умовою для соціальної адаптації особистості в сучасних умовах. Нами був обраний підлітковий вік, у зв'язку з тим, що саме цій вік відноситься до числа критичних періодів онтогенезу, пов'язаних з кардинальними перетвореннями у сфері свідомості, діяльності та системи взаємовідносин індивіда. Цей етап характеризується бурхливим ростом людини, формуванням організму в процесі статевого дозрівання, що робить помітний вплив на психофізіологічні особливості підлітка [8].

Метою дослідження є вивчення особливостей прояву процесу адаптації у підлітків, яки знаходяться в умовах рекреації.

Теоретичний аналіз літератури показав, що в психології накопичено багатий теоретичний і емпіричний матеріал з проблеми адаптації. Сучасне уявлення про адаптацію ґрунтується на роботах І.П. Павлова, І.М. Сеченова, П.К. Анохіна, Г. Сельє та ін.. У роботах цих психологів ретельно досліджен феномен адаптації, особливості різних видів адаптації, які проходить людина у своему житті.

Незважаючи на наявність численних визначень феномена адаптації, об'єктивно існує кілька її основних проявів, які дозволяють стверджувати, що адаптація - це, по-перше, властивість організму, по-друге, процес пристосування до мінливих умов середовища, суть якого полягає в досягненні одночасного рівноваги між середовищем і організмом, по-третє, результат взаємодії в системі «Людина-середовище», по-четверте, мета, до якої прагне організм.

У наукової літературі виділяють два загальних підходи до розгляду феномена адаптації. З одного боку, адаптація розглядається як властивість будь-якої живої саморегулюючої системи, що забезпечує її стійкість до умов зовнішнього середовища (що передбачає наявність певного рівня розвитку адаптаційних здібностей). При іншому підході адаптація розглядається як динамічне утворення, як безпосередній процес пристосування до умов зовнішнього середовища [3].

Визначено, що поняття адаптації - одне з основних в психологічних дослідженнях природи різних психічних явищ, механізми адаптації забезпечує можливість існування як людського організму, так і психіки людини в умовах складного соціального середовища. Завдяки процесу адаптації досягається оптимальне функціонування всіх систем організму, збалансованість у системі «людина-середовище», «людина – соціум», а також забезпечується потрібний стан свідомості, який створює умови для оптимальної активації, адекватної поведінки і нормальної діяльності людини як суб'єкта діяльності та суспільних відносин [9].

Існують різни види адаптації, які проходить людина у своему житті. Адаптація біологічна – пристосування організму до фізичних умов (температури, тиску, вологості, освітлення, запахів, звуків та змін у власному організмі). Адаптація психологічна – пристосування особистості до існування у суспільстві, згідно з її вимогами та власними потребами, мотивами та інтересами. У цьому сенсі актуалізується проблема формування у підлітка пристосованості до життя як здатності бути придатною до повноти проявів, відповідною вимога життя. Соціально адаптація – пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, інтеграція особистості у соціальні групи, прийняття норм і цінностей нового соціального[7] .

Вивчення процесу адаптації свідчать, що соціально-психологічна адаптація підлітків прямо залежить від процесу і характеру міжособової взаємодії в сім'ї, де батьки і діти виступають активними сторонами. Таким чином, в загальному комплексі факторів, які впливають на формування особистості, найвизначнішим є характер взаємин у родині.

В останні роки усе більше уваги приділяється вивченню соціального і психологічного середовища життя людини. Соціально-психологічна адаптація традиційно виділяється серед інших видів адаптації на основі локалізації середовища, із яким взаємодіє індивід. Ми можемо спостерігати, що адаптація є складовим елементом механізму соціалізації, що відбувається

як сукупність адаптації до різноманітних життєвих ситуацій, під час яких нагромаджується соціальний досвід, засвоюються норми та цінності. Кожна адаптація збагачує соціальний досвід, полегшує подальшу адаптацію підлітка.

Метою емпіричного дослідження було вивчення особливостей процесу адаптації у підлітків в умовах рекреаційного закладу.

Використовувалися наступні емпіричні – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та конкретні методики: шкала соціально-психологічної адаптованості (К.Роджерс, Р.Даймонд), методика САН, графічна методика «Кактус»; методика «Неіснуюча тварина», шкала тривожності П.Кондаша.

Досліджено соціально-психологічну адаптованість підлітків та визначено, що у 57% досліджуваних високі оцінки за показником адаптованості, що свідчить про почуття власної гідності і вміння поважати інших, відкритість реальній практиці діяльності та відносин, розуміння своїх проблем та прагнення опанувати, впоратися з ними. У 43% досліджуваних виявлені високі оцінки за показником дезадаптації, що свідчить про неприйняття себе та інших, наявність захисних бар'єрів в осмисленні свого життєвого досвіду, не рішення проблем, негнучкість.

Вивчено емоційний стан підлітків в умовах рекреації та встановлено, що серед досліджуваних 42% мають неблагополучний емоційний стан , 58% досліджуваних мають благополучний емоційний стан. У 28% досліджуваних низькі оцінки самопочуття; у 50% досліджуваних – середні оцінки за показником самопочуття; у 22% досліджуваних - високі оцінки за означеним показником. У 32% досліджуваних низький показники активності; у 54% досліджуваних – середні показники активності, високі показники – у 14% досліджуваних.

У підлітків-рекреантів найбільш виражені такі показники, як агресивність (32%), тривожність (39%), імпульсивність (27%), демонстративність (28%), невпевненість у собі (30%).

Вивчено рівень тривожності у підлітків-рекреантів: більшість досліджуваних мають нормальний рівень тривожності (45%), 18% досліджуваних мають дещо завищений рівень тривожності. У 23% досліджуваних явно завищений рівень тривожності, а у 14% досліджуваних виявлено дуже високий рівень тривожності.

Протягом досліджуваного нами періоду відбувається зростання рівня тривожності, а саме найбільш тривожні досліджувані спостерігаються в групі підлітків-рекреантів 13 років, що обумовлено кризою підліткового віку.

Виділено групу підлітків-рекреантів, які мають ознаки дезадаптації, високий рівень тривожності, занижену самооцінку, ознаки страху та тривоги, завищену самооцінку та міжособистісну тривожність, ознаки прояву вербальної агресії, імпульсивні, невпевнені у собі, виражені негативні емоції. Подальша перспектива нашого дослідження розробка тренінгу психологічного супроводу адаптації підлітків в умовах рекреаційного закладу.

Список використаних джерел

1. Аверін, В.А. Психологія дітей і підлітків/В.А. Аверін. - СПб.: Вид. Михайлова, 1998. - 312 с.
2. Андрєєва, Г.М. Психологія соціального пізнання: Учеб. посібник для вищих навч, закладів/Г.М. Андрєєва. - М.: Аспект Пресс,1997. - 239 с.
3. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. - К.: Рад. шк., 1976. - 269 с.
4. Берн Р. Розвиток «Я» - концепції та виховання./Р. Берн. – Пер. з англ.: Москва, «Прогрес», 1986. 246с.
5. Битянова М.Г. Адаптація дитини в школі/М. Г. Битянова. - М, 1998. 210 с.
6. Божович Л.И. Этапы формирования личности/ Л. И. Божович. – Воронеж, 1995. - 342 с.
7. Іванова Н.В., Кузнєцова М.П. Адаптаційний період в школі: зміст, значення, досвід // Журнал практичного психолога. - 1997, - № 2.

8. Каган В.Е. Психогенні форми шкільної дезадаптації // Питання психології. 1984.

9. Налчаджян А. Социально-психологическая адаптация личности (Формы, механизмы и стратегии) / А. Налчаджян. – Ереван: Издательство АН, 2008. – 263 с.

УДК 159.922.8 : 316.454.5/.6 : 004.7

***Омельченко Людмила Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Науковий керівник:

***Перенесенко Тетяна Павлівна**, студентка групи Пс 17001 б Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Швидкий поступ науки й техніки останніх двох десятиліть зумовив докорінні зміни багатьох соціальних явищ, зокрема й процесу спілкування. Уже звичним для переважної кількості сучасних підлітків стає використання інтернет-простору з метою здійснення навчальної діяльності, саморозвитку, налагодження соціальної взаємодії, проведення дозвілля, первинної професіоналізації тощо. Отож особливої актуальності нині набуває проблема психологічних особливостей віртуального спілкування підлітків.

У сучасній вітчизняній та зарубіжній психології відбувається перегляд підходів до дослідження інтернет-середовища: об’єктом наукових студій стає «здорове використання інтернету» («healthy internet use», Davis, 2001) [3]; доведено необґрунтованість таких критеріїв як стаж користування інтернетом та тривалість перебування у мережі для виявлення інтернет-адикцій (Г. Солдатова, О. Рассказова) [5].

Більшість сучасних психологів сходяться у визнанні підліткового періоду як найбільш складного етапу розвитку особистості, що зумовлено переходом від дитинства до дорослості. Специфічним новоутворенням підліткового віку є почуття дорослості – уявлення про себе як уже не дитину (Л. Виготський) [1]. Підлітковий вік – це етап спілкування; прагнення до схвалення оточенням – однолітків, референтної групи; формування соціальних установок; формування соціального, зокрема й морального досвіду; усвідомлення власної автономності, відповідальності, самостійності. Це етап активного становлення свідомості та самосвідомості.(Л. Виготський, Д. Ельконін) [1; 6]. Посутньою характеристикою соціальної активності підлітка є його сприйнятливість до засвоєння норм, цінностей та патернів поведінки дорослого – усе це формує царину його інтересів.

Віртуальна реальність для підлітка постає як сфера, запропонована дорослим, у якій він може задовольнити свої інтереси. Водночас вона є цариною, що найменш контролюється старшим поколінням, а отже, має значущість для прояву самостійності, власної дорослості. Віртуальне спілкування має специфіку: з одного боку, воно розширює можливості підлітків, з іншого – редукує. Інтернет-простір створює можливості для: широкого вибору формату спілкування, збереження анонімності, вибіркової самопрезентації, відтермінування комунікації, легкості входження/розриву контактів, руйнування просторових/часових меж, ослаблення культурних обмежень, комунікативних бар'єрів. Обмеження зазначеного спілкування зумовлене відсутністю фізичної близькості співрозмовника, що може спричинювати обмеженість невербального прояву, звуження процесів передавання/сприймання інформації, зокрема емоцій, обмеженість чуттєвих переживань, відчуженість повідомлень, що в підсумку створюватиме труднощі утворення інтегрованого образу партнера спілкування (Л. Мараріца, Н. Антонова, К. Єрицян) [3].

Як засвідчують результати нашого дослідження (Методика вивчення потреби в спілкуванні О. Єлисєєва), більшість активних підлітків-

користувачів різних соціальних мереж (58 % опитаних) мають високий рівень напруженості потреби у спілкуванні. Зазначений показник має позитивну кореляцію із часом, що витрачають підлітки на спілкування в інтернет-спільнотах, що може вказувати на провідний мотив віртуального спілкування підлітків – задоволення потреби в спілкуванні. Отримані нами результати підтверджують дослідження, здійснене С. Ісаєвою. На її думку, незадоволеність зазначеної потреби полягає в тому, що сучасний підліток часто не має можливості в межах сім'ї, класу, референтної групи реалізувати ті ролі, що пропонуються йому соціумом через брак спілкування. Саме тому часто він їх реалізовує у віртуальному спілкуванні, маючи можливість експериментувати, приймати або заперечувати ті цінності, ідеали й установки, що передбачає ця роль, анонімність може сприяти її реалізації [2].

Дослідження за методикою «Мотивація афіліації» А. Мехрабіана в модифікації М. Ш. Магомед дало змогу виявити, що для більшості опитаних підлітків (53 %) притаманна спрямованість до прийняття у структурі мотивації афіліації. Зазначений аспект пов'язаний із віковими особливостями підліткового віку. Проте це явище можна також пояснити й впливом віртуальної реальності: анонімність у межах інтернет-середовища зумовлює втрату визначеності в соціальній реальності, стійкості, регулююча функція Я теж є надлишковою й витісняється функціями самопрезентації, а тому виникає необхідність конструювання соціальних відносин та власної особистості. Детермінанти формування віртуальної особистості мають компенсаторний характер, серед інших до них належать реалізація «ідеального Я», бажання справити враження, можливість до максимального самовираження в інтернет-просторі – аж до невпізнаваності (О. Бєлінська) [4].

Отже, у процесі віртуального спілкування сучасного підлітка формується його соціальний досвід, вибудовується зручний формат міжособистісної комунікації, що забезпечується анонімністю, можливістю долати просторові обмеження, задовольняється його потреба у спілкуванні,

реалізується мотив афіліації спрямованість до прийняття через пошук значущих для спілкування інших, прагнення реалізувати своє ідеальне Я, що зумовлює розвиток особистості, проте водночас відбувається редукція процесу передавання та сприймання інформації, обмеженість можливості створення інтегрованого образу співрозмовника, можливість формування інтернет-адикцій.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. 1136 с,
2. Исаева С.И. Психологический анализ стратегий общения подростков в интернет-сообществах. Електронний ресурс. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpo_2012_8_33.pdf
3. Мараріца Л.В., Антонова Н.А, Ерицян К.Ю. Общение в интернете: потенциальная угроза или ресурс для личности. Петербургский психологический журнал. №5, 2013. С. 35-49.
4. Молчанов, С. В. Психология подросткового и юношеского возраста. Москва: Юрайт, 2018. 351 с. Електронний ресурс. Режим доступу: https://stud.com.ua/79752/psihologiya/psihologiya_pidlitkovogo_i_yunatskogo_viku
5. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. Чрезмерное использование интернета: факторы и признаки. Психологический журнал. 2013. №4. С.79-88. Електронний ресурс. Режим доступу: https://elibrary.ru/item.asp?id=20166676
6. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. — М.: Педагогика, 1989. Електронний ресурс. Режим доступу: http://psychlib.ru/mgppu/eit/EIT-001-.HTM#$p1

УДК 378.4:63.091.212-056.87

Прохоренко Яна Сергіївна, *студентка групи ПС-19001б Національного університету біоресурсів і природокористування України*

науковий керівник Теслюк Валентина Михайлівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Поняття «комунікативна компетентність» є однією з важливих наукових категорій, вивчення якої почалося в 60-70-хх рр. ХХ ст. Це поняття увійшло до педагогіки і психології разом із категорією «спілкування». На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених цій проблемі. Разом з тим учені постійно вказують на виняткову важливість і точність визначення цього терміна.

Поняття «комунікативна компетентність» (від лат. communico – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і competens (competentis) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів та ін. [2, с. 2].

К.М. Хоруженко це поняття розглядає як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми. За В.В. Потаповим, обов'язковою умовою успішного перебігу процесу спілкування є комунікативна компетентність, яку він характеризує як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для формування ефективної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії. За О.О. Павленко, для спілкування, в тому числі успішної ділової комунікації, необхідно мати сформовану комунікативну компетенцію [1, с.22].

Дослідження наукової літератури про сутність комунікативної компетентності показали, що існують два основні підходи до визначення

найближчого родового поняття щодо комунікативної компетентності. Низка авторів пояснюють комунікативну компетентність через поняття «здатності» (О.О. Аршавська, М.М. Вятютнєв, Д.І. Ізаренков, Д. Крістел, С. Савіньон та інші). У роботах цих учених комунікативна компетентність розглядається як здатність використовувати мову в тій або іншій сфері спілкування.

Так, М.М. Вятютнєв відзначає, що комунікативна компетентність – це здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками. Д.І. Ізаренков визначає комунікативну компетентність «як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка становить набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу властивість мовленнєвої особистості» [2, с.3].

Другий підхід пов'язаний з іменами таких учених, як Н.І. Гез, О.М. Казарцева, О.Ю. Константинова, Ю.П. Федоренко, Ю.С. Федоренко, Д. Хаймс та ін., які визначають комунікативну компетентність через поняття «знання, навички й уміння».

Н.І. Гез виділяє в понятті «комунікативна компетентність» знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мові згідно з різними ситуаціями спілкування. За О.М. Казарцевою та Ю.С. Федоренко – комунікативна компетентність – це знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Ю.П. Федоренко визначає компетентність як знання, навички, та вміння з галузей лінгвістики.

Як справедливо відзначає Ф. Деннінгхауз, комунікативна компетентність вимагає предметних знань. Комунікація не є лише мовленнєвою діяльністю, а становить специфічний аспект інших видів соціальної діяльності, її не можна виокремити в чистому вигляді, наприклад, абстрагувати із повсякденних справ або професійних занять.

Аналіз обох підходів дозволяє зробити висновки про те, що комунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок

і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання. Крім того, процес навчання передбачає також і формування позитивного ставлення тих, хто навчається, до своєї навчально-пізнавальної діяльності, тобто формування мотивації.

Отже, комунікативна компетентність у навчально-професійній сфері передбачає не тільки наявність знань, навичок і вмінь необхідних особистості для участі в комунікації, але також і позитивної мотивації навчання.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище і спираючись на визначення комунікативної компетентності Д.І. Ізаренкова і Ю.С. Федоренко, можемо стверджувати, що комунікативна компетентність характеризується сукупністю мотивованих знань, умінь і навичок, необхідних особистості для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері.

Список використаних джерел

1. Рабецька Н.Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери у професійні підготовці. Дис. канд. пед. наук: 13.00.0 – теорія і методика професійної освіти. Одеса. 2018. 294 с.

2. Теслюк В.М. Зміст та структура комунікативної компетентності майбутнього викладача ВНЗ // Вісник Національного університету оборони України: зб-к наук. пр. 2014. Вип. №2 (39). С.110-114.

УДК: 159.922.76-053.66:159.932

***Резніченко Євгенія Станіславівна**, магістрантка соціально-гуманітарного факультету Університету Ушинського*

Науковий керівник:

***Грек Олена Миколаївна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Університету Ушинського*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ СЛУХУ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗАКЛАДУ

На сьогоднішній день достатньо актуальною залишається проблема психологічного супроводу молодших підлітків з вадами слуху в умовах рекреаційного закладу, що пов'язано з особливостями їх адаптації до тимчасового колективу. В роботах таких вчених, як Т. О. Басілова, Т. Г. Богданова, Т. О. Власова, H. Gentzel, В. П. Ліхошва, H. R. Myklebust, M. Marscharc, Н. В. Мазурова, М. М. Нудельман, Т. В. Розанова, В. С. Собкін, І. М. Соловйов, Н. Д. Шматко, Н. В. Яшкова та ін. розкриті особливості розвитку особистості аудіально-депривованих дітей та підлітків. Так, вченими розроблялись концепції індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами слуху (Л. М. Барденштейн, Р. М. Боскіс, Т. В. Розанова, Н. В. Яшкова та ін.), досліджували самосвідомість та самооцінку дітей з повними та парціальними слуховими порушеннями (А. П. Гозова, Н. К. Радіна та ін.), вивчали особливості спілкування дітей з вадами слуху в групі (В. В. Абраменкова), особливості міжособистісних стосунків школярів з вадами слуху (Е.О. Вийтар), проблеми психологічного супроводу сімей, які виховують дітей з особливими потребами (Г. Л. Бардієр, М. Р. Бітянова, А. О. Деркач, Т. В. Чередникова та ін.).

Аналіз літератури дозволив встановити, що соціальна ситуація розвитку дитини з вадами слуху характеризується депривацією спілкування з батьками, які не мають означених вад, а також це виступає травмою для самих батьків. Як доводить M. Marscharc, саме соціальні навички та компетенції у дітей та підлітків з вадами слуху формуються в оточенні нечуючих однолітків, з якими вони спілкуються в школі, що призводить до деякої затримки формування соціальної зрілості особистості нечуючих підлітків [4; 5]. Серед труднощів в розвитку також слід зазначити невпевненість у власних комунікативних можливостях; страх щодо негативного ставлення з боку оточуючих та особливого ставлення до них. Як

зазначають науковці, серед причин порушення особистісного розвитку дітей з вадами слуху є недостатність звукових відчуттів, труднощі у спілкуванні з оточуючими та неможливості повноцінного засвоєння соціального досвіду засобами мови, недостатньо розвинуті різні види діяльності під час яких відбувається засвоєння соціального досвіду та формування особистісних якостей [1; 3].

Так, А. В. Болбочану, А. А. Плетіке вивчаючи особливості відношень молодших підлітків з вадами слуху до інших людей, доводять, що у них є обмеження у спілкуванні з нечуючими ровесниками, а також з вчителями та друзями [2]. Тому, на думку науковців, для успішної інтеграції молодших підлітків з вадами слуху серед нечуючих однолітків та для формування у них позитивних відношень та поведінкових особливостей необхідно створювати програми психологічної допомоги. В сучасній науці достатньо уваги приділяється психологічному супроводу дітей та підлітків з вадами слуху під час навчального процесу, проте практично відсутні програми психологічного супроводу таких дітей саме в умовах рекреаційного закладу. Адже в рекреаційний період людина відновлює своє психічне та фізичне здоров'я, а також отримує можливості для саморозвитку.

Отже, ми поставили за мету розробити програму психологічного супроводу молодших підлітків з вадами слуху в умовах рекреації (на прикладі ДЦ «Молода Гвардія»). В дослідженні приймало участь 60 молодших підлітків 10-12 років, які відпочивали в ДП УДЦ «Молода гвардія».

Вивчено особистісні характеристики молодших підлітків з вадами слуху в умовах рекреації за допомогою таких методик, як методика «Дерево», методика «Людина під дощем», методика «Неіснуюча тварина», методика Дембо-Рубінштейна. З'ясовано, що у молодших підлітків з вадами слуху переважає достатньо високий рівень тривожності, що обумовлено процесом адаптації до тимчасового колективу; середній та вище середнього рівень агресивності (10-річні – 41%, 11-річні – 40%, 12-річні – 39%);

достатньо високий рівень страхів (10-річні – 56%, 11-річні – 51%, 12-річні – 34%); занижений рівень самооцінки (10-річні – 40%, 11-річні – 38%, 12-річні – 40%).

Враховуючи те, що основними проблемами соціалізації молодших підлітків з вадами слуху є порушення емоційно-вольової сфери, соціальної взаємодії та занижена самооцінка, нами розроблена програма психологічного супроводу метою якої є супровід молодших підлітків з вадами слуху та надання індивідуальної допомоги в адаптації до умов рекреаційного закладу. Означена програма передбачає психодіагностику за встановленими методиками психологічної служби табору у перші два дні заїзду; надання індивідуальних консультацій молодшим підліткам з мінімальними порушеннями слуху; проведення психологічного тренінгу; консультування педагогів-організаторів щодо особливостей розвитку молодших підлітків з вадами слуху. Для реалізації програми психологічного супроводу залучаються також сурдопедагоги, які супроводжують підлітків до табору та протягом зміни. Метою психологічного тренінгу є формування позитивного ставлення до себе, до своїх особливостей; адекватної самооцінки; покращення емоційного стану молодших підлітків. Серед основних методів, які використані в тренінгу, наступні: методи арт-терапії, методи танцювально-рухливої терапії, робота з мандалами, корекційні вправи, ведена візуалізація, пісочна терапія, рефлексія. Тренінг складається з 6 занять, що відповідає умовам відпочинку дітей та підлітків у таборі (21 день), тривалість яких до 60 хвилин. Склад тренінгової групи – до 8 молодших підлітків з вадами слуху. Також, протягом зміни, крім відвідування психологічних тренінгових занять молодші підлітки з вадами слуху мали змогу користуватися методом малювання піском на світловому столі під наглядом психолога та сурдопедагога. Цей метод сприяє розвитку емоційно-вольової сфери, саморегуляції, комунікативних здібностей.

Проведено апробацію розробленої програми психологічного супроводу молодших підлітків з вадами слуху в умовах рекреації та визначено, що

відбулися зміни в показниках індивідуально-особистісних характеристик, а саме зниження рівня тривожності та страхів, агресивності, підвищення рівня самооцінки, що підтверджується наявністю статистично значущих відмінностей (на рівні $p<0,05$). Отже, доведена ефективність використання розробленої програми супроводу молодших підлітків з вадами слуху в умовах рекреаційного закладу.

Перспективою на майбутнє є розробка програми психологічного супроводу молодших школярів з вадами слуху в умовах рекреаційного закладу.

Список використаних джерел

1. Богданова Т. Г. Сурдопсихология: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. М.: Academia, 2002. 224 с.
2. Болбочану А. В., Плэтикэ А. А. Влияние отношений подростков с нарушением слуха на формирование межличностных связей // Бюллетень науки и практики. Электрон. журн. 2017. №3 (16). С. 277–286. Режим доступа: http://www.bulletennauki.com/bolboceanu-pletica
3. Психология глухих детей / под ред. И.М. Соловьева, Ж.И. Шиф, Т.В. Розановой, Н.В. Яшковой. М.: Советский спорт, 2006. 448 с.
4. Gentzel H. (2007) Deaf Adolescents: Finding a Place to Belong. A thesis submitted to the Miami University Honors Program. Oxford, Ohio. 54 ð.
5. Myklebust H. R. (1964). The psychology of deafness: Sensory deprivation, learning, and adjustment. NY, Grune & Stratton, Inc.

УДК 371.21

Радзіховський Леонід Леонідович

студент групи ЖБ-17-1 ННІ Гуманітарних наук Університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович,, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ШКОЛЯРА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Соціалізація проходить під впливом величезної кількості різноманітних умов, які так чи інакше відбиваються на розвитку людей. Ці умови прийнято називати факторами. На сьогоднішній день не всі вони навіть виявлені, а з відомих далеко не всі вивчені.

У праці “Соціальна педагогіка” П.Наторп розкриває суть взаємовідносин суспільства та особистості, вказуючи на взаємовплив один на одного та важливу роль суспільства, як фактора в процесі соціалізації особистості. “Людина стає людиною лише через людську спільність” [2].

Розглядаючи проблему соціалізації, українські філософи Г.Заїченко, В.Саратовський, І.Кальний та інші розвивають, зокрема, її діалогічну концепцію й відокремлюють такі рівні або виміри цього процесу:

- відношення “я – я” – внутрішній діалог, умова формування самосвідомості та самооцінки;
- в “я – ти” – царина формування морального почуття, почуття любові, ненависті, дружби;
- в “я – ми” – царина виховання національної свідомості, класового почуття, почуття гуртової солідарності;
- в “я – людство” – умова усвідомлення своєї приналежності до роду людського, джерело філософсько-історичних, футурологічних рефлексій;

- в “я – друга природа” – царина оцінки світу речей;
- в “я – природа” – царина прояву найрізноманітніших інтересів;
- в “я – універсум” – царина формування світогляду релігійних і філософських вчень.

Цей підхід, є своєрідним узагальненням сучасних підсумків аналізу, і постановку системи конкретно-наукових проблем її вивчення.

Роботи І. Кона, зокрема праця “Социология личности”, висвітлили ще одну важливу позицію: людина стає особистістю, об’єктом і суб’єктом суспільних відносин, послідовно проходячи різні стадії соціалізації [1].

Зокрема, провідна функція школи виявляється в тому, що вона своєю дією задає головний напрямок і зміст соціальних впливів, їхню орієнтацію, їх прочитання у контексті цілеспрямованої педагогічної дії. Завдяки цьому з множини пасивних та активних чинників соціалізації, тобто з соціально-педагогічного середовища, утворюється і діє своєрідний соціальний педагогічний ансамбль. У взаємодії провідних соціалізаційних чинників (культури та субкультур) утворюються спеціалізовані форми соціалізації молоді, тісно пов’язані з процесами відтворення соціальних страт: сільського та міського населення, селянства, робітників тощо.

Сутність соціалізації як предмета наукового пізнання вочевидь розкривається у проблемі взаємної зумовленості і співмірності людини та суспільства. Порушення цієї гармонії призводить до знецінення людського життя і до втрати внутрішнього сенсу життя суспільного. Збереження та поновлення такої співмірності є надважливим суспільним завданням, у розв’язанні якого значна роль належить і педагогічним методам.

Множина специфічних форм та змісту педагогічної діяльності, завданням якої є соціалізація шкільної молоді, оконтурює поля порівняльно-педагогічних досліджень цього явища. З’ясувати хронологічну структуру та типологію процесу соціалізації загалом та місця у ньому шкільного етапу можна, роблячи засадовою для такої типізації структуру соціальних відносин зрілої особистості. Становлення цієї структури і є результатом соціалізації,

відображаючись в її напрямках становлення такої структури визначає критерії періодизації, які відображають послідовні фази і переломні моменти соціалізації, а отже і відповідні педагогічні завдання на кожному з них. Вони переважно збігаються з хронологією розвитку індивіда: народження, вік немовляти, раннє дитинство, перед шкільний вік, шкільне дитинство, підлітковий вік, юність, молодість, зрілість, старість.

На кожному з цих етапів є свій провідний спосіб соціалізації, який знаходить своє вираження у переважному впливі певних агентів соціалізації, у провідних різновидах діяльності – грі, навчанні, входженні в систему сімейних, групових, фахових, етнічних, політичних, виробничих та інших відносин.

У структурі процесу шкільної соціалізації можна вирізнити такі три головних її етапи: початкову, базову та після базову. Вони є співвідносними з віковими та освітніми рівнями, хоча й не завжди і не в усіх відношеннях збігаються з ними. Враховуючи неперервність процесу соціалізації та зумовленість його успішності у школі стартовими перед шкільними диспозиціями учнів, важливо брати до уваги і освітньо-виховний потенціал шкільних закладів, а також проблеми педагогічного супроводу випускників шклі упродовж певного часу, коли розпочинається здійснення самостійних кроків у суспільстві.

Навчаючи і виховуючи учнів, вчителі привчають їх до різних сфер загальної культури і на базі засвоєних знань, умінь і навиків, способів поведінки формують особисту спрямованість, світогляд, виявляють і розвивають творчу індивідуальність кожного учня. На практиці ці процеси проходять зовсім не злито і навіть неодноразово, бо вони різні по своїй суті і без спеціальної педагогічної настанови можуть бути ізольованими.

Так, знання, уміння і навики у визначеній галузі культури можуть розглядатися учнями як власне, особисто придбане без всякої тенденції поділитися ними з іншими, збагатити ними свій колектив.

Список використаних джерел:

1. Кон И. С. Социология личности . Москва, 1967. с. 383.
2. Наторп П. Соціальна педагогіка. 2001, с. 300–312.

УДК: 616.89-008.47

***Ридванська Тетяна Віталіївна**, магістрантка за спеціальністю «Психологія»*

Науковий керівник:

***Лазоренко Тетяна Миколаївна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики практичної психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» м.Одеса, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ У ПІДЛІТКІВ З ЛЕГКОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Розумова відсталість є широко поширеним явищем і служить джерелом серйозних проблем через неповноціне функціонування осіб з порушенням психічного розвитку. Визначення даного поняття все ще залишається достатньо нечітким, в більшості випадків через те, що воно засновано на статистичній концепції - показниках IQ – ніж на якостях людини, яка страждає розумовою відсталістю.

На цей час є багато досліджень, в яких вивчаються провідні чинники (В.М. Астапов, В.М. Блейхер, Т.А.Власова, М.С. Певзнер та ін.), а також основні напрями та специфіка навчання і виховання дітей з розумовою відсталістю (Л.З. Виготський, В.І. Лубовський, Н.Б. Лурьє, Ж.І. Шиф тощо). Однак вивчення особливостей розвитку пізнавальних процесів, у цієї категорії осіб, так і залишається недостатньо розкритими.

Виходячи з актуальності проблеми, ми поставили перед собою мету – виявити особливості розвитку уваги у підлітків з розумовою відсталістю легкого ступеня.

Узагальнюючи різні дослідження, феномен «розумова відсталість» можна розглядати як стан затриманого або неповного розвитку психіки, який характеризується порушенням здібностей, що виявляються в період дозрівання і забезпечують загальний рівень інтелектуальності [1].

Вона має чотири форми: легку, помірну, тяжку та глибоку. Люди, які відносяться до перших трьох груп, навчаються та виховуються у відповідності з різними варіантами програми спеціальної (колекційної) загальноосвітньої школи, та пройшовши спеціальне навчання, загалом соціально адаптуються та працевлаштовуються. Для осіб з легкою розумовою відсталістю характерне: уповільнене формування всіх психічних процесів: уповільненість, недиференціальність та звужений об'єм здорового, тактильного та кінестетичного сприйняття, порушення мотиваційного компоненту сприйняття, погіршена концентрація, стійкість та перемикання уваги, не цілеспрямованість довільної уваги, легка виснажуваність, відволікаємість, конкретність, обмеженість, непослідовність, стереотипність і некритичність мислення, ускладнене формування мови тощо. людей [3].

Діти з четвертої групи розміщуються в інтернатні установи Міністерства соціального захисту населення, де вони набувають елементарні навички самообслуговування і адекватної поведінки.

Серед причин, які викликають відсталість, вчені виділяють зовнішні /екзогенні (тяжкі інфекційні захворювання та різні інтоксикації) та внутрішні /ендогенні (порушення білкового та вуглеводного обміну в організмі) [2, с. 37-38]. В останні роки все більше випадків, коли розумова відсталість являється обумовленою різко підвищеною радіацією, несприятливою екологічною обстановкою, алкоголізмом чи наркоманією батьків, особливо матері.

Вивчаючи дану категорію осіб, С.Я. Рубінштейн визнає, що відчуття та сприйняття формуються уповільнено і з великою кількістю особливостей та недоліків. Цей ядерний симптом впливає на весь психічний розвиток [3, с. 125]

Дослідження проводилося впродовж 3 місяців на базі Одеського дитячого будинку-інтернату для дітей-інвалідів, а також Одеського реабілітаційного центру для підлітків-олігофренів, в ньому прийняло участь 69 дітей підліткового віку. Воно проводилося індивідуальним методом, освітленість і температура приміщення відповідали гігієнічним вимогам. Для обстеження були обрані методики з діагностичної батареї, розробленої Т.П. Свистуновою.

Аналіз отриманих результатів засвідчує (див. табл. 1), що респонденти мають низький рівень розвитку уваги. Отже, практично ніхто з них не знайшов три перестановки на об'ємних та площинних предметах, однак на останніх де хто з них краще виконали завдання, ніж на об'ємних предметах. Низькі результати щодо розвитку об'єму уваги ми пояснюємо наявністю декількох причин: по-перше, діагноз «помірна розумова відсталість» вже обумовлює недорозвиток цієї властивості; по-друге, порушеннями фізіологічного розвитку; по-третє, низький матеріальний рівень сімей дає підставу припустити відсутність об'ємних іграшок, за допомогою яких дитина здійснювала б маніпулятивну діяльність.

Таблиця 1.

Розвиток об'єму уваги на об'ємних і площинних предметах у підлітків з легкою розумовою відсталістю

Вік підлітків	Кількість (M+m) знайдених перестановок на об'ємних і площинних предметах (з 3-х)	
	об'ємні	Площинні
12	0,25+0,07	0,37+0,06
13	0,29+0,05	0,47+0,07
14	0,28+0,05	0,48+0,08

15	0,40+0,06	0,54+0,05

Також ми розглянули розвиток уваги в залежності від вікових особливостей. Встановлено, що підлітки в віці 15 років трохи краще виконали завдання, ніж респонденти 12 років. Виявлений факт свідчить про можливість подальшого розвитку процесів і властивостей уваги у підлітків з помірною розумовою відсталістю. Слід зазначити специфічність виконання завдань, яка полягає в тому, що велика частина цих дітей при знаходженні перестановок неодмінно порушують парність розстановки предметів, рівномірне розташування предметів в кожному ряду і розставляють предмети власного бачення їх місцезнаходження. Спостереження за виконанням завдання іноді викликають у експериментатора відчуття того, що підліток намагається розставити предмети згідно власного бачення якогось малюнка, особливо це спостерігалося у тих дітей, які займаються вишивкою.

Подальший аналіз показує (див. табл. 2.), що у підлітків переключення уваги також знаходиться на низькому рівні. З 15 відмінностей було знайдено тільки 0,84+0,02, що склало всього 5,60 %, а на дрібні деталі лише 0,15+0,01 (0,01 %). При виконанні даної методики спостерігалася строга закономірність поліпшення результатів із збільшенням віку, що свідчить про можливість проведення коректувально-реабілітаційної роботи на більш пізніх етапах онтогенетичного розвитку.

Таблиця 2.

Розвиток переключення уваги у підлітків з легкою розумовою відсталістю

Вік підлітків	Кількість (M+m) знайдених відмінностей, розмір деталей (из15=8+7)	
	загальна кількість деталей	дрібні деталі
12	0,57+0,05	0
13	0,67+0,06	0
14	0,86+0,08	0
15	1,01+0,07	0,17+0,05

Проведене дослідження щодо вивчення розвитку уваги виявило неоднорідність результатів виконання завдань різними підлітками. Так, деякі підлітки (5,35%) виконали завдання краще, інші - гірше, а частина дітей взагалі не справилася із завданням (49,28%), так як вони не затримували увагу на засвоєнні інструкції завдання, вели сторонні розмови, втрачали мету виконання завдання.

Виконане дослідження дозволило висунути ряд актуальних питань для подальшого вивчення поставленої проблеми. Зокрема дослідити вплив сім'ї на психічний розвиток дітей з легкою розумовою відсталістю, а також розробити соціально-психологічну програму, орієнтованій психологічний супровід дітей з легкою розумовою відсталістю на всіх вікових етапах.

Список використаних джерел

1. Макаров И.В. Клиническая психиатрия детского и подросткового возраста Москва: Наука и техника, 2013. 415 с.

2. Лубовский В.И., Розанова Т.В., Сонцева Л.И. Специальная психология: учебн. пособие для высших педагогических и учебных заведений. Москва: Академия, 2005. 464 с.

3. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. Санкт-Петербург: Речь,,2003. 400 с.

4. Свистунова Т.П. Задержка психического развития у детей, обусловленная влиянием малых доз природных и антропогенных факторов. Одесса: ЮУПУ, 1996. 264 с.

***Родіонова Анастасія Андріївна**, студентка групи МБГ-19-1, Університет державної фіскальної служби України,*

Науковий керівник:

***Харіна Олена Євгенівна**, старший викладач кафедри психології та соціології Університету державної фіскальної служби України*

ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ЛЮДИНУ

Узагальнення досліджень С. В. Алаєва, К. Веркман, Д.Я. Райгородської, Дж. Сівулкі, Є. Л. Доценко, І. В. Грошева, О. А. Феофанова, Д. В.. Ольшанського, В. Г. та інших авторів свідчить про те, що в умовах розвитку ринкової економіки в сучасному суспільстві все частіше спостерігається використання маніпулятивних технологій саме в рекламі. [1]

Процес переконання припускає критичне осмислення отриманої інформації, співвіднесення її з власним життєвим досвідом. Важливим фактором переконання є грамотна аргументація.

Як правило, в рекламі використовується два способи аргументації: логічний і психологічний.

Логічний спосіб вказується на будь-яку проблему, відому споживачу, і відразу ж пропонується її рішення.

Психологічний спосіб апелює до думок, почуттів та інтересам тих, кого прагне переконати реклама. У цьому випадку реклама звертається до емоційної сфери людської свідомості. Вона намагається переконати споживача в тому, що її пропозиція задовольнить особисті інтереси покупця. Цей прийом розрахований на конформізм більшості покупців.

Історично аналізуючи можна виділити дві традиції в психології реклами.

«Німецька» традиція розглядала рекламу як спосіб знаходження впливу на волю людини, що забезпечують можливість породження потреб у рекламованих товарах.

«Американська» традиція орієнтувалася на процеси опредметнення потреб та їх посилення реклами. У рамках цієї методології вона впливала на вибір товарів і послуг, на прийняття рішення. [1]

Реклама найчастіше діє не на логічному рівні, не на розум, а на емоції та підсвідомість.

Головними мінусами цього є те, що реклама спричиняє стереотипізацію мислення, нав’язує готові моделі й стандарти життя.

Реклама навіює людині думку, що якщо вона купить ту чи іншу річ, то вона стане щасливішою, привабливішою, успішнішою. У звичайному житті більшість не можуть і виглядати такими привабливими і успішними, як герої рекламних роликів. Все це призводить до виникнення комплексу меншовартості.

Щоб спонукати людину до придбання певного товару має володіти певними іншими якостями, крім тих, що задовільняють загальну людську потребу. Є три фактори, що впливають на рішення про купівлю:

1. ступінь необхідності товару,
2. ступінь привабливості мети, заради якої здійснюється купівля;
3. можливості досягнення тієї мети. [3]

Психологічні прийоми в рекламі

Згідно з результатами психологічних експериментів, вченими був зроблений висновок, що колір не тільки викликає відповідну реакцію людини в залежності від його емоційного стану, а й певним чином формує його емоції.

Вважається, що вертикальні або горизонтальні прямі лінії асоціюються зі спокоєм, а вигнуті - з витонченістю і невимушеністю. Зигзагоподібні лінії передають враження різкої зміни та концентрації сили. Незбалансовані форми викликають відчуття дискомфорту. Симетричні форми привертають увагу.

Текст для будь-якої реклами повинен бути простим і лаконічним, які діють набагато переконливіше й міцніше утримуються в свідомості людини.

Ілюстрації здатні утримувати величезний обсяг інформації, що дозволяє скоротити текст до мінімуму. Найбільш ефективною є реклама, в якій враховані потреби та інтереси людей.

Зовнішні стимули та впливи на споживачів

До чинників зовнішнього впливу на поведінку споживачів відносяться:

- Вплив культурних факторів
- Вплив належності до соціального класу

- Вплив соціальних факторів
- Вплив родини
- Ситуативні чинники

Культура відображає рівень розвитку суспільства, що охоплює знання, віросповідання, мистецтво, право, мораль, звичаї й будь-які інші навички та звички, набуті членами суспільства.

Основними типами соціального впливу є:

1) інформаційний вплив на споживача;

2) нормативний вплив;

3) ідентифікаційний або ціннісно-експресивний вплив.

До шкільного віку вивчення механізмів впливу неможливе, бо визначається батьківською групою. Починаючи з юнацького віку, починає переважати зараження – що виникла спонтанно емоційна привабливість товару у відповідь на його позитивно-емоційний опис або демонстрацію. У чоловіків зараження виражене не так сильно, як у жінок. [2]

Список використаних джерел

1. Антонова З. О.,ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ 2013 р., Електронний ресурс. Режим доступу:file:///D:/Downloads/pptp_2014_1_24.pdf

2. Електронний ресурс. Режим доступу:https://studfile.net/preview/5456630/page:5/

3. Електронний ресурс. Режим доступу:https://studfile.net/preview/5456630/page:4/

***Сапожнікова Євгенія Максимівна**, студентка групи ПС – 18001б Національного університету біоресурсів і природокористування країни*

Науковий керівник:

***Костюк Дмитро Андрійович,** кандидат педагогічних наук, доцент*

АДАПТАЦІЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження процесу адаптації потребує визначення цієї категорії та її похідних. Так, у загальному визначенні, адаптація − це складний і багатовимірний процес-результат пристосування до дійсності [1, 2]. В біологічному контексті адаптація являє собою «сукупність морфофізіологічних, поведінкових, популяційних та інших особливостей даного біологічного виду, що забезпечує можливість специфічного способу життя у визначених умовах зовнішнього середовища» [3, с. 10]. Під психологічною адаптацією розуміють «процес психологічного включення особистості в системи соціальних, соціально-психологічних та професійно-діяльнісних зв'язків і відносин, у виконанні відповідних рольових функцій» [4, с. 88].

Соціально-психологічний аспект адаптації полягає в «освоєнні людиною соціальнопсихологічних особливостей трудової організації, входження до налагодженої у ній системи взаємовідносин, позитивному взаємодії з членами організації» [5, с. 171]. У соціологічному ракурсі «соціальна адаптація – це процес активного пристосування людини до нового середовища за допомогою різних соціальних засобів. Розрізняють активну і пасивну соціальні адаптації» [6].

Адаптація необхідна індивідові для нормального співіснування з іншими членами суспільства, отримання доступу до духовних і матеріальних цінностей, задоволення власних потреб, продуктивної взаємодії із системою, забезпечення її функціонування. Адаптація передбачає, насамперед, прийняття індивідом вимог соціальної чи політичної системи та їхнього дотримання. Сучасне суспільство має низку інститутів, що контролюють особистість на її різних життєвих етапах і забезпечують певний рівень її адаптації: родина, освіта, церква, армія, юриспруденція та інші. Випробовуючи їхній вплив, особистість одержує інформацію про вимоги суспільства й адекватно або неадекватно реагує, тим самим пристосовуючись

до системи. Кінцевим результатом цього виступає соціалізація. Слід відзначити, що важливим показником адаптаційного процесу виступає соціальний статус індивіда . Саме цей факт підкреслює зв'язок між адаптацією та соціальною мобільністю. Одним з важливих аспектів адаптації є комунікативний. Через комунікацію з іншими, особистість отримує набір вимог від соціальної системи.

Взаємодіючи з повсякденністю соціальної реальності, індивід перебуває в стані перманентної адаптації, оскільки в поточний період історії різко зростає рівень соціально-політичних змін. Ці зміни змушують індивіда шукати нові методи для забезпечення власного нормального існування. Тобто завдяки саме механізму мобільності (індивідуальній / колективній; висхідній / спадній) у соціальному середовищі індивід і формує реальні комфортні умови свого існування в ньому. Процес соціальної адаптації вимагає активної позиції особистості, її уваги до дійсності, аналізу дійсності, оскільки як, уже згадувалося вище, повсякденність наповнена нескінченною низкою соціальних змін, що відбуваються всі частіше.

Відображення особливостей соціальної реальності у свідомості діючого індивіда та формування орієнтирів пов'язані з внутрішньоособистісним аспектом адаптаційного процесу. Цей аспект адаптації доцільно розглянути в контексті розвитку теорії символічного інтеракціонізму Дж. Міда через такі субпроцеси [8, с. 269]:

– імпульс − елемент зовнішнього середовища, спонукання до дії − освоюючи об'єкт або систему об'єктів навколишнього середовища, що виступають у даному контексті символом спонукання, індивід, що діє, робить низку операцій, що має на увазі його активність, а активність у свою чергу є необхідною умовою адаптації; спонукання до пристосування;

– перцепція − формування уяви про моделі передбачуваної дії − індивід активізує й використовує ментальні й фізичні ресурси власного організму згідно зі сформованою ситуацією, перерозподіляє їх, конструює й вибирає оптимальний варіант дії − дана здатність оперативної оптимізації й узяття під

контроль ситуації − характеристика адаптивних можливостей індивіда; – маніпуляція − активна дія; під час дії індивід здобуває практичний досвід позитивного або негативного характеру, що згодом інтеріоризується, і якщо подібна ситуація виникає знову, індивід, залежно від цього досвіду, повторює дану чи дію ні; адаптація − процес; – консумація − одержання користі − індивід досягає певного результату, одержує набір знань ментального й операціонального характеру, аналізує зроблені дії з погляду ціледосягання, визначає ступінь відповідності між поставленою й реальною метою; на завершальному етапі стає ясно − чи адаптувався актор до ситуації і яким методом: конформізму, зміни, нейтрального ставлення .

Адаптивний аспект соціальної мобільності в межах системи взаємодій висвітлює такі специфічні феномени соціально-політичного порядку, як конфлікт та конкуренція. Конфлікт як правило виникає через невідповідність інтересів і зазіхань іншого / інших на певні сфери життєдіяльності індивіда. Здатність відстояти сфери впливу й вчасно проявляти агресію властиві особистості й підвищують її адаптивні можливості. Конфлікт − це своєрідна фаза перевірки адаптивних механізмів діючого суб'єкта. Здатності людини до адаптації (біологічної або соціальної) закладені в її підсвідомості. Взаємодія із середовищем змушує її активізувати ці здібності, тому що в іншому випадку зростає ймовірність деструктивного розв'язання ситуації. Дезадаптація має кардинально протилежні характеристики. Ззовні це проявляється у вигляді невизначеності (маргінальності) соціального статусу, фінансово-економічних негараздів; руйнування каналів взаємодії з оточенням, громадського осуду індивіду за будь-які дії або відсутність таких; застосування каральних санкцій, виключення і відсторонення індивіда від суспільного життя.

Проблематика соціальної адаптації як процесу, що має зв’язок із соціальною мобільністю індивідів та груп, має багатовимірний характер. Індикатором якості адаптаційного процесу виступає соціальний статус особистості. Результативність адаптаційних процесів впливає на соціалізацію

особистості, на стабільність соціальних структур та гомеостаз соціальної системи в цілому.

Аналіз адаптації соціального актора у контексті інтерпретативних соціологічних парадигм дозволяє виділити деякі важливі аспекти цього процесу, зокрема, комунікативний та внутрішньоособистісний. Активізація процесів мобільності в сучасних суспільствах руйнує механізми адаптації, які діяли в суспільствах традиційного типу. Це проявляється в атомізації соціуму, послабленні впливу традиційних інститутів на особистість, її перебуванню в ціннісному вакуумі й т. ін. Тому, подальші дослідження з проблеми адаптації мають бути направлені на вироблення механізмів гальмування цих деструктивних процесів.

Список використаних джерел

1. Шибутани Т. Социальная психология [Текст] / Т. Шибутани. — М.: Издательство МГУ, 1969. — 475 с.

2. Штомпка П. Социология социальных изменений [Текст] / Петр Штомпка [пер. с англ. / под ред. В.А. Ядова]. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 415 с.

3. Биологический энциклопедический словарь [Текст] / Под ред. М.С. Гилярова. – М.,1986. – С. 10.

4. Сластенин В.А. Каширин В.П. Педагогика и психология [Текст]: учеб. пособие / В.А. Сластенин, В.П. Каширин — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 480 с.

5. Ромашов О.В. Социология труда [Текст]: учеб. пособие /О.В. Ромашов. — М.: Гардарики, 2001. — 320с.

6. Глоссарий.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.glossary.ru/cgibin/gl_sch2. Загол. с экрана.

7. Кули Ч.Х. Человеческая природа и социальный порядок [Текст] / Ч. Х. Кули; пер. с англ. — М.: «Идея-Пресс», «Дом интеллектуальной книги», 2000. — 320 с.

8. История теоретической социологии в 4-х т. [Текст] / С.П. Баньковская, А.Б. Гофман, Ю.Н. Давыдов и др.; под ред. Ю.Н. Давыдова. — М.: Канон, 1997. Т. 3 — 448 с.

Павловська Аліна Василівна,

Семенець Ангеліна Миколаївна,

студентки групи ЖБ-17-1 ННІ ГН УДФСУ

Науковий керівник:

***Калениченко Руслан Арсенович**, к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Проблема соціальної адаптації в сучасному українському суспільстві посідає одне з пріоритетних місць в суспільній свідомості. Руйнація базових соціальних структур стала передумовою виникнення мінливих і невизначених ситуацій. Чіткі контури соціального порядку недавнього минулого змінилися аморфними соціальними конструкціями з нестійкою структурою, з нечіткими планами і непередбачуваними наслідками як для соціуму в цілому, так і для кожної окремої людини. Дослідження соціальної адаптації набуває якісно нових характеристик. Це зумовлено об'єктивними і суб'єктивними факторами, з яких найважливішими є трансформація та модернізація українського суспільства. Проблема в тому, що неадаптованість особистості може призвести до виникнення конфліктних ситуацій. У соціальній психології розглядаються такі основні види конфліктних ситуацій: а) суперечності між уявленнями індивіда про життя та реальною дійсністю;

б) переоцінка власних можливостей і недооцінка їх іншими людьми; в) гостра необхідність вибору між двома чи декількома життєво важливими діями;

г) конфлікт, що виник на ґрунті невідповідності соціальних устремлінь особистості та соціальних переконань людей, думку яких особа цінує [2, с. 15].

Соціалізація сприяє особистості активно включатися в різні структурні елементи соціального середовища, що дає можливість (за умови оптимальної адаптації) успішно функціонувати в умовах динамічного соціального оточення. Адаптація є більш широким поняттям щодо соціалізації, оскільки безпосередньо пов'язана із сутністю і субстанцією життя. Тобто процеси соціальної адаптації і соціалізації стосуються, по-перше, взаємодії людини і соціального середовища і, по-друге, характеру протікання цих процесів. В цьому полягає їх схожість. Але існує і відмінність. Якщо соціалізація є процесом інтерналізації групових норм, цінностей, типових форм поведінки, що мають місце в процесі індивідуального психічного розвитку індивіда, то адаптованість особистості в соціумі – це такий її стан, який дає можливість без тривалих конфліктів, з можливою повнотою проявити свої творчі, конструктивні можливості, пережити стан самоствердження і власної значущості.

Для прикладу, діти з особливими потребами в Україні - це діти у яких наявне відставання у психофізичному розвиткові внаслідок порушення діяльності різних або декількох аналізаторів (зорового, слухового, рухового, мовленнєвого), а також внаслідок органічного ураження центральної нервової системи (ЦНС). Термін використовується у психолого-педагогічній літературі для широкого визначення категорії дітей, які потребують спеціальної освіти. Вирішальна роль у корекції розвитку і становлення особистості з особливими потребами належить праці. Праця передбачає цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності. Включення у

колективну виробничу працю за умов її правильної організації є переломним періодом у житті учнів з особливими освітніми потребами, адже їх так вводять до системи суспільних відносин, що вимагають співпраці, вимогливості, довіри та взаємодопомоги [3, с. 225].

Стратегія соціальної адаптації особи з розумовою відсталістю в мікросередовищі повинна будуватися з урахуванням цієї особливості шляхом формування соціально значущих особистісних якостей на основі засвоєння суспільних норм та досвіду правильної поведінки. «Процес соціальної адаптації особи з розумовою відсталістю тісно пов'язаний з особистісним досвідом, якого вона може набути лише через діяльність – внутрішню та зовнішню активність, що регулюється усвідомленою метою. Формування соціальної складової адаптаційного потенціалу осіб з розумовою відсталістю повинно відбуватися шляхом інклюзивної освіти, розвитку навичок самообслуговування й підготовки до життя в громаді» [1, с. 12-13].

Шляхи вирішення:

- Діти з особливими потребами внаслідок притаманним їм особливостям потребують створення особливих умов для розвитку, оптимального та позитивного для них, їхніх родин та суспільства в цілому. Через загальну тенденцію зростання інтересу до людини, її внутрішнього світу, на початку XXI століття змінюється розуміння суті, інакше починає оцінюватися значення гуманістичного підходу до досліджень проблеми інклюзії дитини із порушеннями розвитку у життя суспільства.
- Соціальна адаптація дітей з особливими потребами є одним із завдань сучасної системи освіти.
- Важливою складовою психолого-педагогічного супроводу цієї групи осіб є праця, під час якої всі учасники процесу соціальної адаптації можуть отримати умови для найбільш ефективної реалізації збережених та корекції порушених функцій.
- Трудове виховання у корекційній педагогіці та спеціальній психології має значний всебічний потенціал.

- Суспільство в цілому тільки виграє, якщо вчасно і ефективно долучатиме людей з особливими потребами до тих видів праці, які дозволять їм перебувати в психологічно та економічно привабливому для них середовищі.

Список використаних джерел

1.Воробець А. Ю. Соціальна адаптація осіб з розумовою відсталістю : монографія. Запоріжжя, 2011. 280 с.

2. Трубников В.М. Социальная адаптация освобождённых от отбывания наказания : науч. кн, Москва, 1990. 173 с.

3. Шишова І. О. Концепт «трудове виховання» у системі психолого-педагогічної підготовки студентів в умовах інклюзивної освіти. Психолого-педагогічна підготовка студентів в умовах інклюзивної освіти : зб. Матеріалів доп. учасн. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Кіровоград : КДАУ, 2014. 221-226 с.

УДК 159.942.6-053.67-027.21

Смаглій Анна Ігорівна,

Студентка 4-го курсу

Спеціальність «Практична психологія»

Факультет педагогіки і психології

НПУ ім. М.П.Драгоманова

Науковий керівник:

Каськов Ігор Васильович,

Доцент кафедри практичної психології,

Факультету педагогіки і психології

Кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ НА ПОВЕДІНКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. У тезах подається аналіз та сутність поняття самооцінка. Аналізуються основні шляхи формування самооцінки, виявлення та вивчення особливостей прояву самооцінки у дітей підліткового віку.

Ключові слова: самооцінка, адекватна самооцінка, занижена самооцінка, завищена самооцінка, формування самооцінки.

Мета: теоретично дослідити психологічні особливості впливу самооцінки на поведінку підлітка.

Актуальність проблеми дослідження. На сьогоднішній день дослідження самооцінки особистості в процесі його життєдіяльності мають велике значення в психологічній теорії та практиці. Перш за все, вивчаються зміни у змісті рівня самооцінки та її компонентів – які якості усвідомлюються краще, як змінюється з віком рівень і критерії самооцінки, яке значення надається зовнішності, а яке розумовим і моральним якостям. Самооцінка впливає на формування стилю поведінки і життєдіяльність людини. Іншими словами, самооцінка обумовлює динаміку і спрямованість розвитку особистості. Переживання різних емоцій, які супроводжують процеси самопізнання, формують у людини ставлення до себе. Знання про себе, поєднане з певним ставленням до себе, становить самооцінку особистості.

Першим хто ввів поняття «самооцінка», був Уільям Джеймс – «образ самого себе» у структурі особистості. Також, самооцінку як складне внутрішнє утворення, що відіграє важливу роль у регуляції поведінки і діяльності , вивчали Л. І. Божович, М. Й. Боришевський, Л. Ф. Бурлачук, А. І. Ліпкіна, С. Д. Максименко. Характеристики самооцінки, які визначають її рівень та адекватність у своїх дослідження, вивчали В. І. Батов, В. В. Волков, Н. Я. Константинов, А. І. Мокрецов, А. Р. Ратінов. На те, що неадекватна самооцінка може негативно впливати на особистість, звертали особливу увагу В. А. Бараннік, Г. К. Валіцкас, Ю. Б. Гіппенрейтер, А. І. Ліпкіна, А. Є. Личко, Н. О. Ратінов, С. М. Хоружий[1]

Виклад основного матеріалу. Щодо проблем виникнення та розвитку самооцінки, це є однією з центральних умов розвитку особистості. Самооцінка є необхідним компонентом самосвідомості, усвідомленням людиною самого себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів і цілей своєї поведінки, ставлення до навколишнього, до інших людей, самого себе .

В психологічних словниках «самооцінка» має визначення як оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, місця серед інших. Від самооцінки залежать взаємовідносини з оточуючими, вимогливість до себе, емоційне самопочуття, розвиток творчих здібностей, ставлення до успіху.[5]

Формування самооцінки – це тривалий процес внутрішньо особистісної й міжособистісної взаємодії. До факторів, що впливають на цей процес, відносять: взаємини з батьками та іншими членами сім'ї, авторитетне становище серед однолітків і друзів, успіхи в навчанні та ставлення вчителів, фізіологічні дані (зовнішність), а саме: зріст, фізична сила, наявність чи відсутність фізичних недоліків та серйозних хвороб, особливості характеру [2].

Підлітковий період відзначений різким переходом від фрагментарного і недостатньо чіткого бачення себе до відносно повної, всеосяжної «Я-концепції». Крім того, вдосконалюється їх бачення своїх недоліків. Самооцінка підлітка базується на аналізі власних дій, вчинків у порівнянні себе з іншими, з прийнятими в групі ровесників еталонами.[3] Стабільна адекватна самооцінка є реалістичною оцінкою самого себе, своїх здібностей і вчинків. Адекватна самооцінка допомагає підлітку правильно співвіднести свої сили з різними завданнями і вимогами оточуючих. Підлітки з адекватною самооцінкою мають багато інтересів, міжособистісних контактів. Їх активність помірна і доцільна, спрямована на пізнання інших і себе в процесі спілкування

Завищена самооцінка - неадекватно високе оцінювання підлітком своїх умінь і здібностей. Підлітки із завищеною самооцінкою мають велику

спрямованість на спілкування, причому слабозмістовне. Вони менше схильні висловлювати себе через продуктивну діяльність.

Занижена самооцінка - неадекватне недооцінювання себе підлітком, приниження своїх можливостей. Невпевненість у собі, тривожність, негативні настрої й емоції, втрата почуття власної гідності, хворобливе ставлення до невдач пов'язані з неадекватно заниженою самооцінкою. .Дані численних досліджень показують, що підлітки з низькою самооцінкою схильні до депресивних тенденцій.[4], [6]

Висновки. Таким чином, особливості самооцінки впливають на всі сторони життя підлітка: емоційне самопочуття і взаємини з оточуючими, розвиток творчих здібностей, і успіхи в навчанні. Самооцінка має вагомий вплив на поведінку підлітка – у випадку низької чи високої самооцінки тривожність підлітка значно зростає. Це пояснюється тим, що підлітки з неадекватною самооцінкою мають перекручені уявлення відносно себе, що спотворює і їхні уявлення про інших. Внаслідок чого виникають непорозуміння як з боку підлітка, так і з боку оточуючих.

Список використаних джерел

1. .Большой психологический словарь / [Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко]. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с., с. 35 – 36

2. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. /С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

3. Колесов Д. В. Психологія підлітка / Д. В. Колесов, І. Ф. Мягков // Завуч. – 2001. – №22 (серпень). – С. 6 – 9.

4. Мартинюк І. Психологічні особливості підліткового віку // І. Мартинюк // Психолог. – 2007. – №1. – 32 с.

5. Психологічний словник / за ред. Д.І. Фельдштейна. – М.: Слово, 1983. – 332 с.

6. Сафин В. Ф. Динамика оценочных критериев в подростковом и юношеском воздасте / В. Ф. Сафин // Вопросы психологии. – 1982. – № 1. – С. 69-75.

***Сосновська Марія Сергіївна**, студентка групи ПСБЗ-17-1*
Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник:
***Пєтухова Ірина Олексіївна,** кандидат педагогічних наук, доцент,*
доцент кафедри психології та соціології Університету державної фіскальної служби України

ЗНАЧЕННЯ МЕЖ ДЛЯ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Гармонійні батьківсько-дитячі стосунки передбачають обопільне задоволення цими стосунками і, як наслідок, життям в цілому, взаємну щиру повагу та обумовлюють гармонійний розвиток молодої людини.

Невдоволення батьків своїми стосунками з дитиною часто спричинені невиправданими очікуваннями щодо вдячності дитини, її надмірною зухвалістю та неповагою. Помітним воно стає після трьох років, коли розширюється коло спілкування дитини і вона переходить з стадії раннього дитинства до стадії дошкільного дитинства [2]. В цей період батьки вже не лише спрямовують свої зусилля на задоволення потреб дитини, що природно для немовля, але й очікують зворотного зв'язку від дитини: відгук на прохання, виконання простих доручень, адекватне реагування на зауваження.

Часто можна спостерігати протилежну картину – батьки повністю викладаються заради благополуччя та гідного життя дитини, а отримують знецінення своїх трудів і намірів. Свого апогею така ситуація досягає у підлітковому та старшому підлітковому віці. Проте передумови її закладаються саме у дошкільному дитинстві.

З народження дитина не відокремлює себе від матері. Лише після року, опанувавши ходіння, вона усвідомлює себе як фізично окрему істоту. І починає визначати межі своїх фізичних можливостей. Це спроби дістати щось, кинути або потягнути. Безпечний простір, створений батьками, для

дитини 1-3 років дозволяє їй вивчати доступний навколишній світ без загрози для свого життя та здоров'я.

У віці 3-7 років дитина крім комфорту і гри відчуває потребу «бути хорошим». Ось тут з'являється підґрунтя, на якому дуже добре працювати батькам, для профілактики формування дитячого егоїзму [3].

Важливим фактором у формуванні поваги до близьких в цьому віці є встановлення правильних відносин дорослих між собою та відносин між дорослими і дитиною.

Коренем дитячого егоїзму є те, що в перші роки свідомого життя, коли психіка гнучка, чуттєва та легко піддається виховному впливу, "центром всесвіту" для дитини є її особисті бажання. Виховна робота в цьому напрямку починається в родині з того часу, коли дитина усвідомить, що вона живе серед людей і що кожна людина має свої бажання, які вона прагне задовольнити [4].

Як у віці від року до трьох саме батьки мають забезпечити безпечність життя дитини тим, що обмежать її доступ до небезпечних для неї речей (сірники, гострі речі, хімічні речовини), так, після трьох - вони мають забезпечити межі дозволеної соціальної поведінки:

1. Часові межі. Дитина дошкільного віку не орієнтується в часі, але вона здатна порахувати до 3-5. Таким чином домовленості щодо часу припинення гри можуть бути обговорені наступним чином - "Ще 1(2,3) рази і закінчуємо гру". Одна з найпростіших меж, але майже весь час вона порушується самими батьками. В очах дитини це знецінює не лише часові домовленості, але й будь-які інші заборони від батьків і дорослих взагалі.

2. Межі уваги дорослого. Як справжній центр всесвіту дитина прагне щоб все оберталося навколо неї. До певного часу це виправдано, оскільки таким чином формується базова довіра дитини до оточуючого світу. Поступово потреби дитини розширюються і вона знову-таки прагне задовольняти їх за допомогою батьків. Не встановлення цієї межі призводить не лише до невміння дитини займатися самостійно, розвіювати власну

нудьгу, а й до емоційного виснаження матері, яка змушена весь час розважати малюка. Користі від уваги через силу, навіть якщо емоційне виснаження непомітне, мало.

3. Межі власності. Найпростіше означення особистих меж – це те, що я можу назвати своїм. Наприклад: мій стіл, моя кімнат, мій телефон, моя сумка тощо. Усвідомлення того, що є речі, які не можна брати за будь-яких обставин, але не через їхню небезпечність, а з причини належності іншій людині - важлива межа у вихованні дитини.

4. Межі фізичного простору. Порушенням цих меж стає те, що чотирирічна дитина може бити маму чи бабусю, виражаючи невдоволення обмеженнями, чи зауваженнями. В такому випадку дитина свою злість або роздратованість виплескує на тих, хто психологічно слабший в даній ситуації. І шаблон такої поведінки закріплюється у відносинах з однолітками, а також у відносинах до самої себе [1].

Межі не є обмеженням розвитку особистості, звужуванням її природних здібностей. Навпаки, встановлення меж є прокладанням шляху, в рамках якого дитина може розвинути свій потенціал максимально, не витрачаючи сили на боротьбу із своїми емоціями, ще не зовсім зрозумілими для неї, бажаннями та оточуючим середовищем.

Межі дозволяють батькам отримувати справжнє задоволення не лише від ніжної любові до немовляти, а й від цікавих стосунків з маленькою особистістю, від спільної подорожі дорогою життя.

Встановлення меж відповідно до віку та особливостей розвитку дитини є мистецтвом виховання сильної, розумної та сміливої людини.

Список використаних джерел

1. Козлов Н.И. Ребенок кусается и бьет маму по лицу. Ел. ресурс: https://www.psychologos.ru/articles/view/rebenok-kusaetsya-i-bet-mamu-po-licu
2. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. "Психология развития и возрастная психология". Академический проект, 422 стр.

https://pidruchniki.com/1584072036715/psihologiya/psihologiya_razvitiya_i_vozrastnaya_psihologiya

3. Нікітіна Т. ДИТЯЧИЙ ЕГОЇЗМ: ЯК З НИМ БОРОТИСЯ? Ел. ресурс: https://changeonelife.ua/ua/news/dityachij-ego-zm-yak-z-nim-borotisya
4. Сухомлинский В.А. "Родительская педагогика" "Издательский дом "Питер", 2016 р. - 208 стор.

Стельмащук С.О., Том'юк І.В, *студенти групи ПБП-18-4 ННІ права ніверситету ДФС України*

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович*, к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У даній роботі ми розглянемо основні напрями і засади реформування в галузі освіти України. У сучасному світі освіта вважається однією із домінуючих сфер суспільного життя. Адже саме вона забезпечує відтворення освітнього потенціалу нової якості, який виступає запорукою сталого соціально-економічного розвитку, гарантом формування та нагромадження інтелектуального капіталу держави, рушійною силою науково-технічного та культурного прогресу. Актуальність даної теми полягає у тому, що національна система освіти України базується на вітчизняних традиційних основах, яка практично програє у розвитку освітніх технологій розвиненим країнам світу. У центрі освітніх реформ повинні бути процеси оновлення освітніх систем, запозичення позитивного досвіду в галузі освіти і науки у країнах Європи.

Проблемою реформування освітньої галузі України займалися у своїх дослідженнях такі науковці, як: В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Кремень, С. Ніколаєнко та ін.

Розвиток сучасної системи освіти в Україні характеризується низкою тенденцій. Зокрема, вона покликана забезпечити кожному громадянину багаторівневу і безперервну освіту. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про освіту» структура системи безперервної освіти охоплює дошкільну, загальну, середню, позашкільну, професійно-технічну, вищу та післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру, самоосвіту[1].

28 жовтня 2011 р. на ІІІ Всеукраїнському з'їзді працівників освіти на обговорення було винесено питання про схвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки.

Відповідно до названого документа стратегічними напрямками державної політики у сфері освіти повинні стати: 1) реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини; 2)оновлення згідно з вимогами часу нормативної бази системи освіти; 3) створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення навчальних закладів різних типів і форм власності; 4) модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу; 5) побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді; 6) забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя; 7) формування безпечного освітнього середовища, екологізації освіти; 8) розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; 9) інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки; 10) забезпечення проведення національного моніторингу системи освіти; 11) підвищення соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників; 12) створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти[2].

Теперішня ситуація у сфері освіти характеризується такими проблемами: як невідповідність якості освіти сучасним вимогам, наприклад, Україна не представлена в жодному з головних міжнародних рейтингів найкращих університетів. Ще можна виділити таку проблему як те, що роботодавці вказують на невідповідність кваліфікації працівників займаній посаді, а також недостатня доступність освіти.

Метою реформи системи освіти є підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір. Для досягнення цієї мети на період реформи поставлено такі завдання: створити єдиний освітній простір, удосконалити систему управління освітою; підвищити якість освіти; забезпечити доступність до якісної освіти, спадкоємність рівнів освіти (дошкільної, початкової, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної, освіти впродовж життя); підвищити ефективність фінансування освіти [3].

Реформування та розробка нових освітніх стандартів повинна орієнтуватись на такі положення: сучасні інформаційні вимоги суспільства; особистісну орієнтацію освіти, а також необхідність забезпечення свободи вибору в освіті; діяльнісний характер освіти, який являє собою одержання учнем чи студентом досвіду від навчальної та творчої діяльності, або іншого роду занять; формування в учнів чи студентів уміння використовувати набуті ними знання в процесі навчання, уміння, навички для вирішення різних практичних завдань у реальному житті.

Процес реформування освітньої галузі України потребує системного удосконалення нормативно-правового, фінансового, кадрового забезпечення освіти, а також він повинен базуватися на належному науково-методологічному підґрунті.

Порівняння стратегічних цілей європейської та вітчизняної освіти підтвердило їхню подібність та прагнення до спільної мети, адже кожна з них прагне: забезпечення людині особистісного розвитку, наприклад, шляхом

доступної та якісної освіти. Однак, слід виділити те, що спрямованість європейської освіти на забезпечення мобільності членів академічної спільноти, а також міжнародних зв'язків у галузі освіти.

Отже, можна зробити висновок, що система освіти України базується на вітчизняних традиційних основах, яка практично програє у розвитку освітніх технологій розвиненим країнам світу. Європейський досвід модернізації освіти в Україні застосовується досить повільними темпами. Хоча інколи впровадження інновацій може здійснюватися паралельно із існуванням традиційних основ вітчизняної освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про освіту" // Відомості Верховної Ради. – 2006. – №28. – ст. 242

2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки. URL : http://www.president.gov.ua/ documents/15828.html
(дата звернення: 15.10.2019)

3. Крисюк С. В. Державне управління освітою : навч. посіб. / С. В. Крисюк. – К. : НАДУ, 2009.- ст. 220

УДК: 159.923.316.454.4

Трюхан Олександра Сергіївна, *магістрант факультету психології і соціальної роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Україна, м. Одеса)*

Науковий керівник:

Будіянський Микола Федорович, *кандидат психологічних наук, професор кафедри прикладної і соціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Україна, м. Одеса)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ДОВІРИ СЕРЕД МОЛОДІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

Соціальні виклали, що торкнулися нашу країну (революції, реформи, економічні, політичні кризи, пандемія та інше) посилюють не лише інтегративні явища в суспільстві, але й дезінтегративні. Останні, провокують поширення автономії особистості, збільшують роз'єднаність у житті людей, призводять до соціального відчуження одних від інших, до переживання самотності, відсутності взаєморозуміння, безсилля змінити що-небудь.

За останній час збільшується число людей, які сумніваються у всьому - політиці, в роботі, сім'ї, моралі, але, що найгірше, ці люди думають, що такий стан є нормальним. На цій основі формуються жорстокість, агресивність, неприйняття один одного, відстороненість і байдужість до долі інших людей.

В сукупності всього сказаного, можна зазначити, що спостерігається все більший ступінь втрати довіри до інших людей, а разом з цим стираються такі моральні ідеали, як взаємодопомога, підтримка, добросусідство.

В зв'язку з чим, проблемі довіри в психології приділяється все більша увага.

Узагальнення наукових досліджень, що розкривають проблему довіри показало, що з початку найбільш розробленими були соціологічні уявлення про довіру (С. Айзенштадт, Б. Барбер, У. Бек, Д. Гамбетта, П. Бурдьє Э. Гідденс, Дж. Колеман, Н. Луман, А. Селігмен Л. Ронінгер, Р. Хардін Ф. Фукуяма та інші), потім перевагу отримали психологи (І. В. Антоненко, Е. Дюркгейм В. П. Зинченко, Є. П. Ільїн, А. Б. Купрейчєнко, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Ронігер, Т. П. Скрипкіна, Е. Фромм Е. Шостром, Ш. Ейзенштадт, Е. Эриксона, О. С. Яхонтова та інші).

Однак, до сих пір не існує єдиного визначення для даного феномена, який кожним автором трактується по-різному.

Як відмічає І. В. Антоненко, в будь-якій області суспільного буття є в наявності той аспект взаємин між людьми, який може бути виражений в категорії довіри (недовіри), що проявляється окремим індивідом, групою або суспільством в цілому до іншої особи, групи, того чи іншого соціального

явища. Тому, за його розумінням, довіра є тотальною емпіричною категорією, яка вимагає своєї адекватної теоретичної експлікації як суттєвої характеристики функціонування соціального організму, без якої пояснення суспільства буде неповним [1].

Т. П. Скрипкіна визначає довіру як специфічний суб'єктний феномен, сутність якого полягає в певному відношенні суб'єкта до іншого об'єкта або фрагментам світу, що полягає в переживанні актуальної значущості і апріорної безпеки цих об'єктів або фрагментів світу для людини [4].

Якщо людина не вміє довіряти, їй важко створити близькі стосунки з людьми. Вона ризикує потрапити в зачароване коло ізольованості: чим менше вона довіряє, тим менше у неї друзів. Чим менше у неї друзів, чим бідніші її відносини, тим менше вона довіряє іншим. Такій людині здається, що вона не здатна дружити і любити, що вона якась не така і, що оточення її не прийме. У зверненні з людьми у неї швидше проявиться потреба в самозахисті, ніж в довірі та відкритості [2].

Більшість психологів настоюють на тому, що довірі не можна навчитися, не можна нікого насильно змусити довіряти, її можна тільки сформувати. Довіра, з одного боку, є результатом взаємодії, з іншого - вона сама виступає незмінним чинником соціальної взаємодії, в процесі якого вона отримує постійний розвиток і впливає на всі інші сторони цієї взаємодії [1,2,3 та інші].

Тому, наш інтерес до проблеми довіри продиктовано вивченням особливостей у прояві міжособистісної довіри серед молоді студентського віку.

В дослідження прийняли участь студенти факультету психології і соціальної роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова у кількості 90 осіб. Для діагностики довіри як латентної змінної була застосована методика міжособистісної довіри за Р. Левицькі, М. Стивенсона і Б. Банкера [4,5].

Методика оцінює показники трьох компонентів довіри у відносинах з людиною, якій довіряють найбільше, і в стосунках з людиною, довіра якої не виправдана. Такий прийом дозволяє оцінювати поряд з відносинами довіри також і відносини недовіри особистості. В даному опитувальнику використовується наступний прийом оцінки особливостей довіри і недовіри особистості – через аналіз взаємовідносин з конкретними людьми, яким особистість довіряє і не довіряє найбільше.: респонденти оцінюють вираженість певних характеристик в своїх відносинах з певними людьми. Також, методика відображає три основних складових міжособистісної довіри: ДР -довіра, заснована на розрахунку («Ця людина робить те, що вона обіцяла»; «Я чув від інших людей про його добру репутацію»), ДЗ - довіра, заснована на знанні («У мене великий досвід спілкування з цією людиною»; «Мені здається, що я добре його знаю»), ДТ - довіра, заснована на тотожності («У нас з ним спільні інтереси»; «У нас загальні життєві цінності»).

Результати розподілу показників міжособистісної довіри представлені діаграмою на рисунку 1.

Як ми бачимо з рисунку діаграми 64,7% опитаних студентів схильні довіряти оточуючим і тільки 35,5% випадків – не довіряти. За результатами очевидно, шо студенти однаково високо оцінили свою довіру людині, якій довіряють, це продемонстровано за всіма показниками опитувальника, серед яких: ДР (довіра по розрахунку), ДЗ (довіра, заснована на знанні); ДТ (довіра, заснована на тотожності). Нижчі результати отримані за показниками недовіри. В опитаних студентів виявлено, що з людьми, яким вони не довіряють значно більше критичних знань про них (ДР, ДЗ) і менше спільних інтересів з людьми, які не виправдали їх довіру (ДТ).

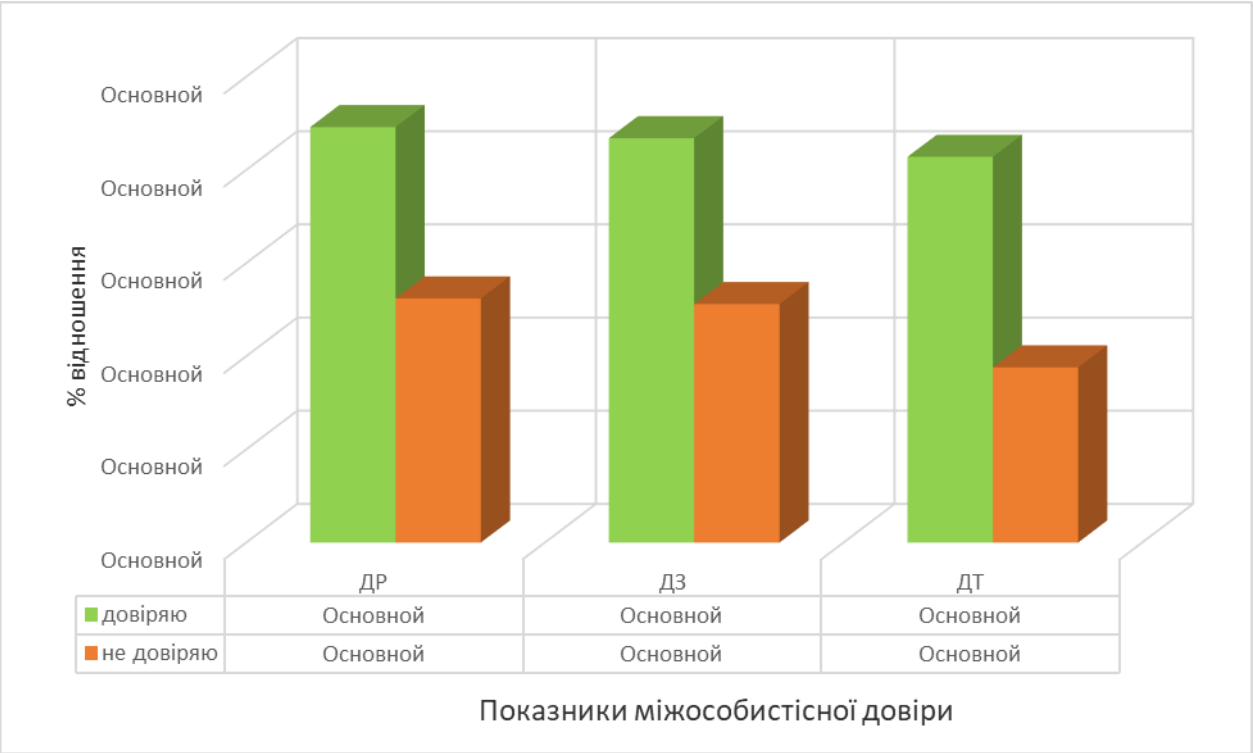

Рис. 3.3. Діаграма розподілу показників міжособистісної довіри

Примітка: 1) рівень довіри: довіряю – не довіряю; 2) показники міжособистісної довіри/недовіри: ДР –довіра за розрахунком, ДЗ – довіра, заснована на знанні; ДТ – довіра, заснована на тотожності.

Як свідчить рисунок діаграми різниця оцінок за шкалами наочно демонструє вікові закономірності розвитку рівня довіри студентів, представників сучасної молоді до оточуючого кола людей, серед яких є близькі, друзі, педагоги та інші агенти соціального впливу. Більшість молоді в студентські роки тільки пізнають світ, навчаються міжособистісним взаєминам, отримають навики комунікації. В цей віковій період сутність міжособистісної довіри має глибоко психологічну природу і є основою як для відносин між людьми, самим з собою, так і для взаємодії людини зі світом в цілому.

Також необхідно сказати, що результати методики, яку ми залучили у дослідженні не можуть претендувати на остаточний діагноз. Так, як відносини з конкретними людьми відрізняються неповторністю і своєрідністю, які не завжди можна інтерпретувати, як стійкі. Крім того,

більшість оточуючих студентів людей не може бути віднесена до двох розглянутих категорій (людина, якій довіряють, і людина, якій не довіряють, з найбільшою мірою).

Дане дослідження продемонструвало загально вікові закономірності та важливість подальшого дослідження феномену міжособистісної довіри серед студентської молоді.

Тому, в подальшому нашому дослідженні для більш точного і надійного прогнозування особливостей довірчих відносин у професійній, дружній та інших сферах життя молоді, ми будимо залучати ще декілька психометрично ефективних методик.

Список використаних джерел

1. Антоненко И.В. Доверие: понятие, генезис, структура [Текст] /И. В. Антоненко //Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Психология. – 2015. – Т. 9. – № 2. – С. 34-44.

2. Ильин Е.П. Психология доверия./Е.П. Ильин СПб: Питер, 2013.- 288 с.

3. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия. /А.Б. Купрейченко - Москва.: Институт психологии РАН, 2008. - 564 с.

4. Скрипкина Т.П. Психология доверия: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Т.П. Скрипкина. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 264 с.

5. Lewicicky R. J., Stetevenson M., Bunker B. B. The three components of interpersonal trust: instrument development and differences across relationships. //Ohio: WPS, 1997. P. 77

УДК 159.9

***Форкун Дмитро Ігорович**, курсант взводу ПМПФ 19-1*

Університету Державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Богдановський Ігор Валерійович, *доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Університету Державної фіскальної служби України*

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Початок XXI століття характеризується ученими як перехід людського суспільства з постіндустріальної фази розвитку в інформаційну фазу, тобто перехід до суспільства, заснованого на все більш автономному від людини функціонуванні інформаційних технологій. У цей час людство вперше зіткнулось зі стрімким зростанням обсягів інформації усіх різновидів, що зробило практично неможливим традиційну ручну технологію обробки паперових документів. Таким чином, уперше людство зіткнулось з необхідністю автоматизації розумової праці. Відповідно, інформаційний аспект проблеми соціально-психологічної адаптації є одним з найактуальніших на сучасному рівні. Активне впровадження інформаційних технологій значною мірою змінюють та ускладнюють життя людини, зокрема, змінюють способи спілкування, роблять його все більш опосередкованим. Неймовірно швидка змінюваність глобального постіндустріального суспільства та кризові явища, зумовлювані цим процесом, потребують особливої уваги до вивчення механізмів адаптації до них людиною, пошуку ефективних шляхів взаємодії людини з новим природним та соціальним середовищем.

Використання комп'ютерів для обробки інформації в процесі трудової діяльності людини потребує вивчення специфіки взаємодії системи «людина-комп'ютер». Дослідники вивчають причини та механізми психологічного дискомфорту, які часто виникають при взаємодії людини і комп'ютера. Більшість дослідників вважають, що це явище стає наслідком відсутності психологічної готовності людини до роботи за комп'ютером,

неадаптованості до умов діяльності в час інтенсивного розвитку інформаційних технологій, коли спостерігається виникнення все нових і нових програм обробки інформації [2, с. 4].

Зазначимо, що проблема адаптації особистості до умов соціального життя в широкому розумінні цього поняття зацікавила дослідників на рубежі XIX-XX століть. Зокрема, відомих учений і філософ Е. Мах вважав, що наукове дослідження лише удосконалює людський спосіб пристосування до життя, схожий на той, завдяки якому нижчі тварини за допомогою органів відчуття пристосувалися до середовища. На думку філософа, наука виникає як процес адаптації ідей до певної сфери досвіду. Результати цього процесу - елементи мислення, які здатні представити цю сферу як ціле. Аналізуючи теорію адаптації Е. Маха, О. Г. Льовкіна зазначає, що у тому випадку, коли науково-дослідний сектор «надто розширюється, об'єднуючи до того роз'єднані сфери, елементи звичного мислення часто демонструють свою неспроможність представити цю ширшу сферу. У боротьбі між придбаною когнітивною звичкою й психологічним адаптивним зусиллям можуть виникати проблеми, що зникають після завершення процесу адаптації, але через деякий час вони можуть виникати знову [5, с. 32].

Важливий внесок у розробку проблематики психологічної адаптації зробив Ж. Піаже. Згідно з його концепцією, адаптація і в біології, і в психології розглядається як єдність протилежно спрямованих процесів акомодації й асиміляції. Якщо ж перший термін застосовувати в широкому значенні, то потрібно говорити про «адаптацію до середовища», що забезпечує модифікацію, функціонування організму чи дій суб'єкта у відповідності з властивостями середовища. Другий же процес змінює ті чи інші компоненти цього середовища, переробляючи їх згідно із структурою організму або включаючи у схему поведінки суб'єкта. Вказані процеси тісно пов'язані між собою і опосередковують один одного (що не виключає в кожному конкретному випадку провідної ролі якого-небудь із них) [3].

Складності, що виникають в процесі адаптації людини до соціального

оточення, можуть штовхати людину до таких негативних дій як злочинність, алкоголізм, проституція і т. п. І. В. Богдановський зазначає, що частина молоді, внаслідок проблем з соціальною адаптацією, прагне долучитися до діяльності нових релігійних громад (наприклад, саєнтологів чи мунитів), але така діяльність найчастіше призводить їх до швидкого розчарування [1, с. 149].

На сучасному етапі розвитку науки дослідників найбільшою мірою цікавить соціально-психологічна адаптація окремих індивідів або певних соціальних груп (вчителів, студентів, психологів, спортсменів та ін.) до діяльності в умовах становлення інформаційного суспільства [2, с. 7]. У цьому контексті підкреслимо, що явище соціально-психологічної адаптації стосовно студентів, а саме майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій не досліджувалось, хоча така проблема існує і її вирішення значно б полегшило трудовий шлях майбутніх програмістів [4, с. 17].

Попередній аналіз свідчить, що до факторів які впливають на соціально-психологічну адаптацію студентів можна віднести дві групи факторів: об'єктивні та суб'єктивні. Іншими словами їх можна поділити на соціальні (зовнішні) та психологічні (внутрішні). До найбільш важливих соціальних факторів варто віднести соціально-економічний стан суспільства, членами якого є майбутні фахівці, оскільки рівень розвитку економіки суттєво впливає на цінності та мораль, що переважають в певному суспільстві. Другим важливим об'єктивним чинником є соціальні групи, до яких входить особистість: сім'я, учбовий колектив (студентська група), референтні групи. Важливу роль, на нашу думку, студентська група відіграє як в процесі навчання особистості, так і в процесі взаємовідносин з оточуючими. Крім того, важливими для адаптації є соціальні умови (їх варто поділити на сприятливі або несприятливі для розвитку особистості). На особливу увагу заслуговують у цьому контексті внутрішні умови навчання студентів у вузі. Також, на моє переконання, якщо ми говоримо про студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій, то важливу роль

для них відіграє усвідомлення своєї соціальної ролі як студента саме технічного вузу, оскільки їхня спеціальність є перспективною і пов'язане з цим переживання психологічного задоволення своєю майбутньою професією, або ж навпаки – психологічний дискомфорт і фрустрація, коли такий студент усвідомлює хибність свого вибору майбутньої професії.

До психологічних факторів можна віднести насамперед індивідуально-психологічні особливості певної особистості (її темперамент, характер і т. д.), які можуть або сприяти соціально-психологічній адаптації студента у вузі в процесі навчання за обраною спеціальністю, або ж навпаки ускладнювати її. Важливу роль відіграє також проективна сфера, тобто спрямованість особистості, її інтереси, потреби, цінності тощо. В даному випадку – це наскільки цікавим і потрібним студентам є те, що ними вивчається. Чи співпадають пізнавальні потреби студентів з дисциплінами, що пропонуються до вивчення? Важливу роль відіграють і здібності людини, які виступають як загальні та спеціальні можливості особистості. Тобто кожен має задати сам собі питання – чи є у нього здібності до вивчення комп'ютерних наук? Важливу роль в процесі адаптації відіграють також рівень розвитку самосвідомості особистості, стабільність його емоційної сфери, наявність або відсутність вольових якостей. Але, особисто я вважаю, що найважливішим для ефективної адаптації є те, наскільки особистість усвідомлює необхідність здобуття нею вищої освіти, опанування майбутньою професією, адже саме це стимулює готовність докладати необхідних зусиль щодо подолання труднощів на цьому шляху

Список використаних джерел

1. Богдановський І. В. Філософський аналіз феномену нетрадиційної релігійності: соціальний і психологічний аспекти: монографія / І. В. Богдановський. – Ірпінь : Вид-во Національного університету ДПС України, 2012. – 373 с.

2. Кислий В. Д. Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів випускників до діяльності в особливих умовах: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09. – Харків, 2003. – 19 с.

3. Лебедев В. И. Психология и психопатология одиночества и групповой изоляции. – М., 2002. – С. 109-112.

4. Левківська Г. П., Сорочинська В. Є., Штифурак В. С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: Навч. посібник. – К. : Либідь, 2001. – 128 с.

5. Льовкіна О. Г. Історичні трансформації філософії діяльності: від трансценденталізму до праксеології: монографія / О. Г. Льовкіна. - Ірпінь : Вид-во Національного університету ДПС України, 2012. – 373 с.

УДК: 159.9:[378.4:17.022.1] (043.3)

Чернега Наталія Сергіївна*, аспірант кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету*

Науковий керівник Корольчук Валентина Миколаївна, *докт. психол наук, професор, професор кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У СТРУКТУРІ ІМІДЖУ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вступ. Перехід України до ринкових умов господарювання викликав різкий підйом зацікавленості населення в здобуванні вищої освіти. Це зумовлює конкуренцію між закладами вищої освіти (ЗВО) у боротьбі за якість навчання та кількість студентів.

Проблеми, пов’язані з психологічною діагностикою структурних компонентів іміджу ЗВО, розглядається у відповідності до мети і завдань кожного окремого дослідження. Наше дослідження, у відповідності до мети і завдань, ґрунтується на відомих нам загальнонаукових та спеціальних методах дослідження теоретичного та емпіричного характеру. При цьому

нами в психодіагностичному комплексі використано методики, які дають змогу оцінити емоційно-вольову сферу усіх працівників, які беруть участь у наданні освітніх послуг, що поряд з іншими внутрішніми чинниками зумовлює імідж ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з психологічними чинниками іміджу закладу вищої освіти, у сучасній українській та закордонній науковій літературі розглядаються недостатньо повно, хоча питанням вивчення іміджу, у цілому, присвячена велика кількість досліджень вітчизняних науковців, а саме: Л. Карамушки, В. Кубка, С. Максименка, А. Мазаракі [3, 6, 7].

Разом з тим, вітчизняні дослідження нині зосереджено на наукове уявлення щодо діагностики компонентів, які зумовлюють імідж освітньої установи. Такі вчені, як Л. Карамушка визначала структурні компоненти іміджу освітньої організації; В. Кубко досліджував формування іміджу працівників закладу вищої освіти, Т. Капустеринська, В. Стрельніков вивчали принципи, механізми і технології розвитку іміджу викладача [2, 3, 6, 8].

Водночас, враховуючи певні надбання сучасної науки і практики, у прямій постановці, комплексно, з визначенням показників емоційно-вольової сфери у структурі внутрішніх детермінант оцінки іміджу державного ЗВО не розглядалася, що актуалізувало наше дослідження.

Мета – здійснити аналіз результатів емоційно-вольової сфери працівників у структурі іміджу закладу вищої освіти, які у сукупності забезпечують якість освітнього процесу, що зумовлює відповідний позитивний імідж як працівників, так і у цілому закладів вищої освіти.

Основний текст. Дослідження проведено за участі представників адміністрації; представників деканатів; завідувачів кафедр; науково-педагогічних працівників (НПП) й студентів. У дослідженні взяли участь усі вікові категорії й посадові особи закладу вищої освіти.

З метою визначення показників емоційно-вольової (ЕВ) сфери у структурі детермінант іміджу працівників ЗВО нами використано методику «Дослідження вольової саморегуляції» А. Звєркова, Е. Ейдмана [4] та «Діагностика рівня емоційного вигоряння» В. Бойка [1].

Аналіз отриманих результатів дав змогу визначити рівень проявів синдрому емоційного вигоряння та показників вольової саморегуляції (саморегуляція, наполегливість та самовладання).

За результатами аналізу кількісних та якісних показників за методикою «Діагностика рівня емоційного вигоряння» В. Бойка встановлено, що у представників адміністрації, представників деканатів, завідувачів кафедр не виявлено ознак сформованих симптомів, які характеризують стадії напруженості 25,6-28,6 б., резистенції 14,9-15,5 б. й виснаження 12,1-13,1 б.

За методикою «Діагностика вольової саморегуляції» за шкалами вольова саморегуляція (ВСР), наполегливість (Н) та самовладання (СВ) встановлено, що показники ВСР у представників адміністрації, представників деканатів й завідувачів кафедр спостерігаються на рівні 20,4±2,14 б, 18,6±3,19 б. та 18,7±3,27 б. відповідно), що за інтерпретацією критеріїв розцінюється як високий. Отже, для обстежуваних групи керівного складу з високим рівнем ВСР притаманні такі властивості як: активність, емоційна зрілість, незалежність, спокійність, упевненість у собі, їм притаманна стійкість намірів, реальність поглядів, почуття особистого обов'язку. Вони мають розвинену мотивацію, здатність реалізувати власні наміри, уміють розподіляти зусилля, здатні контролювати свої вчинки й володіють вираженою позицією соціальної спрямованості.

Визначено, що у НПП показники ВСР зафіксовано на рівні 12,2±2,41 б. й це свідчить що 15-20 % обстежуваних знаходиться у межах нижче середнього значення (12б.). Цих осіб характеризують як чуттєвих, емоційно лабільних, нестійких, вразливих й невпевнених у собі, що пов'язано з індивідуальними особливостями або незрілістю, неспроможністю до самовладання.

За субшкалами наполегливості з'ясовано, що у групі керівного складу цей показник знаходиться у межах 15,2±1,73 б. у представників адміністрації, у фахівців деканатів 14,7±0,9 б. й завідувачів кафедри 14,6±1,15 б., а також у НПП 13,4±2,11 б. Таким особам притаманно те, що вони здатні реалізувати свої наміри, активність, працездатність, перешкоди їх мобілізують, головна цінність у таких людей довести заплановане, розпочату справу до логічного завершення, повага до соціальних норм й підпорядкування цим нормам свою поведінку.

За субшкалою самовладання досліджували рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. Встановлено, що у групі керівного складу цей показник у представників адміністрації 12,4±0,6 б., у представників деканатів 12,1±0,85 б., завідувачів кафедр 12,3±07 б. Це характеризує обстежуваних як осіб з внутрішнім спокоєм, упевнених у собі, емоційно стійких, які володіють собою у різних ситуаціях, готові до сприйняття нового, з тенденцією до інновацій та радикалізму.

Водночас у НПП показники самовладання зафіксовано на рівні 7,9±1,05 б., що є суттєво нижче, ніж у групи керівного складу (при $p < 0,05$) і це вказує на те, що у певної категорії НПП можуть бути прояви спонтанності, вразливості з низьким рівнем СВ, що негативно впливає на особистість, якість надання освітніх послуг, та, у цілому, на імідж ЗВО.

Висновки. Встановлено, що окремі прояви негативного впливу переживання психотравмуючих ситуацій у представників керівного складу долаються завдяки вираженій вольовій саморегуляції, наполегливості, самовладання, що зумовлюють включення механізму функціонального стереотипу дозованого та економного використання психофізичних та енергетичних ресурсів особистості. Такі психологічні механізми захисту сприяють високому рівню стійкості до стресу й ефективність професійної діяльності, що позитивно впливає на імідж представників адміністрації, представників деканатів і завідувачів кафедр, сприяє якісній організації та забезпеченні освітніх послуг та іміджу ЗВО.

З’ясовано, що у 15-20 % науково-педагогічних працівників переважають дисфункціональні механізми регуляції емоційно-вольової сфери, які зумовлюють негативний вплив на виконання професійних обов’язків й ставлення до колег на роботі, студентів й близького оточення. Аналіз психодіагностичних якісних та кількісних вимірів свідчить, що у науково-педагогічних працівників у процесі формування перебувають, у першу чергу, такі симптоми як незадоволеність собою, роботою, кар’єрою; переживання суб’єктивного значення психотравмуючих ситуацій, що зумовлює вираженість симптомів «загнаність у кут» тривожності, депресії. Це дає підстави зробити висновок, що ця категорія обстежуваних перебуває у стадії напруженості, тобто у процесі формування зазначених симптомів, що негативно впливає на імідж НПП, надання освітніх послуг та, у цілому, на створення позитивного іміджу ЗВО, що є показаннями для них щодо надання психокорекційної допомоги.

Список використаних джерел

1. Бодров В. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности. Учебное пособие / Под общ. Ред. В.А. Бодрова. – М.: ПЕР СЭ. 2003. – 768 с.
2. Капустеринська Т. До проблеми формування динамічного лідера – керівник сучасного освітнього закладу / Т. Капустеринська // Імідж сучасного педагога. – 2004. №10. – С.5 – 8.
3. Карамушка Л.М. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури: Монографія / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л.М. Карамушки. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 288 с.
4. Корольчук М.С, Осьодло В.І. Психодіагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. М. С. Корольчука. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2014. - 400 с.

5. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості: Монографія. / В. М. Крайнюк // – К.: Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
6. Кубко В.П. Передумови та особливості формування моделі іміджу вищого навчального закладу / В. П. Кубко // Гілея: науковий вісник. - 2015. - Вип. 103. – 283-286 с.
7. Максименко С.Д. Підприємництво: психологічні, організаційні та економічні аспекти: навч. посібник / С. Д. Максименко, А. А. Мазаракі, Л. П. Кулаковська , Т. Ю. Кулаковський. – К.: КНТЕУ, 2012. – 720 с.
8. Стрельніков В. Педагогічна культура – основи іміджу сучасного педагога / В. Стрельніков // Імідж сучасного педагога. – 2006. – №8. – С. 6 – 8.

УДК: 159.923.364.622-044.332.355.085.5

Шевиріна Анна Валеріївна, *магістрант соціально-гуманітарного факультету, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Україна, м. Одеса)*

Науковий керівник:

Бринза Ірина В'ячеславівна, *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Україна, м. Одеса)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ТА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ КУРСАНТІВ-МОРЯКІВ

Діяльність сучасного моряка протікає в умовах максимальних за обсягом і інтенсивних за часом навантажень, напруженої боротьби зі стихією, гострого суперництва в компанії, постійних переживань успіху або невдач, тобто всього того, що складає семантику поняття "стрес", "критична ситуація", "соціально-психологічна адаптація", "життєстійкість". Крім цього,

тривале плавання пов’язано з постійним прибуттям членів екіпажу в умовах обмеженого простору, монотонності діяльності, різкого звуження зовнішніх зв’язків, підвищеної небезпеки виникнення аварійних ситуацій тощо. Змінливі умови професійного середовища пред'являють підвищені вимоги до адаптаційних та життєстійких можливостей такої особистості.

Аналіз психологічних досліджень за пропонованою проблематикою показав, що питання соціально-психологічної адаптації особистості не нове в психології, окремі аспекти вже представлені в багатьох роботах, а саме: теорії адаптації та адаптації до діяльності в екстремальних умовах (Ф. Б. Березін, Л. Г. Дика, Ю. М. Забродін, Н. Д. Завалова, В. П. Казначеєв, В. І. Лебедєв, Ф. З. Меєрсон, В. І. Медведєв А. А. Налчаджян, В. А. Семиченко, О. Г. Солодухова та інші); теорії саморегуляції психічних станів особистості, її поведінки та діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, В. В. Бєрдишєв, Є. С. Вєрєсоцький, О. А. Істоміна, О. А. Конопкін, А. Б. Леонова, Т. А. Нємчин, А. О. Прохоров, А. М. Свядощ, Ю. М. Стенько, А. П. Страхов, В. Д. Ткаченко, М. Н. Янчук та інші); актуалізація адаптивних властивостей особистості, адаптивності (А. А. Алдашева, Н. С. Кантоністова, О. В. Кузнєцова, Н. Г. Колизаєва, Т. В. Середа, О. П. Саннікова та інші).

Під поняттям "соціально-психологічна адаптація" розуміють пристосування особистості до нових груп, а також видів діяльності, які є важливими в даний час у певному соціумі [2].

Однак, незважаючи на численність і багатоплановість публікацій, присвячених проблемі дослідження соціально-психологічної адаптації особистості, більшість авторів відзначають складність і багато в чому суперечливість, недостатність концептуальної і методологічної розробки даного феномена, і підкреслюють практичну необхідність подальших досліджень в цьому напрямку. В нашому випадку, це пошук характеристик особистості, які пов’язані та забезпечують адаптацією особистості в

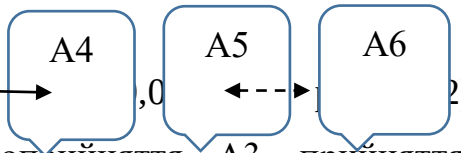
стресових, екстремальних умовах професійної діяльності. Однією з таких характеристик може виступати життєстійкість особистості.

В сучасній психології життєстійкість (hardiness) розуміють як систему переконань про себе, про світ, про стосунки зі світом [маді]. За даними Д.О. Леонтьєва життєстійкість є диспозицією яка включає три порівняно автономних компонента: залученість, контроль, прийняття ризику. Домінування цих компонентів життєстійкості в цілому перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях за рахунок стійкого співволодіння (hardy coping) із стресами і сприйняття їх як менш значимих [1,3,4].

Тому, **метою емпіричного дослідження** стало пошук взаємозв'язків між показниками соціально-психологічної адаптації та життєстійкості особистості.

У дослідженні взяли участь 92 курсанта Національного університету "Одеська Морська *Академія*" у віці від 18 до 21 років. Обробка емпіричних даних здійснювалася за допомогою комп'ютерного статистичного пакету програми SSPS v.24. for Windows. Показники життєстійкості діагностувалися опитувальником "Тест життєстійкості", автори Д. О. Леонтьєв, О. І. Рассказова [3]. Показники соціально-психологічної адаптації замірювалися методикою «Опитувальник соціально-психологічної адаптації», автори К. Р. Роджерс і Р. Е. Даймонд у адаптації А. К. Осницького [5].

Результати статистичного аналізу представлені на рисунку 1 у вигляді кореляційної плеяди.

Примітка: 1) ,0 2) показники адаптації А1 – адаптація, А2 – самоприйняття, А3 – прийняття інших, А4 – емоційний комфорт, А5 – внутрішній контроль (інтернальність), А6 – домінування, А7 – адаптивність, А8 – дезадаптивність, А9 – відомість, А10 – ескапізм; 3) показники життєстійкості: Ж1 – залученість, Ж2 – контроль, Ж3 – прийняття ризику, Ж4 – загальна життєстійкість.

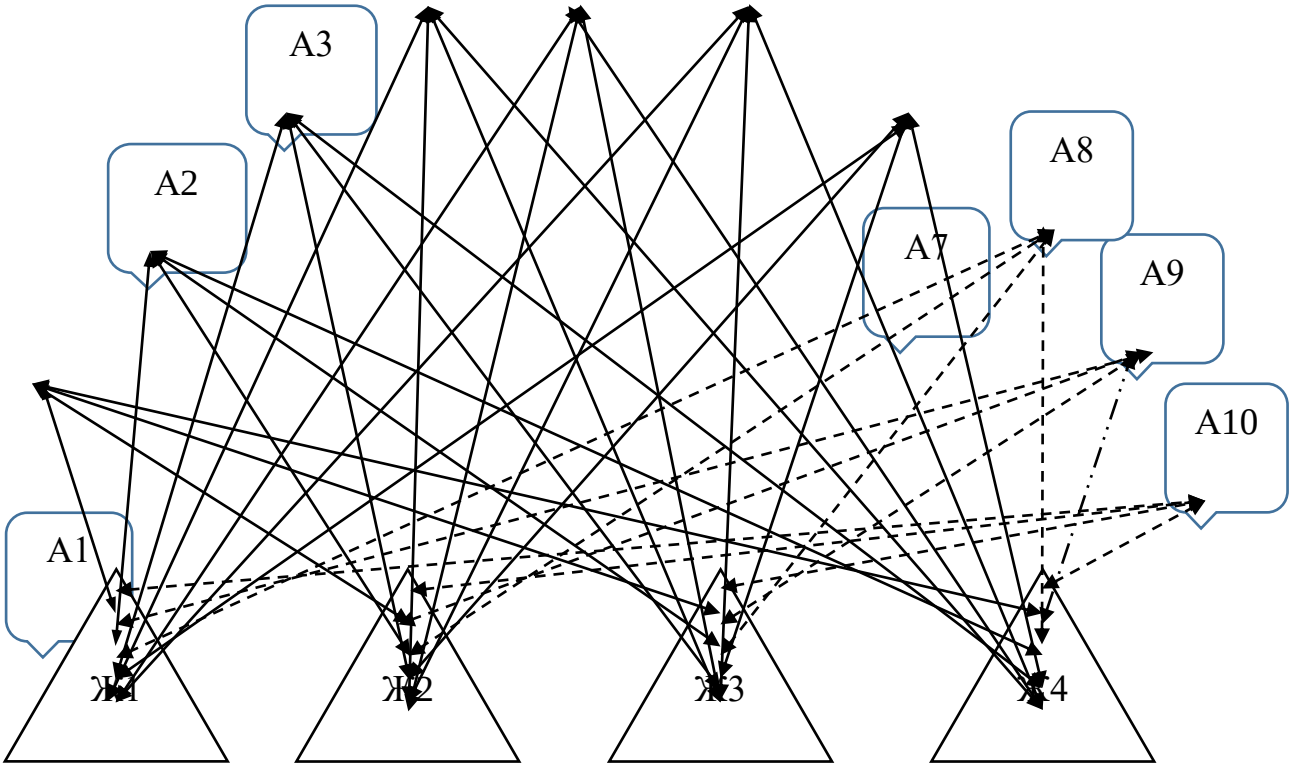

Рис. 1. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між показниками соціально-психологічної адаптації та життєстійкості особистості

Кореляційна плеяда наочно демонструє багаточисельні тісні статистичні зв'язки на $p<0,01$ та $p<0,05$ рівнях значущості. Так, показники Ж1 (залученість), Ж2 (контроль), Ж3 (прийняття ризику) та Ж4 (загальна життєстійкість) позитивно пов'язані ($p<0,01$) з такими показниками соціально-психологічної адаптації, як: А1 (адаптація), А2 (самоприйняття), А3 (прийняття інших), А4 (емоційний комфорт), А5 (внутрішній контроль (інтернальність)), А6 (домінування), А7 (адаптивність) і негативно пов'язані ($p<0,01$; $p<0,05$) з показниками А8 (дезадаптивність), А9 (відомість), А10 (ескапізм).

З математичної точки зору, дана інформація засвідчує наявність статистичних закономірностей у співвідношенні між досліджуваними показниками соціально-психологічної адаптації та життєстійкості особистості, а саме про лінійну їх залежність, з розтанням рівня показників

соціально-психологічної адаптації (самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, внутрішній контроль, домінування та адаптивності) всі показники життєстійкості особистості також зростають. Однак, зростання таких показників соціально-психологічної адаптації, як дезадаптивність, відомість та ескапізм призводить до зниження рівня всіх показників життєстійкості.

З психологічної точки зору це може означати, що життєстійкість, як стійка характеристика і диспозиція особистості виступає складовою соціально-психологічної адаптації. Домінування показників життєстійкості залученості, контролю і прийняття ризику допомагає курсанту-моряку пристосуватися (адаптуватися) до навколишнього середовища, оцінити події як менш травматичні, і надати перевагу успішному співволодінню зі стресом.

Список використаниих джерел

1. Бринза І.В. Життєстійкість як психологічний ресурс особистості. /І.В. Бринза // Збірник ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Ґенеза буття особистості» (19-20 грудня 2011 р. м. Київ), С – 120-123.

2. Зотова О. И. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности [Текст]/ О. И. Зотова, И. К. Кряжева; сост. и общ. ред. Л. В. Винокурова, И. И. Скрипюка // Организационная психология. – СПб.: Питер, 2001. – С. 248–256.

3. Леонтьев Д.А., Рассказова И.Е. Тест жизнестойкости. /Д.А. Леонтьев, И.Е. Рассказова - М.: Смысл, 2006 с.

4. Maddi S.R., Kobasa S.C. Hoover An alienation test. /S.R. Maddi, S.C. Kobasa //J of Humanistic Psychology. 1979. vol. 19.№1. P. 73-76.

5. Осницкий, А.К. Определение характеристик социальной адаптации /А. К. Осницкий // Психология и школа. — 2004. — № 1.— С.43-56

УДК 378.147

Шевчук Вікторія Романівна, Мельник Тетяна Русланівна,

Студентки групи ПБП-18-4

Університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович,

к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Питанням соціалізації особистості присвячується останнім часом все більшу кількість наукових публікацій. Спектр проблем, пов'язаних з розглядом процесів соціалізації, так чи інакше, неминуче включається в педагогічний контекст, у взаємодію з процесами освіти і виховання. Цей факт вимагає, на наш погляд, звернення особливої уваги дослідників визначення поняття соціалізації особистості та її особливостей .

Метою даної статті є визначення змісту та соціально-психологічних особливостей соціалізації особистості.

Актуальність тема дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку питання соціалізації особистості є досить важливим для психологічної науки та суспільства. Але зазначена проблема досліджується невеликою кількістю вчених, що призводить до неповного забезпечення потреб у формуванні ціннісних орієнтації, нормативних уявлень та переконань, схвалених суспільством, життєвих позицій, наслідком чого є поява маргінальної особистості.

У науковій літературі існує безліч визначень і трактувань поняття «соціалізація». Загалом питання соціалізації розглядається в широкому та вузькому значенні. У широкому розумінні – це з’ясування походження та формування природи людини, а у вузькому – етап входження індивіда в саме суспільство, із засвоєнням ним соціальних норм, цінностей та досвіду.

Соціалізація – це «процес, через який безпорадне маля поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і довкілля, набуває знань і

навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився» [1, с. 142]; «процес інтеграції індивіда у суспільство, різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості» [2, с. 194]. Так, М. Лукашевича вважає, що соціалізація це – «процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку» [3, с. 113].

Соціалізація особистості складається з таких взаємозалежних етапів;

1) соціальна адаптація (пристосування до відповідних умов середовища);
2) соціально-психологічна інтеграція (упорядкування та узгодження психічних компонентів і функцій з вимогами реальності);
3) індивідуалізація (виражається у формі самопізнання, самореалізації та самоприйняття);

Основою соціалізації є соціальний розвиток її потреб і способів їх задоволення. Процес соціалізації особистості здійснюється за допомогою механізмів, які, в свою чергу поділяються на психологічні і соціально-психологічні. До психологічних механізмів відносять такі як наслідування, закарбування в пам'яті, ідентифікація, рефлексія, а до соціально-психологічних - механізми, які соціально створюють засвоєння людиною норм, цінностей, різних поглядів та стереотипів [4, с. 156].

Згідно до соціально-психологічного підходу суттю соціалізації особистості є формування соціального досвіду особи, який здійснюється шляхом взаємозв'язку його зі своїм оточуючим середовищем та оточенням.

Соціально-психологічні механізми – це психологічні засоби впливу, відповідно до яких відбувається відображення соціальної реальності

людиною, наслідком чого є перехід зовнішніх впливів соціуму у внутрішні регулятори поведінки. Єдиної класифікації соціально-психологічних механізмів немає. Деякі вчені відносять до соціально-психологічних механізмів наслідування, фісилітацію, конформізм, інші – засвоєння групових норм, прийняття стандартів поведінки, соціальний обмін. Основними сферами здійснення соціально-психологічних механізмів є діяльність, спілкування та розвиток самосвідомості. У діяльності людина проявляє себе як індивід, що виражається у особистій самостійності, творчісті та ініціативності. Сфера спілкування передбачає поглиблений самоаналіз, розуміння себе та свого оточення. А третя сфера завбачає процес становлення «Я-концепції» людини, прийняття свого соціального статусу, осмислення соціальних ролей та позицій » [5, с.11].

Г.Андреєвна вважає, що «соціалізація - двосторонній процес, що включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого - процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків завдяки його активній діяльності, активного включення в соціальне середовище» [6, с.64].

На сьогодні соціально-психологічною особливістю соціалізації особистості являється те, що сам процес соціалізаціє змінився і став більш гнучким та рівноправним. Наявна тенденція соціалізації , яка проявляються в тому, що чим більше соціально важливих змін відбувається за короткий проміжок часу, тим більші розбіжності між поколіннями та складнішим є процес механізму передачі здобутків культури.

Отже, можна зробити висновок, що соціально-психологічною особливістю соціалізації особистості є формування у індивіда соціального досвіду, який виявляється в процесах взаємозв’язку з оточуючим середовищем та характеризується гнучкою та рухливою взаємодією. Соціально-психологічними механізмами соціалізації особистості в сучасному суспільстві є психологічними засобами, за допомогою яких здійснюється

соціально-психологічне відображення людиною реальності соціального життя. Відповідно до вищесказаного перспективним напрямком розвитку є проведення експериментального дослідження соціально-психологічної соціалізації особистості.

Список використаниих джерел

1.Гіденс, Е. Соціологія: пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник ; наук. кер. О. Іващенко. К. : Основи, 1999. 142 с.

2. В. Г. Городяненка. Соціологія. К. : Вид. центр «Академія», 2002. 194 с.

3.Москаленко, В. В. Соціальна психологія: підручник . К.: Центр навч. літ., 2005. 624 с.

4. О.Ю. Панфілов, С.М.Соболєва. Особливості соціалізації студентської молоді в сучасних умовах українського суспільства. . *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. №1 (15). С. 1-15.

5. Голованова, Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка. СПб.: Речь, 2004. С. 272 .

6. Циба, В. Г. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз). В. Г. Циба. К. : МАУП, 2000. 217 с.

Шерепот Юлія Ігорівна

3 курс, інститут гуманітарних наук УДФСУ

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович,

Професор кафедри психології та соціології,

к. психолог. н. , доцент

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.

Термін "адаптація" виник у другій половині XVIII ст. Введення його в науковий обіг пов'язують з ім'ям німецького фізіолога Ауберта, який використав цей термін для характеристики явищ пристосування чутливості органів зору (або слуху), що виражається в підвищенні чи зниженні чутливості у відповідь на дію адекватного подразника[8].

Водночас загальна зацікавленість проблемою адаптації людини дає змогу твердити про багатогранність, навіть універсальність класу адаптивних явищ. Тому важливо з міждисциплінарних позицій поглянути на багаторівневе явище складної біологічної, психічної та соціальної природи, виокремити в ньому соціальну зумовленість як основну в адаптації людини[8].

Поряд з адаптацією знаходиться соціалізація, яка є процесом адаптації людини до соціальних процесів. У процесі розвитку наук про людину сформувалася сукупність поглядів на соціалізацію, що об'єднує такі ідеї: про нерозривний зв'язок з освітою та вихованням; про зв'язок соціалізації з адаптивними процесами; про соціальні контакти як один із змістовних аспектів соціалізації; про значення самосвідомості, соціальної орієнтації та розвитку мови для ефективної соціалізації. У контексті цих ідей соціалізація розглядається як набуття людьми соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей[8].

Соціалізація-це «процес, через який безпорадне маля поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився»[2, с. 142] «процес інтеграції індивіда у суспільство, різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості»[3, с. 194]; «процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості»[4, с.

236–237]. На думку, М. Лукашевича: це – «процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв’язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку»[6, с. 113].

Г. Андреева дає таке визначення: «Соціалізація - двосторонній процес, що включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого - процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків завдяки його активній діяльності, активного включення в соціальне середовище»[1].

Соціалізація включає три взаємозалежних процеси:

1) соціальна адаптація - це активне пристосування до умов середовища за допомогою засвоєння/асиміляції зовнішніх вимог і зміни/акомодації власних реакцій;

2) індивідуалізація - активне пристосування особистості до власних особливостей у формі самопізнання, самоприйняття й самореалізації;

3) соціально-психологічна інтеграція - поступове ускладнення, упорядкування й узгодження інтрапсихічних компонентів і функцій у відповідності із вимогами соціальної реальності.

Т. Парсонс роль поведінкового організму трактує як адаптивну підсистему[5]. Виходячи з того, що під включенням особистості до суспільного життя він розуміє соціальну адаптацію[9, 169], можна припустити, що кожен індивідуум завдяки процесу формування внутрішніх структур психіки через засвоєння зовнішньої соціальної поведінки (інтеріоризація) адаптується до нової підсистеми культури. Через це відбувається диференціація соціальних ролей, що відзначили П. Жане, Ж. Піаже, А. Віллон та інші вчені. Вони розуміли, що під час фази соціальної адаптації відбувається пристосування індивіда до соціального середовища. Завдяки інтеріоризації під впливом соціальної системи соціальне

середовище, змінюючись через внутрішнє "Я" людини, виявляється у зміні її поведінки. Поведінкові новації починаються із порушення рівноваги соціальної адаптації особистості до особливостей системи та завершуються стабілізацією, але вже на іншому рівні[7, 349].

Список використаних джерел:

1. Циба, В. Г. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) / В. Г. Циба. - К. : МАУП, 2000. - 217 с.
2. Гіденс, Е. Соціологія; пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник ; наук. кер. О. Іващенко. – К. : Основи, 1999. – 142 с.
3. Соціологія / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 194 с
4. Корнєв, М. Н. Соціальна психологія / М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко. – К. : Наук. думка, 1995. – 237 с.
5. Петровська Т. Економікопсихологічна адаптація і стиль життя / Т. Петровська // Соціальна психологія. – № 6. – 2004. – С. 59–67.
6. Москаленко, В. В. Соціальна психологія: підручник / В. В. Москаленко. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 624 с
7. Соціологія : підруч. для вищ. шк. – Х. : Фактор, 2006. – 768 с.
8. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія та методика соціальної роботи Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. і випр.— К.: МАУП, 2003. — 168 с
9. Хуткая С. Социальная адаптированность личности: концептуализация понятия / С. Хуткая // Социология: теория, методы, маркетинг. – № 2. – 2007. – С. 164–175.

УДК 159.99

Шеховцева Світлана Сергіївна

Студентка 3-го курсу факультету автоматизації і інформаційних технологій, orcid.org/ 0000-0002-1071-5910 Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ

Ващук Іванна Євгеніївна

Студентка 3-го курсу факультету автоматизації і інформаційних технологій, Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович

к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ

ПРОБЛЕМА РИЗИКОВО ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ В СФЕРІ ІНТЕРНЕТ СПІЛКУВАННЯ

Постановка проблеми. Необхідність вивчення соціально-психологічних чинників ризикованої поведінки молоді зумовлена багатьма причинами. З одного боку, посилення динаміки соціально-економічних, політичних, соціокультурних змін сучасного суспільства, з іншого – прискорення темпів життя, технологічні інновації, розмаїття та масштабність кризових явищ та ситуацій, створюють зони ризику, які безумовно впливають на поведінку сучасної молоді. Окрім того, увагу варто зосередити на дослідженні особистісних, групових, соціальних ризиків, відсутністю повного знання про суб'єктивне сприйняття, раціоналізацію мотивації ризику та їх детермінант. Молодь активно реалізує свою самостійність, прикладає зусилля щодо пошуку власного місця у світі, способів ствердження свого «Я», при цьому усвідомлюючи обмеженість своїх можливостей. Оптимальною стратегією поведінки в цей період стає вільний, свідомий, альтернативний вибір, що передбачає наявність невизначеності і ризику, а отже сприяє появі як девіантної, так і соціально прийнятної ризикованої

поведінки. Ризикована поведінка молоді обумовлена рядом взаємопов'язаних чинників (вікові закономірності, особистісні відмінності, біологічні передумови, когнітивні установки, суб'єктивні оцінки ризику, особистісна культура, цінності і т. ін.).

Мета дослідження – проаналізувати особливості ризикової поведінки соціальних мережах та окреслити основні напрями роботи із формування здоров'язбережувальної компетентності.

Об'єктом дослідження виступає явище ризикованої поведінки молодих людей як предмет соціологічного аналізу.

Предметом дослідження є гендерні особливості прояву ризикованої поведінки сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Процес глобалізації, розвиток транскордонних соціокультурних, економічних, політичних взаємозв'язків між різними суспільствами зумовили цивілізаційне наближення різних культур. Безсумнівно, що внаслідок такого наближення звичний і буденний світ став індивідуально більш «відкритим» і значно доступнішим. Став простором можливостей для повноцінного розгортання соціального, культурного та інтелектуального розвитку людини. Проте, якщо звернути увагу на будь-яке суспільство навіть високорозвиненої, в економічній площині, країни, то стає очевидно, що за вуаллю економічного добробуту, політичної рівноваги, соціальної стабільності, культурної величі простежується суттєвий елемент невизначеності.

Якщо ми вдамося до об'єктивного аналізу відносно модерних, але дійсно мало прогнозованих явищ, то актуальність їх дослідження стане більш очевидною. Прикладом може слугувати розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Поява і розповсюдження яких, зокрема створення, розвиток і поширення Інтернет-мережі зумовили появу не дегуманізованої особистості з футурологічних прогнозів, а появу мережевого суспільства (за М. Кастельсом, Ян ван Дейком) і мережевої людини (В. Кремень). Останнім часом констатується збільшення кількості проявів

ризикової поведінки в соціальних мережах серед неповнолітніх і молоді, хоч у багатьох випадках порушення норм неповнолітніми не становлять суспільної небезпеки, але ці дії можуть бути небезпечними і, в разі відсутності своєчасного реагування вихователів і суспільства, можуть призвести до деформації особистості та нанесення шкоди здоров'ю і подальшому життю підлітків. Тому вивчення самої суті, з'ясування і дослідження причин ризикової поведінки та людей груп ризику і розробка програм з психокорекції та попередження ризикової поведінки набувають все більшої актуальності в усьому світі.

Ризикова поведінка підлітків визнана проблемою безпеки життєдіяльності людини в усьому світі. ООН визначило цю проблему однією з пріоритетних у наукових дослідженнях. Тема «Ризик, наука, навчання на шкільному рівні» Радою Європи запропонована в якості головної для розробки різноманітних превентивних програм та напрямків просвітницької роботи в країнах Європи.

В сучасному соціумі неможливо існувати відсторонено від ризиків, оскільки самі люди є генераторами ризикованих ситуацій. Особливість ризику у його сучасному розумінні полягає у тому, що «небезпечна реальність прихована від сприйняття», оскільки на рівні буденності небезпека може не сприйматися [1 с. 9].

Натомість, серед особистісних чинників ризикованої поведінки П. Дик виділяє порушення в процесі соціалізації з боку найближчого соціального оточення, рівень морального розвитку, особливості мотиваційної сфери, самоефективність, темперамент, риси характеру (екстраверсія, порушенняемоційної регуляції, пошук гострих відчуттів) [2 с. 63-68].

В теорії У. Бека, все суспільство розділене на експертів ризику і не експертів. Експерти ризику – це певні посередники між наукою і громадськістю, наприклад, засоби масової інформації, які впливають на готовність населення сприймати деякі явище як ризик. Важливо відзначити,

що деякі загрози спеціально виділяють для того, щоб відвернути увагу від іншого ризику.

Діалектичність сучасної ситуації полягає в тому, що гіпотетичні можливості задоволення потреб особистості, особливо базальних, прогресивно поліпшуються (і, звичайно, стимулюються), але при цьому є безліч явищ, які в реальності їх або виключають, або істотно ускладнюють. Вони приховують в собі небезпеку, викликану діями в суспільстві, розрахованими на удачу (включаючи надію на вдалий збіг обставин). Ці дії можуть виходити не тільки від конкретних особистостей, груп, а й різних інститутів суспільства. Наявна єдність протилежностей «легко» переноситься на рівень особистості, що, в свою чергу, відбивається на системі її відносин і переживань[6].

Висновки. Ризик виражає «прогностичну оцінку вірогідності несприятливого результату розвитку ситуації. Ризик – це не описова характеристика ситуації, а оцінна категорія, нерозривно пов'язана з дією людини, його оцінкою - «оцінкою себе». Ризикова поведінка – це поведінка, яка базується на добровільному прийнятті елементів ризику для здоров'я або життя суб'єктів, містить елемент досягнення визначеної мети й неочевидний баланс позитивних та негативних результатів дій, які суб'єктивно сприймаються як значимі..

Таким чином, внаслідок специфічної модальності ризикованої поведінки, її лабільності необхідно доповнювати традиційний діагностичний інструментарій аналізом конкретних комунікативних ситуацій Інтернет-простору, у які включені старшокласники, та аналізом особливостей способів реалізації ними апріорної можливості вибору у комунікативних ситуацій.

Список використаниих джерел

2. *Бек У.*Життя в суспільстві глобального ризику–як з цим впоратись: космополітичний поворот/ У. Бек //Германія сьогодні і завтра– 2012. – № 10. – С. 1-13.

3. *Альгін А.П*. Ризик і його роль в суспільному житті/ А. Альгін. –М.: Мысль, 2000. – 152 с.
4. *Алексєєнко Т.Ф*., Кушнарьов С.В. Ризикована поведінка: посібник /Т.Ф. Алексєєнко, С.В. Кушнарьов. – Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2013. –172 с.
5. *Дик П.В*. Психологічні концепції ризику і ризикованої поведінки // Актуальні проблеми психології 2008. – С. 63-68.
6. *Шамионов Р.М*. Психологія соціальної поведінки особистості :Підруч. – Саратов: Видавничий центр «Наука», 2009. – 186 с.
7. *Бек У*.Суспільство ризику. На дорозі до іншого модерну/ пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-традиция, 2000. – 384 с.

Юхимчук Владислав Володимирович, *студент Навчально-наукового інституту гуманітарних наук Університету ДФС України*

Науковий керівник:

Калениченко Руслан Арсенович, *к. психол. н., доцент, доцент кафедри професійної освіти КНУБА, професор кафедри психології та соціології УДФСУ*

ПСИХОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЖУРНАЛІСТА

Нам часто доводилося чути вислів «Зустрічають по одягу, проводжають по розуму», і це таки є дійсністю, адже дуже багато залежить не лише від зовнішнього вигляду співбесідника, а й від його інтелекту, від усвідомленості в певній справі, від вміння справити гарне враження. Щодо останнього – зуміти справити гарне враження, це певно, можна вважати запорукою успіху ділової зустрічі, інтерв'ю чи переговорів, адже, якщо так склалося, то можна розраховувати на подальшу співпрацю у тій чи іншій сфері діяльності, а головне на повагу співрозмовника. Але не

завжди журналістам вдається «показати себе у правильному світлі», це може залежати від обстановки, яка склалася в ході інтерв'ю (конфлікт сторін, наприклад через перехід на особистості, нетактовність), що в результаті завершується фіаско. Або інколи трапляються непередбачені «сюрпризи», так би мовити казуси, коли ситуація може вийти з під контролю. А іноді підводить банальна розгубленість та незнання норм етикету, того самого професійного спілкування.

Тому я вважаю, що надзвичайно важливим аспектом реалізації себе в будь-якій сфері не стане зайвим вивчення психології професійного спілкування, навіть якщо людина не ходить на ділові зустрічі, в першу чергу це саморозвиток, «піднесення» себе на вищий рівень розвитку.

Люди, як правило, починають спілкуватися з якогось приводу. При цьому їхні дії пов'язані з предметом спілкування, який визначає його сутність, дає змогу визначити його спрямованість. Змістом ділового, професійного спілкування є "діло", якась справа, з приводу якого виникає і розвивається взаємодія. У літературі є різні описи його специфіки. Виокремлюються такі характеристики ділового спілкування: співрозмовники є особистостями, значущими одне для одного, вони взаємодіють з приводу конкретного діла, а основне завдання такого спілкування — продуктивна співпраця, а психологія вивчає комунікаційний рівень взаємовпливу. Під час ділового інтерв'ю легше встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять "однією мовою" і прагнуть до продуктивного співробітництва. Велике значення має моральний аспект ділового спілкування. У професійній діяльності люди намагаються досягти не лише загальних, а й особисто значущих цілей.

Проблему техніки ділового спілкування журналіста українські журналістикознавці глибоко не досліджували. Із зазначеного питання досі немає комплексного наукового досліження. Деякі аспекти техніки ділового спілкування медійників розглядають у своїх працях українські вчені Д. М. Прилюк, В. В. Різун, В. Й. Здоровега, В. О. Карпенко, М. І. Недопитанський,

І. Л. Михайлин, російські – В. В. Ворошилов, Г. В. Лазутіна, закордонні – М. Вуароль та ін.

Найпершим і найголовнішим об'єктом спостережень журналіста є люди. Знати людей – означає мати безцінний матеріал. Але вивчення людей, їхніх вчинків і характерів – це не просто "збір матеріалу", а постійне людинознавче дослідження, адже вступаючи в контакт з людьми, журналіст, природно, викликає цікавість і до себе як працівника преси й індивіда. Таке спілкування, як правило, починається з уміння познайомитися з людиною, зав'язати розмову, викликати довіру співбесідника. Слушною є думка, що в журналістикознавстві утверджується трактування журналіста як професійного комунікатора, тобто людини, яка професійно організовує спілкування [2, 20].

Сам термін «спілкування» має багато поглядів, значень, форм та трактувань. Наприклад, В. В. Різун його трактує так: "Спілкування – це форма досягнення цілей, бо спілкування – не самоціль. Воно завжди включене в якусь діяльність людини чи суспільства. Це може бути інформування, пропаганда ідей, агітація, маніпуляція, виховання і т. д." [3, 31].

Уміння спілкуватися з людьми – це справжнє професійне мистецтво, що забезпечується практикою і вдумливим підходом до кожної окремої розмови, воно є заснованим на ініціативі дізнатися більше, щось нове, досі невідоме для тебе.

Мішель Вуароль дуже влучно сказав з цього приводу: "Інтерв'ю не є ані дебатами, ані дискусією. Журналіст перебуває перед особою, щоб ставити запитання, а не щоб ділитися своїми думками. Ці запитання він підготує та запише, як шпаргалку, щоб не розгубитися та не забути про щось під час власне інтерв'ю. Але він не стане обмежувати себе тільки запитаннями з аркуша: якщо розмова під час інтерв'ю несподівано приймає інший, цікавий поворот, журналістові належить використати цю можливість і розвинути тему додатковими запитаннями, імпровізуючи на місці" [5, 38].

Не можна не погодитися також з Д. М. Прилюком, який вважає, якщо розмова почалася і проходить у потрібному напрямі, журналіст, як правило, більше слухає, ніж говорить, отже він повинен уміти слухати людей уважно й терпляче, виявляючи виняткову тактовність. Його запитання чи репліки мають спрямовувати бесіду в певне річище, але не збивати чи не переривати її [6, 63].

Ділова зустріч – це поетапний процес, що несе конкретну мету, розкриття окремого запитання, до розкриття якого потрібна певна підготовка, аби бесіда була вдалою для обох сторін. При підготовці до зустрічі важливим аспектом є точно сформулювати стратегію, скласти план дій, першочергові запитання, щоб мати їх на увазі під час бесіди, таким чином вже не відхилимося на другорядні питання, доки не вирішені головні.Цілком імовірно, що питання "успішний наслідок" для вас може означати одне, а для вашого партнера – інше. Тому варто подумати над тим, який результат зустрічі влаштує чи не влаштує вас, його, обох? Уявлення про рівень знань співбесідника потрібно мати насамперед для того, щоб не ставити йому запитань, на які він не зможе відповісти (звичайно, якщо метою вашої зустрічі є одержання інформації, а не доказ некомпетентності співбесідника чи виявлення принципової помилковості його позиції).

Коли журналіст вже визначився з стратегією, він переходить до тактики (прийоми ведення ділової бесіди, про засоби переконання і види аргументації, які ви будете використовувати під час розмови. Також дуже важливим аспектом є узгодження часу, місця зустрічі так, щоб це було зручно для співбесідника, слід подбати завчасно про те, з допомогою яких висловлювань, запитань можна викликати у людини бажання спілкуватися з вами, зацікавити його темою бесіди.

Будь-яка зустріч і будь-яка розмова – ситуації багатовимірні, в яких беруть участь двоє або більше учасників. Тому кожному з них, щоб досягти своєї мети, потрібно брати до уваги мету, інтереси, рівень поінформованості, особливості характеру й інші якості учасників діалогу, одне слово, –

виробляти ситуаційне бачення процесу спілкування. В його основі – три групи вмінь і навичок. По-перше, це здатність прогнозувати і моделювати ситуації, які можуть (або повинні) виникнути у майбутньому. По-друге, вміння поводити себе у ситуації спілкування, яке відбувається "тут і зараз". По-третє, здатність аналізувати ситуації. Г. В. Лазутіна виділяє три типи ситуацій: позитивні, проблемні, аномальні [7, 66].

Підготовка до будь-якого "зовнішнього" діалогу починається з діалогу "внутрішнього", з розмови з самим собою. Проведення одних бесід вимагає тривалої підготовки, час якої вимірюється іноді годинами, перед іншими буває достатньо зосередитися на кілька хвилин або секунд. Але в будь-якому випадку цю розмову слід розпочати із запитання приблизно такого змісту: Яка значущість майбутньої зустрічі, що залежить від її наслідків?

Кожен вчинок у житті будь-кого з нас має свою мотивацію, тобто причину, спонукальний імпульс. Часто мотивація має емоційний характер, і людина під упливом настрою може надавати великого значення дрібницям або, навпаки, применшувати значущість об'єктивно важливих для неї зустрічей, бесід тощо. Тому необхідно вміти правильно, з урахуванням усіх чинників, усіх "ближніх" і "дальніх" наслідків оцінювати важливість майбутньої бесіди. Це можна робити за визначеною шкалою, наприклад, за п'ятибальною. Цією оцінкою наче забарвлюється вся наступна підготовка до бесіди: природно, чим важливіша зустріч, тим скрупульозніше до неї потрібно готуватися.

Дуже важливо відповісти на запитання: Якої головної мети я хочу досягти під час бесіди?

Успіх всієї ділової бесіди значною мірою визначається її початком, першим враженням, першими словами, якими обмінюються співбесідники. Головне завдання початкового етапу – встановлення довірливих, рівноправних стосунків, знаходження "спільної бази" для подальшого обміну інформацією. При початкові бесіди журналісту потрібно створити «комфортну атмосферу», зняти напругу, зацікавити співрозмовника, тримати

контроль над темою: не давати співбесіднику уходити від відповідей або відволікатись на іншу тему; контроль за повнотою інформації: намагатися отримати максимум відомостей; логічний контроль: фіксувати протиріччя та помилки у відповідях; підтримувати мотивацію співбесідника: не дати йому засумувати та не «перевантажити» його ; нотувати в блокнот не лише важливі факти, а й свої спостереження за ходом бесіди та співбесідником, гідно триматися при будь-яких обставинах.

Розглянемо деякі типові прийоми ефективного початку ділової бесіди:

1. Метод зняття напруженості. "Отже, з перших слів треба вміти заспокоїти співрозмовника, викликати в нього довіру. Іноді нервування людини, в якої ви берете інтерв'ю, йде вам на користь. На особу, що напружена, легше натиснути; коли людина дратується, вона, сама не бажаючи того, показує себе такою, якою є насправді" [8, 42]. На нашу ж думку, на інтерв'юйованого не варто тиснути, тому журналіст мусить шукати інші шляхи. Це можуть бути кілька теплих слів, жарт, комплімент, які дадуть небхідний поштовх діловій зустрічі. Кожен журналіст повинен мати і поповнювати запас таких "стартових формул", які можна застосовувати у спілкуванні з людьми різних психологічних типів. Цей метод буває корисним, коли доводиться працювати з людьми сором'язливими, не дуже впевненими у собі. Їх потрібно заохотити, "розкачати", зацікавити в темі розмови.

2. Метод зачеплення. За родом своєї діяльності журналістові доводиться дуже багато слухати. Потрібно вміти робити це професійно, бути дуже уважним, оскільки часто відправною точкою бесіди на потрібну вам тему може стати розмова з інших питань, в якій торкаються подібних або близьких проблем. Таку згадку потрібно тонко вловлювати, розвивати і, визначивши, як ставиться до них співбесідник, пропонувати обговорити окремо.

3. Метод стимулювання, розвиток уяви. У деяких випадках буває корисно вже на початку розмови поставити відразу кілька запитань з тем, які

будуть розглядатися під час бесіди (так іноді на першій сторінці газети подаються заголовки або навіть перші рядки матеріалів, які вміщуються на наступних полосах). Цей метод, однак, потрібно застосовувати вибірково – коли ви маєте справу із співбесідниками, які добре розуміються на проблемах, що обговорюються, добре до вас ставляться, за своїм характером є оптимістами і тверезо оцінюють ситуацію.

Московський учений О. О. Тертичний предметом відображення в журналістиці називає подію, процес, ситуацію, особистість [9, 13–23]. На нашу думку, саме від того, в якому конкретно взятому предметі працює журналіст, залежить характер і зміст запитань. Цікавою є така класифікація запитань: загальні, досить відкриті; точні; особисті; документальні; специфічні для публіки; оригінальні; з можливим варіантом відповіді; конкретні; оперативні; актуальні; провокаційні; корисні; нові; унікальні [8,37–38].Слід зазначити, що не можна користуватися лише так званими "лобовими" запитаннями, безпосередньо спрямованими на одержання потрібної інформації. Існує чимало інших їх типів, які теж потрібно вміти "пускати в хід".

З точки зору мети постановки запитань, вони поділяються на два види: результативні, за допомогою яких можна одержати ту інформацію, яка вас цікавить, і функціональні, які покликані оптимізувати, впорядкувати сам перебіг бесіди. Головні різновиди функціональних запитань: функціонально-психологічні, фільтри, контрольні.

Функціонально-психологічні запитання слугують для того, щоб ліквідувати напругу під час спілкування, забезпечити плавний перехід від однієї теми до іншої, зняти небажану напругу у співрозмовника, наблизити його до себе (простий приклад – запитання "Як ви себе почуваєте?"). Запитання-фільтри ставляться з тією метою, аби визначити, чи є ваш співбесідник компетентним для відповіді на те чи те змістове запитання. Наприклад, якщо журналіст хоче дізнатися в представника будь-якого підприємства, як там працюють, як вирішуються соціальні або якісь інші

проблеми. Контрольні запитання слугують для перевірки інформації, одержаної під час бесіди. Якщо якась відповідь видалася вам сумнівною, недостатньою чи нещирою, то варто через деякий час повторити запитання, трохи змінивши його форму.

Висновок

Отже, багатий досвід організації професійного спілкування, спрямованого на одержання необхідної інформації, накопичений і систематизований у теорії та практиці журналістики. Ефективність спілкування залежить від багатьох чинників та навичок журналіста, які, за визначенням В. О. Карпенка, є такими: професійне мислення, професійна логіка, професійна умілість, професійна комунікабельність; професійна мобільність; професійне чуття; професійна взаємозамінність; професійний ризик; професійна етика [10, 57 ,60]. До ділової зустрічі потрібно готуватися поетапно, підходити до свого завдання серйозно, не відволікатися на сторонні фактори, а також в ході проведення бесіди слід виявляти інтерес до особистості співрозмовника, причому не лише до його службового, соціального становища, а й до індивідуальності, до характеру, до людських якостей, і за цих умов ділова зустріч точно вийде вдалою.

Список використаних джерел:

1. Ануфрієва Н.М., Зелінська Т.М., Єрмакова Н.О. Соціальна психологія. Навч. посібник. Рек. МОН України. – К.: МАУП, 2016. – 370 с.

2. Алтуніна І.Р. Соціальна психологія: посібник / І.Р.Алтуніна. [Електронний ресурс] Режим доступу https://stud.com.ua/15708/psihologiya/sotsialna_psihologiya – Заголовок з екрану.

3. Москаленко В.В. - Психологія соціального впливу: посібник / В.В.Москаленко [Електронний ресурс] Режим доступу http://pfor.com/book_450.html – Заголовок з екрану.

4. Патрік Кінг. Стратегії і тактики спілкування. — К.: Книголав, 2017. — 128 с.

5. Роберт Чалдіні Переконання. Революційний метод впливу на людей. — К.: Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2017. — 352с.
6. Роберт Чалдіні. Психология влияния. Убеждай. Воздействуй. Защищайся. – СПтб.: Пітер, 2016. – 336 с.
7. Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста: Учеб. для студ. вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 240 с.
8. Техніка інтерв'ю. – К., 2000. – 120 с.
9. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: Учеб. пособ. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 312 с.
10. Карпенко В. О. Професіоналізм як фактор майстерності в журналістиці // Наукові записки Інституту журналістики. – К.: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – Т. 16. – С. 53–61.

УДК 171

Ющишен Юрій Юрійович*, курсант взводу ПБМБ-19-1 Університету Державної фіскальної служби України*

Науковий керівник:

Богдановський Ігор Валерійович, *доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Університету Державної фіскальної служби України*

«ЕГОЇЗМ» - «АЛЬТРУЇЗМ». ВІЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ.

Спроби вирішити дилему морального вибору: «егоїзм» – «альтруїзм» робили багато філософів у ході історичного розвитку людства. Перед тим як долучитися до цієї дискусії варто визначитися в термінології. У розумінні сутності цих явищ ми приєднуємося до позиції відомого ученого О. Васильєва, який у своїй науковій статті дав наступне визначення: «Під поняттям альтруїзм однозначно розуміється некорислива… турбота про благо інших людей на противагу егоїзму. Егоїзм же є ціннісною орієнтацією,

яка характеризує поведінку людини, що прагне до задоволення лише власних потреб та інтересів… та ставиться до інших людей як до об'єкту і засобу досягнення своїх корисливих цілей» [2, с. 33]. Ми вважаємо, що автор чітко і повно висловив радикальну відмінність між цими двома поняттями, та цілковито погоджуємось з його думкою.

Зауважимо, що кожен учений тлумачив сутність цих феноменів суб'єктивно і у кожного з них сформувалось відмінне від інших бачення цих явищ. Філософське осмислення понять: «егоїзму» та «альтруїзму» здійснювалося та змінювалося з плином історичного часу. Спочатку були зроблені спроби осмислити сутність егоїзму. Зокрема, проблема людини як мотиватора власних дій та вчинків порушувалася ще в Античні часи в працях Платона й Аристотеля. В епоху Середньовіччя мислителі пропагували повне придушення всіх природніх прагнень, потягів та бажань індивіда в ім'я спасіння душі. Епоха Ренесансу ознаменувалася відродженням ідей Античності, відповідно, егоїзм проголошується рушійною силою розвитку людства. Філософія Нового часу являє собою синтез попередніх епох; егоїзм розглядається з протилежних точок зору: як порок та доброчесність, у наслідок чого з'являється теорія розумного егоїзму. Зокрема Т. Гоббс доводить, що людина зовсім не суспільна істота за природою. Вона є егоїстом, оскільки шукає в суспільстві не друзів, а здійснення власних корисних інтересів. Інакше розуміє поняття егоїзму Жюльєн Офре де Ламетрі: «Тільки егоїзм підтримує породжений смак до життя. Значно більше приходиться шкодувати за браком себелюбства, ніж за його надлишком» [3, с. 205].

Термін «альтруїзм» (франц. «altruisme», лат. «alter» – «інший, ближній, рівний, такий самий, подібний»; італ. «altrui» – «хтось інший») увів в етичну думку в XIX ст. французький філософ і засновник соціології О. Конт, який розвивав традиції британської моральної філософії XVIII ст. Це поняття було вжито загалом як антитеза егоїзмові. Протистоянні егоїзму та альтруїзму як висхідних моральних настанов стало, як зазначає О. Г. Льовкіна, стало

«однією з центральних проблем британської філософії утилітаризму» [5, с. 212]. О. Конт пов'язував моральну досконалість особистості з вихованням у людях почуття альтруїзму і проголосив принцип «vivre pour autrui» – «жити для інших» як «релігію людства». Цей принцип є характерним для моралі буддизму і християнства, пізніше розвиненого англійською етикою XVIII ст. (А. Шефтсбері, Ф. Хатчесон, А. Сміт) та ідеями французького Просвітництва (Ж.-Ж. Руссо). П. І. Карпінська зазначає у цьому контексті, що «…основна проблема людського життя полягає в складності субординації егоїзму альтруїзмові» [4, с. 80].

У сучасну добу одна з найцікавіших спроб осмислити співвідношення феноменів егоїзму та альтруїзму була зроблена в середині XX ст. американською письменницею і філософом Айн Ренд. Вона побудувала теорію об'єктивізму, що ґрунтується на позиції розумного егоїзму. А. Ренд показала, що турбота людини про себе випливає із самої природи життя, і тому має незаперечну моральну цінність [4, с. 80]. Крім того, егоїсти бувають різними. Той егоїст, котрий прагне отримання влади, будучи налаштованим тільки на отримання матеріальних благ, здатний задовольнити лише найнижчі, «тваринні» свої бажання, які викликають почуття перенасичення. Згодом тваринні (тілесні) задоволення егоїсту набридають, він починає мріяти про вищу насолоду. Йому починають здаватися привабливими речі, над якими раніше він сміявся – це безкорислива турбота про інших, дружба і любов, бажання поваги та вдячності від інших, доброта. Але такі задоволення неможливо отримати, залишаючись суто егоїстом і людина починає змінюватися [4, с. 81].

В сучасній моральній думці на особливу увагу заслуговує позиція відомого психолога-гуманіста Еріха Фромма. Він зазначає, що егоїзм це не любов до себе, а пряма її протилежність. Це своєрідний вид жадібності, що базується на ненажерливості, в результаті якої справжнє задоволення в принципі стає недосяжним: «Уважне спостереження показує, що егоїст, хоча він завжди зайнятий собою, ніколи не буває задоволеним… Якщо

придивитися ще ближче, ми побачимо, що людина такого типу далека від захоплення сама собою, що в глибині душі вона себе ненавидить» [3, с. 206].

Слід відзначити також, що егоїзм є, перш за все, породженням природного інстинкту самозбереження. Сучасна людина вважає, що її вчинки мотивуються її інтересами, однак насправді ж її життя присвячується суб'єктивним цілям, ствердженню її соціальної ролі. Відповідно, причина егоїзму криється у відсутності любові до себе. Людина, яка себе не любить, не впевнена у собі, повинна весь час займатися лише собою, жадібно добувати собі все те, що мають інші. Оскільки в неї немає впевненості у собі, вона повинна доводити собі, що вона не гірше інших. Незалежно від того притримується людина загальноприйнятих норм поведінки у суспільстві, чи поводить себе аморальним чином, вона завжди потребує, щоб її сприймали як особистість. Так чи інакше егоїстична особистість завжди намагається формувати собі позитивний образ.

На мою думку, егоїзм не є якоюсь однією конкретною рисою людського характеру. Швидше, це своєрідний синтез людських вдач – позитивних та негативних, що постійно працюють на індивіда. З іншого боку, здійснюючи вчинки на користь інших, альтруїст, наприклад, псує власне здоров'я і стає не спроможним продовжувати свою діяльність, а його внесок в розвиток суспільства припиняється. Як зауважує І. В. Богдановський, альтруїсти «у більшості своїй є вразливими і дуже невпевненими в собі людьми… А безмежний альтруїзм… іноді навіть шкодить людським інтересам» [1, с. 184]. Таким чином, егоїст, зберігаючи власні ресурси, продовжує працювати і залишається спроможним робити більший внесок в розвиток суспільства. Можливо в цьому і криється істина? Крім того, егоїзм – це не статичне явище, воно змінюється разом із поставленими цілями та бажаннями, комбінуючи людські риси: хитрість та розум, жадібність та щирість, твердість та слабкість, ненависть та любов [3, с. 206].

Іноді можна почути думку, що підкорення людей загальній меті діяльності це є ні що інше, як підкорення егоїстів альтруїзму. Це доволі

цікаве ствердження, але ми вважаємо його сумнівним, оскільки під час такого процесу егоїсти все-таки виконують в першу чергу цілі поставлені для самих себе, але роблять це в контексті колективних дій.

Отже, як ми розуміємо, альтруїзм і егоїзм є невід'ємними частинами людського буття, тим, без чого людська суть не може існувати. Як ми побачили питання порівняння цих двох понять і співвідношення цих феноменів в бутті суспільства є важливою теоретичною проблемою етики, але ще більшого значення вона має для практики. Ці феномени взаємодіють, а домінування одного з них може призводити до деструктивних наслідків. Тобто, ми вважаємо, що завжди має бути поєднання як егоїстичного так й альтруїстичного аспектів соціального буття.

Список літератури

6. Богдановський І. В. Філософський аналіз феномену нетрадиційної релігійності: соціальний і психологічний аспекти: монографія / І. В. Богдановський. – Ірпінь : Вид-во Національного університету ДПС України, 2012. – 373 с.

7. Васильев А. А Альтруизм и эгоизм: социологический анализ. Електронний документ. – Адреса посилання: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/80475/1/978-5-91256-440-6_2019_005.pdf (дата звернення: 29.03.2020).

Гайдар А. О. Поняття «егоїзм» та його сутність. Електронний документ. – Адреса посилання: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4263/1/29_%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4_%D0%BA%D0%BE%D1%84_2017_91.pdf

ЗМІСТ

Urszula Kempińska

Zdrada w związku jako problem społeczno-pedagogiczny.

Betrayal in a Relationship as a Socio-Pedagogical Problem……8

Elena Anatolievna Zhizhko, Larysa Balakhadze, Student Isela Guadalupe Garcés Loera

Peace education as a component of modern Mexican education system……17

Jan Adam Malinowski

Turystyka formą aktywności w czasie wolnym – problemy społeczno-pedagogiczne…….23

Берташ Марія Ігорівна

Характеристика конфліктів та підходів до їх вирішення…….34

Богайчук В.Ж.

Соціально-психологічні проблеми формування військового лідера в умовах змін…….38

Бойко-Бузиль Ю. Ю., Процик Л. С.

Особливості профілактики насильницької поведінки в учнівському середовищі…….43

Весельська Л.А.

Проблема психологічної адаптації заробітчан, що повернулись в Україну через піндемію COVID-19 ……..46

Водолазська О. О., Цуркан С. М.

Толерантність у структурі професійно-важливих якостей особистості……..50

Войтенко О. В.

Самоактуалізація як чинник профілактики емоційного вигорання фахівців соціономічних професій……55

Getto Iryna

Загальні психологічні особливості навчальної діяльності……....59

Дєніжна С. О.

Психологічний супровід професійної адаптації співробітників правоохоронних органів……..…….….63

Калениченко Р.А.

Результати дослідження професійних інтересів та потреб студентів-психологів

УДФСУ…….……..69

Капосльоз Г. В., Льовкіна О. Г.

Механізми соціального управління: теоретичні та методичні засади управління конфліктом…….72

Кириченко А. В.

Психологічна готовність військовослужбовців до дій у особливих умовах…….……....78

Коновалова О. В., науковий керівник: **Корольчук М. С.**

Мотиваційні чинники готовності здобувачів освіти до професійної діяльності в торгівлі…….....85

Корольчук М. С., Корольчук В. М., Грунтковський О. Л.

Методи психологічної допомоги при негативних наслідках професійного стресу…….....89

Корольчук М. С., Корольчук В. М., Авраменко М. С.

Чинники конкурентоздатності у професіогенезі особистості…….……98

Корсун С. І., Корсун .О.О.

Соціально-психологічні проблеми адаптації платників податків до вимог контролюючих органів у кризових умовах……..108

Корчова Г. Л., Сушков О. О.

Розвиток «Soft Skills» у здобувачів закладів вищої освіти…….….112

Костенко М. П.

Психосоматичний розвиток людини……...……..…117

Красильник Ю. С.

Формування педагогічної толерантності майбутнього викладача як професійної якості……..……119

Лазебна Л. О., Єгоров Р. В.

Ідеї нової української школи – фундамент національної освітньої реформи……126

Левченко С. В.

Упровадження медіаосвіти в початковій школі як ефективна взаємодія учнів з медіапростором та позитивний аспект медіасоціалізації…….….132

Лінаск Ніколай

Особенности антикризисных коммуникаций…….…..…137

Льовкіна О. Г., Богдановський І. В.

Праксеологія як проект ефективної адаптації людини до умов життя в кризовому суспільстві…….141

Машталір В.В., Вербовенко О.П.

Місце методичної компетентності в структурі професійної компетентності викладача вищого військового навчального закладу……..…145

Меленець І. О.

Дистанційні технології у вихованні майбутніх учителів……..149

Миронець С. М.,

Психологічний захист населення в умовах транскордонних небезпек……155

Невмержицький В. М.

Розвиток моральної свідомості особистості……...158

Онишко Роман

Особливості роботи з клієнтами спеціаліста у сфері телекомунікацій…….161

Осьодло В. І.

Застосування психотерапевтичних інтрвенцій для сприяння прояву посттравматичного зростання……..…….164

Пелих А,О., Калениченко Р.А.

Методична компетентність викладачів: сутність, зміст та структура……..168

Пєтухова І. О.

Психологічні наслідки ізоляції, зумовленої COVID 19 (на прикладі дослідження здобувачів вищої освіти)……..……...177

Плетка Ольга Тарасівна

Особливості символізації досвіду долання складних соціальних ситуацій……183

Птуха І. С., Корольчук В.М.

Методики формування інтегральної оцінки професійно важливих якостей менеджерів міжнародних торговельних компаній……..186

Сковира О. П., Сковира А.О.,

Проблеми адаптації особистості курсанта першого курсу вищого військового навчального закладу (студента закладу вищої освіти) до навчання……..……....193

Скриник МВ, Скриник Л.М.

Профілактика булінгу в закладах освіти: педагогічний аспект……198

Рижиков В.С.

Семінарські заняття в практиці забезпечення якості підготовки…..……..202

Стасюк В.В.

Досвід проведення заходів психологічної декомпресії особового складу в процесі відновлення боєздатності з’єднань, військових частин Збройних Сил України…….204

Ступак Д. Б.

Обмеження прав і свобод людини і громадянина вумовах дії правового режиму воєнного стану…….....212

Скриник М. В., Скриник Л. М.

Профілактика булінгу в закладах освіти: педагогічний аспект……..217

Сушицька О. Л.

Використання дидактичних ігор у початковій школі як складова навчальної діяльності молодших школярів……..……....221

Ткачук Т. А.

Самоактуалізація особистості як проблема сучасної психологічної науки.....226

Тютюнник Л. Л., науковий керівник: Осьодло В. І.

Стресостійкість особистості у міждисциплінарному вимірі……231

Філіпов В. К.

Соціально-психологічна адаптація як чинник формування особистості в умовах трансформації суспільства……...235

Христокін Г.В.

Феноменологія війни та миру як можливість подолання кризової свідомості ……...…243

Шмаргун В. М., Шмаргун Т. М.

Розвиток уявлення про рухи у дітей……..…246

Ястремський Валентин, Особливості роботи з клієнтами Georg Fischer srl……...252

ТЕЗИ СТУДЕНТІВ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ВИКЛАДАЧІВ

Андрущенко А. В., Пилипенко В. А., науковий керівник: Калениченко Р. А. Актуальні проблеми пенітенціарної психології та шляхи її вдосконалення……..254

Белецька М. О., науковий керівник: Пєтухова І. О.

Емоційний інтелект у формуванні професійних компетенцій здобувачів вищої освіти сфери «людина-людина»…….……..…257

Богдановський Д. І., науковий керівник: Льовкіна О. Г.

Конфлікти в контролюючих структурах……260

Бойко М. А., науковий керівник: Богдановський І. В.

Соціальна адаптація до умов життя в кризовому суспільстві: український контекст……264

Вагутович І., науковий керівник: Беседовська І. В.

Використання проектної технології як засобу формування особистісного розвитку учня в колективі……..269

Варважицька Т. В., науковий керівник: Льовкіна О. Г.

Соціально-психологічні особливості адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ……275

Войтенко С. Ю., науковий керівник: Дєніжна С. О.

Соціальна довіра як потенційний ресурс усталеного розвитку суспільства……...279

Гаврилюк В. Ю., науковий керівник: Харіна О. Є.

Діяльність як форма активності особистості професійна діяльність…….285

Гаптаренко М. А., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Психологічний ефект в процесі комунікативного впливу ЗМІ……..….288

Григурко А. Г., науковий керівник: Оріщенко О.А.

Сенсожиттєві орієнтації осіб з різним рівнем особистісної зрілості……...294

Ефанова М. Н., науковий керівник: Денисенко А. А.
Факторы риска психологического здоровья младших школьников в условиях рекреации……299
Житник А. Б., науковий керівник: Красильник Ю. С.
Психолого-педагогічні засади інноваційної діяльності педагога……..304
Захарчук Р. П., науковий керівник: Богдановський І. В.
Аспекти соціально-психологічної адаптації до умов кризового суспільства……...307
Закревський А. М., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Соціалізація особистості як освітня та соціально-педагогічна проблеми…311
Іванов І. Ю., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Адаптація працівника на підприємстві……..…317
Калим А. Я., науковий керівник: Харіна О. Є.
Реклама та її психологічні особливості……..…323
Капітонов О. О., Сем'янків Д. О., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Проблематика соціалізації особистості в освітній сфері……..…326
Карева О.В., науковий керівник: Дєніжна С. О.
Соціалізація студентської молоді в сучасних умовах трансформації суспільства……..…331
Кацан О.С., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Специфіка сенситивного інтерв'ю з героєм, що був у окупації (на приладі власних публікацій на радіо свобода)……..…333
Коваленко І. І., науковий керівник: Пєтухова І. О.
Основні підходи до трактування механізмів порушення розвитку за аутистичним типом……340
Козак С. А., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Психологічні особливості адаптації першокласників до навчання у школі……..…343
Козлов С. В., науковий керівник: Оріщенко О. А.

Індивідуально-психологічні особливості саморозвитку осіб з різним типом емпатії……..348

Лешану Х. М., науковий керівник: Кузнєцова О. В.

Особливості адаптивності маскулінних та фемінних жінок-військовослужбовців……..354

Лісовська Д. О., науковий керівник: Василенко І. А.

Співвідношення параметрів тривожності та самоставлення особистості …359

Лоза Т. В., науковий керівник: Пєтухова І. О.

Досвід зарубіжних країн у підготовці здобувачів вищої освіти третього рівня зі спеціальності «Право» (порівняльний аналіз вітчизняної і німецької моделей) ……..……361

Любарська І. В., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Деякі особливості соціалізації та виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах …….……..367

Майстренко А. В., науковий керівник: Олійник О. О.

Вікові особливості становлення лідерства в шкільному середовищі ……...372

Макаренко К., Гурін Д., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Соціальні проблеми молоді ……..……....375

Малофеєв Д. О., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Референтна група як чинник становлення особистості……..…380

Матюшенко К. В., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Соціологічні методи дослідження засобів масової комунікації…….383

Медвідь Б. М., науковий керівник: Льовкіна О. Г.

Криза як психічний феномен, що веде до трансформації особистості……..387

Музиченко А. В., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Загальна характеристика соціальної адаптації: стан та головні підходи…...390

Негода О. А., Долгополов С. Ю., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Адаптація людей на території України в умовах глобальної фінансово-епідеміологічної кризи 2020……...394

Ніколаєва В. О., Лисинюк В. О., науковий керівник: Войтенко О. В.
Посередницька роль самоменеджменту у профілактиці та подоланні емоційного вигорання…….397
Овчаренко О. І., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Соціальна адатація дітей дошкільного віку в умовах кризового суспільства……...404
Онищенко О. О., науковий керівник: Розіна І. В.
Особливості прояву процесу адаптації у підлітків в умовах рекреації……..407
Омельченко Л. М., науковий керівник: Перенесенко Т. П.
Психологічні особливості віртуального спілкування підлітків……..…….412
Прохоренко Я. С., науковий керівник: Теслюк В. М.
Дослідження сутності комунікативної компетентності майбутнього фахівця……..415
Резніченко Є. С., науковий керівник: Грек О. М.
Психологічний супровід молодших підлітків з вадами слуху в умовах рекреаційного закладу…….418
Радзіховський Л Л., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Соціалізація школяра як психолого-педагогічна проблема ……..…422
Ридванська Т. В., науковий керівник: Лазоренко Т. М.
Особливості розвитку уваги у підлітків з легкою розумовою відсталістю……...426
Родіонова А. А., науковий керівник: Харіна О. Є.
Вплив реклами на людину…….430
Сапожнікова Є. М., науковий керівник: Костюк Д. А.
Адаптація у контексті соціальної мобільності в сучасному суспільстві: теоретичний аспект…….435
Павловська А.В., Семенець А. М., науковий керівник: Калениченко Р. А.

Проблеми соціальної адаптації дітей з особливими потребами в освітній сфері…….....438
Смаглій А. І., науковий керівник: Каськов І. В.
Психологічні особливості впливу самооцінки на поведінку у підлітковому віці…….441
Сосновська М. С., науковий керівник: Пєтухова І. О.
Значення меж для гармонійного розвитку дитини……..…445
Стельмащук С.О., Том'юк І.В., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Стратегічні напрями реформування освітньої галузі України…….448
Трюхан О. С., науковий керівник: Будіянський М. Ф.
Особливості прояву міжособистісної довіри серед молоді студентського віку……451
Форкун Д. І., науковий керівник: Богдановський І. В.
Проблема співвідношення зовнішніх і внутрішніх факторів адаптації студентів до соціальних змін в умовах становлення інформаційного суспільства……...456
Чернега Н. С., науковий керівник: Корольчук В. М.
Дослідження емоційно-вольової сфери у структурі іміджу працівників закладу вищої освіти……..……461
Шевиріна А. В., науковий керівник: Бринза І. В.
Соціально-психологічна адаптація та життєстійкість курсантів-моряків….466
Шевчук В. Р., Мельник Т. Р., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Соціально-психологічні особливості соціалізації особистості……...…470
Шерепот Ю. І., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Соціологічний та соціально-психологічний вимір адаптації особистості в сучасних умовах……..474

Шеховцева С. С., Ващук І. Є., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Проблема ризиково поведінки молоді в сфері інтернет спілкування……478
Юхимчук В. В., науковий керівник: Калениченко Р. А.
Психологія професійного спілкування журналіста……..482
Ющишен Ю. Ю., науковий керівник: Богдановський І. В.
«Егоїзм» - «Альтруїзм». Вічне протистояння……..……490
Зміст…….…….……495